सन्दकपुर गाउँपालिकाको

वस्तुगत विवरण - २०८२

इलाम

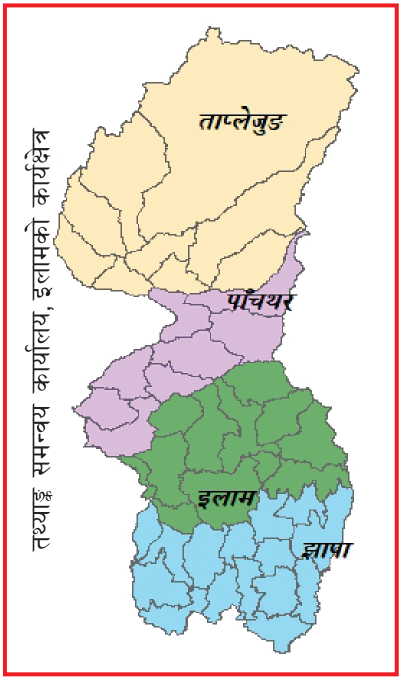

प्रकाशक
नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाम
२०८२

सन्दकपुर गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण - २०८२

<u>प्रकाशक</u>

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाम

<u>सल्लाह, सुझाव तथा समन्वय</u>

प्रेम नेपाल, नि. तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी

किरण कुमार राई, तथ्याङ्क अधिकृत

<u>तथ्याङ्क संकलन, लेखन तथा सम्पादन</u>

श्री जीतबहादुर कोइराला, सुपरिवेक्षक

श्री युवराज महत, सुपरिवेक्षक

प्रकाशक: तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाम
फोन नं.: ०२७५९०१२०
इमेल - **scoilam120@gmail.com**
प्रकाशन बर्ष: २०८२
प्रकाशित प्रति: २२०
संस्करण: पहिलो

सर्वाधिकार: तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाम

तस्विर सौजन्य: सन्दकपुर गाउँपालिका, इलाम
आवरण डिजाइन:
मुद्रण: अरनिको छापाखाना, विराटनगर

यस पुस्तकमा उल्लेखित विवरण तथा सूचनाहरु सन्दकपुर गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०८२, इलाम भनी खुलाएर मात्र साभार गर्न सकिनेछ ।

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

☎ ५३४५९४६, ५३४५९४७, ५३४५९४८, ५३४५८४८, ५३४१८०१, ५३२९४०६

पो.ब.नं. ११०३१

रामशाहपथ,
थापाथली, काठमाडौं

प.सं.:
च.नं.:

शुभकामना सन्देश

नीति तथा योजना तर्जुमा र निर्णय निर्माण प्रक्रियामा तथ्याङ्कलाई आधारभूत तत्त्वका रूपमा लिइन्छ ।शुद्धता, समयसान्दर्भिकता, विश्वसनीयता, पर्याप्तता र तुलनीयताजस्ता विशिष्ट गुणहरूका आधारमा तथ्याङ्क गुणस्तरीय हुने गर्दछ । गुणस्तरीय तथ्याङ्कको पछिल्लो आयामका रुपमा यसको खण्डीकृत स्वरूपलाई लिन सकिन्छ । हाम्रो जस्तो शासकीय स्वरूप भएको देशमा विषयगत तथ्याङ्क तल्लो प्रशासनिक एकाइ अर्थात् वडा तहसम्म उपलब्ध हुनु वाञ्छनीय हुन्छ । पछिल्ला दशकहरूमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले खण्डीकृत तथ्याङ्कको उत्पादनलाई विशेष प्राथमिकतामा राख्दै आएको छ ।राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का विस्तृत नतिजाहरू प्रकाशन भइसकेको सन्दर्भमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय मातहत रहेका १८ ओटा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयहरूले जनगणनाको तथ्याङ्कमा विशेष आधारित भई स्थानीय र प्रदेश तहका वस्तुगत विवरणहरू निरन्तर प्रकाशनमा ल्याइरहेका छन् । यसै सन्दर्भमा, इलाम जिल्लाको सन्दकपुर गाउँपालिकाको जनसाङ्ख्यिक, सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक लगायतका विविध पक्षलाई समेटेर तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामले तयार गरेको *"सन्दकपुर गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण–२०८२"* प्रकाशन हुन लागेकोमा खुशी लागेको छ ।

यस प्रकाशनले गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको जनसङ्ख्या, शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, रोजगारी, आवास, पूर्वाधार, वातावरण, सांस्कृतिक सम्पदा लगायतका विषयगत सूचनाहरू तथ्याङ्कीय रूपमा प्रस्तुत गरी नीति निर्माण, योजना विकास, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा आधार प्रदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।

तथ्याङ्कको नियमित सङ्कलन, वैज्ञानिक व्यवस्थापन र अद्यावधिक विवरण सार्वजनिक गर्नु सुशासन र पारदर्शिताको लागि मजबुत आधार हो। यसको प्रकाशनमा विभिन्न प्रकारले सहयोग पुर्‍याउनु हुने सम्बद्ध सबै पक्षलाई राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको तर्फबाट हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । यसको तयारीमा संलग्न हुने तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई विशेष धन्यवाद छ ।

"सन्दकपुर गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण–२०८२" योजनाविद्, शोध अनुसन्धानकर्ता, सरोकारवाला तथा स्थानीय तहका बारेमा जिज्ञासा राख्नेहरूका लागि एक सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा उपयोगी सिद्ध हुने नै छ ।यस प्रकाशनको अधिकतम उपयोग हुन सकेमा नै तथ्यमा आधारित नीति निर्माणको अभ्यास अझै सुदृढ हुनेछ ।तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयले आगामी दिनमा पनि यसप्रकारका महत्त्वपूर्ण प्रतिवेदनहरूको तयारीलाई निरन्तरता दिनको लागि आग्रह गर्दछु ।

असार,२०८२

ढुण्डीराज लामिछाने
(उप-प्रमुख तथ्याङ्क अधिकारी)

नेपाल सरकार

गृह मन्त्रालय

जिल्ला प्रशासन कार्यालय

इलाम

प.सं.- ०८२/०८३

शुभकामना

तथ्याङ्कको बढ्दो मागसँगै तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामले सन्दकपुर गाउँपालिकाको जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक, भौगोलिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रका विवरणहरू समेटेर "सन्दकपुर गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण - २०८२" तयार गरी प्रकाशन गर्न लागेको जानकारी पाउँदा मलाई अत्यन्त हर्ष लागेको छ।

स्थानीय तहहरूको नीति तर्जुमा र विश्लेषण एवं योजना तथा कार्यक्रमहरूको निर्माण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि स्थानीय तहका वस्तुगत विवरणजस्ता दस्तावेजहरू खण्डीकृत तथ्याङ्कका महत्वपूर्ण स्रोतका रूपमा उपयोग हुन्छन्। यसै सन्दर्भमा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामले प्रकाशन गर्न लागेको यस दस्तावेजले सन्दकपुर गाउँपालिकालाई पालिका क्षेत्रभित्रको वस्तुगत अवस्थाको जानकारी प्राप्त भई पालिकाको समग्र विकासको लागि महत्वपूर्ण तथ्याङ्कीय आधारको रूपमा कार्य गर्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु। यसैगरी यो प्रकाशन नागरिक समाज, अध्ययन-अनुसन्धानकर्ताहरू, व्यवसायीहरू, राजनीतिक दलहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, सञ्चार जगत लगायत विभिन्न प्रयोगकर्ताहरू माझ उपयोगी सिद्ध हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा,

यस महत्वपूर्ण प्रकाशनको सफल तयारीमा देखाइएको सक्रियता, प्रतिबद्धता र उत्कृष्ट समन्वय प्रति उच्च प्रशंसा व्यक्त गर्दै तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामलाई यो प्रकाशन कार्यका लागि हार्दिक बधाई ज्ञापन गर्दछु। यस्ता उपयोगी दस्तावेजहरू भविष्यमा पनि निरन्तर प्रकाशित भइरहून् भन्ने अपेक्षासहित कार्यालयका आगामी तथ्याङ्कीय कार्यहरू अझ प्रभावकारी र सफल बनून् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

असार, २०८२

सुनिता नेपाल
प्रमुख जिल्ला अधिकारी
जिल्ला प्रशासन कार्यालय, इलाम

प्रमुख जिल्ला अधिकारी

प्रकाशकीय

नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०८०/०९/१२ को निर्णय अनुसार देशमा रहेका ३३ वटा तथ्याङ्क कार्यालयहरु खारेज भई देशभर १८ वटा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयहरु स्थापना भएका छन् ।यी मध्ये ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम र झापा कार्यक्षेत्र रहने गरी इलाम जिल्लामा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामको स्थापना भएको छ । यस कार्यालयले विभिन्न किसिमका गणना, सर्वेक्षण तथा अध्ययन लगायत अन्य विषयसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क संकलनका साथै तथ्याङ्क सम्बन्धी विभिन्न किसिमका तालिम, गोष्ठी लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन र तथ्याङ्क प्रणालीको विकासका लागि स्थानीय तह एवं अन्य निकायहरूसँग तथ्याङ्कीय समन्वय गर्ने जिम्मेवारीको साथ अघि बढिरहेको छ ।

नीति निर्माण तथा योजना तर्जुमालाई प्रभावकारी बनाउन तथ्यपरक, विस्तृत र अद्यावधिक तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ । यही सन्दर्भमा, सन्दकपुर गाउँपालिकाको जनसांख्यीक, आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक लगायतका पक्षहरूको वस्तुगत अवस्थालाई तथ्याङ्कीय रूपमा प्रस्तुत गर्ने प्रयासस्वरूप "सन्दकपुर गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण - २०८२" प्रकाशित गरिएको छ। यस वस्तुगत विवरणमा सन्दकपुर गाउँपालिकाको विस्तृत तथ्याङ्कीय विवरणहरूका साथै इलाम जिल्लाको समेत विविध क्षेत्रका मुख्य तथ्याङ्कहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस दस्तावेजले विशेषतः सन्दकपुर गाउँपालिकालाई नीति तर्जुमा र विश्लेषण तथा योजना निर्माण, अनुगमन र मूल्याङ्कनमा आधार प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने विश्वास लिइएको छ। यसैगरी यस प्रकाशनले अनुसन्धानकर्ताहरु, व्यवसायीहरू, शिक्षक तथा विद्यार्थीहरु, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, विभिन्न संघ संगठनहरु, सरकारी कार्यालयहरु, गैरसरकारी संस्थाहरु लगायत विभिन्न क्षेत्रका सरोकारवालाहरुको लागि समेत एक उपयोगी सन्दर्भ सामाग्रीको रुपमा काम गर्नेछ भन्ने अपेक्षा लिएको छु ।

यस वस्तुगत विवरण तयारीको क्रममा प्रदान गरिएको महत्वपूर्ण सहजीकरणका लागि इलाम जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीज्यू तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, इलामप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु। वस्तुगत विवरण तयार गर्न आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने सन्दकपुर गाउँपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतज्यू तथा सूचना प्रविधि अधिकृतज्यू सहित सम्पूर्ण सन्दकपुर गाउँपालिका परिवारप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यसैगरी, विभिन्न कार्यालय, संघ-संस्थ लगायत सम्पूर्ण तथ्याङ्क प्रदायकहरूप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। वस्तुगत विवरण तयारीमा आवश्यक समन्वय, सहजीकरण, अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्नुहुने यस कार्यालयका तथ्याङ्क अधिकृत श्री किरण कुमार राईप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । तथ्याङ्क संकलनदेखि प्रकाशनसम्मको चरणसम्म अहोरात्र खटिनुहुने यस कार्यालयका सुपरिवेक्षकहरू श्री जीत बहादुर कोईराला र श्री युवराज महतलाई बिशेष धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । यसैगरी, तथ्याङ्क संकलन तथा अन्य कार्यमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्नुहुने यस कार्यालयका सम्पूर्ण समर्पित कर्मचारीहरूप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। पुस्तकको अन्तिम सेटिङ र मुद्रणमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्पूर्ण सहयोगीहरूप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु। अन्त्यमा, यस प्रकाशनमा समेटिएका विवरणहरु प्रयोगकर्ताहरुलाई उपयोगी हुने विश्वास लिँदै यसमा केही कमी, कमजोरी वा त्रुटीहरु भएमा सुधारको लागि यहाँहरुको अमूल्य राय, सल्लाह तथा सुझावहरुको सदैव अपेक्षा गर्दछु ।

असार, २०८२

प्रेम नेपाल
नि. तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाम

सन्दकपुर गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
माबुमोड देउराली, इलाम

स्था. २०७३

प.स: २०८१/०८२
च.नं:

कोशी प्रदेश, नेपाल

मिति: २०८२/०३/२२, आइतबार

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको मन्तव्य

वस्तुगत विवरण कुनै पनि स्थानीय तहको रणनीतिक विकासको आधारभूत दस्तावेज हो । यसले विकासका प्राथमिकता निर्धारण गर्न, स्रोतको प्रभावकारी उपयोग सुनिश्चित गर्न, जनउत्तरदायी कार्यक्रम तर्जुमा गर्न, र सेवा प्रवाहमा पारदर्शिता तथा प्रभावकारिता कायम गर्न मद्दत गर्दछ । यसले योजनाविद्हरू, अनुसन्धानकर्ता, नीति निर्माता, संघ संस्था, विकास साझेदारहरू तथा स्थानीय तहका सरोकारवालाहरूलाई योजनागत कार्यदिशा र निर्णयका लागि आवश्यक आधार प्रदान गर्दछ ।

सन्दकपुर गाउँपालिका जैविक विविधता, सांस्कृतिक सम्पदा, हिमाली सौन्दर्य, कृषि–पर्यटनको अपार सम्भावना तथा मौलिक जीवनशैलीले सम्पन्न स्थानीय तह हो। यहाँका स्रोत, सम्भावना र आवश्यकता अनुसार नीति तथा कार्यक्रम निर्माण गर्न वस्तुगत विवरण निर्णायक आधार बन्न सक्छ । यस्तो दस्तावेजले वैज्ञानिक योजना निर्माण र तथ्याङ्कमैत्री प्रशासनको संस्कृति विकास गर्न महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउनेछ ।

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामले आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत सन्दकपुर गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण–२०८२ तयार गरी प्रकाशन गर्नु अत्यन्तै समयानुकूल र उपयोगी कार्य हो। स्थानीय तहको समग्र विकास यात्रा तथ्याङ्कमैत्री शासन प्रणालीमा आधारित हुनु आजको आवश्यकता हो। त्यसैले यस्तो विस्तृत विवरण प्रकाशन हुनु स्वयंमा तथ्याङ्क-आधारित योजना, नीति निर्माण र निर्णय प्रक्रियातर्फ उन्मुख भएको स्पष्ट संकेत हो ।

यस विवरणमा राष्ट्रिय जनगणना, कृषि गणना, आर्थिक गणना, जिल्लास्थित विभिन्न सरकारी कार्यालयहरूको प्रतिवेदन, तथा सन्दकपुर गाउँपालिकाद्वारा संकलित विवरणहरूको आधारमा तथ्याङ्कलाई समन्वयित, विश्लेषणात्मक र प्रयोगमुखी ढंगले प्रस्तुत गरिएको छ। यसले जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक, वातावरणीय, पूर्वाधार, लैङ्गिक समावेशिता, अपांगता, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, आवास, खाद्य सुरक्षा, प्राकृतिक स्रोतहरूको उपयोग, संस्थागत संरचना लगायतका महत्वपूर्ण पक्षहरूको वस्तुस्थितिलाई गहिरोसँग उजागर गरेको छ। यस दस्तावेजको माध्यमबाट हामीले आफ्ना कमजोरीहरू पहिचान गरी सुधारका उपायहरू अवलम्बन गर्न, स्थानीय जनतालाई सेवा प्रवाह अझ प्रभावकारी बनाउन तथा भविष्यको विकास योजना अझ सुदृढ र व्यवहारिक बनाउन सक्नेछौं। वस्तुगत विवरणले सूचनामा आधारित छलफल, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नीतिगत संवादलाई सुदृढ बनाउने विश्वास लिएको छु।

यस महत्वपुर्ण कार्यमा योगदान पुऱ्याउनुहुने तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामसहित सम्पूर्ण सहकार्यकारी निकाय, विज्ञ, प्राविधिक टिम र तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सबैप्रति सन्दकपुर गाउँपालिकाको तर्फबाट हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। साथै, भविष्यमा पनि यस्ता सहकार्यलाई निरन्तरता दिँदै गाउँपालिकालाई सशक्त, समावेशी र समृद्ध बनाउने हाम्रो साझा अभियानमा सबैको साथ र सहयोगको अपेक्षा गर्दछु।

यादव राउत
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
सन्दकपुर गाउँपालिका, इलाम

Email: sandakpurrm@gmail.com || ito.sandakpurmun@gmail.com
Website: www.sandakpurmun.gov.np **Phone No.:** 9801451741, 9801451742

बिषयसूची

भाग १ : इलाम जिल्ला

खण्ड १ : जनसंख्या तथ्याङ्कको आवश्यकता र परिभाषाहरु

१.१ जनसंख्या तथ्याङ्कको आवश्यकता १

१.२ केही महत्वपूर्ण तथ्याङ्कीय परिभाषाहरु २

खण्ड २ : इलाम जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

२.१ जिल्लाको नामाकरण ५

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि ७

२.३ भौगोलिक सिमाना तथा अवस्थिति ८

२.४ क्षेत्रफल ९

२.५ भू-बनावट र स्वरुप ९

२.६ भू-उपयोगिता १०

२.७ मौसम ११

२.८ हावापानी १२

२.९ जलसम्पदा (नदीनालाहरु, ताल पोखरी तथा झरनाहरु) १२

२.९.१ नदीनालाहरु १२

२.९.२ ताल तथा पोखरीहरु १३

२.९.३ झरनाहरु १४

२.१० जलविद्युत १४

२.११ प्राकृतिक सम्पदा (वन, वनस्पती, वन्यजन्तु, माटो, खनिज आदि) १५

२.११.१ वन १५

२.११.१.१ स्थानीय तह अनुसार वनको क्षेत्रफल १५

२.११.१.२ वनको किसिम १६

२.११.१.३ सामुदायिक वन १७

२.११.१.४ निजी वन १८

२.१२ वनस्पती १९
२.१३ वन्यजन्तुहरु २१
२.१४ माटो २१
२.१५ खनिज २२
२.१६ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन २३
२.१७ स्थानीय तह पुनःसंरचना २४
२.१८ स्थानीय तहहरुको संक्षिप्त विवरण २६
२.१९ संसदिय क्षेत्र विभाजन र मतदाता संख्या २७
२.२० स्थानीय तह अनुसार मतदाता नामावली संख्या २८
२.२१ इलाम जिल्लाका संसदीय जनप्रतिनिधिहरु २९
२.२२ इलाम जिल्लाका प्रदेश सभाका जनप्रतिनिधिहरु २९
२.२३ प्रमुख धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय स्थानहरु ३०
२.२४ जिल्लामा भएका गुठीहरु ३२

खण्ड - ३ इलाम जिल्लाको जानसांख्यिक विवरण

३.१ तथ्याङ्कमा नेपाल, कोशी प्रदेश र इलाम जिल्ला (राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार) .. ३३
३.२ इलाम जिल्लाका प्रमुख सूचकहरुको तथ्याङ्क (रा.ज.ग. २०६८ र २०७८ मा) ३४
३.३ पालिकाअनुसार जनगणनाका नतिजा: एक संक्षिप्त तुलनात्मक विवरण ३५
३.४ शहरी तथा ग्रामिण जनसंख्या ३७
३.५ स्थानीय तहहरुको वडागत परिवार, जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपातको विवरण ३९
३.६ परिवारको संरचना ४५
३.७ परिवारको बनौट ४६
३.८ उमेर समूह अनुसार परिवारमूली ४७
३.९ एकल उमेरको जनसंख्या ४८
३.१० उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको संरचना ५१
३.११ बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या ५४
३.१२ जातजातिअनुसार जनसंख्याको संरचना ५५
३.१३ जातजातिअनुसार साक्षरतादर ५९
३.१४ मातृभाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना ६१

३.१५ पुर्खाको भाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना ६४
३.१६ धर्मअनुसार जनसंख्याको संरचना ६८
३.१७ वैवाहिक अवस्था सम्बन्धी विवरण (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि) ६९
३.१८ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर समूहअनुसारको विवरण (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि) ... ७०
३.१९ विवाहको औषत उमेर ७२
३.२० विधुवा र एकल महिलाको अवस्था ७३
३.२१ बालबालिकाको अवस्था ७४
३.२२ बाल विवाह ७५
३.२३ पाँच बर्ष वा सो भन्दा मुनिका बालबालिकाको जन्म दर्ताको अवस्था ७७
३.२४ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात ७८
३.२५ पालिकाअनुसार अपाङ्गताको विद्यमानतादर ७९
३.२६ अपाङ्गताको प्रकार सम्बन्धी विवरण ८०
३.२७ जन्मस्थानको आधारमा जनसङ्ख्या ८१
३.२८ आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्या ८२
३.२९ आर्थिकरुपले सक्रिय र निस्क्रिय जनसंख्या (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) ८४
३.३० आर्थिक कामको पेशागत वर्गीकरणअनुसारको जनसंख्या ८४
३.३१ आर्थिक कामको औधोगिक क्षेत्र वर्गीकरणअनुसारको जनसंख्या ८६
३.३२ कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या ८८
३.३३ उमेरगत जनसांख्यिक प्रक्षेपण ८९
३.३४ घरको स्वामित्व ९१
३.३५ घरको जग ९३
३.३६ घरको बाहिरी गारोको बनावटअनुसार विवरण ९४
३.३७ घरको छानाको बनावटअनुसार विवरण ९५
३.३८ घरको भूइँको बनावटअनुसार विवरण ९६
३.३९ खानेपानिको मुख्य स्रोतअनुसार परिवारको विवरण ९७
३.४० परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन ९८
३.४१ परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने श्रोत ९९
३.४२ परिवारले अक्सर प्रयोग गर्ने शौचालय/चर्पीको प्रकार १००

३.४३ परिवारमा उपलब्ध घरायसी साधन तथा सुविधा १०१
३.४४ घर तथा जग्गामा महिलाको स्वामित्व १०२
३.४५ कम्तिमा एकजना सदस्य स्वदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या १०३
३.४६ कम्तिमा एकजना सदस्य विदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या १०४
खण्ड ४ : राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ बाट प्राप्त कृषि तथ्याङ्क
४.१ राष्ट्रिय कृषिगणनाको परिचय १०५
४.२ स्थानीय तहअनुसार कृषि चलनको प्रमुख सूचकहरु १०७
४.३ स्थानीय तहअनुसार कृषिचलनले उपभोग तथा उपयोग गरेको जग्गा १०७
४.४ कृषि चलन र जग्गाको उपयोग सम्बन्धी विवरण १०९
४.५ कृषक परिवार र पशु पंक्षी सम्बन्धी विवरण ११०
खण्ड ५ : आर्थिक गणना २०७५ बाट प्राप्त तथ्याङ्क
५.१ इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठान संख्या १११
५.२ इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्ति ११२
५.३ जनशक्तिको आकार अनुसारको प्रतिष्ठान संख्या ११३
५.४ नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरण अनुसार प्रतिष्ठान संख्या ११४
५.५ नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरण अनुसार संलग्न जनशक्ति ११५
खण्ड ६ : पालिका वस्तुगत विवरणको परिचय
६.१ पृष्ठभूमि ११७
६.२ उद्देश्य ११८
६.३ प्रकृया एवं विधि १२९
६.३.१ तथ्याङ्क एवं सूचना संकलन ११९
६.३.१.१ प्राथमिक श्रोत (Primary Source) ११९
६.३.१.२ द्वितीय स्रोत (Secondary Source) १२०
६.४ तथ्याङ्क विश्लेषण ११९
६.५ मस्यौदा प्रतिवेदनमाथि छलफल १२०
६.६ अन्तिम प्रतिवेदन तयारी १२०
६.७ सीमाहरु १२०

भाग २ : सन्दकपुर गाउँपालिका

खण्ड ७ : सन्दकपुर गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

७.१ गाउँपालिकाको नामाकरण १२१

७.२ परिचय १२१

७.३ भौगोलिक सिमाना तथा अवस्थिति १२२

७.४ भौगोलिक स्वरुप र हावापानी १२३

७.५ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन, क्षेत्रफल र नक्सा १२३

खण्ड ८ : राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसारको जनसांख्यिक विवरण

८.१ परिवार संख्या, जनसंख्या र लौङ्गिक अनुपात १२५

८.२ परिवारको औसत आकार, क्षेत्रफल र जनघनत्व १२६

८.३ शहरी तथा ग्रामीण जनसंख्या १२६

८.४ अक्सर बसोबास, स्वदेश र विदेश बसोबास १२७

८.५ स्वदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या १२७

८.६ परिवारको संरचना १२८

८.७ परिवारमूली (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) १२९

८.८ उमेर समूहअनुसार परिवारमूली (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) 130

८.९ परिवारमुलीसँगको नाताअनुसार जनसङ्ख्या 130

८.१० एकल उमेरअनुसारको जनसंख्या 131

८.११ पाँच बर्ष उमेरसमूह अनुसार जनसंख्याको संरचना 134

८.१२ बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या 135

८.१३ कुल आश्रित अनुपात 136

८.१४ वडागतरुपमा उमेर समूहअनुसार जनसंख्या 138

खण्ड ९ : सन्दकपुर गापाको जातजाति, भाषा तथा धर्मसम्बन्धी विवरण

९.१ जातजातिको अवस्था १४३

९.२ जातजातिको समूहगत जनसंख्या १४४

९.३ जातजातिअनुसार साक्षरतादर १४५

९.४ जातजातिको समूहगत साक्षरतादर १४६

९.५ मातृभाषाअनुसारको जनसंख्या अवस्था १४७
९.६ दोश्रो भाषाअनुसारको जनसंख्या १४८
९.७ पुर्खाको भाषाअनुसार जनसंख्या १४९
९.८ धर्म सम्बन्धी विवरण १५०
९.९ नेपाल बसोबास गर्ने विभिन्न देशका नागरिकका जनसंख्या १५१

खण्ड १० : वैवाहिक अवस्थासम्बन्धी विवरण

१०.१ वैवाहिक स्थिति (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) १५२
१०.२ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) १५३
१०.३ वडाअनुसार पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) १५४
१०.४ एकल महिला (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) १५५

खण्ड ११ : जेष्ठ नागरिकसम्बन्धी विवरण

११.१ वडाअनुसार जेष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपात १५७
११.२ वडाअनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न योग्य जेष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपात. १५८
११.३ बुढ्यौलीको जनसंख्या र बुढ्यौलीको सुचकाङ्क १५८

खण्ड १२ : महिला, बालबालिका तथा सामाजिक सुरक्षा

१२.१ महिला परिवारमूली (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) १६०
१२.२ घर, जग्गामा महिलाको स्वामित्व १६१
१२.३ एकल महिलाको अवस्था १६१
१२.४ १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको गर्भावस्थासँग सम्बन्धित मृत्यु १६२
१२.५ बालबालिकाको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात १६३
१२.६ बाल-आश्रित अनुपात (१५ बर्ष मुनि) १६४
१२.७ बाल विवाह १६४
१२.८ बालबालिकाको साक्षरतादर (५-१७ उमेर) १६६
१२.९ अध्ययनरत तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका (५-१७ उमेर) १६७
१२.१० बाल श्रमको अवस्था १६६
१२.११ जन्मदर्ताको अवस्था १६८
१२.१२ १८ बर्ष मुनिका बालबालिकाको बसाइको अवस्था १७०
१२.१३ जम्मस्थानको आधारमा बालबालिका १७१

१२.१४ बालबालिकामा अपाङ्गताको अवस्था १७१
१२.१५ आ.व. अनुसार व्यक्तिगत घटना दर्ता (पञ्जिकरण) सम्बन्धी विवरण १७३
१२.१६ सामाजिक सुरक्षा भत्ता लाभग्राही संख्या १७४
खण्ड १३ : अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण
१३.१ लिङ्गअनुसार अपाङ्गताको अवस्था र लैङ्गिक अनुपात १७५
१३.२ अपाङ्गताको अवस्था र प्रकार १७६
१३.३ वडाअनुसार अपाङ्ताको अवस्था र विद्यमानता दर १७७
१३.४ अपाङ्ता भएको व्यक्तिको साक्षरतादर (५ वर्ष वा सो भन्दा माथि) १७७
१३.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिले पुरा गरेको शैक्षिक तह १७८
१३.६ अपाङ्गताको प्रकारअनुसार वैवाहिक अवस्था (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि) १७९
१३.७ अपाङ्ता भएको व्यक्तिको लिङ्गअनुसार आर्थिक काममा संलग्नता (१०+ बर्ष) १८०
१३.८ अपाङ्ता भएको व्यक्तिको अपाङ्गताको प्रकारनुसार आर्थिक काममा संलग्नता १८०
खण्ड १४ : शैक्षिक अवस्थासम्बन्धी विवरण
१४.१ साक्षरतादर (५ बर्ष वा सोभन्दा माथि) १८२
१४.२ वडाअनुसार साक्षरता दर १८३
१४.३ उतीर्ण गरेको शैक्षिक तह (५ वर्ष वा सो भन्दा माथि) १८३
१४.४ वडाअनुसार उतीर्ण गरेको शैक्षिक तह (५ वर्ष वा सो भन्दा माथि) १८४
१४.५ युवाको साक्षरता अवस्था (१५-२४ वर्ष) १८५
१४.६ ५-२५ वर्ष उमेर समूहको विद्यालयमा उपस्थितिसम्बन्धी विवरण १८६
१४.७ अध्ययन गरेको बिषयक्षेत्र (१० जोड २ सो माथि अध्ययन गरेकाको) १८६
१४.८ सन्दकपुर गाउँपालिकाको अभिलेख अनुसारका शैक्षिक विवरण १८८
खण्ड १५ : बसाईँसराइ सम्बन्धी विवरण
१५.१ जन्मस्थानको आधारमा जनसंख्या १९१
१५.२ गणना भएको स्थानमा अक्सर बसोबास गरिरहेको अवधिको आधारमा जनसंख्या १९३
१५.३ यसअघिको बसोबास भएको स्थानको आधारमा जनसंख्या १९४
१५.४ पछिल्लोपटक मुलुकभित्रकै अर्को स्थानबाट यस गापामा बसाइँ सर्नुको कारण १९५
१५.५ यस अघिको बसोबास भएको देश १९७
१५.६ पछिल्लोपटक विदेशबाट यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको कारण १९७

खण्ड १६ : प्रजनन् सम्बन्धी विवरण

१६.१ जीवनकालभरि जन्माएका बच्चाको संख्याअनुसारको महिला १९९

१६.२ उमेर समूहअनुसार जीवितै जन्मिएका र हालसम्म जीवित बच्चाहरूको सङ्ख्या २००

१६.३ उमेर समूहअनुसार जीवितै जन्मिएर मृत्यु भएका बच्चाहरूको सङ्ख्या २०१

१६.४ विगत १२ महिनामा जीवितै बच्चा जन्माएका महिला र जीवितै जन्मिएका शिशु २०१

खण्ड १७ : आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण

१७.१ आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्या २०३

१७.२ वडाअनुसार आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्या २०४

१७.३ आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण २०५

१७.४ उमेर समूहअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण २०६

१७.५ वडा र लिङ्गअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण २०७

१७.६ आर्थिक कामको पेसागत वर्गीकरण अनुसारको जनसङ्ख्या २०८

१७.७ आर्थिक कामको औद्योगिक क्षेत्र वर्गीकरणअनुसारको जनसङ्ख्या २१०

१७.८ कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या २१२

१७.९ घरायसी तथा गैरघरायसी क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या २१२

१७.१० आर्थिक काममा संलग्नताको प्रकार अनुसारको विवरण २१३

१७.११ प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम २१४

खण्ड १८ : सन्दकपुर गापाको घरपरिवारसम्बन्धी विवरण

१८.१ घरको मुख्य प्रयोग २१५

१८.२ घरको तला २१६

१८.३ घरको आयु २१७

१८.४ घरको स्वामित्व र परिवार संख्या २१८

१८.५ घरको जग २१९

१८.६ घरको बाहिरी गारोको २२०

१८.७ घरको छाना २२१

१८.८ घरको भूईं २२२

१८.९ घरको गुणस्तरीयता वर्गीकरणअनुसार परिवारको वितरण २२३

खण्ड १९ : पारिवारिक सेवा, सुविधा तथा पहुँच

१९.१ परिवारले पिउने पानिको मुख्य श्रोत २२४

१९.२ खाना पकाउने इन्धनको मुख्य श्रोत २२५

१९.३ बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको मुख्य स्रोत २२५

१९.४ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालय/चर्पीको प्रकार २२६

१९.५ परिवारमा उपलब्ध घरायसी साधन तथा सुविधा २२७

१९.६ सम्पन्नताको वर्गीकरणअनुसार परिवारको वितरण २२९

१९.७ आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदानप्राप्त परिवार २३०

१९.८ बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बैंक खातासम्बन्धी विवरण २३०

१९.९ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम २३१

१९.१० बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएको विवरण २३२

१९.११ कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवार २३३

१९.१२ कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसायको प्रकार र सञ्चालन गर्ने परिवार २३३

खण्ड २०: अक्सर परिवारमा अनुपस्थित जनसंख्या

२०.१ परिवारमा अनुपस्थित (स्वदेश) रहेका परिवार/जनसंख्या २३५

२०.२ परिवारमा अनुपस्थित (विदेश) रहेका परिवार/जनसंख्या २३६

२०.३ अनुपस्थित विदेशमा रहेका व्यक्ति विदेश जाँदाको उमेर समूहअनुसारको विवरण २३७

२०.४ अक्सर विदेश बसोबास गर्ने व्यक्तिको देशअनुसारको विवरण २३८

२०.५ अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको विदेश जानुको कारणअनुसारको विवरण २३९

२०.६ अनुपस्थित (विदेश) रहेका व्यक्तिहरु गएको देशअनुसार विदेश जानुको कारण २३९

२०.७ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको जाँदाको अवस्थामा उत्तीर्ण गरेको तह.. २४०

खण्ड २१: मृत्युसम्बन्धी विवरण

२१.१ मृत्यु सम्बन्धी विवरण २४२

२१.२ मृत्यु भएका व्यक्तिको उमेर समूहअनुसारको विवरण २४२

२१.३ विगत १२ महिनामा मृत्यु भएको कारण २४३

२१.४ पन्ध्र देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था २४४

खण्ड २२: कृषि सम्बन्धी विवरण

२२.१ कृषक परिवार, कृषि चलनको क्षेत्रफल तथा सिंचित क्षेत्रफलसम्बन्धी विवरण २४७
२२.२ लिङ्गअनुसार मुख्य कृषक र कृषक परिवार जनसंख्या २४८
२२.३ कृषि चलन र जग्गाको उपभोग सम्बन्धी विवरण २४८
२२.४ जग्गाको उपयोग र कृषक परिवार २४९
२२.५ बगैचाको रुपमा लगाइएका जम्मा स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण २५०
२२.६ अस्थायी बालीको क्षेत्रफल तथा कृषक परिवारसम्बन्धी विवरण २५१
२२.७ मुख्य अस्थायी बालीको प्रकारअनुसार क्षेत्रफल तथा कृषक परिवार २५२
२२.८ बगैचाको रुपमा लगाइएका जम्मा स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण २५२
२२.९ पशुपन्छी पालनसम्बन्धी विवरण २५३
२२.१० कृषि कामदारको किसिमअनुसार कामदारको संख्या र काम गरेको व्यक्ति दिन २५४
२२.११ कृषि ऋण, बिमा तथा अनुदानसम्बन्धी विवरण २५५
२२.१२ कृषि चलनबाट निस्किएका फोहोरको व्यवस्थापनका तरिकाअनुसार कृषक संख्या.. २५६
२२.१३ कृषि तथा पशु फर्म र कृषक समूहको विवरण २५६

खण्ड २३: स्वास्थ्यसम्बन्धी विवरण

२३.१ स्वास्थ्य चौकी, खोप केन्द्र, गाउँघर क्लिनिक र महिला स्वास्थ्य स्वंसेविका संख्या... २५७
२३.२ बार्षिक सेवा प्रवाहसम्बन्धी विभिन्न सूचकहरु (प्रतिशतमा) २५८
२३.३ विपन्न नागरिक सहायता कार्यक्रम अन्तर्गत स्वास्थ्य सेवाका लागि सिफारिस २६६

खण्ड २४: उद्योग, व्यापार तथा वाणिज्य सम्बन्धी विवरण

२४.१ सन्दकपुर गाउँपालिकामा संचालित प्रतिष्ठान संख्या तथा संलग्न जनशक्ति २६७
२४.२ प्रतिष्ठानको दर्ताको अवस्था २६८
२४.३ प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्तिको आकार २६८
२४.४ आर्थिक क्रियाकलापको क्षेत्रअनुसार प्रतिष्ठान संख्या र संलग्न जनशक्ति २६८
२४.५ पालिकामा दर्ता भएका उद्योग तथा व्यावसायहरु २७०
२४.६ मुख्य मुख्य व्यापारिक केन्द्र तथा स्थानहरु २७१

खण्ड २५: वन तथा वन्यजन्तु सम्बन्धी विवरण
२५.१ प्राकृतिक सम्पदा (वन, वनस्पतीहरु, वन्यजन्तुहरु आदि) २७२
२५.२ वडाअनुसार सामुदायिक वनको संख्या र क्षेत्रफल २७३
२५.३ सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक वनहरु २७३
२५.४ धार्मिक वन २७५
२५.५ निजी वन २७७
२५.६ वनस्पतीहरु २७६
२५.७ वन्यजन्तुहरु २७८
खण्ड २६: पर्यटन/मनोरञ्जनस्थल, धार्मिक क्षेत्र तथा मेला सम्बन्धी विवरण
२६.१ पर्यटकिय तथा मनोरञ्जनस्थलहरु २७९
२६.२ पर्यटकिय पोखरीहरु २८०
२६.३ धार्मिक क्षेत्रहरु २८१
२६.४ स्थानीय जाडपर्व तथा मेलाहरु २८२
खण्ड २७: वित्तिय संस्थासम्बन्धी विवरण
२७.१ वाणिज्य बैंक २८३
२७.२ लघुवित्त वित्तिय संस्थाहरु २८३
२७.३ सहकारी संस्थाहरु २८४
खण्ड २८: निर्वाचन परिणाम २०७९ तथा मतदाता सम्बन्धी विवरण
२८.१ निर्वाचन क्षेत्र २८६
२८.२ स्थानीय तह निर्वाचन, २०७९ मा निर्वाचित जनप्रतिनिधहरु २८६
२८.३ इलाम जिल्ला समन्वय समितिको निर्वाचित कार्यपालिका सदस्य/जनप्रतिनिधिहरु २८७
२८.४ वडाअनुसार मतदाता संख्या (२०८१ चैत्र मसान्तसम्म १८ वर्ष पूरा भएका) २८८
खण्ड २९: विवध
२९.१ खेलमैदान २८९
२९.२ सन्दकपुर गाउँपालिकाका हालसम्मका अध्यक्षहरु २९०
२९.३ सन्दकपुर गाउँपालिकाका हालसम्मका कार्यालय प्रमुखहरु २९०

भाग ३ : राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

खण्ड ३०: राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय तथा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय

३०.१ पृष्ठभूमी २९१

३०.२ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको गठन २९२

३०.३ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार २९२

३०.४ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको सांगठनिक संरचना २९३

३०.५ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामको परिचय २९३

३०.६ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामको संगठन संरचना तथा दरबन्दी तेरिज २९४

३०.७ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामबाट सम्पन्न हुने मुख्य - मुख्य कार्यहरु २९५

३०.८ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाममा कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण २९५

अनुसूचीहरु

अनुसूची १:जिल्लामा सर्भे लाइसेन्सको लागि निवेदन पेश भएका विद्युत आयोजनाहरु (१मे.वा.बढी). २९६

अनुसूची २ : इलाम जिल्लामा निर्माण लाइसेन्स प्राप्त विद्युत आयोजनाहरु (१ मे.वा. भन्दा बढी)..... २९६

अनुसूची ३ : इलाम जिल्लामा रहेका विद्युत आयोजनाहरु (१ मे.वा. भन्दा बढी) २९७

तालिकासूची

तालिका नं. १ : इलाम जिल्लाको भौगोलिक सिमाना तथा अवस्थिति ८
तालिका नं. २ : इलाम जिल्लाको भू-उपयोगिता १०
तालिका नं. ३ : इलाम जिल्लाको मौसमसम्बन्धी विवरण ११
तालिका नं. ४ : इलाम जिल्लाको जलवायु क्षेत्रअनुसारको विवरण १२
तालिका नं. ५: इलाम जिल्लाका स्थानीय तह अनुसार वनको क्षेत्रफल १६
तालिका नं. ६ : इलाम जिल्लामा रहेका वनका किसिम १७
तालिका नं. ७: इलाम जिल्लाका स्थानीय तह अनुसार सामुदायिक वनको विवरण १८
तालिका नं. ८ : जिल्ला वन कार्यालय, इलाममा दर्ता भएका निजी वनसम्बन्धी विवरण १९
तालिका नं. ९: वनस्पतीका प्रजातीहरु २०
तालिका नं. १० : इलाम जिल्लामा पाइने खनिज पदार्थहरु २३
तालिका नं. ११ : इलाम जिल्लाको राजनैतिक तथा प्रशासनिन विभाजनसम्बन्धी संक्षिप्त विवरण २४
तालिका नं. १२ : स्थानीय तह पुनःसंरचना पश्चाच कायम भएका वडाहरु २५
तालिका नं. १३ : स्थानीय तहहरुको संक्षिप्त जनसांख्यिक विवरण २६
तालिका नं. १४ : इलाम जिल्लाको संसदिय क्षेत्र विभाजन र मतदाता संख्या २७
तालिका नं. १५ : २०८१, चैत्र मसान्तसम्म १८ बर्ष पूरा भएका जिल्लाको मतदाता संख्या २८
तालिका नं. १६ : जिल्लाबाट निर्वाचित संसदीय जनप्रतिनिधिहरु (पहिलो हुने निर्वाचित हुने) २९
तालिका नं. १७ : इलाम जिल्लाबाट संसदीय जनप्रतिनिधिहरु २९
तालिका नं. १८ : इलाम जिल्लाको प्रमुख धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय स्थानहरु ३०
तालिका नं. १९ : इलाम जिल्लामा भएका गुठीहरुको विवरण ३२
तालिका नं. २० : नेपाल, कोशी प्रदेश र इलाम जिल्लाको संक्षिप्त जनसांख्यिक विवरण ३४
तालिका नं. २१ : रा.ज.ग. 2068 र 2078 अनुसारका केही प्रमुख सूचकहरु ३४
तालिका नं. २२ : जनसांख्यिक सूचकको तुलनात्मक विवरण ३५
तालिका नं. २३ : परिवार आकार, संख्या, लैङ्गिक अनुपातको तुलनात्मक विवरण ३६
तालिका नं. २४ : साक्षरता दरको तुलनात्मक विवरण ३७
तालिका नं. २५: पालिकागतरुपमा इलाम जिल्लाको शहरी तथा ग्रामिण जनसंख्या र प्रतिशत ३९
तालिका नं. २६ : स्थानीय तहहरुको वडागत परिवार, जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात ४०
तालिका नं. २७ : इलाम जिल्लाको परिवारको संरचना ४६
तालिका नं. २८ : इलाम जिल्लामा परिवारको बनौट सम्बन्धी पारिवारिक विवरण ४७
तालिका नं. २९ : इलाम जिल्लामा उमेर समूह अनुसार परिवारमूलीको विवरण ४८
तालिका नं. ३० : इलाम जिल्लाको एकल उमेर समूहको जनसंख्या ४९

तालिका नं. ३१ : इलाम जिल्लाको उमेरअनुसार जनसंख्याको संरचना ५३
तालिका नं. ३२ : इलाम जिल्लाको बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या ५४
तालिका नं. ३३ : इलाम जिल्लाको जातजातिअनुसार जनसंख्याको संरचना ५५
तालिका नं. ३४ : इलाम जिल्लाको जातजातिअनुसार साक्षरतादर (५ बर्षा वा सोभन्दा माथि) ५९
तालिका नं. ३५ : इलाम जिल्लामा मातृभाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना ६१
तालिका नं. ३६ : इलाम जिल्लामा पुर्खाको भाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना ६४
तालिका नं. ३७ : इलाम जिल्लाको धर्मअनुसार जनसंख्याको संरचना ६८
तालिका नं. ३८ : जिल्लाको वैवाहिक अवस्था सम्बन्धी विवरण (१० वर्ष वा सो माथि) ७०
तालिका नं ३९ :जिल्लाको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर समूहअनुसारको विवरण (१०+ बर्ष) ७१
तालिका नं ४०: इलाम जिल्लामा पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर(१०वर्ष वा सो माथि) ७२
तालिका नं ४१ : इलाम जिल्लामा विधुवा र एकल महिलाको अवस्था ७३
तालिका नं ४२ : इलाम जिल्लामा १८ बर्षमुनिका बालबालिकाको संख्या र लैङ्गिक अनुपात ७४
तालिका नं. ४३ : इलाम जिल्लामा १४ बर्षमुनिका बालबालिकाको संख्या र आश्रित अनुपात ७६
तालिका नं. ४४ : ५ बर्ष वा सो भन्दा मुनिका बालबालिकाको जन्म दर्ताको अवस्था ७७
तालिका नं. ४५ : इलाम जिल्लामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात ७८
तालिका नं ४६ : इलाम जिल्लामा पालिकाअनुसार अपाङ्गताको विद्यमानतादर ७९
तालिका नं. ४७ : इलाम जिल्लामा अपाङ्गताको प्रकार ८०
तालिका नं. ४८ : इलाम जिल्लामा जन्मस्थानको आधारमा जनसङ्ख्या ८२
तालिका नं. ४९ : इलाम जिल्लामा आर्थिकरुपले सक्रिय र निस्क्रिय जनसंख्या ८४
तालिका नं. ५० : आर्थिक कामको पेशागत वर्गीकरणअनुसारको जनसंख्या ८५
तालिका नं. ५१ : आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य औद्योगिक क्षेत्रअनुसारको विवरण ८६
तालिका नं. ५२ :जिल्लाका पालिकाहरुमा कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या ८८
तालिका नं. ५३ : इलाम जिल्लाको उमेरगत जनसांख्यिक प्रक्षेपण(२०२१-२०३१)....................... ८९
तालिका नं. ५४ : इलाम जिल्लाको उमेरगत जनसांख्यिक प्रक्षेपण(२०४१-२०५१)....................... ९०
तालिका नं. ५५ : घरको स्वामित्व र परिवार सम्बन्धी विवरण ९२
तालिका नं. ५६ : इलाम जिल्लामा घरको जगअनुसार पारिवारिक विवरण ९३
तालिका नं. ५७ : इलाम जिल्लामा घरको बाहिरी गारोअनुसार परिवारको विवरण ९४
तालिका नं. ५८ : इलाम जिल्लामा घरको छानाको बनावटअनुसार परिवारको विवरण ९५
तालिका नं. ५९ : इलाम जिल्लामा घरको भूईंको बनावटअनुसार परिवारको विवरण ९६
तालिका नं. ६० : इलाम जिल्लामा खानेपानीको श्रोतअनुसार पारिवारिक विवरण ९७
तालिका नं. ६१ : खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धनअनुसार पारिवारिक विवरण ९८

तालिका नं. ६२ :जिल्लामा बत्ति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने श्रोतअनुसार पारिवारिक विवरण ९९
तालिका नं. ६३ :जिल्लामा परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी/शौचालयको प्रकारअनुसारको विवरण १००
तालिका नं. ६४ :जिल्लाका परिवारमा उपलब्ध सेवा तथा सुविधाअनुसार पारिवारिक विवरण १०१
तालिका नं. ६५ : इलाम जिल्लामा घर तथा जग्गामा महिलाको स्वामित्व १०२
तालिका नं. ६६ : इलाम जिल्लाबाट स्वदेशमा अनुपस्थित भएका परिवार/जनसंख्या १०३
तालिका नं. ६७ : इलाम जिल्लाबाट विदेशमा अनुपस्थित भएका परिवार/जनसंख्या १०४
तालिका नं. ६८ : कृषि चलनको संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल १०७
तालिका नं. ६९ : इलाम जिल्लामा कृषि चलन र जग्गाको उपभोग सम्बन्धी विवरण १०८
तालिका नं. ७० : स्थानीय तहअनुसार कृषि चलन र जग्गाको उपयोग सम्बन्धी विवरण १०९
तालिका नं. ७१ : इलाम जिल्लामा कृषक परिवार र पशु पंक्षी सम्बन्धी विवरण ११०
तालिका नं. ७२ : इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठान संख्या, दर्ताको आधारमा ११२
तालिका नं. ७३ : इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्ति ११३
तालिका नं. ७४ : इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठानमा आकारअनुसारको संलग्न जनशक्ति ११४
तालिका नं. ७५ : इलाम जिल्लामा औद्योगिक वर्गीकरण अनुसार प्रतिष्ठान संख्या ११५
तालिका नं. ७६ : जिल्लामा नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरण अनुसार संलग्न जनशक्ति ११६
तालिका नं. ७७ : हालका वडा र समावेश गाविसहरु १२४
तालिका नं. ७८ : सन्दकपुर गापाको परिवार संख्या, जनसंख्या र लौङ्गिक अनुपात १२५
तालिका नं. ७९ : सन्दकपुर गापाको औसत परिवारको आकार, क्षेत्रफल जनघनत्व १२६
तालिका नं. ८० : सन्दकपुर गापाको शहरी तथा ग्रामीण जनसंख्या १२७
तालिका नं. ८१ : अक्सर बसोबास, स्वदेश र विदेश बसोबास १२७
तालिका नं. ८२ : सन्दकपुर गापाको स्वदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या १२८
तालिका नं. ८३ : सन्दकपुर गापाको परिवारको संरचनासम्बन्धी विवरण १२९
तालिका नं. ८४ : सन्दकपुर गापाको परिवारमूलीसम्बन्धी विवरण (१० बर्ष वा सो माथि) १२९
तालिका नं. ८५: सन्दकपुर गापाको उमेर समूहअनुसार परिवारमूली (१० बर्ष वा सो माथि) १३०
तालिका नं. ८६ : सन्दकपुर गापाको परिवारमुलीसँगको नाताअनुसार जनसङ्ख्या १३१
तालिका नं. ८७ : सन्दकपुर गापाको एकल उमेरअनुसारको जनसांख्यिक विवरण १३२
तालिका नं. ८८ : सन्दकपुर गापाको पाँच बर्ष उमेरसमूह अनुसार जनसांख्यिक विवरण १३४
तालिका नं. ८९ : सन्दकपुर गापाको बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या १३६
तालिका नं. ९० : सन्दकपुर गापाको कुल आश्रित अनुपात १३७
तालिका नं. ९१ : सन्दकपुर गापाको वडागत र उमेरसमूहअनुसारको जनसाख्यिक विवरण १३८
तालिका नं. ९२ : इलाम जिल्लाको जातजातिअनुसार जनसंख्याको संरचना १४३

तालिका नं. ९३ : सन्दकपुरको जातजातिको समूहगत जानसाख्यिक विवरण १४४
तालिका नं.९४: सन्दकपुर गापाको जातजातिअनुसारको साक्षरतादरसम्बन्धी विवरण (% मा) १४५
तालिका नं. ९५ : गापाको जातजातिको समूहगत साक्षरतादरसम्बन्धी विवरण (%मा) १४६
तालिका नं. ९६ : सन्दकपुर गापाको मातृभाषासम्बन्धी विवरण १४७
तालिका नं. ९७ : सन्दकपुर गापाको दोश्रो भाषाअनुसारको जनसांख्यिक विवरण १४८
तालिका नं. ९८ : सन्दकपुर गापामा पुर्खाको भाषाअनुसारको जनसंख्या १४९
तालिका नं. ९९ : सन्दकपुर गापामा धर्मअनुसारको जनसंख्या १५०
तालिका नं. १०० : सन्दकपुर गापामा बसोबास गर्ने विभिन्न देशका नागरिकसम्बन्धी विवरण १५१
तालिका नं. १०१ : गापामा १० वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक अवस्था १५३
तालिका नं. १०२ : सन्दकपुर गापामा पहिलो विवाह गर्दाको उमेरअनुसारको विवरण १५४
तालिका नं. १०३ : वडाअनुसार पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर (१० बर्ष वा सो माथि) १५५
तालिका नं. १०४ : गापामा रहेका एकल महिलासम्बन्धी विवरण (१० बर्ष वा सो माथि) १५६
तालिका नं. १०५ : गापामा वडाअनुसार जेष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपातको विवरण १५७
तालिका नं. १०६ : सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न योग्य जेष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपात १५८
तालिका नं. १०७ : सन्दकपुर गापाको बुढ्यौलीको जनसंख्या र बुढ्यौलीको सुचकाङ्क १६९
तालिका नं. १०८ : सन्दकपुर गापामा महिला परिवारमूली सम्बन्धी विवरण १६०
तालिका नं. १०९ : सन्दकपुर गापाको घरजग्गामा महिलाको स्वामित्वअनुसारको विवरण १६१
तालिका नं. ११० : सन्दकपुर गापाको वडा अनुसार एकल महिलासम्बन्धी विवरण १६२
तालिका नं. १११ : गापामा भएको महिलाको गर्भावस्थाकसँग सम्बन्धित मृत्युको विवरण १६३
तालिका नं. ११२ : गापाको बालबालिकाको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपातसम्बन्धी विवरण १६३
तालिका नं. ११३ : सन्दकपुर गापामा बाल-आश्रित अनुपातसम्बन्धी विवरण (१५ बर्ष मुनि) १६४
तालिका नं. ११४ : सन्दकपुर गापामा बाल **विवाहसम्बन्धी विवरण (१८ बर्ष नपुगी)** १६५
तालिका नं. ११५ : सन्दकपुर गापामा बाल **विवाहसम्बन्धी विवरण (१५ बर्ष नपुगी)** १६६
तालिका नं. ११६ : सन्दकपुर गापामा बालबालिकाको साक्षरतादर (५-१७ उमेर) १६६
तालिका नं. ११७ : अध्ययनरत तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका (५-१७ उमेर) १६७
तालिका नं. ११८ : सन्दकपुर गापामा भएको बाल श्रमसम्बन्धी विवरण १६८
तालिका नं. ११९: गापाका ५ बर्ष वा सोमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्तासम्बन्धी विवरण १६९
तालिका नं. १२० : गापाको १८ बर्ष मुनिका बालबालिकाको बसाइँसम्बन्धी विवरण १७०
तालिका नं. १२१ : सन्दकपुर गापामा भएका बालबालिकाको जन्मस्थानको विवरण १७१
तालिका नं. १२२:१८ बर्ष मुनिका बालबालिकामा भएको अपाङ्गतासम्बन्धी विवरण १७२
तालिका नं. १२३ : विगत ४ आ.व.को व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्बन्धी विवरण १७३

तालिका नं. १२४ : विगत ३ आ.व.को सामाजिक सुरक्षा भत्ता लाभग्राही संख्या १७४
तालिका नं. १२५ : सन्दकपुर गापामा भएका अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण १७६
तालिका नं. १२६ : सन्दकपुर गापामा अपाङ्गताको अवस्था र प्रकार १७६
तालिका नं. १२७ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसार अपाङ्ताको अवस्था र विद्यमानतादर १७७
तालिका नं. १२८ : अपाङ्ता भएको व्यक्तिको साक्षरतादर (५ वर्ष वा सो भन्दा माथि) १७८
तालिका नं. १२९ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिले पूरा गरेको शैक्षिक तहसम्बन्धी विवरण १७८
तालिका नं. १३० : गापाको अपाङ्गताको प्रकारअनुसार वैवाहिक अवस्थाको विवरण १७९
तालिका नं. १३१ : अपाङ्ता भएको व्यक्तिको लिङ्गअनुसार आर्थिक काममा संलग्नता (१०+ बर्ष)... १८०
तालिका नं. १३२ : अपाङ्ता भएको व्यक्तिको अपाङ्गताको प्रकारअनुसार आर्थिक काममा संलग्न १८१
तालिका नं. १३३ : सन्दकपुर गापाको साक्षरतादर १८२
तालिका नं. १३४ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसारको लैङ्गिक साक्षरतादर १८३
तालिका नं. १३५ : सन्दकपुर गापाको साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तहसम्बन्धी विवरण १८४
तालिका नं. १३६ : गापाको वडाअनुसार उतीर्ण गरेको शैक्षिक तह (५ वर्ष वा सो माथि) १८५
तालिका नं. १३७ : सन्दकपुर गापाका युवाको साक्षरतासम्बन्धी विवरण १८५
तालिका नं. १३८ : ५ देखि २५ वर्ष उमेरका जनसंख्याको विद्यालयमा उपस्थिति १८६
तालिका नं. १३९ : अध्ययन गरेको बिषयक्षेत्र (१० जोड २ सो माथि अध्ययन गरेकाको) १८७
तालिका नं. १४० : सन्दकपुर गापामा भएका शैक्षिक संस्थाहरु (शैक्षक सत्र २०८१) १८८
तालिका नं. १४१ : सन्दकपुर गापामा भएका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको सूची १८९
तालिका नं. १४२ : गापामा भएका सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक विवरण (शै.सं.२०८१) १९०
तालिका नं. १४३ : सन्दकपुर गापामा भएका विद्यालयका विद्यार्थी विवरण (शै.सं. २०८१) १९०
तालिका नं. १४४ : सन्दकपुर गापाको जन्मस्थानका आधारमा जनसंख्या १९२
तालिका नं. १४५ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसार जीवनपर्यन्त बसाइँसराइ १९३
तालिका नं. १४६ : लिङ्गअनुसार हाल बसोबास गरिरहेको स्थानमा बसोबासको गरेको अवधी १९३
तालिका नं. १४७ : हाल बसोबास गरिरहेको स्थानमा बसोबास गरेको अवधिको विवरण १९४
तालिका नं. १४८ : यस अघिको बसोबास रहेको स्थानको आधारमा जनसंख्या १९५
तालिका नं. १४९ : बसाइँसराइको कारणअनुसारको विवरण १९६
तालिका नं. १५० : यसअघिको बसोबास विदेशमा हुनेहरुको देशअनुसारको विवरण १९७
तालिका नं. १५१ : विदेशबाट यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको कारण १९८
तालिका नं. १५२ : आमाको उमेर समूहअनुसारको जिवित जन्माएका वच्चा संख्या १९९
तालिका नं. १५३ : हालसम्म जिवितै जन्मेका र जीवितै रहेका बच्चाको संख्या २००
तालिका नं. १५४ : जीवितै जन्मिएर मृत्यु भएका बच्चाको संख्या २०१

तालिका नं. १५५ : विगत १२ महिनामा जीवित बच्चा जन्माउने महिला र शिशुको संख्या २०२
तालिका नं. १५६ : आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्या २०३
तालिका नं. १५७ : वडाअनुसार आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्या २०४
तालिका नं. १५८ : आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नतासम्बन्धी विवरण २०६
तालिका नं. १५९ : उमेर समूहअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण २०६
तालिका नं. १६० : वडा र लिङ्गअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण २०७
तालिका नं. १६१ : आर्थिक कामको पेशागत वर्गीकरण अनुसारको विवरण २०९
तालिका नं. १६२ : आर्थिक कार्यमा संलग्न जनसंख्याको मुख्य औद्योगिक क्षेत्र अनुसारको विवरण.. २१०
तालिका नं. १६३ : कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न वडाअनुसारको जनसंख्या २१२
तालिका नं. १६४ : आर्थिक कार्यमा संलग्नको क्षेत्रगत संलग्नतासम्बन्धी विवरण २१३
तालिका नं. १६५ : रोजगारीको अवस्थाअनुसारको जनसंख्याको विवरण २१४
तालिका नं. १६६ : गापामा कामका लागि पारिश्रमिक मार्फत सिर्जित रोजगारको विवरण २१४
तालिका नं. १६७ : घरको प्रयोग अनुसारको विवरण.. २१५
तालिका नं. १६८ : घरको तलाको संख्या सम्बन्धी विवरण (प्रतिशतमा) २१६
तालिका नं. १६९ : घरको आयुसम्बन्धी विवरण २१७
तालिका नं. १७० : घरको स्वामित्वअनुसार पारिवारिक विवरण २१८
तालिका नं. १७१ : घरको जगअनुसार पारिवारिक वितरण २१९
तालिका नं. १७२ : परिवारले प्रयोग गर्ने घरको गारोको बनावट सम्बन्धी विवरण २२०
तालिका नं. १७३ : परिवार बसोबास गर्ने घरको छानाको बनावटसम्बन्धी विवरण २२१
तालिका नं. १७४ : परिवार बसोबास गर्ने घरको भुइँको बनावटसम्बन्धी विवरण २२२
तालिका नं. १७५ : परिवार बस्ने घरको गुणस्तरीयतासम्बन्धी विवरण २२३
तालिका नं. १७६ : परिवारले पिउन प्रयोग गर्ने पानीको मुख्य स्रोतसम्बन्धी विवरण २२४
तालिका नं. १७७ : परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन सम्बन्धी विवरण २२५
तालिका नं. १७८ : परिवारले बत्ति बाल्न प्रयोग गर्ने मुख्य इन्धनको स्रोत सम्बन्धी विवरण २२६
तालिका नं. १७९ : परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको प्रकार सम्बन्धी विवरण २२७
तालिका नं. १८० : परिवारमा उपलब्ध सेवा सुविधाको अवस्थामा परिवारको विवरण २२८
तालिका नं. १८१ : सम्पन्नताको पञ्चमक अनुसार परिवारको वितरण २२९
तालिका नं. १८२ : आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदान प्राप्त परिवारको विवरण (%) २३०
तालिका नं. १८३ : बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बैंक खातासम्बन्धी विवरण (प्रतिशतमा) २३१
तालिका नं. १८४ : प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा/तालिम लिएका परिवार/जनसंख्या २३२
तालिका नं. १८५ : बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएका परिवारको विवरण (%) २३३

तालिका नं. १८६ : क्षेत्रअनुसार साना तथा घरेलु व्यवसाय संचालन गर्ने परिवारको विवरण २३३
तालिका नं. १८७ : कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसायको प्रकार र सञ्चालन गर्ने परिवार २३४
तालिका नं. १८८ : वडाअनुसार अनुपस्थित (स्वदेश) रहेका परिवार/जनसंख्याको विवरण २३५
तालिका नं. १८९ : अनुपस्थित (विदेशमा) भएको परिवार/जनसंख्यासम्बन्धी विवरण २३६
तालिका नं. १९० : विदेशमा रहेका व्यक्तिहरूको विदेश जाँदाको उमेरअनुसारको विवरण २३७
तालिका नं. १९१ : अक्सर विदेश बसोबास गर्ने व्यक्तिको देशअनुसारको विवरण २३८
तालिका नं. १९२ : अक्सर परिवारमा अनुपस्थित (विदेशमा) हुनुको कारण २३९
तालिका नं. १९३ : अनुपस्थित (विदेश) भएका व्यक्तिहरुको देश र कारण सम्बन्धी विवरण २४०
तालिका नं. १९४ : विदेश रहेका व्यक्तिको विदेश जाँदाको लिङ्गअनुसारको शैक्षिक तह २४१
तालिका नं. १९५ : विगत १२ महिना भित्रमा मृत्यु भएका परिवार र संख्या २४२
तालिका नं. १९६ : विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका व्यक्तिको उमेर समूहसम्बन्धी विवरण २४३
तालिका नं. १९७ : विगत १२ महिनामा मृत्यु हुनेमध्येको मृत्युको कारणअनुसारको विवरण २४४
तालिका नं. १९८ : १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्युसम्बन्धी विवरण २४४
तालिका नं. १९९ : कृषक संख्या, कृषिचलनको क्षेत्रफल, कित्ता संख्या र सिंचित क्षेत्रफल २४७
तालिका नं. २०० : लिङ्गअनुसार मुख्य कृषक तथा कृषक परिवारको जनसंख्या २४८
तालिका नं. २०१ : सन्दकपुर गापाको जग्गाको उपभोगसम्बन्धी विवरण २४९
तालिका नं. २०२ : सन्दकपुर गापाको जग्गाको उपयोगसम्बन्धी विवरण २५०
तालिका नं. २०३ : बगैचाको रुपमा लगाइएका जम्मा स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण २५०
तालिका नं. २०४ : विभिन्न अस्थायी बालीको प्रकारअनुसारको क्षेत्रफल २५१
तालिका नं. २०५ : मुख्य अस्थायी बालीको प्रकारअनुसारको क्षेत्रफल तथा कृषक परिवार २५२
तालिका नं. २०६ : बगैचाको रुपमा लगाइएको स्थायी बालिको प्रकारअनुसारको विवरण २५३
तालिका नं. २०७ : पशुपन्छी पालन गर्ने कृषक परिवारसम्बन्धी विवरण २५४
तालिका नं. २०८ : पाल्तु चौपाया र पन्छीको संख्या र कृषक परिवार २५४
तालिका नं. २०९ : स्थायी र अस्थायी कामदारको संख्या र काम गरेको व्यक्ति दिन २५५
तालिका नं. २१० : कृषि ऋण, बिमा तथा अनुदानसम्बन्धी विवरण २५५
तालिका नं. २११ : कृषि चलनबाट निस्किएका फोहोरको व्यवस्थापनसम्बन्धी विवरण २५६
तालिका नं. २१२ : कृषि तथा पशु फर्म र कृषक समूहको विवरण २५६
तालिका नं. २१३ : खोप केन्द्र, गाउँघर क्लिनिक र महिला स्व. स्वंसेविकासम्बन्धी विवरण २५७
तालिका नं. २१४ : सन्दकपुर गापाको स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी विभिन्न सूचकहरु २५८
तालिका नं. २१५ : विपन्न नागरिक सहायता कार्यक्रम अन्तर्गत स्वास्थ्य सेवाका लागि सिफारिस २६६
तालिका नं. २१६ : वडाअनुसार प्रतिष्ठानमा संलग्न भएका जनशक्तिसम्बन्धी विवरण २६७

तालिका नं. २१७ : प्रतिष्ठानको दर्ताको अवस्था २६८
तालिका नं. २१८ : प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्तिको आकारअनुसारको विवरण २६८
तालिका नं. २१९ : आर्थिक क्रियाकलापको क्षेत्रअनुसारको प्रतिष्ठान संख्या र जनशक्ति २६९
तालिका नं. २२० : पालिकामा दर्ता भएका उद्योग तथा व्यावसायसम्बन्धी विवरण २७०
तालिका नं. २२१ : मुख्य मुख्य व्यापारिक केन्द्र तथा स्थानहरु २७१
तालिका नं. २२२ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसार सामुदायिक वनको संख्या र क्षेत्रफल २७३
तालिका नं. २२३ : सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक वनहरुको विवरण २७४
तालिका नं. २२४ : निजी वनसम्बन्धी विवरण २७६
तालिका नं. २२५ : इलाम जिल्लामा पाइने वनस्पतीका प्रजातिसम्बन्धी विवरण २७७
तालिका नं. २२६ : सन्दकपुर गापामा भएका मुख्य पर्यटकिय तथा मनोरञ्जनस्थलहरु २७९
तालिका नं. २२७ : सन्दकपुर गापामा भएका पर्यटकिय पोखरीहरु २८०
तालिका नं. २२८ : सन्दकपुर गापामा भएका मुख्य धार्किक क्षेत्रहरु २८१
तालिका नं. २२९ : सन्दकपुर गापामा हुने प्रमुख स्थानीय जाडपर्व तथा मेलाहरु २८२
तालिका नं. २३० : सन्दकपुर गापामा भएका वाणिज्य बैकको विवरण २८३
तालिका नं. २३१ : सन्दकपुर गापामा सेवा प्रवाह गर्ने लघुवित्त वित्तिय संस्थाहरु २८३
तालिका नं. २३२ : सन्दकपुर गापामा सञ्चालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरु २८४
तालिका नं. २३३ : सन्दकपुर गापामा सञ्चालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरुको सूची २८४
तालिका नं. २३४ : सन्दकपुर गापामा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु (स्था.त.नि. २०७९) २८६
तालिका नं. २३५ : जिल्ला समन्वय समिति, इलामको निर्वाचित सदस्य/जनप्रतिनिधिहरु २८७
तालिका नं. २३६ : २०८१ चैत्र मसान्तसम्म १८ वर्ष पूरा भएका वडाअनुसार मतदाता २८८
तालिका नं. २३७ : सन्दकपुर गापामा भएका स्थानीय खेलमैदानहरु २८९
तालिका नं. २३८ : सन्दकपुर गाउँपालिकाका हालसम्मका अध्यक्षहरु २९०
तालिका नं. २३९ : सन्दकपुर गाउँपालिकाका हालसम्मका कार्यालय प्रमुखहरुको नामावली २९०

खण्ड - १
जनसंख्या तथ्याङ्कको आवश्यकता र परिभाषाहरु

१.१ जनसंख्या तथ्याङ्कको आवश्यकता

जनसंख्यासम्बन्धी तथ्याङ्कको आवश्यकता कुनै एक क्षेत्र वा वर्ग विशेषमा काम गर्ने मानिसलाई मात्र नभई यससँग सम्बन्धित रहने वा जिज्ञासा राख्ने सबै क्षेत्र वा वर्गका नागरिकहरुलाई उत्तिकै आवश्यक पर्दछ । हरेक मानिसहरु आ-आफ्नो पेशामा वा सेवामा लागिरहेका हुन्छन्, ती सबै पेशामा लागेका मानिसहरुले आ-आफ्नो किसिमको आवश्यकता अनुरुप तथ्याङ्कहरुको प्रयोग र प्रचलनमा ल्याउने गर्दछन् । देशको स्वास्थ्य क्षेत्रको योजना बनाउने योजनाकारहरुको लागि आवश्यक पर्ने जनसंख्या तथ्याङ्क र पर्यटन व्यवसायसँग सम्बन्धितहरुले प्रयोग र प्रचलनमा ल्याउने जनसंख्यासम्बन्धी तथ्याङ्कमा उद्देश्यात्मक विभेद रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी राष्ट्र र समाजका हरेक अंगमा रहेर काम गर्ने जो कोही सचेत नागरिकहरुलाई यसको सहायताविना भविश्यको योजना वनाउन र बितेका समयमा भए गरेको कामहरुको सही मूल्याङ्कन गर्न अप्ठ्यारो पर्दछ । जनसंख्यासम्बन्धी तथ्याङ्कको उपयोग सरकार, स्थानीय सरकार, सरकारी र गैह्रसरकारी संस्था तथा अध्ययन र अनुसन्धानका क्षेत्रमा लागेका मानिसहरुलाई अत्यधिक आवश्यक पर्ने गर्दछ । यस प्रकार समग्ररुपमा भन्नु पर्दा जनसंख्या तथ्याङ्कको आवश्यकता कुनै एक क्षेत्र विशेषको साँघुरो घेराभित्र मात्र नरही व्यापक क्षेत्रको मानिससँग सम्बन्धित रहेको हुन्छ र मानिसको अस्तित्व रहुञ्जेलसम्म यसको आवश्यकता निरन्तर कायम नै रहने छ ।

राष्ट्रिय जनगणनाः कुनै पनि राष्ट्रको भौगोलिक सीमाभित्र कुनै निश्चित समय र परिधिभित्र रहेर त्यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने सम्पूर्ण नागरिकहरुको गणना गर्ने प्रकृयालाई राष्ट्रिय जनगणना भनिन्छ । अर्को शव्दमा भन्नुपर्दा जनताहरुको सम्पूर्ण विवरण सहितको तथ्याङ्क संकलनलाई जनगणना भनिन्छ । जनगणना गर्नुको मुख्य उद्देश्य त्यस क्षेत्रमा रहने मानिसको निश्चित संख्याको यकिन गर्नु हो । यसको लागि कुनै क्षेत्र विशेषमा रहेको निश्चित घरहरुको संख्यालाई लिइन्छ र उक्त घरमा रहेका परिवार संख्या, महिला/पुरुष, रहन सहनको स्तर, वसाइ-सराई,

शिक्षाको अवस्था, जन्म तथा मृत्युको सम्पूर्ण बनौट आदिलाई समावेश गरी तथ्याङ्क संकलन गरिन्छ । जनगणनाबाट संकलन भएको तथ्याङ्क देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासको लागि योजना तर्जुमा, अध्ययन एवं अनुसन्धान गर्न प्रयोग गरिने आधारभूत तथ्याङ्क भएकाले कुनै पनि देशमा राष्ट्रिय जनगणनालाई एक महत्वपूर्ण राष्ट्रव्यापी कार्यको रुपमा लिइन्छ । यस्तो आयोजना संचालन गर्नको लागि आर्थिक स्रोत जनशक्ति र साधन जुटाउनु पर्ने तथा तयारीको लागि पनि लामो समय लाग्ने भएकोले सबै जसो मुलुकहरुमा जनगणना सामान्यतया १०/१० वर्षमा गर्ने चलन रहेको छ । नेपालमा वि.सं १९६८ (सन् १९११) देखि जनगणना गर्ने काम शुरु भएको हो । त्यसपछि लगभग प्रत्येक १०/१० वर्षमा जनगणना सञ्चालन हुँदै आएको छ । वि.सं २०७८ (सन् २०२१) को गणना नेपालको इतिहासमा १२ औं जनगणना हो । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को मुख्य फिल्डकार्य वि.सं. २०७८ साल कार्तिक २५ गतेदेखि मंसिर ९ गतेसम्म (१५ दिन) गरिएको थियो ।

१.२ केही महत्वपूर्ण तथ्याङ्कीय परिभाषाहरु

कुनै पनि विषयको तथ्याङ्क संकलन गर्दा सोको परिभाषा स्पष्ट उल्लेख हुनु आवश्यक हुन्छ । संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरु परिभाषामा एकरुपता भएमा तथ्याङ्कलाई तुलनात्मक रुपमा अध्ययन गर्न सकिने भएकोले यहाँ उल्लेख गरिएको हो । नेपालमा महत्वपूर्ण तथ्याङ्क संकलन गर्ने जिम्मेवारी साविक केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग र हाल राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले पाएकोमा जनसांख्यिक तथ्याङ्क आदि संकलन गर्दा उक्त निकायले गरेको परिभाषा अनुसार नै गर्दा एकरुपता हुने हुन्छ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयलेद्वारा संचालन गरिने राष्ट्रिय जनगणनामा प्रयोग गरिएको केही परिभाषा यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

क) जनगणना विधि र अक्सर बसोबासः गणना गर्दाको मुख्य उद्देश्य भनेको गणनामा कोही व्यक्ति नछुटुन् तथा कोही नदोहोरिउन् भन्ने हो । जनगणना गर्ने दुई वटा विधिहरुः

ख) वास्तविक उपस्थिति विधि (De-Facto Method): यस विधिबाट तथ्याङ्क संकलन गर्नु भनेको निश्चित समयमा जो जहाँ छ त्यहीबाट तथ्याङ्क संकलन गर्नु हो । यो पद्धतिमा प्रायः निश्चित रातको समयलाई सन्दर्भ समय मानी त्यस रात जो जहाँ छ त्यहीबाट तथ्यांक संकलन गरिन्छ।

ग) स्थायी वसोवास गणना विधि (De-Jure Method) : यस विधिबाट तथ्याङ्क संकलन गर्नु भनेको Legal Place of Residence अर्थात् कानूनी रुपमा वसोवास गरेको ठाँउबाट तथ्याङ्क संकलन गर्नु हो ।

वि.सं. २००९/११ देखि प्रत्येक दश-दश वर्षमा संचालन हुँदै आएको जनगणनाहरु मोडिफाइड डे जुरे (Modified De-Jure Method) पद्धतिको आधारमा गणना हुँदै आएको छ । यस विधि अनुसार व्यक्तिको गणना गर्दा व्यक्ति प्रायःजसो जुन ठाउँमा बसोबास गर्छन्, त्यो व्यक्ति/परिवारको गणना त्यही ठाउँबाट गर्नुपर्दछ । गणनाको अवधिमा कुनै व्यक्ति छोटो समयको लागि औषधोपचार वा तीर्थयात्रा वा पर्यटनका लागि आफ्नो अक्सर बसोबासको स्थान छोडी अन्यत्र गएको भएतापनि त्यस्ता व्यक्तिहरुको गणना अक्सर बसोबासको आधारमा सम्बन्धित स्थानको भएको मानी सो स्थानबाटै गणना गरिन्छ । यस्तै यस विधिमा कामगर्ने मान्छे वा भान्से पनि एउटै परिवारमा खाने र बसोबास गर्ने गरेको भए तिनीहरुलाई त्यही परिवारमा सामेल गरी गणना गर्नुपर्दछ ।

सामान्यतया व्यक्तिहरुको गणना गर्दा अक्सर बसोबासको अवधारणाबाट नै गणना गर्नुपर्दछ। तर अक्सर बसोबास यकिन गर्न नसकिएको अवस्थामा कुनै पनि व्यक्ति ६ महिना वा सोभन्दा वढी समयको लागि स्वदेशकै अन्यत्र स्थान वा विदेशमा गएको रहेछ भने त्यस्ता व्यक्तिलाई गणना गरिएको स्थानमा समावेश गरिदैन । त्यस्तै प्रकारले कुनै पनि व्यक्ति ६ महिना वा सोभन्दा वढी समयदेखि स्वदेशकै अन्यत्र स्थान वा विदेशबाट आई यस क्षेत्रमा बसोवास गरिरहेको रहेछ भने त्यस्ता व्यक्तिलाई गणना गरिएको क्षेत्र वा स्थानमा समावेश गरिन्छ ।

ग) घर परिवारः सामान्यतया एउटै आम्दानी तथा खर्चले व्यवहार चलाई एकै भान्सामा खानपान गरी वसेका व्यक्तिहरुको समूहलाई परिवार भनिन्छ । परिवारमा एकमात्र वा धेरै व्यक्तिहरु हुन सक्दछन् । तिनीहरुका नातेदार पनि हुन सक्तछन्, नहुन पनि सक्तछन् वा कोही असम्बन्धित व्यक्ति (जस्तो कृषि काम गर्ने स्थायी कामदार, स्थायी रुपमा काम गर्ने कामदार) मिलेर पनि परिवार बन्न सक्दछ । एउटा घरमा एक वा एकभन्दा बढी परिवार पनि बसोवास गरेको हुन सक्दछ ।

घ) परिवारमूलीः परिवारको सवै सदस्यले त्यस परिवारको मुख्यरुपमा मानी आएको व्यक्ति (पुरुष वा महिला) लाई परिवारको मूली भनिन्छ । परिवारमा भैपरी आउने सवै व्यवहार चलाउने अधिकार तथा जिम्मेवारी परिवारमूलीको हुन्छ ।

ङ) संस्थागत परिवारः विभिन्न संस्थाहरु जस्तैः छात्राबास, व्यारेक, बृद्धाश्रम, होस्टल, जेल जस्ता सामुहिक रुपमा बसी एउटै मेसमा खाना खाने व्यक्तिहरुको समूहलाई संस्थागत परिवार भनिन्छ र यस्ता परिवारमा बस्ने व्यक्तिहरुलाई संस्थागत जनसंख्या भनिन्छ ।

च) अपाङ्गताः अपाङ्गता भन्नाले शरीरको कुनै एक वा एकभन्दा बढी अंगहरुले सामान्य रुपमा काम गर्न नसकेर दैनिक कार्यहरु सरलतापूर्वक गर्न अप्ठ्यारो पर्ने अवस्था हो । यस प्रकारको अवस्था स्थायी वा अस्थायी हुनसक्दछ । विभिन्न कानूनी दस्तावेजहरु तथा अन्य सर्वेक्षणहरुले अपनाएको परिभाषा अनुसार बुँदागतरुपमा अपाङ्गता भन्नाले निम्न अपाङ्ता भएको सम्झिनु पर्दछ।

- शारीरिक अपाङ्ता भएको
- न्यून दृष्टियुक्त
- पूर्ण दृष्टियुक्त
- बहिरापन/श्रवणविहिन
- सुस्तश्रवण
- श्रवण दृष्टियुक्त
- स्वर र बोलाइ
- मानसिक वा मनोसामाजिक
- बौद्धिक अपाङ्गता
- अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफिलिया)
- अटिजम्
- बहुअपाङ्गता

भाग १ : इलाम जिल्ला

खण्ड - २

इलाम जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

२.१ जिल्लाको नामाकरण

नेपालको पूर्व कोशी प्रदेश अन्तर्गत इलाम एक पहाडी जिल्ला हो । सांस्कृतिक र प्राकृतिक पक्षहरूमा समृद्ध यो जिल्ला 'पूर्वी पहाडकी रानी' र 'नगदेबालीको खानी' जस्ता उपनामले चिनिन्छ । प्राकृतिकरुपले हराभरा सुन्दर जिल्ला इलाम पर्यटकहरुका निम्ति समेत पूर्वको प्रमुख आकर्षणको केन्द्र पनि हो । मनोरम दृश्य र प्राकृतिक सुन्दरताको लागि प्रसिद्ध यो महाभारत पर्वत श्रृङ्खलाको दक्षिणपट्टि सिंघलिला श्रृङ्खलाको कोखमा अवस्थित छ । इलामलाई चार माई खोलाको भूमि भनेर पनि चिनिन्छ किनभने यहाँ जोगमाई, पुवामाई, माई र देउमाईको संयोजन हुन्छ । इलाम नगरपालिका तत्कालिन मेची अञ्चल तथा इलाम जिल्लाको सदरमुकाम समेत रहेको जिल्लाकै सवै भन्दा पुरानो एक नगरपालिका हो । यस जिल्ला सदा हरियाली रहने चिया बगान, विभिन्न पर्यटकिय क्षेत्रहरु र अनुकुल मौसमका कारण आन्तरिक तथा बाह्य आगन्तुकहरुका निम्ति सुन्दर नगरीका रुपमा परिचित रहेको छ ।

इलामको नामाकरणको सम्वन्धमा ऐतिहासिक, भौगोलिक, प्राकृतिक मानव शास्त्रीय आदि दृष्टिकोणले अध्ययन हुन बाँकी नै छ । इलाम जिल्लाको नामाकरण सम्बन्धका ठ्याक्कै यसरी नै रहनगयो भन्ने अवस्था नरहेतापनि सो सम्बन्धमा विभिन्न मत तथा श्रृतीहरु रहेको पाइन्छ जसमध्ये प्रमुख निम्नानुसार रहेका छन् ।

पहिलो, हालको इलाम जिल्ला नेपाल एकिकरण हुनुभन्दा अगाडि राई र लिम्बु जातिहरूको किराँत राज्य थियो । त्यसमा पनि प्राचिन समयमा लिम्बु जातिहरूकै बाहुल्यता भएकाले इलाम जिल्लाको नामाकरण लिम्बु भाषाबाट भएको मानिन्छ । लिम्बु भाषामा इलाम शब्द, दुई शब्दको संयोजन भई भएको मानिन्छ। जसमा 'इ' को शाब्दिक अर्थ 'घुमाउरो' र 'लाम' को शाब्दिक अर्थ 'बाटो' अर्थात इलामको अर्थ 'घुमाउरो बाटो' हुन जान्छ । जुन 'घुमाउरो बाटो'

को कुरा गरिन्छ त्यो बाटोको निर्माण विक्रम संवत् २०१५ तिर मात्र भएको पाइन्छ तर सो पूर्व नै ईलाम शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ।

दोश्रो, यसैगरी इलामको विभिन्न ठाउँमा रहेका भट्टराई ब्राह्मणका वंशज आदि गुरुको समयमा भारतको केरल प्रान्तबाट आएका थिए जसलाई केरलमा भट्टतिरि भनिन्छ भट्टतिरि कै अपभ्रंश भट्टराई भएको पुष्टि भईसकेको छ र केरलमा ब्राह्मणहरूका घरलाई ईल्लम (यसलाई पुष्टि गर्न पुराना कागजातहरूमा लेखिएको अंग्रेजी शब्द Illam जहाँ Double LL लेखिएको छ, को वास्तविक उच्चारण पनि ईल्लम नै हुन्छ) भन्ने गरिन्छ । यही ईल्लम शब्द अपभ्रंश भएर ईलाम भएको र कालान्तरमा दीर्घ 'ई' लाई लेख्न छोडियो र इलाम लेखिन थालिएको हो भन्ने एक तर्क विद्वानहरुको पाइन्छ।

तेश्रो, इलामको पूर्वी भेगमा लाप्चा (लेप्चा) हरूको बसोबास रहेकाले तिनीहरुले बोल्ने रोङ भाषाबाट इलाम भएको हो । लेप्चा जातिले बोल्ने रोङ भाषामा 'इ' भनेको पुत्का (एक प्रकारको मौरी, जसले मह बनाउँछ) र 'लोम' भनेको बासस्थान हुन्छ । यस क्षेत्रमा मनग्गे पुत्काको मह पाइने गरेकोले पुत्का मौरीको बासस्थान अर्थात 'इलोम' भन्दा भन्दै इलाम भएको हो ।

चौथो, इश्वीको १३०० वर्ष अघि पर्सिया (हालको इरान) का इलाम बंशी राजाले दक्षिण पश्चिम पर्सियाका काशी बंशी राजालाइ बिजय गरी सदाकालागि देश निकाला गरे र तिनीहरु पूर्वतर्फ लागे । तिनै मानिसहरु याहाँ आई बसोबास गरे र आफ्नो जन्मभूमिको सम्मानमा यो ठाउँको नामपनि इलाम राखे भन्ने जनविश्वास रही आएको छ ।

पाँचौ, श्रीमद्भागवतको नवौं स्कन्धमा वर्णन भए अनुसार वैवश्वत मनु र उनकी पत्नी श्रद्धाको कोखबाट जन्मिएकी इला (पछि गुरु वशिष्ठको विशेष अनुष्ठानबाट पुरुषमा परिणत भएका सद्युम्न) भन्ने राजाले यस क्षेत्रमा राज्य गरेकाले उनकै नामबाट इलाम नाम रहन गएको हो।

छौटौं, प्राचिन शास्त्रीय मत अनुसार राजा सरियातिले पुत्र प्राप्तिका लाागि हालको माईपोखरीमा पुत्रेष्ठि यज्ञ गरे । उनकी पत्नि छोराको सट्टा छोरी चाहन्थिन र यज्ञ गर्ने ब्राम्हणलाई खुसुक्क

छोरी जन्मने यज्ञ गरिदिन आग्रह गरिन । ब्राम्हणहरुले पनि रानीको आग्रह अनुरुप छोरी जन्मने यज्ञ गरिदिए र छोरी (इला) जन्मिन् । छोरी जन्मेको देखेर राजा सरियाती इलामा (इला-छोरी र मा चाहिदैन) इलामा भन्न थाले । यही इलामा पछि इलाम भयो भन्ने पनि भनाई छ ।

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

नेपाल एकिकरण पूर्व दश लिम्वुवानको एक अंगको स्वशासित प्रशासनकोरुपमा रहेको थियो, इलाम । वि.सं. १८३१ पूर्व दश लिम्बुवान मध्येको एक चारखोल (इलाम) इमेहाङ अन्तर्गत विजयपुर राज्यको अंशको रुपमा रहेको थियो भने कन्काई माईदेखि पूर्व टिष्टासम्म लेप्चाहरुको राज्यको रुपमा थियो । १७ जुलाई, १७७४ (वि.सं. १८३१) का दिन यो भू-भाग एकीकृत नेपाल अन्तर्गत पर्न आएको इतिहासमा भेटिन्छ । त्यसताका यसक्षेत्रको सदरमुकाम नागरिगढीमा थियो । वि.सं. १८७२ मंसिर १९ मा भएको सुगौली सन्धीको शर्त बमोजिम उक्त सन्धीको २ वर्षपछि इलामको सदरमुकाम नागरिगढीबाट करफोक (लेप्चाले बोल्ने रोङ भाषामा ढुकुर बस्नेठाउँ) मा सारियो । नागरिगढीका पहिलो प्रशासक सुब्बा जयन्त खत्रीले नै विक्रम सम्वत १८७५ मा करफोकबाट सदरमुकाम इलामडाँडामा सारेका थिए, जसलाई खलंगा भन्न थालिएको भन्ने केही प्राचीन लेखहरूमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । त्यसैले यो एकिकरणकै पालादेखिको पुरानो सदरमुकाम कायम रहिरहेको जिल्ला पनि हो ।

वि.सं. १९१९ मा वडाहाकिमकारुपमा इलाम आउनु भएका तत्कालिन लेफ्टिनेन्ट कर्णेल श्री गजराज सिंह थापाको पालामा वि.सं. १९२० देखि २४ बर्षसम्म वडाहाकिमकारुपमा कार्य गर्ने क्रममा इलाम बजार माथिको डाँडामा पुरानो दरबार वि.सं. १९२० मा बन्यो भने वि.सं. १९२० सालमा नै इलाम सदरमुकाम आसपास तत्कालिन चीन सरकारले उपहार स्वरुप प्रदान गरिएको चियाका विरुवा रोपेपछि इलाम जिल्ला चियाको आदि थलो बन्न पुग्यो । त्यसैगरी इलामलाई चिनाउन नेपालकै जेठो औधोगिक चिया कारखाना वि.सं. १९३५ मा स्थापना भई हालसम्म सञ्चालनमा रहेको छ ।

वि.सं. २०१६ सालमा तत्कालिन इलाम जिल्लाको सिमाना तोकिएको भएतापनि वि.सं. २०३२ सालमा तत्कालिन बुधबारे र अर्जुनधारा गाविसहरुलाई झापा जिल्लामा गाभेपछि हालको इलाम जिल्लाको सिमाना कायम हुन आएको देखिन्छ ।

२.३ भौगोलिक सिमाना तथा अवस्थिति

मुलुकको पछिल्लो राजनैतिक विभाजन अनुसार कोशी प्रदेशमा पर्ने १४ जिल्लाहरुमध्ये इलामपनि एक हो । इलाम जिल्लाको उत्तरमा पाँचथर, दक्षिणमा झापा, पश्चिममा पाँचथर र मोरङ जिल्लाहरु अनि पूर्वमा भारतको पश्चिम बङ्गाल अन्तर्गत दार्जिलिङ जिल्ला पर्दछन् ।

तालिका नं. १ : इलाम जिल्लाको भौगोलिक सिमाना तथा अवस्थिति

विवरण		मान	कैफियत
अक्षांश		२६^{0} ४०' देखि २७^{0} ०८' उत्तरी अक्षांश	
देशान्तर		८७^{0} ४०' देखि ८७^{0} १०' पूर्वी देशान्तर	
सिमाना	पूर्व	पश्चिम बंगालको दार्जिलिङ जिल्ला (भारत)	
	पश्चिम	मोरङ्ग र पाँचथर जिल्ला	
	उत्तर	पाँचथर जिल्ला	
	दक्षिण	झापा जिल्ला	
औसत लम्बाई		५० कि.मि. (पूर्व-पश्चिम)	
औसत चौडाई		३८ कि.मि. (उत्तर-दक्षिण)	
भौगोलिक विभाजन		पहाडी क्षेत्र	
उचाई	सबभन्दा अग्लो स्थान	सन्दकपुर, ३६३६ मिटर	
	सबभन्दा होचो स्थान	चुलाचुली, १४० मिटर	
	सदरमुकाम	इलाम बजार, १२९८ मिटर	
क्षेत्रफल		१७०६.७२ वर्ग कि.मि.	

२.४ क्षेत्रफल

यस इलाम जिल्लाको जम्मा क्षेत्रफल पहिलेका दस्तवेज तथा जिल्लास्थीत विभिन्न सरकारी कार्यालयहरुको प्रतिवेदनमा उल्लेख भएनुसार १,७०३ वर्ग कि.मि. रहेको छ तर संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको वेवसाइट www.sthaniya.gov.np/gis मा उल्लेख भए अनुसार सबै स्थानीय तहहरुको क्षेत्रफल जोड्दा १७०६.७२ वर्ग किलो मिटर हुन आउँछ । यस हिसाबले अन्य जिल्लाहरु जस्तै इलाम जिल्लाको क्षेत्रफलमा पनि सरकारी अभिलेखहरुमा नै फरक फरक उल्लेख भएकोले प्रयोगकर्तालाई द्विविधा पर्न गएको छ । जिल्लाको क्षेत्रफल १,७०६.७२ वर्ग कि.मी. लाई आधारमान्दा इलाम जिल्लाको क्षेत्रफल नेपालको क्षेत्रफल १,४७,१८१ वर्ग कि.मि. को १.१६%, कोशी प्रदेशको क्षेत्रफल २५,९०५ वर्ग कि.मी. को ६.५९% हुन आउँछ र यस पुस्तकमा यही क्षेत्रफललाई नै आधार मानिएको छ ।

२.५ भू-बनावट र स्वरुप

इलाम जिल्लाको पूर्व पश्चिम औसत लम्बाई ५० किलो मिटर र उत्तर दक्षिण औसत चौडाई ३८ किलो मिटर रहेको छ । जिल्लाको भू-भाग दक्षिणमा १४० मिटर (चुलाचुली) देखि उत्तरमा ३६३६ मिटर (सन्दकपुर) सम्म फैलिएको छ । सदरमुकाम इलाम बजारको उचाई समुद्र सतहदेखि करिब १२९८ मिटरमा रहेको छ ।

यस जिल्लाको दक्षिणी भागमा चुरे पर्वत श्रृंखला रहेको छ जुन बलौटे ढुङ्गा (Sandstone) र माटो (Clay bed) को मिश्रित पत्रहरुको रुपमा रहेको छ । यस चुरे पर्वतको सरदर उचाई १५० मिटरदेखि १२०० मिटरसम्म रहेको पाइन्छ । यसभन्दा उत्तरतिर महाभारत पर्वत श्रृंखला फैलिएको छ जसको उचाई १२०० मिटरदेखि ३३०० मिटरसम्म फैलिएको छ । यो पर्वत श्रृंखला Granite, Limestone, Phyllite, Schist आदिले बनेको छ भने इलामको उत्तरी भाग ३३०० मिटरदेखि ३६३६ मिटरसम्मको अग्लो पहाडको रुपमा रहेको छ । यसरी हेर्दा, इलाम जिल्लामा उच्च पहाड, मध्य पहाड तथा शिवालिक पहाडका साथै नगन्यरुपमा तराइको जस्तो Chure Foothills को Gentle slope युक्त भाग विद्यमान रहेको देख्न सकिन्छ ।

कोशी प्रदेशको पूर्वी-मध्य भागमा अवस्थित यो इलाम जिल्लाको तल्लो क्षेत्रको भू-भाग चुरे पर्वत श्रृंखलामा र मध्य र माथिल्लो भू-भाग महाभारत श्रृंखलामा पर्दछ । तथापि चुलाचुली गाउँपालिकाका तल्लो भाग चुरेको फेदी जसको केहि भाग समथर जमिनकोरुपमा रहेको छ। त्यसैगरी कतै उर्वर पहाडी टारहरु, कतै नदीका किनारका बेंसी टारहरु रहेका भएपनि इलाम जिल्लाको अधिकांस भू-भाग भिरालो र चट्टानयुक्त जमिन रहेका कारणपनि जिल्लाको भू-बनोट र स्वरुपमा एकरुपता छैन । त्यसैले इलाम जिल्लाको धरातलिय स्वरुपमा विविधता भएको कारणले बाह्रै महिनाको हावापानी, मौसम र तापक्रम पनि फरक-फरक हुने गर्दछ ।

(श्रोत: जिल्लास्थीत विभिन्न सरकारी कार्यालयको बार्षिक प्रतिवेदनहरु)

२.६ भू-उपयोगिता

इलाम जिल्ला मुख्यत एक पहाडी जिल्ला भएकोले अधिकांस भू-भाग चट्टानयुक्त र वन क्षेत्रले ढाकिएको छ । वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण विभाग, २०१७ को प्रतिवेदनका आधारमा इलाम जिल्लाको ९४,५१९ हेक्टर अर्थात जिल्लाको जम्मा क्षेत्रफलको ५५.३८ प्रतिशत भू-भाग वन क्षेत्रले ढाकेको छ भने ७१,०८५ हेक्टर अर्थात ४१.६५ प्रतिशत भू-भाग कृषि क्षेत्र रहेको र बाँकी ५,०७२ हेक्टर अर्थात २.९७ प्रतिशत भू-भाग चरन लगायत नदी, चटयान, बगर क्षेत्रले ढाकेको छ ।

तालिका नं. २ : इलाम जिल्लाको भू-उपयोगिता

क्र.सं.	भू-उपयोगिता	क्षेत्रफल (हे.)	क्षेत्रफल (प्रतिशत)	कैफियत
१	सघन वन क्षेत्र	९३,८४९	५४.९९	
२	अन्य काष्ठ तथा बुट्यान क्षेत्र	६७०	०.३९	
३	कृषि क्षेत्र	७१,०८५	४१.६५	
४	चरन क्षेत्र	२,७६८	१.६२	
५	अन्य (नदी, चटयान, बगर) क्षेत्र	२,३०४	१.३५	
जम्मा क्षेत्रफल		**१७०,६७६**	**१००**	

श्रोत: Global Forest Resources Assessment 2015 तथा जिल्ला वन कार्यालय, इलाम

२.७ मौसम

इलाम जिल्लाको भू-भाग तराइको समथर भागदेखि उच्च पहाडी भागसम्म फैलिएको हुनाले जमिनको उचाई र मोहडाअनुसार फरक-फरक स्थानको तापक्रम, सापेक्षिक आद्रता र बर्षापनि फरक-फरक हुने गरेको छ ।

इलाम जिल्लाको सदरमुकाम नजिकैको चिया बगानको डाँडामा १२०८ मिटर उचाईमा रहेको मौसम मापन केन्द्रले दैनिक संकलन गरेको तथ्याङ्कको आधारमा जल तथा मौसम विज्ञान विभागले इलाम जिल्लाको लागि मौसम मापन तथा अनुमान गर्ने गरेको छ ।

जल तथा मौसम विज्ञान विभागको तथ्याङ्कको आधारमा इलाम जिल्लाको वितेका १२ महिनालाई आधार मान्दा बार्षिक औषत अधिकतम तापक्रम २३.८ डि.से. र न्यूनतम १६.६ डि.से., सापेक्षिक आद्रता ८१.२% र औषत बर्षा १३०.८ मि.मि. रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। इलाम जिल्लाको वितेका १२ महिनाको मौसमसम्बन्धी विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३ : इलाम जिल्लाको मौसमसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	महिना	बर्ष	औषत तापक्रम (डि.से.)		औषत सापेक्षिक आद्रता (प्रतिशत)	औषत बर्षा (मि.मि.)
			अधिकतम	न्यूनतम		
बार्षिक औषत			**२३.८**	**१६.६**	**८१.२**	**१३०.८**
१	अप्रिल	२०२४	२६.७	१८.५	६४.२	८.०
२	मे	२०२४	२६.८	१९.०	७५.४	१६९.४
३	जुन	२०२४	२५.७	२०.०	८८.८	२६८.०
४	जुलाइ	२०२४	२६.३	२०.८	९१.९	३१७.६
५	अगस्ट	२०२४	२६.१	२०.७	९०.२	२४३.४
६	सेप्टेम्बर	२०२४	२६.८	२०.७	८५.८	४१९.४
७	अक्टुबर	२०२४	२४.१	१७.८	८८.२	१३६.८
८	नोभेम्बर	२०२४	२२.८	१४.३	८९.६	०.०
९	डिसिम्बर	२०२४	१९.३	११.०	७६.५	०.०
१०	जनवरी	२०२५	१८.६	१०.७	७४.७	०.०
११	फ्रेब्रुअरी	२०२५	१८.८	१०.८	८१.०	०.४
१२	मार्च	२०२५	२३.२	१४.४	६८.१	५.९

श्रोत: जल तथा मौसम विज्ञान विभाग

२.८ हावापानी

जसरी नेपालको हावापानीमा बिषमता पाइन्छ ठीक त्यसरी नै इलाम भित्रको हावापानीमा पनि विविधता पाइन्छ । हावापानी विषम हुनुमा यहाँको धरातलीय स्वरूप नै हो । जिल्लाको बेंसी क्षेत्रमा उष्ण, मध्य पहाडी क्षेत्रमा समशीतोष्ण र उच्च पहाडी क्षेत्रमा शीतोष्ण एवं लेकाली हावापानी पाइन्छ । जिल्लाको उच्च पहाडी क्षेत्रमा तापक्रम न्यूनतम शून्य डीग्री सेल्सियससम्म र होचो बेसी क्षेत्रमा गृष्ममा अधिकतम ३१ डीग्री सेल्सियस र हिउँदमा न्यूनतम तापक्रम १० डीग्री सेल्सियससम्म पुग्ने गरेको तथ्याङ्क पाइन्छ । प्राय जसो २००० मिटर भन्दा माथिको चुचुराहरूमा यहाँ हिउँ पर्दछ। बङ्गालको खाडीबाट निकट हुने र इलामको अधिकांश पर्वत श्रेणीहरू बंङ्गालको खाडीसँग सम्मुख ढाल बनाइ उभिएकाले गुष्ममा अत्याधिक वर्षा हुने गर्दछ ।

तालिका नं. ४ : इलाम जिल्लाको जलवायु क्षेत्रअनुसारको विवरण

क्र.सं.	जलवायु क्षेत्र	उचाइको दायरा	क्षेत्रफल (%)
१	तल्लो उष्णकटिबन्धीय (Lower Tropical)	३०० मिटरभन्दा मुनि	१५.५
२	माथिल्लो उष्णकटिबन्धीय (Upper Tropical)	३०० - १००० मिटर	३३.५
३	उपोष्ण कटिबन्धीय (Subtropical)	१००० - २००० मिटर	४०.१
४	समशितोष्ण (Temperate)	२००० - ३००० मिटर	१०.६
५	उपशितोष्ण (Subalpine)	३००० - ४००० मिटर	०.३
जम्मा			**१००**

श्रोत: The Map of Potential Vegetation of Nepal (2005)

२.९ जलसम्पदा (नदीनालाहरु, ताल पोखरी तथा झरनाहरु)

२.९.१ नदीनालाहरु

इलाम जिल्ला नदीजन्य जलश्रोतमा मध्यखालको जिल्लामा पर्न आउँछ । इलाम जिल्ला भएर बग्ने पहिलोस्तरका कुनैपनि नदीहरु छैनन् तर दोश्रो र तेश्रोस्तरका नदीहरु भने प्रशस्त छन्। इलामको उत्तर भागबाट उद्गम भएर बग्ने चार माई खोलाहरू यस जिल्लाको प्रमुख नदीहरु

हुन् । पूर्वमा जोगमाई, मध्य भागमा माई र पुवामाई तथा पश्चिममा देउमाई र यसका सहायक खोलानालाहरु रहेका छन् । प्रमुखरुपले जलविद्युत उत्पादन, सिंचाई, खानेपानी र पर्यटकिय दृष्टिकोणले यी चार माई नदीहरु नै यस जिल्लाको जलसम्पदाको मेरुदण्ड मानिन्छन् । यी चारै माई नदीहरु दक्षिणमा बग्दै गएर झापा जिल्ला भएर बग्ने धार्मिक आस्था रहेको कन्काई माईको रुपमा चिनिन्छ ।

यसका साथै जिल्लाको नेपाल र भारतको पूर्वी सिमाना भएर बग्ने मेची नदी र सिद्धी खोला, पश्चिमको रतुवा, दक्षिणको विरिङ लगायत अन्य केहि स-साना खोलानालाहरु भने कन्काई माई नदीमा समाहित भएका छैनन् । माथि उल्लेखित बाहेक मुख्य नदीका सहायककोरुपमा करिब १२८ वटा ठूला-साना खोलाहरु इलाम जिल्ला भएर बगेका छन् ।

२.९.२ ताल तथा पोखरीहरु

इलाम जिल्लालाई चिनाउने र पर्यटकिय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रहेका विभिन्न तालतलैया र प्राकृतिक पोखरीहरुले पनि जिल्लाको आर्थिक क्षेत्रमा महत्वपूर्ण टेवा पुर्याइरहेछन् । तत्कालिन जिल्ला विकास समिति र इलाम सहयोग परिषद्को साझेदारीमा सन् २००९ मा गरिएको एक सर्वेक्षण अनुसार इलाम जिल्लामा ४१ वटा तालतलैया, प्राकृतिक पोखरी र सिमसारहरु रहेका छन् । सर्वेक्षणअनुसार उल्लेखित जलश्रोतहरुले जिल्लाको वातावरणिय/पारिस्थितिकीय, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, धार्मिक, पर्यटकिय तथा सौन्दर्यात्मक महत्व रहेको देखिएको छ । इलाम जिल्लाको एकमात्र रामसार सूचीमा सूचिकृत सिमसार माइपोखरी हो भने तत्कालिक माइमझुवा गाविस हाल सन्दकपुर गाउँपालिका वडा नं. २ मा सबैभन्दा धेरै ११ वटा तालतलैयाहरु सूचिकृत भएका थिए ।

जिल्लामा रहेका प्रमुख तालतलैया तथा प्राकृतिक पोखरीहरुमा माईपोखरी, जोर पोखरी, ढापपोखरी, कालपोखरी, फुस्रे पोखरी, लाम पोखरी, जोरपोखरी, हाँसपोखरी, अन्तु पोखरी, गोरे पोखरी (सती देवी), अशोक पोखरी, सुके पोखरी, उत्तरे पोखरी, झ्याउ पोखरी, लालबाँस पोखरी, गुफाथुम्की पोखरी, हाँगेथाम पोखरी, छिन्टापु पोखरी, हाँडे पोखरी, थाम पोखरी, टङ्लु पोखरी, ताल पोखरी, लक्ष्मी पोखरी आदि हुन् ।

२.९.३ झरनाहरु

सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेको टोड्के झरना विभिन्न दृष्टिकोणले सम्भावनायुक्त स्थानमध्य एक हो । समुद्री सतहबाट करिब १६ सय मिटर अग्लो स्थानमा रहेको र करिब २८० फिट (८५ मिटर) अग्लो यो झरना इलाम जिल्लाको सदरमुकाम इलामबाट करिब २५ किलो मिटर उत्तरमा अवस्थित यो झरनाको पर्यटकीय गन्तव्यको सम्भावना भएपनि उचित प्रचारप्रसार र भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्न नसक्दा ओझेलमा परेको छ ।

यसका अलवा छाँगे झरना, धप्पर झरना, पाहा झरना, पंखेलुङ झरना आदि पनि यस जिल्लाका थप आकर्षणको केन्द्र बन्ने सम्भावनायुक्त स्थानहरु हुन् ।

२.१० जलविद्युत

हरित र स्वच्छ इन्धनको रुपमा लिइने जलविद्युत उत्पादनमा पनि इलाम जिल्लाको योगदान उल्लेख्य रहेको छ जहाँ ठूला खालका नदीहरु नभएपनि मध्यस्तरका खोलाहरु रहेका छन् जुन जलविद्युत उत्पादनका दृष्टकोणले महत्वपूर्ण रहेका छन् । एउटै खोलाबाट श्रृखंलावद्ध तरिकाले जलविद्युत उत्पादन गर्न सकिने भएकाले इलाममा पनि सोहिनुसार उत्पादन प्रयास गरिएको छ । नेपाल सरकार, विद्युत विकास विभागको वेभसाइट doed.gov.np मा उल्लेख भएअनुसार इलाम जिल्ला भएर बग्ने नदी तथा खोलाहरुमा निर्भर १ मेघावाटभन्दा माथिका जलविद्युत आयोजनाहरु रहेका छन् । सर्वेक्षण अनुमति लिएका १, निर्माण अनुमति लिएका ३ र हाल विद्युत उत्पादन गरी सञ्चालन अवस्थामा १६ वटा रहेका छन् ।

१ वटा जलविद्युत उत्पादन कम्पनी ३८.१४ मे.वा. को लागि सर्वेक्षण अनुमति लिएको छ भने ३ वटा कम्पनीहरुले जम्मा २३.५ मे.वा. उत्पादनका लागि अनुमति लिएका छन् । त्यसैगरी जम्मा १६ वटा कम्पनीहरुले जम्मा १२१.४७ मे.वा. जलविद्युत उत्पादन गरी राष्ट्रिय जलविद्युत विकासमा योगदान गरिरहेका छन् । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण **अनुसूची - १ देखि ३ सम्म**मा राखिएको छ ।

२.११ प्राकृतिक सम्पदा (वन, वनस्पती, वन्यजन्तु, माटो, खनिज आदि)

२.११.१ वन

राष्ट्रिय वन श्रोत सर्वेक्षण (२०१०-१४) को प्रतिवेदनअनुसार इलाम जिल्लामा सघन वन क्षेत्रले करिब ९३,८४९ हेक्टर र झाडी तथा बुट्यान क्षेत्र ६७० हेक्टर गरी जम्मा ९४,५१९ हेक्टर (९४५.१९ व.कि.मी.) वन क्षेत्रले ओगटेको छ जुन जिल्लाको क्षेत्रफलको ५५.३८ प्रतिशत हुन आउँछ ।

यहाँको वनलाई भौगोलिक अवस्था, उचाई, हावापानी र प्रजातीका आधारमा निम्नानुसार वर्गिकरण गर्न सकिन्छ ।

क) उष्ण वन (Tropical Forest) (१००० मि. उचाईसम्म): साल वन, खयर-सिसौको वन, अन्य नदी किनारका वन आदि ।

ख) उपोष्ण वन (Sub-tropical Forest) (१००० मि. देखि २२०० मि. सम्म): चिलाउने कटुसको वन, उत्तिसको वन आदि ।

ग) तल्लो शितोष्ण वन (Lower Temperate Forest) (१७०० मि. देखि २४०० मि. सम्म): गोब्रेसल्ला सहित अन्य प्रजातीको वन ।

घ) उपल्लो शितोष्ण वन (Upper Temperate Forest) (२४०० मि. देखि ३००० मि. सम्म): लालीगुराँस, धुपीसल्लाको वन आदि ।

२.११.१.१ स्थानीय तह अनुसार वनको क्षेत्रफल

पालिकागतरुपले हेर्दा जिल्लाको वनको क्षेत्रफलको सबैभन्दा बढी १७.१६% अर्थात १६२.२० व.कि.मी. माई नगरपालिकामा रहेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम ५.१८% अर्थात ४९ व.कि.मी. वन फाकफोकथुम गाउँपालिकामा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ५: इलाम जिल्लाका स्थानीय तह अनुसार वनको क्षेत्रफल

क्र.सं.	स्थानीय तहको		वनको क्षेत्रफल (व.कि.मि.)	
	नाम	क्षेत्रफल (व.कि.मि.)	क्षेत्रफल (व.कि.मि.)	प्रतिशत
१	माईजोगमाई गाउँपालिका	१७२.४१	८१.३०	८.६०
२	सन्दकपुर गाउँपालिका	१५६.०१	१०९.११	११.५४
३	इलाम नगरपालिका	१७३.३२	८३.२०	८.८०
४	देउमाई नगरपालिका	१९१.६३	८६.६०	९.१६
५	फाकफोकथुम गाउँपालिका	१०८.७९	४९.००	५.१८
६	माङसेबुङ गाउँपालिका	१४२.४१	१०४.३८	११.०४
७	चुलाचुली गाउँपालिका	१०८.४६	५७.८०	६.१२
८	माई नगरपालिका	२४६.११	१६२.२०	१७.१६
९	सूर्योदय नगरपालिका	२५२.५२	१२०.७०	१२.७७
१०	रोङ गाउँपालिका	१५५.०६	९०.९०	९.६२
जम्मा		**१७०६.७२**	**९४५.१९**	**१००**

श्रोत: जिल्ला वन कार्यालय, २०८०/८१

२.११.१.२ वनको किसिम

वन ऐन २०७६ तथा वन नियमावली २०७९ अनुसार संरक्षित क्षेत्र बाहिर रहेको वनलाई स्वामित्वका आधारमा राष्ट्रिय र निजी वन गरी दुई प्रमुख भागमा र राष्ट्रिय वनलाई ७ प्रकारमा वर्गिकरण गरेको भएपनि इलाम जिल्लामा ४ प्रकारका वन मात्र रहेका छन् ।

जिल्ला वन कार्यालय, इलामको आ.व. २०८०/८१ को प्रकाशित तथ्याङ्कको आधारमा इलाम जिल्लामा जम्मा कुल ५०,८९८.९४ हेक्टर (करिब ५०८.९९ व.कि.मि.) वन क्षेत्रलाई २४३ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समित गठन गरी सामुदायमा हस्तान्तरण गरिएको देखिन्छ भने माङ्सेबुङ गाउँपालिकामा २०४.२८ हेक्टर क्षेत्रफलमा फैलिएको फाल्गुनन्द धार्मिक वनकोरुपमा हस्तान्तरण गरिएको छ । त्यसैगरी ६७.९८ हेक्टर वन क्षेत्रलाई ७७ वटा निजी वनकोरुपमा दर्ता गरिएको पाइन्छ ।

तालिका नं. ६ : इलाम जिल्लामा रहेका वनका किसिम

क्र. सं.	वनको किसिम	संख्या	क्षेत्रफल (हे.)	प्रतिशत	लाभान्वित घरधूरी	लाभान्वित जनसंख्या
१	सामुदायिक वन	२४३	५०,८९८.९४	५३.८५	४१,९१५	२,०८,४९६
२	धार्मिक वन	१	२०४.२८	०.२३	३०९	१,६८५
३	सरकारी वन	-	४३,४१५.७८	४५.९२	-	-
कुल जम्मा		**२४४**	**९४,५१९.००**	**१००**	**४२,२२४**	**२,१०,१८१**
४	निजी वन	७७	६७.९८	-	-	-

श्रोत: जिल्ला वन कार्यालय, २०८०/८१

२.११.१.३ सामुदायिक वन

जिल्ला वन कार्यालय, इलामको आ.व.२०८०/८१ को बार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा उल्लेख भएनुसार इलाम जिल्लामा जम्मा २४३ वटा सामुदायिक वनहरु हस्तान्तरण गरिसकिएको छ जसमा करिब ४१,९१५ घरपरिवार सदस्यकोरुपमा आवद्ध भएका छन् भने २,०८,४९६ जति स्थानीय वासिन्दाहरु लाभान्वित भएको देखिन्छ । तलको तालिकाअनुसार संख्याको हिसाबले सबैभन्दा धेरै माई नगरपालिकामा ६० वटा र सबैभन्दा कम चुलचुली र माङसेबुङ गाउँपालिकामा १२/१२ वटा सामुदायिक वनहरु हस्तान्तरण भएको देखिन्छ । त्यसैगरी हस्तान्तरित क्षेत्रफलका हिसाबले सबैभन्दा धेरै ७,६२३.६७ हेक्टर वन ३२ वटा सामुदायिक वनकोरुपमा रोङ गाउँपालिकामा हस्तान्तरण गरिएको छ भने सबैभन्दा कम ३३९.८९ हेक्टर वन १३ वटा सामुदायिक वनकोरुपमा फाकफोकथुम गाउँपालिकामा हस्तान्तरण गरिएको देखिन्छ ।

तालिका नं. ७: इलाम जिल्लाका स्थानीय तह अनुसार सामुदायिक वनको विवरण

क्र. सं.	स्थानीय तह	सा.व. संख्या	आवद्ध घरपरिवार संख्या	महिला	पुरुष	जम्मा	जम्मा क्षेत्रफल (हे.)	प्रतिशत
१	माई नपा	६०	१३२३६	३२८२९	३४०७८	६६९०७	२०२९४.६३	२४.६९
२	इलाम नपा	२९	३८०४	९७७१	१००२१	१९७९२	२१०८.०७८	११.९३
३	सूर्योदय नपा	१७	२३४९	५६९८	५७९७	११४९५	१३९५.२८	७.००
४	देउमाई नपा	२७	२२०५	६४५२	६२३४	१२६८६	२२५९.६३	११.११
५	चुलाचुली गापा	१२	४३८४	१२८१३	१२४९९	२५३१२	६५१७.८१	४.९४
६	माङसेबुङ गापा	१२	१७२६	४७५५	४५४४	९२९९	३८११.२९	४.९४
७	रोङ गापा	३२	८५०३	१७९१३	१८२८०	३६१९३	७६२३.६७	१३.१७
८	फाकफोकथुम गापा	१३	११७६	३०३६	३२१६	६२५२	३३९.८९	५.३५
९	माईजोगमाई गापा	१७	१६९६	३६४३	३६००	७२४३	२१९६.६५	७.००
१०	सन्दकपुर गापा	२४	२८३६	६५७७	६७४०	१३३१७	४३५२.०१	९.८८
जम्मा		**२४३**	**४१९१५**	**१०३४८७**	**१०५००९**	**२०८४९६**	**५०८९८.९४**	**१००**

श्रोत: जिल्ला वन कार्यालय, २०८०/८१

२.११.१.४ निजी वन

तत्कालिन वन ऐन २०४९ तथा वन नियमावली २०५१ अनुसार निजी वन दर्ता गर्ने कार्य जिल्ला वन कार्यालयमा मात्रै हुने व्यवस्था थियो तर संघियता लागू भएपश्चात वन ऐन २०७६ तथा वन नियमावली २०७९ अनुसार उक्त कार्य सम्बन्धित स्थानीय तहमै हुने व्यवस्था भयो। तसर्थ, तल उल्लेखित निजी वन सम्बन्धी विवरण आ.व.२०७४/७५ सम्मको जिल्ला वन कार्यालय, इलाममा दर्ता भएका निजी वनहरुको विवरण मात्रै हो । आ.व.२०७५/७६ देखि हालसम्मको निजी वन दर्ता सम्बन्धी विवरण सम्बन्धित स्थानीय तहमै हुने हुनाले तलको तालिकामा अद्यावधिक गरिएको छैन ।

तालिका नं. ८ :जिल्ला वन कार्यालय, इलाममा दर्ता भएका निजी वनसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	स्थानीय तह	निजी वनको संख्या		निजी वनको	
		संख्या	प्रतिशत	क्षेत्रफल (हे.)	प्रतिशत
१	माईजोगमाई गापा	५	६.५	६.६१	९.७
२	सन्दकपुर गापा	७	९.१	८.९७	१३.२
३	इलाम नपा	४	५.२	१.८४	२.७
४	देउमाई नपा	६	७.८	३.५४	५.२
५	फाकफोकथुम गापा	५	६.५	३.८१	५.६
६	माङसेबुङ गापा	३	३.९	१.०२	१.५
७	चुलाचुली गापा	१२	१५.६	८.२८	१२.२
८	माई नपा	१९	२४.७	१५.५४	२२.९
९	सूर्योदय नपा	९	११.७	८.६७	१२.८
१०	रोङ गापा	७	९.१	९.७१	१४.३
जम्मा		**७७**	**१००**	**६७.९८**	**१००**

श्रोत: बार्षिक प्रगति प्रतिवेदन २०८०/८१, जि.व.का., इलाम

२.१२ वनस्पती

इलाम जिल्लाको विवधतायुक्त हावापानी र भौगोलिक अवस्थितिका कारण यहाँ विभिन्न किसिमका पारिस्थितिकीय प्रणालीहरु छन् । पारिस्थितिकीय प्रणालीहरुको संरचनामा पाइने विविधताले गर्दा यस जिल्लामापनि विभिन्न प्रकारका जन्तु तथा वनस्पतीहरु पाइन्छन् । हाल इलामको ५५.३८% भू-भागमा फैलिएको वन क्षेत्र जैविक विविधताको भण्डारकोरुपमा रहेको छ । यो इलाम जिल्लाको भू-भाग समुद्र सतहबाट १४० मिटरदेखि ३,६३६ मिटर उचाईसम्म फैलिएर जैविक विविधतायुक्त स्थान भएकोले तराईको गर्मीस्थानमा पाइने वनस्पतीहरुदेखि उच्च पहाडी भेगमा पाइने वनस्पतीहरु पाइन्छन् ।

सन् १९९२ मा ब्राजिलको रियो दि जेनेरियोमा सम्पन्न संयुक्त राष्ट्रसंघीय पृथ्वी शिखर सम्मेलनबाट पारित जैविक विविधता महासन्धिको नेपाल पक्षधर भएपश्चतात सो सम्बन्धमा विभिन्न खोज, संकलन तथा अध्ययन अनुसन्धान गरी जैविक विविधताको अभिलेख राख्ने कार्य गर्दै आएको भएतापनि इलाम जिल्लाकै जैविक विविधताको अवस्था झल्किने गरी ठोसरुमा खोज, संकलन तथा अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइदैन । तथापि केहि निश्चित क्षेत्रहरुलाई कार्यक्षेत्र बनाएर अध्ययन अनुसन्धान गरेको पाइएको छ ।

तत्कालिन जिल्ला वनस्पति कार्यालय, इलामले वि.सं. २०७३ मा प्रकाशन गरेको 'इलाम जिल्लामा पाइने वनस्पतीहरु' नामक पुस्तकमा उक्त कार्यालयले तत्कालिन माईपोखरी, सुलुबुङ र माईमझुवा गाविसहरु (हाल सन्दकपुर गापा), जोगमाई गाविस (हाल माईजोगमाई गापा र सूर्योदय नपा), चमैता गाविस (हाल फाकफोकथुम गापा), दानाबारी र चिसापानी गाविसहरु (हाल माई नपा), इलाम नपा र सूर्योदय नपामा गरेको अभिलेखिकरण (जुन पूर्ण छैन भनी लेखिएको छ) का आधारमा निम्नानुसार वनस्पती प्रजातीहरु पाइएको उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ९: वनस्पतीका प्रजातीहरु

प्रजाती	वर्ग	संख्या
फूल फुल्ने प्रजातीहरु	दुईदलिय (Dicotyledons)	४११
	एकदलिय (Monocotyledons)	९६
	धूपी/सल्ला प्रजाती (Gymnosperm)	१७
जम्मा		**५२४**
फूल नफुल्ने प्रजातीहरु	उन्यूजन्य (Pteridophytes)	४३

श्रोत: जिल्ला वनस्पति कार्यालय, इलाम (२०७३)

यसैगरी जिल्ला वन कार्यालय, इलामको आ.व. २०८०/८१ को प्रतिवेदनमा उल्लेख भएनुसार माईपोखरी संरक्षण कार्यक्रम अन्तगर्त माईपोखरी क्षेत्रमा २३१ प्रजातीका विरुवाहरु भेटिएको तथ्याङ्क पाइन्छ जसमध्ये १७ प्रजाती अर्किड, ३ Magnolia, ९ Epiphyte, ५ गुराँस प्रजाती

का साथै ६२ प्रकारका जडिबुटीहरु रहेको पाइएको छ । नेपालमा मात्र पाइने गलैंचे झ्याउ (Sphagnum Nepalense) भने माइपोखरी क्षेत्रमा पाइन्छ ।

२.१३ वन्यजन्तुहरु

यसको साथै ठकठके, हाब्रे, सालक, चरीबाघ जस्ता दुर्लभ र संरक्षित स्तनधारी प्रजातीहरु पाइन्छन् । चुरे क्षेत्र, मध्य पहाडी क्षेत्र र उच्च पहाडी क्षेत्रका विभिन्नस्थानमा स्तनधारी, पंक्षी लगायत घस्रने, उभयचर तथा जलचरहरु उचाई र भौगोलिकस्थिती अनुसार छरिएर रहेको पाइन्छ । निलगाई, औले कस्तुरी, चितुवा, कालो भालु, घोरल लिंक्स, स्याल, घोरल, रातो बाँदर, खरायो, रतुवा, बदेल अन्य धेरै स्तनधारीका प्रजातीहरु, कालिज, न्याउली, मयूर, कैयाँकट्टा (लोपोन्मुख मुनाल), वाज, चिचिनकोटे, गौंथली, भ्याकुर, लुइचे, कालोचिल, नेहुली लगायत पंक्षीका प्रजातीहरु, लोपोन्मुख पानी गोहोरो, खस्रे भ्यागुतो, रुख भ्यागुतो, सुनगोहोरो, अजिगंर, विभिन्न जातका सर्प लगायतका घस्रने तथा उभयचरका प्रजातीहरु, असला लगायत माछाका प्रजातीहरु यस जिल्लाका प्रमुख जीवजनावरहरु हुन् ।

यसैगरी जिल्ला वन कार्यालय, इलामको आ.व. २०८०/८१ को प्रतिवेदनमा उल्लेख भएनुसार माईपोखरी संरक्षण कार्यक्रम अन्तगर्त माईपोखरी क्षेत्रमा २२ प्रकारका Herpets, ३२ प्रकारका चराचुरुङ्गी तथा १४ प्रकारका स्तनधारी जीवहरु पाइएका छन् ।

२.१४ माटो

भौगोलिक तथा हावापानीको विविधताको इलाम जिल्लाको माटोमा पनि विविधता रहेको पाइन्छ। जिल्लाको दक्षिणी भेगमा पर्ने तराईका केहि भागमा बालुवा तथा कंकडयुक्त मैदानी भाग, शिवालिक क्षेत्रमा ग्रेगानयुक्त कम गहिराई भएको बलौटे माटो तथा उच्च पहाडी भागमा भिरालो भिरपाखाहरुमा कम गहिराईयुक्त बलौटे दोमट खालको माटो पाइन्छ । इलाम जिल्लाको दक्षिणी भागमा चुरे पर्वत श्रृङ्खला रहेको छ जुन मियोसिनदेखि प्लेस्टोसिन युगमा निर्माण भएको अनुमान गरिएको छ । यस क्षेत्रमा क्यानाइट, सिष्ट, क्लोराइट सिष्टहरुको बाहुलत रहेको छ । जिल्लाको अधिकांस भाग ओगटेको मध्य पहाड (६८.९ %) क्षेत्र

जुरासिक युगमा निर्माण भएको अनुमान गरिएको छ । यस भागमा निस, एक्वामेराइन र मिग्माटाइट, बायोटाइट, ग्रेनाइट, क्वार्जटाइट आदिको बहुलता रहेको पाइन्छ । यस भू-भागमा कम चट्टानयुक्त पहाडहरु रहेका छन् जसमा चिम्टाइलो प्रकारको हल्का भिराला पाखाहरु रहेका छन् । यस क्षेत्रमा नयाँ तथा पुराना एलुभियल पाँगो तथा दोमट र चिम्टाइलो खालको माटो पाइन्छ । उच्च पहाडी भू-भाग क्याम्ब्रियनदेखि प्रिक्यामियन युगमा उत्पन्न भएको अनुमान छ । यस भागको संरचना क्याक्यारियस छ र यस भागमा डोलोमाइट पनि प्रशस्त मात्रामा रहेको पाइन्छ ।

इलाम जिल्लाको माटो विशेष गरी फाइलायट, क्वाजार्ट, सिष्टग्रेनाइट, चट्टान (पैतृक पदार्थ) बाट बनेको देखिन्छ । यस क्षेत्रको माटो पैतृक पदार्थबाट बनेको र बढी बर्षात हुने भएकोले माटोमा अम्लिय गुणको बाहुल्यता रहेको पाइन्छ । यहाँको माटोमा सरदर ३.५ देखि ६ सम्म पि.एच. मान रहेको पाइन्छ । खाद्यतत्वहरुमा नाइट्रोजन कम तथा फस्फोरस र पोटासको मात्रा मध्यम रहेको पाइन्छ । यहाँको माटोमा विशेषगरी बोरोन, मोलिब्लेडनम र जिंक जस्ता सुक्ष्मतत्वहरुको कमी रहेको अध्ययनले देखाएको छ ।

२.१५ खनिज

नेपालमा १००० भन्दा बढी खनिजहरुको पहिचान भइसकेको सन्दर्भमा त्यसको तुलनामा इलाम जिल्लामा खनिजको प्रकार र उपलब्धताको दृष्टकोणले एकदमै कमजोर रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । पहिचान भएकाहरु मध्ये प्रमुख खनिज स्रोतहरूमध्ये चुनढुंगा (Limestone), सिलिका बालुवा (Silica sand) र क्वाट्‌र्ज (Quartz) उल्लेखनीय छन् । यी खनिजहरू विशेष गरी निर्माण सामग्री, सिमेन्ट उद्योग र काँच उत्पादनमा प्रयोग हुने गर्छन् । इलामको भूगर्भिय बनावटले यस्ता खनिजहरूको उपस्थितिको संकेत गर्छ, तर विस्तृत भूगर्भिय खोज, अध्ययन र अनुसन्धानको अभावले गर्दा पूर्ण विवरण बाहिर आउन सकेको छैन।

भूगर्भविद् कृष्ण प्रसाद काफ्लेको सन् २०२० मा प्रकाशित 'Minerals Resources of Nepal and their Present Status' नामक अनुसन्धानात्मक लेखमा उल्लेख भएनुसार इलाम जिल्लामा तपसिल अनुसारका खनिजहरु पहिचान भएका छन् ।

तालिका नं. १० : इलाम जिल्लामा पाइने खनिज पदार्थहरु

क्र.सं.	खनिजको नाम	पाइएको स्थान	कैफियत
१	Copper (Cu)	सिद्धी खोला	
२	Nickel (Ni)	बेरिङ खोला - सुनमाई क्षेत्र	
३	Gold (Au)	बेरिङ खोला - सुनमाई क्षेत्र	अत्यन्तै न्यून
४	Silver (Ag)	बेरिङ खोला - सुनमाई क्षेत्र	
५	Beryllium (Be)	इलाम जिल्ला	
६	Mica	फिक्कल	
७	Pyrite (CuFeS2)	बेरिङ खोला	प्रशस्त
८	Graphite (C)	इलाम जिल्ला	
९	Quartz Crystals (SiO2)	इलाम जिल्ला	अर्धमूल्यवान पत्थर
१०	Quartzite	इलाम जिल्ला	सजावटको पत्थर

२.१६ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन

वि.सं. २०१६ सालमा तत्कालिन इलाम जिल्लाको सिमाना तोकिएको भएतापनि वि.सं. २०३२ सालमा तत्कालिन बुधबारे र अर्जुनधारा गाविसहरुलाई झापा जिल्लामा गाभियो । पहिलेको ४९ गा.वि.स. बाट ४६ गा.वि.स. र ३ नगरपालिका कायम गरिएकोमा वि.सं. २०७२ मा संघियता लागू भएपश्चात पुन:संरचना गरेर १० वटा स्थानीय तह बनाइयो भने सोहिअनुरुप नगरपालिका, गाउँपालिका, प्रतिनिधिसभा निर्वाचन क्षेत्र, प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्रहरु कायम गरियो । जसअनुसार इलाम जिल्लामा हाल ४ वटा नगरपालिका रहेका छन् जसमा जम्मा ४५ वडाहरु छन् र ६ वटा गाउँपालिकाहरु जसमा जम्मा ३६ वडाहरु रहेका छन् । त्यसैगरी जिल्लालाई २ वटा प्रतिनिधसभा निर्वाचन क्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ भने सोहि २

वटालाई पुन: २/२ वटा गरेर जम्मा ४ वटा प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ। निर्वाचन प्रयोजनका लागि जम्मा १५० निर्वाचन स्थल कायम गरी जम्मा २८५ वटा मतदान केन्द्र कायम गरिएको छ ।

तालिका नं. ११ : इलाम जिल्लाको राजनैतिक तथा प्रशासनिन विभाजनसम्बन्धी संक्षिप्त विवरण

प्रदेश	कोशी
जिल्ला	इलाम
सदरमुकाम	इलाम
स्थानीय तह संख्या	१० (जम्मा वडा संख्या ८१)
नगरपालिका संख्या	४ (जम्मा वडा संख्या ४५)
गाउँपालिका संख्या	६ (जम्मा वडा संख्या ३६)
प्रतिनिधिसभा निर्वाचन क्षेत्र संख्या	२
प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्र संख्या	४
मतदान स्थल संख्या	१५०
मतदान केन्द्र संख्या	२८५

२.१७ स्थानीय तह पुनःसंरचना

तत्कालिन राजनैतिक विभाजन अनुसार इलाम जिल्लाका साविक ११ वटा इलाका अन्तर्गत जम्मा ४३ वटा गाउँ विकास समितिहरु र ३ वटा नगरपालिकाहरु रहेकामा वि.सं. २०७२ मा नेपाल सरकार संघीय मामीला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले संघीय संरचना अनुसार इलाम जिल्लाका साविकका गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाहरुलाइ गाभेर जम्मा १० वटा स्थानीयतहहरु निर्माण गरिएका छन्, जसअनुसार इलाम जिल्लामा हाल ४ वटा नगरपालिका रहेका छन् जसमा जम्मा ४५ वडाहरु छन् र ६ वटा गाउँपालिकाहरु जसमा जम्मा ३६ वडाहरु रहेका छन् । जसलाइ तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १२ : स्थानीय तह पुनःसंरचना पश्चाच कायम भएका वडाहरु

क्र.सं.	स्थानीय तहको नाम	समावेश गाविस र नगरपालिका	वडा संख्या
१	माईजोगमाई गाउँपालिका	नयाँवजार, जोगमाई (१-७), नामसालिङ, सोयाङ, प्याङ्ग गा.वि.स.	६
२	सन्दकपुर गाउँपालिका	माईमझुवा, मावु, सुलुबुङ्ग, माईपोखरी (४-९) र जमुना गा.वि.स.	५
३	ईलाम नगरपालिका	इलाम नगरपालिका, गोदक, सोयाक, बरबोटे, माईपोखरी (१,२,३), सुम्वेक, पुवामझुवा, साङरुम्बा (१-६), सिद्धिथुम्का (७) र साँखेजुङ गा.वि.स.	१२
४	देउमाई नगरपालिका	देउमाई नगरपालिका, जितपुर, सिद्धिथुम्का (१-६,८,९), साङरुम्बा (७,८,९), चमैता (१-७) र शान्तिडाँडा गा.वि.स.	९
५	फाकफोकथुम गाउँपालिका	फाकफोक, आमचोक, फूएतप्पा, एकतप्पा, चमैता (८,९) र लुम्दे गा.वि.स.	७
६	माङसेबुङ गाउँपालिका	बाझो, इभाङ, गजुरमुखी गा.वि.स.	६
७	चुलाचुली गाउँपालिका	चुलाचुली, साक्फारा गा.वि.स.	६
८	माई नगरपालिका	दानावारी, चिसापानी, महमाई, लक्ष्मीपुर (५)	१०
९	सूर्योदय नगरपालिका	सूर्योदय नगरपालिका, श्रीअन्तु, समालबुङ, पशुपतिनगर, लक्ष्मिपुर (१-४, ६-९), जोगमाई (८,९) र गोर्खे गा.वि.स.	१४
१०	रोङ गाउँपालिका	जिर्मले, इरौंटार, कोल्बुङ्ग र शान्तिपुर गा.वि.स.	६

श्रोत: www.sthaniya.gov.np/gis

२.१८ स्थानीय तहहरुको संक्षिप्त विवरण

तलको तालिकाअनुसार वडा संख्याको हिसाबले सबैभन्दा धेरै सूर्योदय नपा (१४) र सबैभन्दा कम सन्दकपुर गापा (५) रहेको छ । क्षेत्रफलको हिसाबले पनि सबैभन्दा ठूलो सूर्योदय नपा रहेको छ भने सबैभन्दा सानो चुलाचुली गापा रहेको छ । जनसंख्याको हिसाबले पनि सबैभन्दा ठूलो सूर्योदय नपा र सबैभन्दा सानो सन्दकपुर गापा रहेको छ । पालिकाअनुसारको संक्षिप्त विवरण यस अनुसार रहेको छ ।

तालिका नं. १३ : स्थानीय तहहरुको संक्षिप्त जनसांख्यिक विवरण

क्र. सं.	स्थानीय तहको नाम	स्थानीय तहको कोड	वडा संख्या	क्षेत्रफल (व.कि. मि.)	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर	जनघनत्व (प्रति व.कि.मि.
	इलाम	**११०**	**८१**	**१७०६.७२**	**७०५३**	**२७९५३**	**१३९४३१**	**१४०१०**	**३.९६**	**९९.५**	**-०.३६**	**१६४**
१	माईजोगमाई	११००१	६	१७२.४१	४९४	१९१३१	९७१३	९४१८	३.८७	१०३.१	-०.९१	१११
२	सन्दकपुर	११००२	५	१५६.०१	४०१३	१५४४४	७८५७	७५८७	३.८५	१०३.५	-०.३८	९९
३	इलाम	११००३	१२	१७३.३२	१२९५	५००८५	२४४११	२५६७४	३.८७	९५.०	०.३०	२८९
४	देउमाई	११००४	९	१९१.६३	७६८६	३०९६९	१५३४८	१५६२१	४.०३	९८.२	-०.५९	१६२
५	फाकफोकथुु	११००५	७	१०८.७९	४८९	१९७०६	९८०१	९९०५	४.०२	९८.९	-०.८९	१८१
६	माङसेबुङ	११००६	६	१४२.४१	३८८९	१६८१०	८४७७	८३३३	४.३२	१०१.७	-०.९२	११८
७	चुलाचुली	११००७	६	१०८.४६	५६१३	२३१५७	११३३४	११८२३	४.१३	९५.८	१.०२	२१४
८	माई नपा	११००८	१०	२४६.११	७९३९	३०७३२	१५१३०	१५६०२	३.८७	९६.९७	-०.५६	१२५
९	सूर्योदय	११००९	१४	२५२.५२	१४०३	५४७२७	२७३८२	२७३४५	३.९०	१००.१	-०.३४	२१७
१०	रोङ गापा	११०१०	६	१५५.०६	४५३७	१७३६७	८६९०	८६७७	३.८३	१००.१	-०.९३	११२
	संस्थागत				३१	१४०६	१२८८	११८				

२.१९ संसदिय क्षेत्र विभाजन र मतदाता संख्या

तालिका नं. १४ : इलाम जिल्लाको संसदिय क्षेत्र विभाजन र मतदाता संख्या

प्रतिनिधि सभा निर्वाचन क्षेत्र नं.	मतदान स्थल संख्या	मतदान केन्द्र संख्या	प्रतिनिधि सभा निर्वाचन क्षेत्रमा रहने स्थानीय तह र वडाहरु	२०८१ चैत्र ३१ गतेसम्म १८ बर्ष पूरा भएका मतदाता विवरण				प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्र नं.	मतदान स्थल संख्या	मतदान केन्द्र संख्या	प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्रमा रहने स्थानीय तहहरु	२०८१ चैत्र ३१ गतेसम्म १८ बर्ष पूरा भएका मतदाता विवरण			
				पुरुष	महिला	अन्य	जम्मा					पुरुष	महिला	अन्य	जम्मा
१	७१	१३६	सन्दकपुर गापा	७१२१	६३२३	०	१३४४४	१	३७	७०	सन्दकपुर गापा	७१२१	६३२३	०	१३४४४
			माईजोगमाई गापा	८९६६	७७८२	०	१६७४८				माईजोगमाई गापा	८९६६	७७८२	०	१६७४८
			सूर्योदय नपा	२३३०८	२१९०८	०	४५२१६				इलाम नपा (१०)	१८७१	१८०५	०	३६७६
			रोङ गापा	७८०६	७०५९	०	१४८६५				सूर्योदय नपा (१-३, ९-११)	११०५७	१०६५३	०	२१७१०
											जम्मा	**२९०१५**	**२६५६३**	**०**	**५५५७८**
			माई नपा	८५३४	७९०९	०	१६४४३	२	३४	६६	रोङ गापा	७८०६	७०५९	०	१४८६५
			इलाम नपा (१०)	१८७१	१८०५	०	३६७६				माई नपा (१-५, ९, १०)	८५३४	७९०९	०	१६४४३
											सूर्योदय नपा (४-८, १२-१४)	१२२५१	११२५५	०	२३५०६
			जम्मा	**५७६०६**	**५२७८६**	**०**	**११०३९२**				**जम्मा**	**२८५९१**	**२६२२३**	**०**	**५४८१४**
२	७९	१४९	इलाम नपा	१७१५७	१७१३२	०	३४२८९	१	३९	७७	इलाम नपा (१-९, ११, १२)	१७१५७	१७१३२	०	३४२८९
			देउमाई नपा	१३५०१	१२९०१	०	२६४०२				देउमाई नपा	१३५०१	१२९०१	०	२६४०२
											जम्मा	**३०६५८**	**३००३३**	**०**	**६०६९१**
			फाकफोकथुम गापा	८५२६	७८३६	०	१६३६२	२	४०	७२	फाकफोकथुम गापा	८५२६	७८३६	०	१६३६२
			माङसेबुङ गापा	६५९०	५९९६	०	१२५८६				माङसेबुङ गापा	६५९०	५९९६	०	१२५८६
			चुलाचुली गापा	९३७०	९२८४	२	१८६५६				चुलाचुली गापा	९३७०	९२८४	२	१८६५६
			माई नपा (६-८)	४१८०	३९६२	०	८१४२				माई नपा (६-८)	४१८०	३९६२	०	८१४२
			जम्मा	**५९३२४**	**५७१११**	**२**	**११६४३७**				**जम्मा**	**२८६६६**	**२७०७८**	**२**	**१७७१२८**
२	१५०	२८५	**कुल जम्मा**	**११६९३०**	**१०९८९७**	२	**२२६८२९**	४	१५०	२८५	**कुल जम्मा**	**११६९३०**	**१०९८९७**	२	**२२६८२९**

श्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, इलाम

२.२० स्थानीय तह अनुसार मतदाता नामावली संख्या

जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, इलामको तथ्याङ्कअनुसार वि.सं. २०८१, चैत्र मसान्तसम्म अद्यावधिक गरिएको विवरणमा जिल्लाको जम्मा मतदाता संख्या २,२६,८२९ रहेको छ भने १० स्थानीय तहमा भएका मतदाता संख्यालाई तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी मतदाता संख्या सूर्योदय नपामा ४५,२१६ (१९.९%) र सबैभन्दा कम माङ्सेबुङ गापामा १२,५८६ (५.५%) रहेका छन् ।

तालिका नं. १५ : २०८१, चैत्र मसान्तसम्म १८ बर्ष पूरा भएका इलाम जिल्लाको मतदाता संख्या

क्र.सं.	स्थानीय तह	मतदाता संख्या				प्रतिशत
		पुरुष	महिला	अन्य	जम्मा	
१	माईजोगमाई गाउँपालिका	८,९६६	७,७८२	०	१६,७४८	**७.४**
२	सन्दकपुर गाउँपालिका	७,१२१	६,३२३	०	१३,४४४	**५.९**
३	इलाम नगरपालिका	१९,०२८	१८,९३७	०	३७,९६५	**१६.७**
४	देउमाई नगरपालिका	१३,५०१	१२,९०१	०	२६,४०२	**११.६**
५	फाकफोकथुम गाउँपालिका	८,५२६	७,८३६	०	१६,३६२	**७.२**
६	माङसेबुङ गाउँपालिका	६,५९०	५,९९६	०	१२,५८६	**५.५**
७	चुलाचुली गाउँपालिका	९,३७०	९,२८४	२	१८,६५६	**८.२**
८	माई नगरपालिका	१२,७१४	११,८७१	०	२४,५८५	**१०.८**
९	सूर्योदय नगरपालिका	२३,३०८	२१,९०८	०	४५,२१६	**१९.९**
१०	रोङ गाउँपालिका	७,८०६	७,०५९	०	१४,८६५	**६.६**
जम्मा		**११६,९३०**	**१०९,८९७**	**२**	**२२६,८२९**	**१००**

श्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, इलाम

२.२१ इलाम जिल्लाका संसदीय जनप्रतिनिधिहरु

वि.सं. २०७९ मा सम्पन्न भएको प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचनबाट पहिलो हुने निर्वाचित हुने पद्धतिअनुसार निर्वाचित सदस्यहरु निम्नानुसार हुनुहुन्छ ।

तालिका नं. १६ : इलाम जिल्लाबाट निर्वाचित संसदीय जनप्रतिनिधिहरु (पहिलो हुने निर्वाचित हुने)

प्रतिनिधि सभा क्षेत्र	उम्मेदवारको नाम	लिङ्ग	उमेर	राजनीतिक दल	प्राप्त मत	कैफियत
निर्वाचन क्षेत्र नं १	महेश बस्नेत	पुरुष	६२	ने.क.पा. (एमाले)	२५,७५३	निर्वाचित
निर्वाचन क्षेत्र नं २	सुवास चन्द्र नेम्वाङ्ग	पुरुष	६९	ने.क.पा. (एमाले)	३०,०२०	निर्वाचित

स्रोतः निर्वाचन आयोग नेपालको आधिकारिक वेवसाइट https://election.gov.np/

उप-निर्वाचन, २०८१ बाट निर्वाचित संसदीय जनप्रतिनिधि

प्रतिनिधि सभा क्षेत्र	उम्मेदवारको नाम	लिङ्ग	उमेर	राजनीतिक दल	प्राप्त मत	कैफियत
निर्वाचन क्षेत्र नं २	सुहाङ नेम्वाङ्ग	पुरुष	३४	ने.क.पा. (एमाले)	२७,७७२	निर्वाचित

स्रोतः निर्वाचन आयोग नेपालको आधिकारिक वेवसाइट https://election.gov.np/

२.२२ इलाम जिल्लाका प्रदेश सभाका जनप्रतिनिधिहरु

वि.सं. २०७९ मा सम्पन्न भएको प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचनबाट पहिलो हुने निर्वाचित हुने पद्धतिअनुसार निर्वाचित सदस्यहरु तथा समानुपातिक पद्धतिअनुसार चुनिएका निम्नानुसार हुनुहुन्छ ।

तालिका नं. १७ : इलाम जिल्लाबाट संसदीय जनप्रतिनिधिहरु

प्रदेश सभा	प्रतिनिधि सभा	उम्मेदवारको ना	लिङ्ग	उमेर	राजनीतिक दल	प्राप्त मत	कैफियत
क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं २	गोविन्द गिरी	पुरुष	६२	नेपाली कांग्रेस	१६,६५८	निर्वाचित
क्षेत्र नं १	क्षेत्र नं १	खिनु लङवा (लिम्बु)	महिला	५२	ने.क.पा. (ए.समाजवादी)	१३,३७१	निर्वाचित
क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं २	राम बहादुर मगर	पुरुष	६०	ने.क.पा. (एमाले)	१३,७५४	निर्वाचित
क्षेत्र नं २	क्षेत्र नं १	शम्शेर राई	पुरुष	५१	नेपाली कांग्रेस	१२,७८०	निर्वाचित
-	-	खगेश्वरी पौड्याल	महिला		नेपाली कांग्रेस	समानुपातिक	

स्रोतः निर्वाचन आयोग नेपालको आधिकारिक वेवसाइट https://election.gov.np/

२.२३ प्रमुख धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय स्थानहरु

पहाडकी रानी उपमा पाएको हरित जिल्ला इलाम नेपालकै एक रमणीय र पर्यटकीय जिल्ला हो । कोशी प्रदेशमा सम्भवत सबैभन्दा बढी आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटक (विशेषत: भारतीय) आउने पहाडी जिल्ला हो । मुख्यत: कन्यामको हरियाली र मनमोहक चिया बगानले इलामको पर्यटन धानेको भन्दा फरक नपर्ला । यसको अलवा रामसार क्षेत्रमा सूचिकृत र धार्मिक महत्व समेत रहेको हिन्दु, बौद्ध र किराँतहरुको त्रिधामस्थल माईपोखरी, फिक्कल, श्रीअन्तु, पशुपतीनगर, पाथिभरा मन्दिर, सन्दकपुर डाँडा, पाँटेनागी आदि मुख्य मुख्य पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरु हुन् भने अन्य धेरै यस्ता स्थानहरु छन् जसले इलाममा पर्यापर्यटन कै विकास गरेर समग्र विकासमा आर्थिक टेवा दिने हौसियत राख्छन् । इलाममा भएका प्रसिद्ध स्थलहरु मध्ये केहिको तल संक्षिप्तमा राखिएको छ ।

तालिका नं. १८ : इलाम जिल्लाको प्रमुख धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय स्थानहरु

क्र.सं.	नाम	स्थान	महत्व
१	माईपोखरी	सन्दकपुर गापा	९ कुना भएको माईपोखरी रामसार क्षेत्र सूचीमा समेटिएको, धार्मिक तथा पर्यटकिय महत्वका साथै विभिन्न दुर्लभ प्रजातीहरु सहित जैविक विविधता भएको स्थान।
२	टोड्के झरना	सन्दकपुर	करिब २८० फिट लग्लो झरना र पर्यटकिय महत्वको स्थान ।
३	सिद्धिथुम्का	सन्दकपुर गापा	सूर्योदय र सूर्यास्त दृश्यावलोकनका लागि पर्यटकिय महत्व, खान्द्रुक गुफा (देवी ढाड), पंखेलुङ झरना, जातिय तथा साँस्कृतिक विविधता तथा कृषि पर्यटन स्थान ।
४	श्रीअन्तु	सूर्योदय नपा	सूर्योदयको दृश्यावलोकन, लोपोन्मुख लेप्चा जातिको सँस्कृति तथा ग्रामिण जिवनशैली पाइने स्थान ।
५	जगुरमुखीधाम	देउमाइ नपा	गजुरमुखी देवी मन्दिर, कार्तिक पूर्णिमामा मेला लाग्ने धार्मिकस्थल ।
६	पाथिभरा मन्दिर	रोङ गापा	पाथिभरा देवी मन्दिर, धार्मिक तथा पर्यटकियस्थल ।
७	कन्याम	सूर्योदय नपा	चिया बगान, सुन्दर दृश्यावलोक, पर्यटकीयस्थल ।
८	हाँगथाम र चोयाटार	सन्दकपुर गापा	प्राकृतिक पोखरी, रेडपान्डाको बासस्थान र ग्रामिण जिवनशैली भएको पर्यटकीयस्थल ।
९	नयाँबजार	माइजोगामाइ गापा	प्राकृतिक पोखरी, बौद्ध गुम्बा तथा रेडपान्डको बासस्थान भएको धार्मिक तथा पर्यटकीयस्थल ।

क्र.सं.	नाम	स्थान	महत्व
१०	माङमालुङ	माङसेबुङ गापा	किराँत समुदायको पवित्र धार्मिकस्थल, कान्छी औंलाले हल्लाउन सकिने ठूलो ढुङ्गा रहेको पर्यटकीयस्थल ।
११	माङसेबुङ (लारुम्बा)	माङसेबुङ गापा	किराँत धर्मगुरु तथा राष्ट्रिय विभूती फाल्गुनन्दको मन्दिर तथा धार्मिक गुरु आत्मनन्दको आश्रमस्थल भएको धार्मिकस्थल ।
१२	मिकलाचोङ	माङसेबुङ गापा	सूर्योदयको दृश्यावलोकन, ग्रामिण जिवनशैली तथा सँस्कृति र परम्परा अवलोकन गर्न सकिने पर्यटकीय क्षेत्र ।
१३	इलाम नपा	इलाम नपा	करिब १५० बर्ष पुरानो चिया बगान, वि.सं. १९३५ मा स्थापित नेपालकै सबैभन्दा पुरानो चिया कारखाना, सिंहवाहिनी मन्दिर, नारायणस्थान मन्दिर, ऐतिहासिक तथा धार्मिक माइस्थान आदि भएको धर्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र ।
१४	सन्दकपुर	सन्दकपुर गापा	इलाम जिल्लाकै सबैभन्दा अग्लो (३६३६ मिटर), नेपाल भारतको सिमाक्षेत्र, कञ्चनजंघा लगायन अन्य सुन्दर हिमश्रृङ्खला सहित सूर्योदयको दृश्यावलोकन, रेडपान्डको बासस्थान, याक तथा चौरीपालन क्षेत्र र ग्रामिण जिवनशैली भएको पर्यटकीय क्षेत्र ।
१५	पाटेनागी	इलाम नपा	समुन्द्र सतहबाट करिब ३००० मि. उचाईमा रहेको सूर्योदय र सूर्यास्त दृश्यावलोकन, पाँचथर र इलामको सिमा क्षेत्र, सगरमाथा, कञ्चनजंघा लगायन अन्य सुन्दर हिमश्रृङ्खला, रेडपान्डा अनलोकन, विभिन्न प्रजातिका फूल र जडिबुटीहरु पाइने पर्यटकीय पदमार्ग भएको क्षेत्र ।
१६	माईबेनी	इलाम नपा र जोगमाई गापाको संगमस्थल	माई र जोगमाई नदीको संगमस्थल, करिब ३३० बर्ष अगाडिदेखि प्रत्येक माघ १ गते मेला लाग्न शुरु गरेको विश्वास, शिवालय मन्दिर रहेको धार्मिक क्षेत्र ।
१७	सुखानी पार्क	माई नपा र अर्जुनधारा नपाको संगमस्थल	वि.सं. २०२९ फागुण २१ गते झापा विद्रोहका क्रममा ५ जना शहिदहरुले सहादत प्राप्त गरेको स्थान, शहिदहरुको सम्झनामा वि.सं. २०५८ सालमा स्थापित पार्क सहितको ऐतिहासिक तथा पर्यटकियस्थल ।
१८	ह्याप्पी ड्रिम्स चेप्टी पार्क	माई नपा	निजी क्षेत्रबाट स्थापित, सुटिङ र पर्यटकीयस्थल ।
१९	गुफाथुम्की	देउमाइ नपा	सूर्योदय र सूर्यास्त दृश्यावलोकनको लागि पर्यटकीयस्थल ।

श्रोत: विभिन्न प्रकाशन तथा वेभसाइटहरु

२.२४ जिल्लामा भएका गुठीहरु

तालिका नं. १९ : इलाम जिल्लामा भएका गुठीहरुको विवरण

क्र.सं.	गुठीको नाम	ठेगाना	दर्ता मिति	क्षेत्रफल
१	श्री नारायण थान गुठी	इलाम नपा - ८	२०६५/०२/२७	१७-१३-१-३
२	श्री सिंह वाहिनी गुठी	इलाम नपा - ३	२०६५/०२/२७	२५-०८-१-३
३	श्री मंगल शैक्षिक विकास गुठी	सूर्योदय नपा - १	२०६६/०२/१६	२-१-१-३

श्रोत: मालपोत कार्यालय, इलाम

खण्ड - ३
इलाम जिल्लाको जानसांख्यिक विवरण

जनसंख्याका आधारभूत तथ्याङ्कहरुको विवरण यस खण्डमा राखिएको छ । हरेक १०/१० बर्षमा हुने जनगणना मध्ये राष्ट्रिय जनगगणना २०७८ का प्रकाशित तथा सार्वजनिक गरिएका तथ्याङ्कहरुलाई नै आधार मानेर सूचकहरु तयार गरिएको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को मुख्य फिल्डकार्य वि.सं. २०७८ साल कार्तिक २५ गतेदेखि मंसिर ९ गतेसम्म (१५ दिन) गरिएको थियो । यो वस्तुगत विवरण मुख्यत: जनगणना २०७८ बाट प्राप्त विवरणमा आधारित रहेर तयार गरिएको छ ।

यस खण्डमा जिल्लास्तरका आधारभूत जनसांख्यिक विवरण, एकल उमेर अनुसार जनसंख्या, जातजाति, मातृभाषा, धर्म, वैवाहिक, जेष्ठ नागरिक, बालबालिका, अपाङ्गता, शैक्षिक, बसाइँसराइ, प्रजनन्, आर्थिक क्रियाकलाप लगायतका व्यक्तिगत तथ्याङ्कहरु समावेश गरिएको छ । त्यसैगरी घर तथा परिवारसँग सम्बन्धित विवरणहरु पनि समावेश गरिएको छ । साथै उल्लेखित विवरणहरुलाई प्रयोग गर्न सजिलो होस् भनी स्थानीय तहअनुसार सम्बन्धित तालिकामा तालिकीकरण गरिएको छ ।

३.१ तथ्याङ्कमा नेपाल, कोशी प्रदेश र इलाम जिल्ला (राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार)

तलको तालिकामा जनगणनाबाट प्राप्त नेपाल, कोशी प्रदेश र इलाम जिल्लाको केही आधारभूत तथ्याङ्कहरु राखिएको छ । इलाम जिल्लाले समग्र नेपालको जनसंख्याको ०.९६% र परिवार संख्याको १.०५% हिस्सा ओगटेको छ । नेपालको जनघनत्व (१९८) को तुलनामा इलाम जिल्लाको जनघनत्व न्युन (१६४) रहेको छ । नेपालको वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर ०.९२% हुँदा इलाम जिल्लाको -०.३६% (ऋणात्मक) रहेको छ । साक्षरतामा भने समग्र नेपालको साक्षरतादर (७६.२५%) भन्दा यस जिल्लाको साक्षरतादर (८३.३७%) बढी रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. २० : नेपाल, कोशी प्रदेश र इलाम जिल्लाको संक्षिप्त जनसांख्यिक विवरण

विवरण	नेपाल	कोशी	इलाम
जनसंख्या	२,९१,६४,५७८	४९,६१,४१२	२,७९,५३४
पुरुष जनसंख्या	१,४२,५३,५५१	२४,१७,३२८	१,३९,४३१
महिला जनसंख्या	१,४९,११,०२७	२५,४४,०८४	१,४०,१०३
परिवार संख्या	६६,६६,९३७	११,९१,५५६	७०,५३२
परिवारको औसत आकार	४.३७	४.१६	३.९६
जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटर)	१९८	१९२	१६४
बार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशत)	०.९२	०.८६	-०.३६
लैङ्गिक अनुपात	९५.५९	९५.०२	९९.५२
साक्षरतादर (प्रतिशत)	७६.२५	७९.६८	८३.३७
अपाङ्गता भएको जनसंख्या	६,४७,७४४	११७,२१९	६,७५९
विदेशमा कम्तिमा १ जना सदस्य रहेको	१५,५५,९६१	२,६९,८९२	१४,७९५
अनुपस्थित (विदेशमा भएका) संख्या	२१,९०,५९२	३,४३,०३४	१८,८४५

३.२ इलाम जिल्लाका प्रमुख तथ्याङ्कीय सूचकहरु (रा.ज.ग. २०६८ र २०७८)

तालिका नं. २१ : रा.ज.ग. २०६८ र २०७८ अनुसारका केही प्रमुख सूचकहरु

प्रमुख सूचकहरु	२०२८	२०३८	२०४८	२०५८	२०६८	२०७८
परिवार संख्या	२४,०३८	३१,३३०	४१,४५०	५४,५६५	६४,५०२	७०,५३२
जम्मा जनसंख्या	१३९,५३८	१७८,३५६	२२९,२१४	२८२,८०६	२९०,२५४	२७९,५३४
पुरुष	–	–	–	–	१४१,१२६	१३९,४३१
महिला	–	–	–	–	१४९,१२८	१४०,१०३
औषत परिवार संख्या	५.८	५.६९	५.५३	५.१८	४.५	३.९६
लैङ्गिक अनुपात	१०१.९१	१०६.९१	१०१.३५	१०१.४७	९४.६३	९९.५२
जनघनत्व (प्रति व.कि.मी.)	९०.९१	१०४.७३	१३४.५९	१६६.०६	१७०	१६४
बार्षिक जनसंख्या बृद्धिदर, प्रतिशत	२.४५	२.५१	२.१	२.१	०.२६	– ०.३६
आर्थिकरुपमा सक्रिय जनसंख्या, प्रतिशत	–	६५.५	५९.५	५७.१	६६.८	
साक्षरतादर	–	३३	५२.५	६६.५	७७.९१	८३.४

३.३ पालिकाअनुसार जनगणनाका नतिजाः एक संक्षिप्त तुलनात्मक विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ र २०७८ को तथ्याङ्कलाई समग्रमा तुलना गर्दा विगत १० बर्षमा इलाम जिल्लाको परिवार संख्या ६४,५०२ बाट बढेर ७०,५३२ पुगेको देखिन्छ तर अक्सर बसोबास गर्नेको संख्या भने २,९०,२५४ बाट घटेर २,७९,५३४ पुगेको देखिन्छ । यसको अर्थ इलाम जिल्लामा परिवारको आकार सानो हुँदै जाँदा परिवार संख्या बढेपनि वैदेशिक रोजगार र स्वदेशीभित्रै विविध कारणले अनुपस्थित हुने अवस्थाका कारण जिल्लाको जनसंख्या घट्ने क्रममा रहेको छ । जम्मा १० वटा स्थानीय तहहरु मध्ये ८ वटामा विगत १० बर्षमा जनसंख्या घट्दो अवस्थामा रहेको देखिन्छ तर इलाम नगरपालिका र चुलाचुली गाउँपालिकामा भने उपलब्ध सेवा सुविधा र रोजगारका कारण बढ्दो अवस्थामा रहेको छ ।

तालिका नं. २२ : पालिकाअनुसार जनसांख्याको तुलनात्मक विवरण

क्र.सं.	स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		रा.ज.ग.२०७८			
		परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला
इलाम		**६४५०२**	**२९०२५४**	**७०५३२**	**२७९५३४**	**१३९४३१**	**१४०१०३**
१	माईजोगमाई	४६७७	२१०४४	४९४२	१९१३१	९७१३	९४१८
२	सन्दकपुर	३६४३	१६०६५	४०१३	१५४४४	७८५७	७५८७
३	इलाम नपा	११३८३	४८५३६	१२९५२	५००८५	२४४११	२५६७४
४	देउमाई नपा	७१२३	३२९२७	७६८६	३०९६९	१५३४८	१५६२१
५	फाकफोकथुम	४६३४	२१६१९	४८९८	१९७०६	९८०१	९९०५
६	माङसेबुङ	३७२९	१८५०३	३८८९	१६८१०	८४७७	८३३३
७	चुलाचुली गापा	४६४९	२०८२०	५६१३	२३१५७	११३३४	११८२३
८	माई नपा	७०७७	३२५७६	७९३९	३०७३२	१५१३०	१५६०२
९	सूर्योदय नपा	१३२११	५६७०७	१४०३२	५४७२७	२७३८२	२७३४५
१०	रोङ गापा	४३५१	१९१३५	४५३७	१७३६७	८६९०	८६७७
११	संस्थागत	२५	२३२२	३१	१४०६	१२८८	११८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार इलाम जिल्लाको लैङ्गिक अनुपात ९९.५२ रहेको । यसको अर्थ प्रति १०० महिलामा ९९.५२ पुरुष भन्ने हुन्छ । परिवारको औषत आकारपनि ३.९६ रहेको देखिन्छ

यसै तथ्याङ्कमा पालिकागतरुपमा हेर्दा सबैभन्दा कम लैङ्गिक अनपात ९५.०८ इलाम नगरपालिकामा रहेको छ भने सबैभन्दा बढी १०३.५६ सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेको छ । यसरी हेर्दा ५०% अर्थात ५ वटा पालिकाहरुमा लैङ्गिक अनुपात १०० भन्दा कम देखिन्छ भने ५०% अर्थात ५ वटा पालिकाहरुमा लैङ्गिक अनुपात १०० भन्दा बढी देखिन्छ ।

जनसंख्या बृद्धिदरको हिसाबले इलाम जिल्लाको जनसंख्या वृद्धिदर ऋणात्मक (-०.३६%) रहेको छ । यसको अर्थ विगत १० बर्षमा इलाम जिल्लाको जनसंख्या घट्ने क्रममा रहेको भन्ने हुन्छ। जनघनत्वलाई तुलना गर्दा जिल्लाको १६४ जना प्रति व.कि.मी. रहेको छ । पालिकाहरुमा सबैभन्दा बढी जनघनत्व इलाम नपामा २८९ जना प्रति व.कि.मी. र सबैभन्दा कम ९९ जना सन्दकपुर गापामा रहेको छ ।

तालिका नं. २३ : परिवार आकार, संख्या, लैङ्गिक अनुपातको तुलनात्मक विवरण

क्र.सं.	स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		रा.ज.ग. २०७८			
		परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	बार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (%)	जनघनत्व (प्र.व.कि.मी.)
	इलाम	**६४५०२**	**२९०२५४**	**३.९६**	**९९.५२**	**-०.३६**	**१६४**
१	माईजोगमाई	४६७७	२१०४४	३.८७	१०३.१३	-०.९१	१११
२	सन्दकपुर	३६४३	१६०६५	३.८५	१०३.५६	-०.३८	९९
३	इलाम नपा	११३८३	४८५३६	३.८७	९५.०८	०.३०	२८९
४	देउमाई नपा	७१२३	३२९२७	४.०३	९८.२५	-०.५९	१६२
५	फाकफोकथुम	४६३४	२१६१९	४.०२	९८.९५	-०.८९	१८१
६	माङसेबुङ	३७२९	१८५०३	४.३२	१०१.७३	-०.९२	११८
७	चुलाचुली गापा	४६४९	२०८२०	४.१३	९५.८६	१.०२	२१४
८	माई नपा	७०७७	३२५७६	३.८७	९६.९७	-०.५६	१२५
९	सूर्योदय नपा	१३२११	५६७०७	३.९०	१००.१४	-०.३४	२१७
१०	रोङ गापा	४३५१	१९१३५	३.८३	१००.१५	-०.९३	११२
११	संस्थागत	२५	२३२२				

इलाम जिल्लाको साक्षरतादर ८३.३७ प्रतिशत रहेकोमा सोभन्दा बढी हुने पालिकाहरु जम्मा २ वटा मात्रै रहेका छन् । बाँकी ८ वटा पालिकाहरुको साक्षरता दर जिल्लाको भन्दापनि कम रहेका छन् । तथापि विगतका जनगणनामा भन्दा साक्षरता दर बढेकै देख्न सकिन्छ ।

पालिकागत तथ्याङ्क केलाउँदा सबैभन्दा बढी इलाम नपामा ८६.७३ % र सबैभन्दा कम माई नपामा ७९.५६ % रहेको छ ।

तालिका नं. २४ : साक्षरतादरको तुलनात्मक विवरण

क्र.सं.	स्थानीय तह	रा.ज.ग. २०६८		रा.ज.ग. २०७८		
		परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	साक्षरता दर (प्रतिशतमा)		
				जम्मा	पुरुष	महिला
इलाम		**६४५०२**	**२९०२५४**	**८३.३७**	**८८.६६**	**७८.१३**
१	माईजोगमाई गापा	४६७७	२१०४४	८१.९१	८७.०९	७६.५६
२	सन्दकपुर गापा	३६४३	१६०६५	८१.६९	८७.९१	७५.२९
३	इलाम नपा	११३८३	४८५३६	८६.७३	९१.६८	८२.०६
४	देउमाई नपा	७१२३	३२९२७	८३.३५	८९.०४	७७.८१
५	फाकफोकथुम	४६३४	२१६१९	८२.४४	८८.७२	७६.२६
६	माङसेबुङ गापा	३७२९	१८५०३	८२.०३	८६.८९	७७.०४
७	चुलाचुली गापा	४६४९	२०८२०	८१.२८	८६.३८	७६.४२
८	माई नपा	७०७७	३२५७६	७९.५६	८५.५०	७३.८३
९	सूर्योदय नपा	१३२११	५६७०७	८५.२५	८९.८२	८०.७०
१०	रोङ गापा	४३५१	१९१३५	८१.५०	८७.०८	७५.९४
११	संस्थागत	२५	२३२२	९५.८२	९६.२६	९०.४८

३.४ शहरी तथा ग्रामिण जनसंख्या

विगतमा नगरपालिकालाई शहरी क्षेत्रका रूपमा र गाउँपालिकालाई ग्रामीण क्षेत्रका रूपमा स्वतः वर्गीकरण गरी शहरी तथा ग्रामीण जनसङ्ख्या निकाल्ने अभ्यास रहेको थियो । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का विषयगत नतिजा प्रकाशन गर्ने सिलसिलामा शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रको वर्गीकरणमा नयाँ अवधारणा अनुशरण गरिएको छ । यसअनुसार नगरपालिकामा पनि शहरी, शहरोन्मुख र ग्रामीण प्रकृतिका वडाहरू हुनसक्छन् भने गाउँपालिकामा पनि कुनै वडा शहरी, शहरोन्मुख र कुनै ग्रामीण प्रकृतिका हुनसक्दछन् । यसै वस्तुतथ्यलाई अङ्गीकार गर्दै राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले वि.सं. २०८० मा शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रको श्रेणीगत वर्गीकरण नामक प्रतिवेदन प्रकाशन गरेको छ र यसमा देशका ७५३ ओटै स्थानीय तहका वडाहरूलाई निश्चित आधारमा शहरी, शहरोन्मुम र ग्रामीण वडाका रूपमा वर्गीकरण गरेको छ ।

समग्रमा जिल्लाको जनसंख्या बसोबासका आधारमा जनसङ्ख्यालाई शहरीकरणको अवस्थानुसार वगीकृत गर्दा सर्वाधिक २,१८,९१८ (७८.७%) जनसङ्ख्या ग्रामिण क्षेत्रमा बसोबास गर्दछन् भने शहरोन्मुख क्षेत्रमा बस्ने ३६,२८८ (१३.१ %) जनसंख्या शहरोन्मुख क्षेत्रमा बसोबास गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी सहरी क्षेत्रमा बस्ने जनसङ्ख्या २२,९२२ (८.२%) प्रतिशत मात्रै रहेको छ ।

जिल्लाका पालिकाको वितरणलाई तुलना गर्दा इलाम नगरपालिका र सूर्योदय नगरपालिकामा मात्र शहरी जनसंख्या बसोबास गरेको पाइन्छ, त्योपनि न्यून संख्यामा । इलाम नगरपालिकाको १०% र सूर्योदय नगरपालिकाको ३२.७% मात्र शहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनसंख्या रहेको छ भने इलाम नगरपालिका र चुलाचुली गाउँपालिकाका क्रमश: ४७.४% र ५४.३% जनसंख्या शहरोन्मुख क्षेत्रमा बसोबास गर्ने गरेको जनगणना प्रतिवेदनले देखाएको छ । बाँकी माईजोगमाई गाउँपालिका, सन्दकपुर गाउँपालिका, देउमाई नगरपालिका, फाकफोकथुम गाउँपालिका, माङ्सेबुङ गाउँपालिका, माई नगरपालिका र रोङ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण जनसंख्या ग्रामिण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने प्रतिवेदनले देखाएको छ ।

तालिका नं. २५ : पालिकागतरुपमा इलाम जिल्लाको शहरी तथा ग्रामिण जनसंख्या र प्रतिशत

क्षेत्र	जनसंख्या	जनसंख्या			जनसंख्या प्रतिशत		
	जम्मा	शहर	शहरोन्मुख	ग्रामिण	शहर	शहरोन्मुख	ग्रामिण
नेपाल	२८९२५४८०	७८२८७१२	११४९६३७५	९६००३९३	२७.१	३९.७	३३.२
कोशी प्रदेश	४९२८०८६	१११८३४८	२०२८७८९	१७८०९४९	२२.७	४१.२	३६.१
इलाज जिल्ला	**२७८१२८**	**२२९२२**	**३६२८८**	**२१८९१८**	**८.२**	**१३.१**	**७८.७**
माईजोगमाई	१९१३१	०	०	१९१३१	०	०	१००
सन्दकपुर गापा	१५४४४	०	०	१५४४४	०	०	१००
इलाम नपा	५००८५	५००९	२३७२२	२१३५४	१०.०	४७.४	४२.६
देउमाई नपा	३०९६९	०	०	३०९६९	०	०	१००
फाकफोकथुम	१९७०६	०	०	१९७०६	०	०	१००
माङसेबुङ गापा	१६८१०	०	०	१६८१०	०	०	१००
चुलाचुली गापा	२३१५७	०	१२५६६	१०५९१	०	५४.३	४५.७
माई नपा	३०७३२	०	०	३०७३२	०	०	१००
सूर्योदय नपा	५४७२७	१७९१३	०	३६८१४	३२.७	०	६७.३
रोङ गापा	१७३६७	०	०	१७३६७	०	०	१००

३.५ स्थानीय तहहरुको वडागत परिवार, जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपातको विवरण

स्थानीय तहको वडास्तरकै आधारभूत जनसांख्यिक विवरणहरु जस्तै घरपरिवार संख्या, लैङ्गिक जनसंख्या, परिवारको औषत आकार र लैङ्गिक अनुपात बारे जानकारी दिने उदेश्यले यहाँ इलाम जिल्लास्थित सम्पूर्ण स्थानीय तहहरुको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

घरपरिवार संख्या र जनसंख्याको हिसाबले सबैभन्दा ठूलो इलाम जिल्लाको इलाम नगरपालिका वडा नं. ९, जसको जम्मा घरिवार संख्या १६४५ र जनसंख्या ६४२४ रहेको छ भने सबैभन्दा सानो माङ्सेबुङ गाउँपालिकाको वडा नं. ४, जसको घरपरिवार संख्या ४५३ र जनसंख्या १९१३ रहेको छ ।

तालिका नं. २६ : स्थानीय तहहरुको वडागत परिवार, जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात

(१) माईजोगमाई गाउँपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औषत आकार	लैङ्गिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**४९४२**	**१९१३१**	**९७१३**	**९४१८**	**३.८७**	**१०३.१३**
१	१०६७	४०६६	२०७६	१९९०	३.८१	१०४.३२
२	६६५	२६०२	१३३६	१२६६	३.९१	१०५.५३
३	६७४	२६३४	१३३५	१२९९	३.९१	१०२.७७
४	७३२	२७४५	१३७२	१३७३	३.७५	९९.९३
५	११७७	४६३०	२३६७	२२६३	३.९३	१०४.६०
६	६२७	२४५४	१२२७	१२२७	३.९१	१००

(२) सन्दकपुर गाउँपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**४०१३**	**१५४४४**	**७८५७**	**७५८७**	**३.८५**	**१०३.५६**
१	६८६	२६१०	१३४७	१२६३	३.८०	१०६.६५
२	८४३	३२१९	१६८७	१५३२	३.८२	११०.१२
३	८९८	३५८१	१७७७	१८०४	३.९९	९८.५०
४	७८८	३००५	१५१६	१४८९	३.८१	१०१.८१
५	७९८	३०२९	१५३०	१४९९	३.८०	१०२.०७

(३) इलाम नगरपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**१२९५२**	**५००८५**	**२४४११**	**२५६७४**	**३.८७**	**९५.०८**
१	११७८	४५६९	२२२६	२३४३	३.८८	९५.०१
२	६१७	२४५३	१२०६	१२४७	३.९८	९६.७१
३	७३८	३१२५	१५५१	१५७४	४.२३	९८.५४
४	७७५	३०३४	१५०१	१५३३	३.९१	९७.९१
५	१३२१	५१८७	२५६१	२६२६	३.९३	९७.५२
६	१२२९	४५११	२१६२	२३४९	३.६७	९२.०४
७	१४२४	५००९	२४११	२५९८	३.५२	९२.८०
८	१२२८	४५६६	२२००	२३६६	३.७२	९२.९८
९	१६४५	६४२४	३०६८	३३५६	३.९१	९१.४२
१०	१२०१	४६११	२२६२	२३४९	३.८४	९६.३०
११	८५४	३५३५	१७७५	१७६०	४.१४	१००.८५
१२	७४२	३०६१	१४८८	१५७३	४.१३	९४.६०

(४) देउमाई नगरपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**७६८६**	**३०९६९**	**१५३४८**	**१५६२१**	**४.०३**	**९८.२५**
१	९६२	४१२६	२०७५	२०५१	४.२९	१०१.१७
२	८३८	३२८०	१६१८	१६६२	३.९१	९७.३५
३	९६२	३८६९	१९२०	१९४९	४.०२	९८.५१
४	८२७	३२६२	१६१५	१६४७	३.९४	९८.०६
५	८७९	३५६८	१७४५	१८२३	४.०६	९५.७२
६	६६२	२६०४	१२९५	१३०९	३.९३	९८.९३
७	७६७	३०००	१४९७	१५०३	३.९१	९९.६०
८	७८०	३०५०	१५१३	१५३७	३.९१	९८.४४
९	१००९	४२१०	२०७०	२१४०	४.१७	९६.७३

(५) फाकफोकथुम गाउँपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**४८९८**	**१९७०६**	**९८०१**	**९९०५**	**४.०२**	**९८.९५**
१	८५७	३४६१	१७३०	१७३१	४.०४	९९.९४
२	६५६	२६३६	१३२९	१३०७	४.०२	१०१.६८
३	६८८	२७१२	१३६२	१३५०	३.९४	१००.८९
४	८४१	३३७५	१६५२	१७२३	४.०१	९५.८८
५	५३८	२२०१	१११५	१०८६	४.०९	१०२.६७
६	५९०	२४६३	११९८	१२६५	४.१७	९४.७०
७	७२८	२८५८	१४१५	१४४३	३.९३	९८.०६

(६) माङसेबुङ गाउँपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**३८८९**	**१६८१०**	**८४७७**	**८३३३**	**४.३२**	**१०१.७३**
१	७५३	३०६७	१५४२	१५२५	४.०७	१०१.११
२	७८१	३४९३	१७५६	१७३७	४.४७	१०१.०९
३	८०१	३५५३	१८१७	१७३६	४.४४	१०४.६७
४	४५३	१९१३	९९३	९२०	४.२२	१०७.९३
५	५९३	२६५९	१३२३	१३३६	४.४८	९९.०३
६	५०८	२१२५	१०४६	१०७९	४.१८	९६.९४

(७) चुलाचुली गाउँपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**५६१३**	**२३१५७**	**११३३४**	**११८२३**	**४.१३**	**९५.८६**
१	१२३६	५२२२	२५१८	२७०४	४.२२	९३.१२
२	९७६	४०३१	१९३२	२०९९	४.१३	९२.०४
३	१०४९	४३०१	२१०८	२१९३	४.१०	९६.१२
४	८०८	३३१३	१६४४	१६६९	४.१०	९८.५०
५	७३१	३००१	१५०८	१४९३	४.११	१०१.००
६	८१३	३२८९	१६२४	१६६५	४.०५	९७.५४

(८) माई नगरपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**७९३९**	**३०७३२**	**१५१३०**	**१५६०२**	**३.८७**	**९६.९७**
१	८३४	३१२६	१५७५	१५५१	३.७५	१०१.५५
२	७९०	३१४८	१५५१	१५९७	३.९८	९७.१२
३	६०९	२३८७	११६५	१२२२	३.९२	९५.३४
४	९९६	३७२७	१७८०	१९४७	३.७४	९१.४२
५	१०१४	३८४९	१८९२	१९५७	३.८०	९६.६८
६	७५६	३०११	१५०२	१५०९	३.९८	९९.५४
७	७५५	२९२२	१४४१	१४८१	३.८७	९७.३०
८	८८१	३४२२	१७०४	१७१८	३.८८	९९.१९
९	६६८	२६०३	१२८६	१३१७	३.९०	९७.६५
१०	६३६	२५३७	१२३४	१३०३	३.९९	९४.७०

(९) सूर्योदय नगरपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**१४०३२**	**५४७२७**	**२७३८२**	**२७३४५**	**३.९०**	**१००.१४**
१	१२६८	४९०९	२४८०	२४२९	३.८७	१०२.१०
२	८९०	३५२२	१७४२	१७८०	३.९६	९७.८७
३	९६२	३९०३	१९८१	१९२२	४.०६	१०३.०७
४	१३२३	५१२७	२५८६	२५४१	३.८८	१०१.७७
५	१०७०	४२९७	२१८६	२१११	४.०२	१०३.५५
६	७६१	२८४३	१४२०	१४२३	३.७४	९९.७९
७	५७३	२१७७	१११२	१०६५	३.८०	१०४.४१
८	११०२	४२५८	२१६१	२०९७	३.८६	१०३.०५
९	११९६	४७६४	२३५९	२४०५	३.९८	९८.०९
१०	१२९९	४९६१	२४३१	२५३०	३.८२	९६.०९
११	१०६६	४१५३	२०६८	२०८५	३.९०	९९.१८
१२	१०२५	३९३०	१९५४	१९७६	३.८३	९८.८९
१३	६१२	२५१५	१२५७	१२५८	४.११	९९.९२
१४	८८५	३३६८	१६४५	१७२३	३.८१	९५.४७

(१०) रोङ गाउँपालिका

वडा नं.	घरपरिवारको संख्या	जनसंख्या			परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**४५३७**	**१७३६७**	**८६९०**	**८६७७**	**३.८३**	**१००.१५**
१	५३१	१९८३	९८९	९९४	३.७३	९९.५०
२	६८९	२६२२	१२९९	१३२३	३.८१	९८.१९
३	९०९	३५३०	१७६८	१७६२	३.८८	१००.३४
४	५७९	२२३२	१०८९	११४३	३.८५	९५.२८
५	७०१	२७३८	१३९१	१३४७	३.९१	१०३.२७
६	११२८	४२६२	२१५४	२१०८	३.७८	१०२.१८

३.६ परिवारको संरचना

परिवारको संरचनालाई गत जनगणनामा दुई प्रकारमा वर्गीकृत गरेर विवरण सङ्कलन गरिएको थियो । पहिलो एकल परिवार र दोस्रो संयुक्त परिवार । प्रयोगकर्ताको सुविधाको लागि एकल र संयुक्त परिवारको अवधारणा यहाँ प्रस्तुत गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ ।

एकल परिवार भन्नाले एकै घरमा बसोबास गर्नुका साथसाथै देहायको शर्त पूरा भएको हुनुपर्दछ।

क) बाबु, आमा (दुई जना) र अविवाहित छोरा/छोरी भएको परिवार,

ख) श्रीमान्-श्रीमती मात्र भएको परिवार,

ग) परिवारमा एकजना मात्र सदस्य भएको,

घ) अविवाहित दाजुभाइ दिदीबहिनी मात्र भएको परिवार सम्झनुपर्छ ।

एकल परिवारको यस परिभाषाभित्र नपर्ने सम्पूर्ण परिवार संयुक्त परिवारमा पर्दछन् ।

परिवारको संरचनाले खास भूगोल वा प्रशासनिक क्षेत्रको सामाजिक स्वरूप र पारिवारिक आयाममा भइरहेका परिवर्तनहरूलाई प्रतिविम्बित गर्दछ । कुनै व्यक्ति वा परिवारको सोच, पृष्ठभूमि, परम्परा, पेसा, व्यवसाय, आवश्यकता, सामाजिक वातावरण र बाध्यता लगायतका कारणले पनि परिवारको संरचना निर्देशित हुने गर्दछ ।

इलाम जिल्लाको तथ्याङ्क केलाउँदा यहाँको कुल जनसङ्ख्यामध्ये ४८.४ प्रतिशत एकल परिवारमा बसोबास गर्दछन् भने बाँकी ५१.७ प्रतिशत जनसङ्ख्या संयुक्त परिवारभित्र अक्सर बसोबास गर्दछन् ।

पालिकागतरुपले केलाउँदा सबैभन्दा बढी फाकफोकथुम गापामा ५०.५% जनसंख्या एकल परिवारमा बसोबास गर्दछन् भने सबैभन्दा कम चुलाचुली गापमा ४३.८% संयुक्त परिवारमा बसोबास गर्ने गर्दछन् । त्यसको ठिक विपरित सबैभन्दा बढी चुलाचुली गापामा ५६.२% जनसंख्या संयुक्त परिवारमा बसोबास गर्ने गरेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम फाकफोकथुम गापामा ४९.५% जनसंख्या संयुक्त परिवारमा बसोबास गर्ने गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं. २७ : इलाम जिल्लाको परिवारको संरचना

क्षेत्र	जनसंख्या	एकल परिवार		संयुक्त परिवार	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
नेपाल	२८९२५४८०	१३४७३२६७	४६.६	१५४५२२१३	५३.४
कोशी प्रदेश	४९२८०८६	२४०६५९९	४८.८	२५२१४८७	५१.२
इलाम जिल्ला	**२७८१२८**	**१३४४६६**	**४८.४**	**१४३६६२**	**५१.७**
माईजोगमाई गापा	१९१३१	९५२७	४९.८	९६०४	५०.२
सन्दकपुर गापा	१५४४४	७३७२	४७.७	८०७२	५२.३
इलाम नपा	५००८५	२४८०३	४९.५	२५२८२	५०.५
देउमाई नपा	३०९६९	१५०८२	४८.७	१५८८७	५१.३
फाकफोकथुम गापा	१९७०६	९९६०	५०.५	९७४६	४९.५
माङसेबुङ गापा	१६८१०	७८७३	४६.८	८९३७	५३.२
चुलाचुली गापा	२३१५७	१०१४४	४३.८	१३०१३	५६.२
माई नपा	३०७३२	१४९५३	४८.७	१५७७९	५१.३
सूर्योदय नपा	५४७२७	२६३९३	४८.२	२८३३४	५१.८
रोङ गापा	१७३६७	८३५९	४८.१	९००८	५१.९

३.७ परिवारको बनौट

इलाम जिल्लाका जम्मा ७०,५३२ परिवार मध्ये परिवार एकल सदस्य भएको परिवार संख्या ३,५०२ रहेको छ भने २ सदस्य भएको परिवार संख्या १०,०८८ रहेको छ । त्यसैगरी ८ जना सदस्य भएको १,४०२ र ९ वा सोभन्दा बढी सदस्य भएको परिवार संख्या ९७७ रहेको छ ।

तालिका नं. २८ : इलाम जिल्लामा परिवारको बनौटसम्बन्धी पारिवारिक विवरण

क्र. सं.	स्थानीय तह	जम्मा घर परिवार संख्या	परिवार सदस्य संख्या								
			१ जना	२ जना	३ जना	४ जना	५ जना	६ जना	७ जना	८ जना	९ र सोभन्दा बढी
	इलाम	**७०५३२**	**३५०२**	**१००८८**	**१६५९४**	**१७७३३**	**११२२२**	**६२०५**	**२८०९**	**१४०२**	**९७७**
१	माईजोगमाई	४९४२	२६४	७२५	११६६	१२८५	७७८	४११	१९०	६७	५६
२	सन्दकपुर	४०१३	२१६	५८०	१०१६	१०२९	५९९	३१४	१३८	७२	४९
३	इलाम नपा	१२९५२	६७४	१९२४	३२२१	३३११	१९१३	१०२८	४७२	२२८	१८१
४	देउमाई नपा	७६८६	३५५	९९३	१७६१	१९२३	१३१२	७५१	३३२	१५१	१०८
५	फाकफोकथुम	४८९८	२२७	६९४	१०३५	१२९०	७९४	४६६	२०९	११४	६९
६	माङसेबुङ	३८८९	२०२	४८७	७२६	८६७	६६७	४२८	२५१	१६७	९४
७	चुलाचुली	५६१३	२२६	७१९	१२९१	१३६८	९१८	५४९	२७९	१५८	१०५
८	माई नपा	७९३९	४४२	१२६५	१८४६	१९२७	१२६२	६२७	३०५	१५६	१०९
९	सूर्योदय नपा	१४०३२	६५२	१९६८	३४३६	३६३१	२२५०	१२५७	४७९	२२१	१३८
१०	रोङ गापा	४५३७	२४१	७३३	१०९५	११०१	७२७	३७०	१५३	६६	५१
९९	संस्थागत	३१	३	०	१	१	२	४	१	२	१७

३.८ उमेर समूहअनुसार परिवारमूली

परिवारभित्रै अक्सर बसोबास भएको सदस्यमध्येबाट घरपरिवारको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने, परिवार सञ्चालनको लागि आवश्यक चाँजोपाँजो मिलाउने र पारिवारिक विषयमा निर्णय लिने व्यक्ति नै परिवारमुली हो । परिवारमूली पुरुष वा महिला जो पनि हुनसक्दछ ।

इलाम जिल्लाका जम्मा ७०,५३२ परिवारमध्ये सबैभन्दा बढी २२.७६% (४०-४९) बर्ष उमेर समूहका रहेका छन् भने सबैभन्दा कम ०.०३% (१०-१४) बर्ष उमेर समूहका रहेका छन्। यसलाई हेर्दा (१०-१४) उमेर समूहका २३ जना बालबालिकाहरुले पनि परिवारमूलीको जिम्मेवारी वहन गरिरहनु परेको दुखद अवस्था रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. २९ : इलाम जिल्लामा उमेर समूहअनुसार परिवारमूलीको विवरण

उमेर समूह	जम्मा परिवार		पुरुष		महिला	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
इलाम	**७०,५३२**	**१००**	**५४,५८०**	**७७.३८**	**१५,९५२**	**२२.६२**
१०-१४	२३	०.०३	१०	०.०२	१३	०.०८
१५-१९	३८१	०.५४	२२८	०.४२	१५३	०.९६
२०-२९	६,२५५	८.८७	४,१२८	७.५६	२,१२७	१३.३३
३०-३९	१५,४३३	२१.८८	११,३२०	२०.७४	४,११३	२५.७८
४०-४९	१६,०५२	२२.७६	१२,५१५	२२.९३	३,५३७	२२.१७
५०-५९	१५,५१९	२२.००	१२,७००	२३.२७	२,८१९	१७.६७
६०-६९	११,१२८	१५.७८	९,०९६	१६.६७	२,०३२	१२.७४
७० र सो माथि	५,७४१	८.१४	४,५८३	८.४०	१,१५८	७.२६

३.९ एकल उमेरअनुसार जनसंख्या

समग्र जनसङ्ख्याभित्र कुन उमेरको जनसङ्ख्या कति छ भन्ने प्रश्न महत्वपूर्ण हुन्छ । कुल जनसङ्ख्यामा बालबालिका (बाल आश्रित जनसङ्ख्या), युवा, प्रौढ र वृद्धवृद्धा (जेष्ठ नागरिक आश्रित जनसङ्ख्या) हुने हुनाले उमेरगत जनसङ्ख्याको वितरण विश्लेषण गर्नु उपयुक्त मानिन्छ। एकल उमेर समूहको जनसङ्ख्याबाट प्रयोगकर्ताले आफ्नो आवश्यकतानुसार विभिन्न उमेर वर्गमा विभाजन गरेर विश्लेषण गर्न सहज हुन्छ ।

जनगणनाबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई एकल उमेरअनुसार ० देखि १०० र सोभन्दा माथि गरी कुल १०१ ओटा समूहमा उपलब्ध गराइएको छ ।

इलाम जिल्लामा एकल उमेर समूहअनुसार सर्वाधिक २.०३% जनसङ्ख्या १८ वर्ष उमेर समूहको छ भने दोश्रो २.०१% जनसंख्या २८ बर्ष उमेरका रहेको छ ।

तालिका नं. ३० : इलाम जिल्लाको एकल उमेरअनुसार जनसंख्या

उमेर	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
इलाम	**२७९,५३४**	**१००**	**१३९,४३१**	**१००**	**१४०,१०३**	**१००**
०	३,२४६	१.१६	१,६४०	१.१८	१,६०६	१.१५
१	३,४८८	१.२५	१,७९७	१.२९	१,६९१	१.२१
२	३,४९४	१.२५	१,७४४	१.२५	१,७५०	१.२५
३	३,६५७	१.३१	१,९१८	१.३८	१,७३९	१.२४
४	४,१५७	१.४९	२,१४०	१.५३	२,०१७	१.४४
५	४,१२७	१.४८	२,११०	१.५१	२,०१७	१.४४
६	४,२९७	१.५४	२,२०८	१.५८	२,०८९	१.४९
७	४,२५५	१.५२	२,२०१	१.५८	२,०५४	१.४७
८	४,३०७	१.५४	२,२३३	१.६०	२,०७४	१.४८
९	४,३२८	१.५५	२,२३२	१.६०	२,०९६	१.५०
१०	४,२१७	१.५१	२,१९१	१.५७	२,०२६	१.४५
११	३,६६६	१.३१	१,९२२	१.३८	१,७४४	१.२४
१२	४,२९४	१.५४	२,१३४	१.५३	२,१६०	१.५४
१३	४,३९२	१.५७	२,२८६	१.६४	२,१०६	१.५०
१४	४,७३६	१.६९	२,३३६	१.६८	२,४००	१.७१
१५	५,०३७	१.८०	२,५०५	१.८०	२,५३२	१.८१
१६	५,१५८	१.८५	२,६३३	१.८९	२,५२५	१.८०
१७	४,९३९	१.७७	२,५१६	१.८०	२,४२३	१.७३
१८	५,६६८	२.०३	२,८४१	२.०४	२,८२७	२.०२
१९	५,०५४	१.८१	२,४८३	१.७८	२,५७१	१.८४
२०	५,६१४	२.०१	२,७७५	१.९९	२,८३९	२.०३
२१	४,८५१	१.७४	२,३१६	१.६६	२,५३५	१.८१
२२	५,१२४	१.८३	२,५१५	१.८०	२,६०९	१.८६
२३	४,६८९	१.६८	२,२०२	१.५८	२,४८७	१.७८

उमेर	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
२४	४,७४०	१.७०	२,२४९	१.६१	२,४९१	१.७८
२५	५,२१४	१.८७	२,४२९	१.७४	२,७८५	१.९९
२६	५,०४२	१.८०	२,४४८	१.७६	२,५९४	१.८५
२७	४,३९२	१.५७	२,१९०	१.५७	२,२०२	१.५७
२८	५,६३१	२.०१	२,६५७	१.९१	२,९७४	२.१२
२९	४,३५८	१.५६	२,१२८	१.५३	२,२३०	१.५९
३०	४,७६६	१.७०	२,३४५	१.६८	२,४२१	१.७३
३१	३,७२४	१.३३	१,९४४	१.३९	१,७८०	१.२७
३२	४,५९३	१.६४	२,२८४	१.६४	२,३०९	१.६५
३३	५,०३७	१.८०	२,४१४	१.७३	२,६२३	१.८७
३४	४,३४६	१.५५	२,२६४	१.६२	२,०८२	१.४९
३५	४,४४९	१.५९	२,१७२	१.५६	२,२७७	१.६३
३६	४,४०८	१.५८	२,२०२	१.५८	२,२०६	१.५७
३७	३,६६८	१.३१	१,७६७	१.२७	१,९०१	१.३६
३८	४,४४८	१.५९	२,१३४	१.५३	२,३१४	१.६५
३९	३,८६८	१.३८	१,८५९	१.३३	२,००९	१.४३
४०	४,६४६	१.६६	२,२५७	१.६२	२,३८९	१.७१
४१	३,१४२	१.१२	१,५२८	१.१०	१,६१४	१.१५
४२	३,९९९	१.४३	१,८४७	१.३२	२,१५२	१.५४
४३	३,५९२	१.२८	१,६६७	१.२०	१,९२५	१.३७
४४	३,४१०	१.२२	१,६७५	१.२०	१,७३५	१.२४
४५	३,०९२	१.११	१,५०६	१.०८	१,५८६	१.१३
४६	३,३५९	१.२०	१,६४४	१.१८	१,७१५	१.२२
४७	२,५८१	०.९२	१,२२२	०.८८	१,३५९	०.९७
४८	३,२३६	१.१६	१,५१८	१.०९	१,७१८	१.२३
४९	२,८८७	१.०३	१,४०४	१.०१	१,४८३	१.०६

उमेर	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
५०	४,०४९	१.४५	१,९९६	१.४३	२,०५३	१.४७
५१	२,८९७	१.०४	१,४९४	१.०७	१,४०३	१.००
५२	३,४१४	१.२२	१,६२४	१.१६	१,७९०	१.२८
५३	३,३६०	१.२०	१,६०४	१.१५	१,७५६	१.२५
५४	२,९८२	१.०७	१,५२४	१.०९	१,४५८	१.०४
५५	२,७९५	१.००	१,४०४	१.०१	१,३९१	०.९९
५६	३,२१९	१.१५	१,५७८	१.१३	१,६४१	१.१७
५७	२,३१२	०.८३	१,१७८	०.८४	१,१३४	०.८१
५८	२,८६५	१.०२	१,३९३	१.००	१,४७२	१.०५
५९	२,३५९	०.८४	१,२२५	०.८८	१,१३४	०.८१
६०	३,१७२	१.१३	१,६९७	१.२२	१,४७५	१.०५
६१	२,३०३	०.८२	१,२२९	०.८८	१,०७४	०.७७
६२	२,५५६	०.९१	१,३२५	०.९५	१,२३१	०.८८
६३	२,०४२	०.७३	१,०२८	०.७४	१,०१४	०.७२
६४	२,०८९	०.७५	१,०९०	०.७८	९९९	०.७१
६५	२,२१२	०.७९	१,१५८	०.८३	१,०५४	०.७५
६६	२,१४७	०.७७	१,०९४	०.७८	१,०५३	०.७५
६७	१,५९१	०.५७	८१७	०.५९	७७४	०.५५
६८	१,८५७	०.६६	९५२	०.६८	९०५	०.६५
६९	१,७६२	०.६३	८८७	०.६४	८७५	०.६२
७०	१,५८६	०.५७	८३२	०.६०	७५४	०.५४
७१	१,३३९	०.४८	६९४	०.५०	६४५	०.४६
७२	१,३५६	०.४९	६९२	०.५०	६६४	०.४७
७३	१,१९९	०.४३	६४९	०.४७	५५०	०.३९
७४	१,०७०	०.३८	५६२	०.४०	५०८	०.३६
७५	१,०४२	०.३७	५१०	०.३७	५३२	०.३८

उमेर	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
७६	८९३	०.३२	४७१	०.३४	४२२	०.३०
७७	९३३	०.३३	४८२	०.३५	४५१	०.३२
७८	७१९	०.२६	३९३	०.२८	३२६	०.२३
७९	५७५	०.२१	३३२	०.२४	२४३	०.१७
८०	४९८	०.१८	२९३	०.२१	२०५	०.१५
८१	३७२	०.१३	२१०	०.१५	१६२	०.१२
८२	४३६	०.१६	२४६	०.१८	१९०	०.१४
८३	३८४	०.१४	२२०	०.१६	१६४	०.१२
८४	३२२	०.१२	१८८	०.१३	१३४	०.१०
८५	२६३	०.०९	१४३	०.१०	१२०	०.०९
८६	२२६	०.०८	११९	०.०९	१०७	०.०८
८७	१७७	०.०६	८८	०.०६	८९	०.०६
८८	२४४	०.०९	११४	०.०८	१३०	०.०९
८९	१०७	०.०४	५१	०.०४	५६	०.०४
९०	८३	०.०३	४१	०.०३	४२	०.०३
९१	५९	०.०२	३६	०.०३	२३	०.०२
९२	५१	०.०२	३१	०.०२	२०	०.०१
९३	५०	०.०२	३०	०.०२	२०	०.०१
९४	४८	०.०२	२५	०.०२	२३	०.०२
९५	२३	०.०१	१३	०.०१	१०	०.०१
९६	२७	०.०१	२०	०.०१	७	०.००
९७	१०	०.००	३	०.००	७	०.००
९८	१८	०.०१	५	०.००	१३	०.०१
९९	६	०.००	५	०.००	१	०.००
१००+	१२	०.००	४	०.००	८	०.०१

३.१० उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको संरचना

जनसङ्ख्याको संरचनाभित्र विभिन्न उमेर समूहका पुरुष र महिलाको अनुपात के कसरी वितरण भएको छ सोको तथ्याङ्क समेटिएको हुन्छ । इलाम जिल्लामा पुरुष र महिलाको जनसङ्ख्या झण्डै बराबरी रहेको छ ।

तलको तालिका हेर्दा सबैभन्दा बढी (१५-१९) उमेर समहका ९.२५% जनसंख्या रहेका छन्।

तालिका नं. ३१ : इलाम जिल्लाको उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको संरचना

उमेर समूह	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
इलाम	**२७९,५३४**	**१००**	**१३९,४३१**	**१००**	**१४०,१०३**	**१००**
००-०४	१८,०४२	**६.४५**	९,२३९	**६.६३**	८,८०३	६.२८
०५-०९	२१,३१४	**७.६२**	१०,९८४	**७.८८**	१०,३३०	७.३७
१०-१४	२१,३०५	**७.६२**	१०,८६९	**७.८०**	१०,४३६	७.४५
१५-१९	२५,८५६	**९.२५**	१२,९७८	**९.३१**	१२,८७८	९.१९
२०-२४	२५,०१८	**८.९५**	१२,०५७	**८.६५**	१२,९६१	९.२५
२५-२९	२४,६३७	**८.८१**	११,८५२	**८.५०**	१२,७८५	९.१३
३०-३४	२२,४६६	**८.०४**	११,२५१	**८.०७**	११,२१५	८.००
३५-३९	२०,८४१	**७.४६**	१०,१३४	**७.२७**	१०,७०७	७.६४
४०-४४	१८,७८९	**६.७२**	८,९७४	**६.४४**	९,८१५	७.०१
४५-४९	१५,१५५	**५.४२**	७,२९४	**५.२३**	७,८६१	५.६१
५०-५४	१६,७०२	**५.९७**	८,२४२	**५.९१**	८,४६०	६.०४
५५-५९	१३,५५०	**४.८५**	६,७७८	**४.८६**	६,७७२	४.८३
६०-६४	१२,१६२	**४.३५**	६,३६९	**४.५७**	५,७९३	४.१३
६५-६९	९,५६९	**३.४२**	४,९०८	**३.५२**	४,६६१	३.३३
७०-७४	६,५५०	**२.३४**	३,४२९	**२.४६**	३,१२१	२.२३
७५-७९	४,१६२	**१.४९**	२,१८८	**१.५७**	१,९७४	१.४१
८०-८४	२,०१२	**०.७२**	१,१५७	**०.८३**	८५५	०.६१
८५-८९	१,०१७	**०.३६**	५१५	**०.३७**	५०२	०.३६
९०-९४	२९१	**०.१०**	१६३	**०.१२**	१२८	०.०९
९५+	९६	**०.०३**	५०	**०.०४**	४६	०.०३

३.११ बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या

नीति निर्माण र योजना तर्जुमाको लागि विभिन्न उमेर समूहअनुसारको जनसङ्ख्या आवश्यक पर्दछ । एक वर्षमुनिका शिशुको सङ्ख्या खोप व्यवस्थापन, जन्मदर्ताको अभिलेख तुलना लगायतको लागि उपयोगी हुन सक्दछ भने ५ वर्षमुनिका बालबालिकाको जनसङ्ख्याले पूर्वप्राथमिक र प्राथमिक तहका सम्भाव्य सङ्ख्याको आँकलन गर्न तथा त्यस उमेरभित्र दिनुपर्ने खोपका लागि आवश्यक पर्दछ । त्यस्तै १४ वर्ष र सोभन्दा मुनिको जनसङ्ख्याले विद्यालय गइरहेका वा विद्यालयबाहिर रहेको जनसङ्ख्या र परिवारमा आश्रित जनसङ्ख्याबारे सूचना उपलब्ध हुन्छ । १८ वर्षभन्दा मुनिको जनसङ्ख्याले कुल बालबालिकाको जनसङ्ख्या थाहा हुन्छ । पुरुष र महिलाको ७० वर्षभन्दा माथिको जनसङ्ख्या सामाजिक सुरक्षा भत्ताको लागि आवश्यक बजेट व्यवस्थापनका लागि महत्वपूर्ण हुन्छ ।

तालिका नं. ३२ : इलाम जिल्लाको बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या

उमेर समूह	कोशी प्रदेश		इलाम	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
इलाम जिल्ला	**४९६१४१२**	**१००**	**२७९५३४**	**१००**
१ बर्ष मुनि	६४१५४	१.३	३२४६	१.२
०-४ वर्ष	३८२९७२	७.७	१८०४२	६.५
०-१४ वर्ष	१२८९३७६	२६.०	६०६६१	२१.७
१६-२४ वर्ष	८३६१८९	१६.९	४५८३७	१६.४
१६-४० वर्ष	२०६७४४७	४१.७	११८४२७	४२.४
१६ + बर्ष	३५७५१११	७२.१	२१३८३६	७६.५
०-१७ वर्ष	१५७४०३९	३१.७	७५७९५	२७.१
१५-५९ वर्ष	३११५५७२	६२.८	१८३०१४	६५.५
६० + बर्ष	५५६४६४	११.२	३५८५९	१२.८
६५ + बर्ष	३७२८७१	७.५	२३६९७	८.५
६८ + बर्ष	२८२०८६	५.७	१७७४७	६.३
७० + बर्ष	२२८८०१	४.६	१४१२८	५.१

३.१२ जातजातिअनुसार जनसंख्याको संरचना

इलाम जिल्लामा जातिगत विविधता रहेको पाइन्छ । यहाँ बसोबास गर्ने प्रमुख जातजातिहरुमा राई, लिम्बु, क्षेत्री, ब्राम्हण, तामाङहरु हुन् भने अन्य ८० हाराहारीका जातजातिहरुको बसोबास रहेको पाइन्छ । सबैभन्दा बढी राई जातिहरु २०.७९% रहेका छन् भने लिम्बु १६.१०% रहेका छन् । त्यसैगरी क्षेत्री १३.९%, ब्राम्हण (पहाडी) १२.७२% र तामाङहरु ७.०६% बसोबास गर्दछन् । साथै यस इलाम जिल्लामा धेरै जातजातिहरुको बसोबास रहेको तलको तालिकामा देख्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ३३ : इलाम जिल्लाको जातजातिअनुसार जनसंख्याको संरचना

क्र.सं.	जातताजिको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
इलाम जिल्ला		**२७९५३४**	**१००**	**१३९४३१**	**१००**	**१४०१०३**	**१००**
१	राई	५८,११३	२०.७९	२९,१०६	२०.८७	२९,००७	२०.७०
२	याक्थुङ/लिम्बु	४५,००७	१६.१०	२२,२५४	१५.९६	२२,७५३	१६.२४
३	क्षेत्री	३८,८५६	१३.९०	१९,४३६	१३.९४	१९,४२०	१३.८६
४	ब्राह्मण (पहाडी)	३५,५६९	१२.७२	१७,८१२	१२.७७	१७,७५७	१२.६७
५	तामाङ	१९,७४६	७.०६	९,७७७	७.०१	९,९६९	७.१२
६	मगर	१४,५५१	५.२१	७,१७४	५.१५	७,३७७	५.२७
७	नेवाः (नेवार)	१०,५०२	३.७६	५,२७४	३.७८	५,२२८	३.७३
८	विश्वकर्मा	९,७८३	३.५०	४,७३२	३.३९	५,०५१	३.६१
९	गुरुङ	८,५०८	३.०४	४,१७३	२.९९	४,३३५	३.०९
१०	परियार	४,१३०	१.४८	१,९९१	१.४३	२,१३९	१.५३
११	सुनुवार	३,९४२	१.४१	१,९५७	१.४०	१,९८५	१.४२
१२	शेर्पा	३,४२३	१.२२	१,६९५	१.२२	१,७२८	१.२३
१३	वान्तवा	३,४१७	१.२२	१,७८६	१.२८	१,६३१	१.१६
१४	लेप्चा	२,९८३	१.०७	१,४९३	१.०७	१,४९०	१.०६

क्र.सं.	जातताजिको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१५	घर्ती/भुजेल	१,७३९	०.६२	८६१	०.६२	८७८	०.६३
१६	कुलुङ	१,५६८	०.५६	७७८	०.५६	७९०	०.५६
१७	मेवाहाङ	१,४८१	०.५३	७४५	०.५३	७३६	०.५३
१८	सन्यासी/दसनामी	१,४३०	०.५१	६९१	०.५०	७३९	०.५३
१९	साम्पाङ	१,४२६	०.५१	७४४	०.५३	६८२	०.४९
२०	याक्खा	१,३०८	०.४७	६४८	०.४६	६६०	०.४७
२१	ह्योल्मो/ह्योल्मोपा	१,२४०	०.४४	६२६	०.४५	६१४	०.४४
२२	मिजार	१,२१९	०.४४	५८९	०.४२	६३०	०.४५
२३	याम्फु	१,१४०	०.४१	५७१	०.४१	५६९	०.४१
२४	चाम्लिङ	१,०३६	०.३७	५१९	०.३७	५१७	०.३७
२५	थामी	९२४	०.३३	४८४	०.३५	४४०	०.३१
२६	थुलुङ	८७३	०.३१	४६३	०.३३	४१०	०.२९
२७	कुमाल	५९९	०.२१	३०१	०.२२	२९८	०.२१
२८	घले	५३९	०.१९	२७६	०.२०	२६३	०.१९
२९	खवास	४४१	०.१६	२२४	०.१६	२१७	०.१५
३०	खालिङ	४३८	०.१६	२३८	०.१७	२००	०.१४
३१	ठकुरी	३०९	०.११	१५१	०.११	१५८	०.११
३२	थारु	२५२	०.०९	१६४	०.१२	८८	०.०६
३३	राजवंशी	२१५	०.०८	१३८	०.१०	७७	०.०५
३४	माझी	१५६	०.०६	७४	०.०५	८२	०.०६
३५	धिमाल	१३९	०.०५	७५	०.०५	६४	०.०५
३६	तेली	१३४	०.०५	७७	०.०६	५७	०.०४
३७	यादव	१३३	०.०५	९८	०.०७	३५	०.०२
३८	मारवाडी	१३२	०.०५	८०	०.०६	५२	०.०४

क्र.सं.	जाततातिको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३९	नाछिरिङ	१२१	०.०४	६६	०.०५	५५	०.०४
४०	भोटे	१२०	०.०४	६४	०.०५	५६	०.०४
४१	लोहार	१०६	०.०४	५५	०.०४	५१	०.०४
४२	मुसलमान	९९	०.०४	७०	०.०५	२९	०.०२
४३	दनुवार	९७	०.०३	५१	०.०४	४६	०.०३
४४	हजाम/ठाकुर	९७	०.०३	५९	०.०४	३८	०.०३
४५	ब्राह्मण (तराइ)	८१	०.०३	५५	०.०४	२६	०.०२
४६	उराउँ/कुदुख	६०	०.०२	३०	०.०२	३०	०.०२
४७	बाहिङ	५८	०.०२	२७	०.०२	३१	०.०२
४८	कानु	५४	०.०२	२८	०.०२	२६	०.०२
४९	लोहरुङ	५३	०.०२	२३	०.०२	३०	०.०२
५०	मलाहा	३८	०.०१	१८	०.०१	२०	०.०१
५१	तत्मा/तत्वा	३५	०.०१	१८	०.०१	१७	०.०१
५२	मुसहर	३४	०.०१	२०	०.०१	१४	०.०१
५३	हलुवाई	३३	०.०१	१३	०.०१	२०	०.०१
५४	आठपहरिया	३२	०.०१	१६	०.०१	१६	०.०१
५५	सन्थाल	३१	०.०१	१३	०.०१	१८	०.०१
५६	डुम	३०	०.०१	१२	०.०१	१८	०.०१
५७	पहरी	३०	०.०१	१७	०.०१	१३	०.०१
५८	राजभर	२८	०.०१	१७	०.०१	११	०.०१
५९	कमार	२६	०.०१	१५	०.०१	११	०.०१
६०	बङ्गाली	२४	०.०१	१८	०.०१	६	०.००
६१	कुर्मी	२२	०.०१	१०	०.०१	१२	०.०१
६२	धानुक	१९	०.०१	१५	०.०१	४	०.००

क्र.सं.	जातताजिको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
६३	मुन्डा	१९	०.०१	९	०.०१	१०	०.०१
६४	मेचे	१८	०.०१	१०	०.०१	८	०.०१
६५	बरई	१६	०.०१	९	०.०१	७	०.००
६६	चमार/हरिजन/राम	१५	०.०१	६	०.००	९	०.०१
६७	कोइरी/कुसवाहा	१५	०.०१	१२	०.०१	३	०.००
६८	गडेरी/भेडियार	१४	०.०१	६	०.००	८	०.०१
६९	कथबनियाँ	१४	०.०१	१०	०.०१	४	०.००
७०	पंजाबी/शिख	१२	०.००	५	०.००	७	०.००
७१	देव	११	०.००	६	०.००	५	०.००
७२	धाँधी/धाँडी	११	०.००	४	०.००	७	०.००
७३	कलवार	११	०.००	५	०.००	६	०.००
७४	वालुङ	११	०.००	४	०.००	७	०.००
७५	बनियाँ	१०	०.००	३	०.००	७	०.००
७६	बोटे	१०	०.००	८	०.०१	२	०.००
७७	दुसाद/पासवान/पासी	१०	०.००	४	०.००	६	०.००
७८	गाइने	१०	०.००	४	०.००	६	०.००
७९	केवट	१०	०.००	७	०.०१	३	०.००
८०	किसान	१०	०.००	६	०.००	४	०.००
८१	थकाली	१०	०.००	४	०.००	६	०.००
८२	अन्य	१३३	०.०५	७४	०.०५	५९	०.०४
८३	विदेशी	४३५	०.१६	२३०	०.१६	२०५	०.१५

३.१३ जातजातिअनुसार साक्षरतादर

इलाम जिल्लाको समग्र साक्षरतादर ८३.४ % रहेको छ । यो सबै वडा, सबै लिङ्ग र सबै जातजातिका बासिन्दाको औषत साक्षरतादर हो । नीतिनिर्माताका लागि खण्डीकृत साक्षरतादर विशेष उपयोगी हुने गरेको छ । जसरी पालिका र वडास्तरमा साक्षरतादर समान हुँदैन त्यसरी नै जातजातिकारुपमा हेर्दा पनि साक्षरतादरमा उल्लेखनीय भिन्नता रहेको देखिन्छ । यसको पछाडि खास समाज वा समुदायको मूल्य-मान्यता र आर्थिक-सामाजिक अवस्थाका साथसाथै सरकारको लगानी, नीति तथा कार्यक्रमको योगदानसमेत रहेको हुन्छ ।

इलाम जिल्लाभित्र अक्सर बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको साक्षरतादर यस खण्डमा तुलना गरिएको छ । कम्तीमा २०० जना जनसङ्ख्या भएको जातजातिको साक्षरता स्थितिलाई मात्र यहाँ तुलना गरिएको छ ।

तालिका नं. ३४ : इलाम जिल्लाको जातजातिअनुसार साक्षरतादर (५ बर्षा वा सोभन्दा माथि)

क्र.सं.	जातजातिको नाम	जम्मा	पढ्न लेख्न जानेको	साक्षरता दर		
				जम्मा	पुरुष	महिला
सबै जातजाति		**२६१४९२**	**२१८००८**	**८३.४**	**८८.७**	**७८.१**
१	राई	५४२८९	४५०८८	८३.१	८८.०	७८.१
२	याक्थुङ/लिम्बु	४१७९७	३४१३०	८१.७	८७.०	७६.५
३	क्षेत्री	३६४०५	३१०१६	८५.२	९१.१	७९.३
४	ब्राह्मण (पहाडी)	३३५६३	२९३२१	८७.४	९३.०	८१.७
५	तामाङ	१८५०७	१४९६३	८०.९	८५.७	७६.१
६	मगर	१३५७९	११९३१	८२.०	८७.६	७६.५
७	नेवाः (नेवार)	९८६४	८४८३	८६.०	९१.८	८०.२
८	विश्वकर्मा	९०३७	७१६५	७९.३	८४.०	७४.९
९	गुरुङ	८०५५	६६७२	८२.८	८८.३	७७.६
१०	परियार	३८२३	३०७५	८०.४	८४.३	७६.८

क्र.सं.	जातजातिको नाम	जम्मा	पढ्न लेख्न जानेको	साक्षरता दर		
				जम्मा	पुरुष	महिला
११	सुनुवार	३६५५	३१०३	८४.९	८९.१	८०.८
१२	शेर्पा	३२४५	२६२५	८०.९	८५.९	७६.०
१३	वान्तवा	३१९६	२६८०	८३.९	८९.१	७८.१
१४	लेप्चा	२७७९	२३००	८२.८	८६.५	७९.१
१५	घर्ती/भुजेल	१६२५	१३४१	८२.५	८६.६	७८.५
१६	कुलुङ	१४५९	१२१५	८३.३	८६.९	७९.७
१७	मेवाहाङ	१४०७	१२२३	८६.९	९१.८	८२.०
१८	सन्यासी/दसनामी	१३३७	१०६८	७९.९	८६.६	७३.७
१९	साम्पाङ	१३३३	११२४	८४.३	८९.७	७८.७
२०	याक्खा	१२१५	१०३५	८५.२	९०.२	८०.२
२१	ह्योल्मो/ह्योल्मोपो	११६१	९३४	८०.४	८४.७	७६.२
२२	मिजार	११५१	८६४	७५.१	८४.१	६६.६
२३	याम्फु	१०७३	८४३	७८.६	८४.०	७३.१
२४	चाम्लिङ	९६७	८०२	८२.९	८६.८	७९.१
२५	थामी	८६३	६८३	७९.१	८४.९	७२.६
२६	थुलुङ	८१४	६९०	८४.८	९०.२	७८.३
२७	कुमाल	५५४	३९८	७१.८	७६.९	६६.८
२८	घले	५०७	४४२	८७.२	८९.२	८५.०
२९	खवास	४१०	३३९	८२.७	८९.५	७५.६
३०	खालिङ	४०८	३६१	८८.५	९३.३	८२.५
३१	ठकुरी	२९६	२५६	८६.५	९१.७	८१.६
३२	थारु	२३४	२१९	९३.६	९६.७	८७.७
३३	राजवंशी	२०९	१८८	९०.०	९२.५	८५.३

३.१४ मातृभाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना

यस जिल्लामा जातिगत विविधतासँगसँगै भाषिक विविधता पनि रहेको छ । यहाँ अक्सर बसोबास गर्ने कुल जनसङ्ख्याले ५० ओटाभन्दा बढी मातृभाषामा बोलचाल र व्यवहार गर्ने गरेको देखिन्छ । कुल जनसङ्ख्यामा पहिलो नेपाली मातृभाषा हुने जनसङ्ख्याको हिस्सा ५४.२९% रहेको छ । दोस्रो ठूलो (१३.७१%) मातृभाषा याक्थुम/लिम्बु रहेको छ भने वान्तवा भाषालाई मातृभाषाको रूपमा व्यवहार गर्ने जनसङ्ख्या ७.५४% रहेको छ । राई मातृभाषा हुने जनसङ्ख्या ४.८१% रहेको छ । अन्य मातृभाषीको सङ्ख्या तुलनात्मक विवरण तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ३५ : इलाम जिल्लामा मातृभाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना

क्र.सं.	मातृभाषाको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
जम्मा		**२७९५३४**	**१००**	**१३९४३१**	**१००**	**१४०१०३**	**१००**
१	नेपाली	१५१७६९	५४.२९	७५४५४	५४.१२	७६३१५	५४.४७
२	याक्थुङ/लिम्बु	३८३२९	१३.७१	१९००९	१३.६३	१९३२०	१३.७९
३	वान्तवा	२१०६५	७.५४	१०७०३	७.६८	१०३६२	७.४०
४	राई	१३४५१	४.८१	६६२१	४.७५	६८३०	४.८७
५	तामाङ	१२७८९	४.५८	६३०९	४.५२	६४८०	४.६३
६	मगर दुत	९८३१	३.५२	४८५५	३.४८	४९७६	३.५५
७	चाम्लिङ	३५१३	१.२६	१८०५	१.२९	१७०८	१.२२
८	नेवारी	२७९७	१.००	१४१३	१.०१	१३८४	०.९९
९	गुरुङ	२७९४	१.००	१३८३	०.९९	१४११	१.०१
१०	साम्पाङ	२५३३	०.९१	१२८४	०.९२	१२४९	०.८९
११	शेर्पा	२३१०	०.८३	११५०	०.८२	११६०	०.८३
१२	सुनुवार	२०९८	०.७५	१०२६	०.७४	१०७२	०.७७

क्र.सं.	मातृभाषाको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१३	लाप्चे	१९९७	०.७१	१०२६	०.७४	९७१	०.६९
१४	कुलुङ	१८१३	०.६५	९०७	०.६५	९०६	०.६५
१५	थुलुङ	१४४९	०.५२	७३५	०.५३	७१४	०.५१
१६	याम्फु	१४४६	०.५२	७३०	०.५२	७१६	०.५१
१७	मेवाहाङ	१४२८	०.५१	७१५	०.५१	७१३	०.५१
१८	याक्खा	८५६	०.३१	४२२	०.३०	४३४	०.३१
१९	ह्योल्मो/योल्मो	७६५	०.२७	३८१	०.२७	३८४	०.२७
२०	संस्कृत	६९६	०.२५	३५७	०.२६	३३९	०.२४
२१	खालिङ	६६५	०.२४	३५३	०.२५	३१२	०.२२
२२	थामी	५५५	०.२०	२८४	०.२०	२७१	०.१९
२३	मैथिली	५४०	०.१९	३४६	०.२५	१९४	०.१४
२४	लुङ्बिम	४०७	०.१५	२०१	०.१४	२०६	०.१५
२५	भुजेल	३६३	०.१३	१८९	०.१४	१७४	०.१२
२६	घले	३६३	०.१३	१८८	०.१३	१७५	०.१२
२७	कोइ	३३६	०.१२	१७१	०.१२	१६५	०.१२
२८	नाछिरिङ	२६१	०.०९	१४२	०.१०	११९	०.०८
२९	दुमी	२०६	०.०७	१०९	०.०८	९७	०.०७
३०	भोजपुरी	२०४	०.०७	१२९	०.०९	७५	०.०५
३१	वाम्बुले	१९९	०.०७	९३	०.०७	१०६	०.०८
३२	राजबंशी	१८०	०.०६	१०९	०.०८	७१	०.०५
३३	थारु	१५७	०.०६	९७	०.०७	६०	०.०४
३४	लोहरुङ	१५६	०.०६	७६	०.०५	८०	०.०६
३५	दुङ्माली	१४१	०.०५	७०	०.०५	७१	०.०५
३६	बहिङ	१४०	०.०५	८२	०.०६	५८	०.०४

क.सं.	मातृभाषाको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३७	हिन्दी	१२६	०.०५	८१	०.०६	४५	०.०३
३८	धिमाल	८५	०.०३	४२	०.०३	४३	०.०३
३९	बोटे	६९	०.०२	३७	०.०३	३२	०.०२
४०	माझी	६२	०.०२	२५	०.०२	३७	०.०३
४१	बंगला	५८	०.०२	४५	०.०३	१३	०.०१
४२	साम	४५	०.०२	२६	०.०२	१९	०.०१
४३	अवधी	४३	०.०२	२६	०.०२	१७	०.०१
४४	सिन्धी	४०	०.०१	१८	०.०१	२२	०.०२
४५	बैतडेली	३१	०.०१	१६	०.०१	१५	०.०१
४६	मारवाडी	३०	०.०१	१८	०.०१	१२	०.०१
४७	वालिङ/वालुङ	२९	०.०१	१४	०.०१	१५	०.०१
४८	कागते	२५	०.०१	१४	०.०१	११	०.०१
४९	खस	२३	०.०१	११	०.०१	१२	०.०१
५०	उराउँ	२२	०.०१	१३	०.०१	९	०.०१
५१	तिब्बेतियन	२२	०.०१	१०	०.०१	१२	०.०१
५२	मगर काइके	१९	०.०१	८	०.०१	११	०.०१
५३	दनुवार	१७	०.०१	७	०.०१	१०	०.०१
५४	कुमाल	१६	०.०१	६	०.००	१०	०.०१
५५	सन्थाल	१४	०.०१	६	०.००	८	०.०१
५६	पुमा	१३	०.००	७	०.०१	६	०.००
५७	राजी	१३	०.००	५	०.००	८	०.०१
५८	मनाङ्गे	१३	०.००	९	०.०१	४	०.००
५९	अन्य	११७	०.०४	६३	०.०५	५४	०.०४

३.१५ पुर्खाको भाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना

पुस्तान्तरणसँगसँगै भाषामा परिवर्तन हुनु स्वाभाविक मानिन्छ । कतिपय भाषा बोल्ने मानिसको जनसङ्ख्या मिश्रित समाजको कारण र भूमण्डलीकरणका कारणले परिवर्तन हुँदै जान्छ । सामान्यतः पछिल्लो पुस्ताले अघिल्लो पुर्खाको तुलनामा आफ्नो पुर्खाको भाषा बिर्सिंदै जाने वा कम बोल्ने गरेको पाइन्छ । भाषाको संरक्षण र सम्बर्धनमा पुर्खाको भाषासम्बन्धी तथ्याङ्कको ठुलो महत्व रहन्छ ।

प्रतिवेदनअनुसार इलाम जिल्लामा सबैभन्दा बढी नेपाली नै पुर्खाको भाषा ३६.३७% रहेको र त्यसपछि याक्थुम/लिम्बु, वान्तवा, राई, तामाङ, मगार दुत क्रमशः १५.८७%, ८.६६%, ८.४४%, ६.६४% र ४.८% रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ३६ : इलाम जिल्लामा पुर्खाको भाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना

क्र.सं.	पुर्खाको भाषाको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
	इलाम जिल्ला	**२७९,५३४**	**१००**	**१३९,४३१**	**१००**	**१४०,१०३**	**१००**
१	नेपाली	१०१,६७५	३६.३७	५०,५१९	३६.२३	५१,१५६	३६.५१
२	याक्थुङ/लिम्बु	४४,३६८	१५.८७	२१,८९७	१५.७०	२२,४७१	१६.०४
३	वान्तवा	२४,१९८	८.६५७	१२,३०८	८.८३	११,८९०	८.४९
४	राई	२३,६०१	८.४४३	११,६९०	८.३८	११,९११	८.५०
५	तामाङ	१८,५६९	६.६४३	९,१७०	६.५८	९,३९९	६.७१
६	मगर दुत	१३,४२७	४.८०३	६,६२४	४.७५	६,८०३	४.८६
७	नेवारी	६,४५९	२.३११	३,२५७	२.३४	३,२०२	२.२९
८	गुरुङ	५,४७१	१.९५७	२,६८३	१.९२	२,७८८	१.९९
९	चाम्लिङ	४,३५७	१.५५९	२,२२२	१.५९	२,१३५	१.५२
१०	संस्कृत	४,२७७	१.५३	२,१५६	१.५५	२,१२१	१.५१

क्र.सं.	पुर्खाको भाषाको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
११	साम्पाङ	३,७१६	१.३२९	१,९२१	१.३८	१,७९५	१.२८
१२	सुनुवार	३,५६४	१.२७५	१,७८०	१.२८	१,७८४	१.२७
१३	शेर्पा	३,२९२	१.१७८	१,६२८	१.१७	१,६६४	१.१९
१४	लाप्चे	२,९०४	१.०३९	१,४५०	१.०४	१,४५४	१.०४
१५	कुलुङ	२,३०५	०.८२५	१,१५१	०.८३	१,१५४	०.८२
१६	याम्फु/याम्फे	१,९५९	०.७०१	९८७	०.७१	९७२	०.६९
१७	थुलुङ	१,९३८	०.६९३	९९२	०.७१	९४६	०.६८
१८	मेवाहाङ	१,७०४	०.६१	८५६	०.६१	८४८	०.६१
१९	याक्खा	१,२४३	०.४४५	६१५	०.४४	६२८	०.४५
२०	भुजेल	१,२२८	०.४३९	६१६	०.४४	६१२	०.४४
२१	ह्योल्मो/योल्मो	१,१७०	०.४१९	५८२	०.४२	५८८	०.४२
२२	खालिङ	९४९	०.३३९	४९२	०.३५	४५७	०.३३
२३	थामी	८५४	०.३०६	४४३	०.३२	४११	०.२९
२४	मैथिली	६७९	०.२४३	४२४	०.३०	२५५	०.१८
२५	लुङ्खिम	४४४	०.१५९	२२३	०.१६	२२१	०.१६
२६	घले	४४३	०.१५८	२३१	०.१७	२१२	०.१५
२७	कुमाल	३७८	०.१३५	१८३	०.१३	१९५	०.१४
२८	नाछिरिङ	३७२	०.१३३	२०१	०.१४	१७१	०.१२
२९	भोजपुरी	३५६	०.१२७	२१३	०.१५	१४३	०.१०
३०	कोयी	३४७	०.१२४	१७८	०.१३	१६९	०.१२
३१	राजबंशी	२३८	०.०८५	१४६	०.१०	९२	०.०७
३२	लोहोरुङ	२२६	०.०८१	१०९	०.०८	११७	०.०८

क्र.सं.	पुर्खाको भाषाको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३३	दुमी	२२०	०.०७९	११५	०.०८	१०५	०.०७
३४	वाम्बुले	२१९	०.०७८	१०९	०.०८	११०	०.०८
३५	थारु	२१७	०.०७८	१३३	०.१०	८४	०.०६
३६	बाहिङ/बायुङ	२१६	०.०७७	१२१	०.०९	९५	०.०७
३७	खस	१९७	०.०७	९८	०.०७	९९	०.०७
३८	दुङमाली	१६६	०.०५९	८५	०.०६	८१	०.०६
३९	अवधी	१५२	०.०५४	७४	०.०५	७८	०.०६
४०	हिन्दी	१३८	०.०४९	९८	०.०७	४०	०.०३
४१	धिमाल	१२०	०.०४३	६३	०.०५	५७	०.०४
४२	बैतडेली	११२	०.०४	४९	०.०४	६३	०.०४
४३	माझी	१०७	०.०३८	४८	०.०३	५९	०.०४
४४	भोटे	६५	०.०२३	३४	०.०२	३१	०.०२
४५	उराउँ	६४	०.०२३	३०	०.०२	३४	०.०२
४६	उर्दू	५०	०.०१८	१८	०.०१	३२	०.०२
४७	दनुवार	४९	०.०१८	२३	०.०२	२६	०.०२
४८	मारवाडी	४८	०.०१७	२९	०.०२	१९	०.०१
४९	साम	४७	०.०१७	२७	०.०२	२०	०.०१
५०	वालिङ/वालुङ	४६	०.०१६	२२	०.०२	२४	०.०२
५१	बङ्गला	३९	०.०१४	२६	०.०२	१३	०.०१
५२	कगाते	३९	०.०१४	२३	०.०२	१६	०.०१
५३	सिन्धी	३६	०.०१३	१५	०.०१	२१	०.०१
५४	पुमा	३१	०.०११	१६	०.०१	१५	०.०१

क्र.सं.	पुर्खाको भाषाको नाम	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
५५	मनाङ्गे	२९	०.०१	१०	०.०१	१९	०.०१
५६	बाजिका	२९	०.०१	१५	०.०१	१४	०.०१
५७	मगर काइके	२८	०.०१	१२	०.०१	१६	०.०१
५८	आठपहरिया	२७	०.०१	१४	०.०१	१३	०.०१
५९	तिबेतियन	२६	०.००९	१४	०.०१	१२	०.०१
६०	दुरा	२२	०.००८	१२	०.०१	१०	०.०१
६१	साद्री	१९	०.००७	९	०.०१	१०	०.०१
६२	सन्थाल	१९	०.००७	९	०.०१	१०	०.०१
६३	पहरी	१९	०.००७	९	०.०१	१०	०.०१
६४	साङ्केतिक	१८	०.००६	११	०.०१	७	०.००
६५	राजी	१६	०.००६	८	०.०१	८	०.०१
६६	मगर खाम	१६	०.००६	७	०.०१	९	०.०१
६७	मेचे	१५	०.००५	८	०.०१	७	०.००
६८	मुस्लिम	१४	०.००५	१२	०.०१	२	०.००
६९	सुरेल	१३	०.००५	७	०.०१	६	०.००
७०	पंजाबी	१३	०.००५	५	०.००	८	०.०१
७१	बोटे	१०	०.००४	९	०.०१	१	०.००
७२	डोटेली	१०	०.००४	८	०.०१	२	०.००
७३	अन्य	१०२	०.०३६	४९	०.०४	५३	०.०४

३.१६ धर्मअनुसार जनसंख्याको संरचना

नेपालका जनगणनाहरूमा धर्मसम्बन्धी प्रश्नले निरन्तरता पाउँदै आएको छ । धर्म मानिसहरूको आस्था, पहिचान, संस्कृति र सभ्यतासँग जोडिएको विषय हो । समाज वा कुनै भौगोलिक क्षेत्र कुन हदमा बहुधार्मिक रहेको छ भन्ने सूचना धर्मसम्बन्धी तथ्याङ्कबाट मिल्दछ । यस इलाम जिल्लाको जनसङ्ख्याले ७ ओटा धर्म अवलम्बन गरेको देखिन्छ । कुल जनसङ्ख्यामध्ये ४४.१९% ले हिन्दु धर्म अवलम्बन गरेको देखिन्छ भने किराँत धर्म मान्नेहरूको हिस्सा ३६.२% रहेको छ । त्यसैगरी बौद्ध धर्मावलम्वीहरु १५.९६% र क्रिस्चियन ३.५१% रहेका छन् । इस्लाम, प्रकृति र बोन धर्म मान्नेको सङ्ख्या न्यून रहेको देखिन्छ । यहाँ अवलम्बनमा रहेका हरेक धर्ममा पुरुष र महिलाको अनुपात समान नरहेको देखिन्छ किनभने एउटै परिवारभित्र पनि पुरुष र महिलाको धार्मिक आस्था र मान्यता स्वाभाविक रूपमा फरक हुनसक्दछ ।

तालिका नं. ३७ : इलाम जिल्लाको धर्मअनुसार जनसंख्याको संरचना

क्र.सं.	धर्म	जम्मा जनसंख्या		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
इलाम		**२७९,५३४**	**१००**	**१३९,४३१**	**१००**	**१४०,१०३**	**१००**
१	हिन्दु	१२३,५३३	४४.१९	६१,६५८	४४.२२	६१,८७५	४४.१६
२	किराँत	१०१,१९२	३६.२०	५०,७०४	३६.३६	५०,४८८	३६.०४
३	बौद्ध	४४,६२७	१५.९६	२१,९५७	१५.७५	२२,६७०	१६.१८
४	क्रिश्चियन	९,८२५	३.५१	४,८७७	३.५०	४,९४८	३.५३
५	इस्लाम	२२९	०.०८	१६८	०.१२	६१	०.०४
६	प्रकृति	८५	०.०३	४६	०.०३	३९	०.०३
७	बोन	४३	०.०२	२१	०.०२	२२	०.०२

३.१७ वैवाहिक अवस्थासम्बन्धी विवरण (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि)

जनगणनामा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको प्रत्येक व्यक्तिलाई निजका वैवाहिक अवस्थाबारे प्रश्न सोधिएको थियो । वैवाहिक स्थितिसम्बन्धी प्रश्नबाट कुनै व्यक्ति विवाहित वा अविवाहित के हो भन्ने सूचनाका साथसाथै विवाहितमध्ये कुनै व्यक्तिको अवस्था विधुर/विधवा, पारपाचुके वा छुट्टिएको कुन हो भन्ने तथ्याङ्क उपलब्ध हुन्छ ।

यस इलाम जिल्लामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल जनसङ्ख्या २,४०,१७८ रहेको छ र त्यसमध्ये विवाह नभएको जनसङ्ख्या ३१.०६% रहेको छ । लैङ्गिक रूपमा हेर्दा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका महिलाको कुल सङ्ख्या १,२०,९७० मध्ये २७.०६% अविवाहित रहेका छन् भने अविवाहित पुरुष ३५.१२% प्रतिशत रहेका छन् ।

विवाहित जनसङ्ख्या १,५२,९५९ रहेको छ । विवाहित जनसङ्ख्यामा जीवनमा एकपटक मात्र विवाह गरेका वा श्रीमान्/श्रीमतीसँग पारपाचुके भएर पुनः विवाह गरेको जनसङ्ख्यासमेत समावेश भएको हुन्छ । दश वर्ष र सोभन्दा माथिको कुल जनसङ्ख्याको मध्ये ६३.६९% विवाहित छन् भने विवाहित महिलाको सङ्ख्या ६६.३२ प्रतिशत रहेको छ ।

विधुर/विधवाको जनसङ्ख्यामा गणना हुनका लागि पति वा पत्नीमध्ये एकजनाको मृत्यु भइसकेको र जीवित पति वा पत्नीले पुनर्विवाह नगरी बसेको अवस्था हुनुपर्दछ । यस जिल्लामा विधुर/विधवाको अंश समग्रमा ४.२%, पुरुषतर्फ २.७४% र महिलातर्फ ५.६९% रहेको छ । विधवा महिलालाई राज्यले एकल महिलाको रूपमा स्वीकार गरेको र तोकिएअनुसारको मासिक निर्वाह भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएको छ । स्थानीय तहका लागि पनि यो तथ्याङ्क महत्वपूर्ण मानिन्छ ।

कानुनी रूपमा पति र पत्नी अलग भएको अवस्था पारपाचुके हो । कुनै धार्मिक सम्प्रदायमा परम्पराअनुसार पति पत्नी पारपाचुकेकै हैसियतमा अलग भएको जनसङ्ख्यासमेत पारपाचुकेमै गत जनगणनामा समावेश गरिएको छ । यस जिल्लामा पारपाचुके भएको जनसङ्ख्या समग्रमा ०.२३% छ ।

तालिका नं. ३८ :इलाम जिल्लाको वैवाहिक अवस्थासम्बन्धी विवरण (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि)

वैवाहिक स्थिति	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
अविवाहित	७४६००	३१.०६	४१८६५	३५.१२	३२७३५	२७.०६
विवाहित	१५२९५९	६३.६९	७२७३२	६१.०१	८०२२७	६६.३२
विधुर/विधवा	१०१४२	४.२२	३२६४	२.७४	६८७८	५.६९
पारपाचुके	५५५	०.२३	३३९	०.२८	२१६	०.१८
छुट्टिएका	१९२२	०.८०	१००८	०.८५	९१४	०.७६
१० वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	**२४०१७८**	**१००**	**११९२०८**	**१००**	**१२०९७०**	**१००**

३.१८ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर समूहअनुसारको विवरण (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि)

उमेरअनुसार १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्याले फरक फरक उमेरमा पहिलो विवाह गरेको हुन्छ । सामाजिक संरचना र परम्परा, पारिवारिक अवस्था, वैयक्तिक चाहना, बाध्यतालगायतका कारणले पुरुष र महिलाको विवाह गर्ने उमेर फरक फरक हुन्छ । कतिपय व्यक्तिले एकपटक भन्दा बढी विवाह गरेका हुनसक्दछन् तर जनगणनामा व्यक्तिको पहिलोपटक कुन उमेरमा विवाह भएको थियो सोही तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरिन्छ ।

कानुनले २० वर्ष नपुगी विवाह गर्न नपाइने भएतापनि समाजमा कानुनी उमेर हद नपुगी विवाह भइरहेको देखिन्छ र यसलाई तथ्याङ्कले पनि पुष्टि गरेको छ । यस इलाम जिल्लामा पनि २७६ जना (०.२%) व्यक्तिको १० वर्ष पनि नपुगी विवाह भएको देखिन्छ । स्मरणीय यो छ कि आजभन्दा छ सात दशकअघि नेपाली समाजमा केटा र केटीको सानै उमेरमा पनि विवाह गरिदिने चलन थियो । वि.सं. २०७८ को जनगणनाबाट यस जिल्लामा (१०-१४) बर्ष उमेर समूहका ४.१% जनसङ्ख्याको विवाह भएको देखिन्छ । यस उमेर समूहमा पुरुषतर्फ यो अनुपात २.०% छ भने महिलातर्फ ६.०% रहेको छ ।

यस जिल्लाका १० वर्ष र सोभन्दा माथिको २८.३% जनसङ्ख्याको (१८-२०) वर्षभित्र पहिलो विवाह भएको देखिन्छ । पहिलो विवाह हुने दोस्रो ठूलो उमेर समूह (२१-२४) वर्षको रहेका छ जहाँ २५.९% जनसङ्ख्या रहेको छ ।

पुरुष वा महिला परिपक्व भइसक्ने उमेर अर्थात् (२५-२९) वर्षभित्र पहिलोपटक विवाह गर्ने जनसङ्ख्या १७.९% रहेको छ । यस उमेर समूहमा पुरुषतर्फको हिस्सा २५.०% छ भने महिलातर्फको हिस्सा ११.०% मात्र रहेको छ । पुरुष र महिला दुवैको पहिलो विवाह हुने उमेर २४ वर्ष पूरा भएपछि क्रमशः घट्दै गएको छ ।

तालिका नं ३९ : जिल्लाको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर समूहअनुसारको विवरण (१०+ बर्ष)

उमेर समूह	कम्तिमा एक पटक विवाह भएको जम्मा जनसंख्या					
	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
इलाम जिल्ला	**१६५५७८**	**१००**	**७७३४३**	**१००.०**	**८८२३५**	**१००**
१० वर्ष मुनि	२७६	०.२	६८	०.१	२०८	०.२
१०-१४	६८२६	४.१	१५२९	२.०	५२९७	६.०
१५-१७	२५४८९	१५.४	५९१७	७.७	१९५७२	२२.२
१८-२०	४६७८४	२८.३	१७४५४	२२.६	२९३३०	३३.२
२१-२४	४२८६३	२५.९	२२५१६	२९.१	२०३४७	२३.१
२५-२९	२९७१७	१७.९	२००४४	२५.९	९६७३	११.०
३०-३४	९५०१	५.७	६९११	८.९	२५९०	२.९
३५-३९	२७६२	१.७	१९७६	२.६	७८६	०.९
४०-४४	८६६	०.५	६१०	०.८	२५६	०.३
४५-४९	२१७	०.१	१६८	०.२	४९	०.१
५० वर्ष माथि	१२९	०.१	९५	०.१	३४	०.०
उल्लेख नभएको	१४८	०.१	५५	०.१	९३	०.१

३.१९ विवाहको औषत उमेर

विवाह गर्ने उमेर समुदाय, समाज, भूगोल, परम्परा, पारिवारिक अवस्था आदिसँग अन्तरसम्बन्धित हुन्छ । राज्यले जारी गरेको कानुनले पनि वैवाहिक उमेरको सीमालाई धेरै हदसम्म नियन्त्रण गरेको हुन्छ । विवाहित जनसङ्ख्यामध्ये इलाम जिल्लामा विवाह भएका पुरुष तथा महिलाको औसत उमेर २१.८ वर्ष रहेको छ । यहाँका विवाहित पुरुषको औसत उमेर २३.४ वर्ष रहेको छ भने विवाहित महिलाको औसत उमेर २०.१ वर्ष रहेको देखिन्छ ।

यहाँका सबै स्थानीय तहहरुलाई तुलना गर्दा विवाहित पुरुष र महिलाको औसत उमेरमा उल्लेखनीय ठूलो भिन्नता छैन तथापि सबैभन्दा बढी सन्दकपुर गाउँपालिकाको २२.६ बर्ष रहेको छ भने सबैभन्दा कम माई नगरपालिकाको २०.७ बर्ष रहेको छ ।

तालिका नं ४० : इलाम जिल्लामा पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर (१० वर्ष वा सोभन्दा माथि)

क्र.सं.	पालिकाको नाम	जम्मा	पुरुष	महिला
	इलाम जिल्ला	**२१.८**	**२३.४**	**२०.१**
१	माईजोगमाई	२२.३	२४.२	२०.५
२	सन्दकपुर गापा	२२.६	२४.५	२०.९
३	इलाम नपा	२१.९	२३.८	२०.४
४	देउमाई नपा	२१.४	२३.१	२०.०
५	फाकफोकथुम	२०.९	२२.४	१९.७
६	माङसेबुङ गापा	२१.३	२२.८	२०.०
७	चुलाचुली गापा	२१.०	२२.८	१९.६
८	माई नपा	२०.७	२२.२	१९.५
९	सूर्योदय नपा	२२.१	२४.०	२०.५
१०	रोङ गापा	२१.९	२४.०	२०.०

३.२० विधवा र एकल महिलाको अवस्था

राज्यले एकल महिलालाई सामाजिक सुरक्षाको प्रबन्ध गरेको छ । समाज पनि बिस्तारै एकल महिलाका समस्या र मुद्दाप्रति सकारात्मक हुँदै गएको देखिन्छ । नीतिनिर्माता र निर्णयकर्तालाई एकल महिलाको तथ्याङ्क उपयोगी हुने गरेको छ । एकल महिलाको तथ्याङ्कले वैयक्तिक, पारिवारिक र सामाजिक संरचनाको बारेमा यथेष्ट सूचना प्रवाह गर्दछ । यहाँ एकल महिलाको परिभाषा प्रस्तुत गर्नु मनासिव ठानिएको छ ।

एकल महिलामा गणना हुनका लागि कुनै महिला विधवा, पारपाचुके भएको, श्रीमान् सँग छुट्टिएर बसेको, ३५ वर्षभन्दा माथिको उमेरसम्म विवाह नगरी बसेको र श्रीमान् बेपत्ता भएका वा हराएका हुनुपर्दछ । तर, राष्ट्रिय जनगणनमा श्रीमान् बेपत्ता भएका वा हराएका महिलाको विवरण सङ्कलन नगरिएको कारणले यस प्रतिवेदनमा अघिल्ला चार प्रकारका महिलाहरूलाई एकल महिलाको रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस इलाम जिल्लामा विधवा महिलाको कुल जनसंख्या ६,८७८ रहेको छ जुन कुल महिला जनसंख्या १,२०,९७० को ५.६९% हो भने एकल महिलाको जम्मा जनसङ्ख्या १०,५३९ अर्थात कुल महिलाको ८.७१ प्रतिशत हो । पालिकागतरुपमा हेर्दा सबैभन्दा विधवा सूर्योदय नगरपालिकामा ६.५९% सबैभन्दा कम माङ्सेबुङ गाउँपालिकामा ३.८५% रहेको छ । त्यसैगरी सबैभन्दा बढी एकल महिला सूर्योदय नगरपालिकामा १०.३३% र सबैभन्दा कम ६.१४% रहेका छ ।

तालिका नं ४१ : इलाम जिल्लामा विधवा र एकल महिलाको अवस्था

क्र.सं.	पालिकाको नाम	जम्मा महिला	विधुवा		एकल महिला	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
इलाम जिल्ला		**१२०९७०**	**६८७८**	**५.६९**	**१०५३९**	**८.७१**
१	माईजोगमाई गापा	८२६४	५००	६.०५	८१७	९.८९
२	सन्दकपुर गापा	६६२६	३४९	५.२७	६१८	९.३३
३	इलाम नपा	२२१८६	१२६३	५.६९	१९२२	८.६६
४	देउमाई नपा	१३४९२	८०९	६	११७७	८.७२
५	फाकफोकथुम गापा	८४६३	३३१	३.९१	५२०	६.१४

क्र.सं.	पालिकाको नाम	जम्मा महिला	विधुवा		एकल महिला	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
६	माङसेबुङ गापा	७११२	२७४	३.८५	४६३	६.५१
७	चुलाचुली गापा	९९९३	५३५	५.३५	७५८	७.५९
८	माई नपा	१३०९२	७५४	५.७६	१०३५	७.९१
९	सूर्योदय नपा	२४१०८	१५८८	६.५९	२४९१	१०.३३
१०	रोङ गापा	७५३०	४७३	६.२८	७३२	९.७२

३.२१ बालबालिकाको अवस्था

नेपालको कानुनले १८ वर्ष उमेर पूरा नभएका सबैलाई बालबालिकाकोरुपमा स्वीकार गरेको छ । विश्वका विभिन्न देशहरूबीच बालबालिकासम्बन्धी तथ्याङ्कको तुलना गर्दा पनि यही १८ वर्षको सीमालाई आत्मसात गरेको देखिन्छ । बालबालिका समग्र जनसङ्ख्यामा आश्रित जनसङ्ख्या पनि हो र कुनै पनि देशको जनसङ्ख्या संरचनाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा पनि हो । इलाम जिल्लामा कुल ७५,७९५ जना बालबालिका रहेका छन् जुन यहाँको कुल जनसङ्ख्या २,७९,५३४ को २७.१ प्रतिशत हुन आउँछ ।

पालिकागतरुपमा हेर्दा १८ बर्षमुनिका बालबालिकाको संख्या सबैभन्दा बढी इलाम नपामा र सबैभन्दा कम सन्दकपुर गापामा रहेको छ ।

तालिका नं ४२ : इलाम जिल्लामा १८ बर्षमुनिका बालबालिकाको संख्या र लैङ्गिक अनुपात

क्र.सं.	पालिकाको नाम	जम्मा (संस्थागत बाहेक)		१७ मुनिका बालबालिका		लैङ्गिक अनुपात
		जनसंख्या	प्रतिशत	पुरुष	महिला	
इलाम जिल्ला		**७५७९५**	१००	**३८७४६**	**३७०४९**	**१०४.६**
१	माईजोगमाई गापा	४७०१	६.२	२४०४	२२९७	१०४.७
२	सन्दकपुर गापा	३८६१	५.१	२०१९	१८४२	१०९.६
३	इलाम नपा	१३९३४	१८.४	७१३७	६७९७	१०५.०

क.सं.	पालिकाको नाम	जम्मा (संस्थागत बाहेक)		१७ मुनिका बालबालिका		लैङ्गिक अनुपात
		जनसंख्या	प्रतिशत	पुरुष	महिला	
४	देउमाई नपा	८६४८	११.४	४४५७	४१९१	१०६.३
५	फाकफोकथुम गापा	५६९८	७.५	२९२२	२७७६	१०५.३
६	माङसेबुङ गापा	४८२५	६.४	२३९२	२४३३	९८.३
७	चुलाचुली गापा	६९७०	९.२	३५९७	३३७३	१०६.६
८	माई नपा	९५२६	१२.६	४८०६	४७२०	१०१.८
९	सूर्योदय नपा	१३१७६	१७.४	६७७४	६४०२	१०५.८
१०	रोङ गापा	४४३१	५.८	२२२७	२२०४	१०१.०

३.२२ बाल विवाह

समाजमा अझैपनि अभ्यासमा रहेको भएतापनि बाल विवाहलाई वैयक्तिक, सामाजिक र कानुनी तीनओटै दृष्टिकोणबाट सकारात्मक मानिदैन । बालक वा बालिकाको वृद्धि र व्यक्तित्व विकासमा बाल विवाह बाधक हुनसक्ने भएकोले यसलाई हतोत्साहित गर्ने उद्देश्यले कानुनी व्यवस्थासमेत गरिएको छ । बाल विवाह केन्द्रदेखि सबै स्थानीय तहका वडास्तरसम्म विद्यमान रहेको तथ्याङ्कबाट देखिएको छ । बाल विवाहको तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्नुअघि यहाँ बाल विवाहको अवधारणाबारेमा स्पष्ट हुनु जरुरी छ ।

सामान्यतः कानुनले बालबालिकाअन्तर्गत गणना हुने उमेरभित्र विवाह भएको अवस्था नै बाल विवाह हो । विवाह बन्धनमा बाँधिने पुरुष वा महिला दुवैजना १८ वर्षभन्दा मुनि भएको अवस्थामा वा ती दुईमध्ये एक जना १८ वर्षभन्दा कम उमेरको भए पनि बाल विवाहमै गणना हुन्छ । तलको तालिकामा १८ वर्ष उमेर नपुग्दै विवाह भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क विश्लेषण गरिएको छ । बाल विवाहको विश्लेषण गर्दा जोडिएर आउने अर्को प्रमुख विषय कानुनले तोकेको उमेर हद पूरा नभई विवाह गरेका व्यक्तिहरूकोबीचमा भएको विवाह पनि हो । नेपालमा कानुनले २० वर्ष पूरा नभएका केटा र केटीलाई विवाहका लागि अयोग्य

मानेको छ । तसर्थ, १८ र १९ वर्षको उमेरमा विवाह भएको जनसङ्ख्याको अनुपात पनि यहाँ विश्लेषण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासअनुसार गणनाको समयमा २० देखि २४ वर्षको उमेर समूहभित्र रहेका पुरुष र महिलालाई उनीहरूको पहिलोपटक विवाह हुँदा उमेर कति थियो भन्ने आधारमा बाल विवाहको विद्यमानतादर निकाल्ने गरिएको छ । इलाम जिल्लामा १८ वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह हुने पुरुष र महिलाको समग्र अनुपात न्यून नै छ जुन २.४ प्रतिशत रहेको छ । सोही उमेर समूहका महिलामध्ये १८ वर्ष उमेर नपुगी विवाह हुनेको अनुपात १.५ प्रतिशत छ भने पुरुषका हकमा यो मान ०.५ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट इलाम जिल्लामा पुरुषको तुलनामा १८ बर्ष मुनि उमेरमै महिलाहरूको विवाह छिटो हुने गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ४३ : इलाम जिल्लामा १४ बर्षमुनिका बालबालिकाको संख्या र आश्रित अनुपात

क्र.सं.	पालिकाको नाम	जनसंख्या (२०-२४) वर्ष			बाल विवाह गर्ने संख्या			बाल विवाहको दर		
		जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
इलाम जिल्ला		**२४७१८**	**११८०१**	**१२९१७**	**३६८**	**६३**	**३०५**	**१.५**	**०.५**	**२.४**
१	माईजोगमाई	१६८३	८०८	८७५	१९	१	१८	१.१	०.१	२.१
२	सन्दकपुर गापा	१३११	५९८	७१३	१५	१	१४	१.१	०.२	२.०
३	इलाम नपा	४३१३	२०३०	२२८३	५८	१३	४५	१.३	०.६	२.०
४	देउमाई नपा	२८१३	१३४९	१४६४	३४	७	२७	१.२	०.५	१.८
५	फाकफोकथुम	१७७४	८३०	९४४	३३	५	२८	१.९	०.६	३.०
६	माङसेबुङ गापा	१८२९	९४६	८८३	५६	१४	४२	३.१	१.५	४.८
७	चुलाचुली गापा	२०५८	९४१	१११७	३४	४	३०	१.७	०.४	२.७
८	माई नपा	२७३५	१३०४	१४३१	४८	६	४२	१.८	०.५	२.९
९	सूर्योदय नपा	४५९१	२२३०	२३६१	५२	१०	४२	१.१	०.५	१.८
१०	रोङ गापा	१६११	७६५	८४६	१९	२	१७	१.२	०.३	२.०

३.२३ पाँच बर्ष वा सो भन्दा मुनिका बालबालिकाको जन्म दर्ताको अवस्था

नेपालमा जन्मदर्तालाई बालबालिकाको संवैधानिक हक मानिन्छ । पछिल्लो जनगणनामा ५ बर्ष वा सो मुनिका प्रत्येक बालबालिकाको जन्मदर्ता गरिएको छ वा छैन भन्ने प्रश्न सोधिएको थियो । राज्यप्रदत्त कैयन् सुविधामा जन्मदर्ताको अत्यन्तै महत्व रहेको हुँदा यो प्रश्न राखिएको थियो । सरकारले विभिन्न नीति तथा कार्यक्रममार्फत जन्मदर्तालाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिरहेको छ ।

इलाम जिल्लामा ५ वर्ष वा सोभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको समग्र जन्मदर्ताको अवस्था तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ४४ : ५ बर्ष वा सो भन्दा मुनिका बालबालिकाको जन्म दर्ताको अवस्था

क्र.सं.	स्थानीय तह	जम्मा	पूरा भएको बर्ष					
			०	१	२	३	४	५
इलाम जिल्ला		**२२,१६९**	**३,२४६**	**३,४८८**	**३,४९४**	**३,६५७**	**४,१५७**	**४,१२७**
१	माईजोगमाई	१,३६६	२०१	२१७	१९५	२२२	२५८	२७३
२	सन्दकपुर गापा	१,१३१	१६३	१९८	१८५	१८८	२०९	१८८
३	इलाम नपा	३,९०४	५०२	५९५	५९१	६७०	७७४	७७२
४	देउमाई नपा	२,४९९	३७२	४०२	३७५	४१७	४६०	४७३
५	फाकफोकथुम	१,७५५	२७१	२३६	३१४	२७४	३२७	३३३
६	माङसेबुङ गापा	१,४२८	१८८	२१९	२४०	२५३	२६७	२६१
७	चुलाचुली गापा	२,०८८	३३७	२८१	३२२	३६१	३८०	४०७
८	माई नपा	२,९१४	४११	५०५	४५६	४६२	५६२	५१८
९	सूर्योदय नपा	३,६७४	५४८	६१५	५९०	५८०	६८२	६५९
१०	रोङ गापा	१,३८९	२५०	२१७	२२३	२२६	२३३	२४०
११	संस्थागत	२१	३	३	३	४	५	३

३.२४ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात

सामाजिक तथ्याङ्कलाई विभिन्न वर्गमा खण्डीकृत गर्ने सन्दर्भमा अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्या पनि महत्वपूर्ण मानिन्छ । समावेशी विकास र अवसरमा समान पहुँचका लागि जुनसुकै शारीरिक तथा मानसिक क्षमता भएका व्यक्तिहरूका लागि राज्यले नीति, योजना तथा कार्यक्रम अगाडि ल्याउने सिलसिलामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जनसङ्ख्या अपरिहार्य हुन्छ । मूलतः प्राकृतिक वा मानवसिर्जित कारणले नै मानिसमा अपाङ्गता हुनसक्दछ । त्यसबाहेक जन्मजात अपाङ्गता पनि हुने गर्दछ । शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, राज्य सञ्चालन, सामाजिक सुरक्षालगायतका क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका जनसङ्ख्याको बेग्लै पहुँच र सहभागिता सुनिश्चितता गर्नका लागि अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्याको तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ ।

इलाम जिल्लामा कुल २७९५३४ जनसङ्ख्यामध्ये ६७५५ जनामा अपाङ्गता रहेको छ जुन जिल्लाको कुल जनसङ्ख्याको २.४ प्रतिशत हुन आउँछ र यसैलाई यस जिल्लाको अपाङ्गता विद्यमानतादर मानिन्छ । कुल जनसङ्ख्यामा २.७ प्रतिशत पुरुषमा अपाङ्गता रहेको छ भने महिलामा यो मान २.२ प्रतिशत रहेको छ । व्यक्तिमा अपाङ्गताको प्रकार, गहनता र असर फरक फरक हुन्छ । सरकारले पनि अपाङ्गताको गहनताअनुसार फरक फरक रंगका अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गरेको सन्दर्भमा अपाङ्गताको प्रकारअनुसारको जनसङ्ख्या नीतिनिर्माताका लागि विशेष उपयोगी हुन्छ ।

तालिका नं. ४५ : इलाम जिल्लामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात

अपाङ्गताको अवस्था	जम्मा		पुरुष		महिला		लैङ्गिक अनुपात
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
इलाम जिल्ला	**२७८१२८**	**१००**	**१३८१४३**	**१००**	**१३९९८५**	**१००**	९८.७
अपाङ्गता नभएका	२७१३६२	९७.६	१३४४५२	९७.३	१३६९१०	९७.८	९८.२
अपाङ्गता भएका	**६७५५**	**२.४**	**३६८५**	**२.७**	**३०७०**	**२.२**	**१२०.०**
नखुलेको	११	०.०	६	०.०	५	०.०	१२०.०

३.२५ पालिकाअनुसार अपाङ्गताको विद्यमानतादर

गत बाह्रौं राष्ट्रिय जनगणनामा अपाङ्गताको प्रकारलाई यसअघिका जनगणनामा झैं विभिन्न १२ ओटा वर्गमा विभाजन गरी त्यसैअनुरूप तथ्याङ्क सङ्कलन गरी राज्यले अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्याको लागि विशेष हक र सामाजिक सुरक्षाको नीति लिएको छ र तदनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । अपाङ्गतासम्बन्धी स्थानीय नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्नका लागि यसप्रकारको खण्डीकृत तथ्याङ्क अपरिहार्य मानिन्छ । नेपालमा अपाङ्गतासम्बन्धी तथ्याङ्कको सबैभन्दा ठूलो प्राथमिक स्रोत जनगणना नै हो ।

पालकिागतरुपमा तुलना गर्दा इलाम नपामा सर्वाधिक अर्थात १२१४ जनामा र त्यसपछि रोङ गापामा ११३७ जना अपाङ्गता भएकाहरु छन् ।

तालिका नं ४६ : इलाम जिल्लामा पालिकाअनुसार अपाङ्गताको विद्यमानतादर

क्र.सं.	पालिकाको नाम	जम्मा जनसंख्या	अपाङ्गता नभएका		अपाङ्गता भएका		नखुलेको	
			जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
इलाम जिल्ला		**२७८१२८**	**२७१३६२**	**९७.६**	**६७५५**	**२.४**	**११**	**0.00**
१	माईजोगमाई	१९१३१	१८६९४	९७.७	४३४	२.३	३.०	०.०२
२	सन्दकपुर गापा	१५४४४	१५१०३	९७.८	३४१	२.२	०	०.००
३	इलाम नपा	५००८५	४८८६८	९७.६	१२१४	२.४	३	०.०१
४	देउमाई नपा	३०९६९	३०२२३	९७.६	७४४	२.४	२	०.०१
५	फाकफोकथुम	१९७०६	१९२८६	९७.९	४२०	२.१	०	०.००
६	माङसेबुङ गापा	१६८१०	१६५४१	९८.४	२६९	१.६	०	०.००
७	चुलाचुली गापा	२३१५७	२२४३९	९६.९	७१८	३.१	०	०.००
८	माई नपा	३०७३२	२९७४३	९६.८	९८८	३.२	१	०.००
९	सूर्योदय नपा	५४७२७	५३५८८	९७.९	११३७	२.१	२	०.००
१०	रोङ गापा	१७३६७	१६८७७	९७.२	४९०	२.८	०	०.००

३.२६ अपाङ्गताको प्रकारसम्बन्धी विवरण

गत बाह्रौं राष्ट्रिय जनगणनामा अपाङ्गताको प्रकारलाई यसअघिका जनगणनामा झैं विभिन्न १२ ओटा वर्गमा विभाजन गरी त्यसैअनुरूप तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो ।

इलाम जिल्लामा अपाङ्गताको प्रकारका आधारमा तलको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ जसमम सबैभन्दा धेरै शारीरिक अपाङ्ता भएका ३४.१९% रहेका छन् भने सबभैन्दा कम अटिज्म भएका ०.५२% रहेका छन् । बहुअपाङ्गता भएकाको प्रतिशत पनि उल्लेख्य ११.१३ रहेको छ ।

तालिका नं. ४७ : इलाम जिल्लामा अपाङ्गताको प्रकारअनुसारको विवरण

क्र.सं.	अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा अपाङ्गता भएका जम्मा		**६७५९**	**२.४२**	**३६८९**	**२.६५**	**३०७०**	**२.१९**
१	शारीरिक अपाङ्गता	२३११	३४.१९	१३४२	३६.३८	९६९	३१.५६
२	न्यून दृष्टियुक्त	८८५	१३.०९	४५१	१२.२३	४३४	१४.१४
३	पूर्ण दृष्टिविहीन	३६८	५.४४	१७५	४.७४	१९३	६.२९
४	बहिरोपन	५०२	७.४३	२७६	७.४८	२२६	७.३६
५	सुस्तश्रवण	७७३	११.४४	४१८	११.३३	३५५	११.५६
६	श्रवण दृष्टिविहीन	१३२	१.९५	७१	१.९२	६१	१.९९
७	स्वर र बोलाइ	४६५	६.८८	२६४	७.१६	२०१	६.५५
८	मानसिक वा मनोसामाजिक	३६८	५.४४	१८०	४.८८	१८८	६.१२
९	बौद्धिक अपाङ्गता	११५	१.७०	६०	१.६३	५५	१.७९
१०	अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया)	५३	०.७८	२७	०.७३	२६	०.८५
११	अटिजम्	३५	०.५२	१६	०.४३	१९	०.६२
१२	बहुअपाङ्गता	७५२	११.१३	४०९	११.०९	३४३	११.१७

३.२७ जन्मस्थानको आधारमा जनसङ्ख्या

गणनाको समयमा नेपालभित्र अक्सर बसोबास गरिरहेका व्यक्तिहरूको जन्मस्थानको तथ्याङ्कले बसाइँसराइ गर्ने जनसङ्ख्याको बारेमा पर्याप्त सूचना दिन्छ । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा जन्मस्थानसम्बन्धी विवरणबाटै बसाइँसराइको तथ्याङ्क प्राप्त हुन्छ । बसाइँसराइले कुनै खास स्थानको जनसङ्ख्याको आकार, संरचना, वितरण र वृद्धिदरलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पारिरहेको हुन्छ। जनगणनामा कुनै खास ठाउँमा बसोबास गरिरहेका मानिसहरूको जन्मस्थान देहायका चारमध्ये कुनै एकमा भएको हुनसक्छ ।

क) बसोबास गरिरहेकै पालिकाभित्र वा

ख) बसोबास गरिरहेकै जिल्लाको अर्को कुनै पालिकामा वा

ग) बसोबास गरिरहेको जिल्ला बाहेक नेपालकै कुनै जिल्लामा वा

घ) विदेशमा ।

बाह्रौं राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा आन्तरिक र बाह्य दुवै प्रकारको बसाइँसराइमा (ख) देखि (घ) सम्मको बुँदामा समेटिने जनसङ्ख्याकै आधार लिइन्छ । हाल बसोबास गरिरहेको स्थानीय तह रहेको जिल्लाकै कुनै अर्को गाउँपालिका वा नगरपालिकामा जन्म भएको व्यक्ति आन्तरिक बसाइँसराइअन्तर्गतको जिल्लाभित्रको (Intra-District Migration) बसाइँसराइका रूपमा लिइन्छ । अघिल्लो ११ औं राष्ट्रिय जनगणनामा अन्तरजिल्ला (Inter-District Migration) बसाइँसराइलाई मात्र आन्तरिक बसाइँसराइका रूपमा लिई व्याख्या र विश्लेषण गरिएको सन्दर्भ यहाँ स्मरणीय छ ।

इलाम जिल्लाको वि.सं. २०७८ को जनगणनाअनुसार कायम रहेको कुल जनसङ्ख्या २७९५३४ मध्ये ९८.७ प्रतिशत नेपालमा जन्मेका र १.३ प्रतिशत जनसङ्ख्या विदेशमा जन्मेका देखिन्छ । नेपालमा जन्म भएकामध्ये ७४.३ प्रतिशत यसै गणना भएकै स्थानीय तहमा नै जन्मेका हुन् भने १२.३ प्रतिशत जनसङ्ख्या इलाम जिल्लाकै कुनै अर्को स्थानीय तहमा जन्म भएका व्यक्ति हुन् । यो १२.३ प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई जिल्लाभित्रकै एक

स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तह भित्र भएको आन्तरिक जनसङ्ख्याका रूपमा लिन सकिन्छ। यस तथ्याङ्कले जीवनकालको बसाइँसराइ (Life-time migration) लाई अभिव्यक्त गर्दछ ।

तालिका नं. ४८ : इलाम जिल्लामा जन्मस्थानको आधारमा जनसङ्ख्या

विवरण	जम्मा जनसंख्या	नेपालमा जन्मेका				विदेशमा जन्मेका	नखुलेका
		स्वदेशमा जन्मेका जम्मा	यहि जिल्लाको		अर्को जिल्लामा जन्मेका		
			गणना भएको पालिकामा जन्मेका	अर्को पालिकामा जन्मेका			
इलाम जिल्ला	**२७९५३४**	**२७५८४१**	**२०४८१५**	**३३९१०**	**३७११६**	**३४९६**	**१९७**
प्रतिशत	१००	९८.७	७४.३	१२.३	१३.५	१.३	०.१

३.२८ आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा परिवारका १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका व्यक्ति गणनाको दिनभन्दा ठिक अघिको १२ महिनामा कस्तो प्रकारको काममा संलग्न भएको हो भनी सोधिएको थियो । व्यक्ति संलग्न भएको कामलाई आर्थिक र गैरआर्थिक कार्यमा विभाजन गरिएको छ।

आर्थिक कार्यहरु

- आम्दानी हुने वा नहुने सबै किसिमका वस्तुहरु उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरु (आफ्नो उपभोगको लागि वा बिक्रिको लागि)
- आफ्नो परिवार बाहेक अरुको लागि तलब, ज्याला वा पारिश्रमिक लिई गरिएका आम्दानी हुने सेवाका क्रियाकलापहरु

गैरआर्थिक कार्यहरु

- आफ्नो परिवारको लागि आफैंबाट गरिएका सेवाका क्रियाकलापहरु जस्तैः आफ्नो परिवारको लागि खाना बनाउने, घरधन्दा गर्ने, बालबच्चा, बृद्ध तथा अशक्तको स्याहार सुसार गर्ने, किनमेल गर्ने आदि ।

आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या

- सन्दर्भ अवधिमा जुनसुकै आर्थिक काम जतिसुकै अवधिको लागि गरेका वा कुनै पनि आर्थिक कामको खोजी गरेका १० बर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरु आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्या अन्तर्गत पर्दछन् । यसैगरी, सन्दर्भ अवधिमा कुनै पनि आर्थिक काम नगरेका र आर्थिक काम नखोजेका व्यक्तिहरु आर्थिकरुपले निष्क्रिय जनसंख्या अन्तर्गत पर्दछन् ।

अक्सर आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्या

- सन्दर्भ अवधिमा कुनै पनि आर्थिक काम गरेको वा खोजेको समयको जोड ६ महिना वा सोभन्दा बढी भएका व्यक्तिहरुलाई अक्सर आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्या र ६ महिना भन्दा कम भएमा अक्सर आर्थिकरुपले निष्क्रिय जनसंख्या मानिएको छ । अक्सर आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्यालाई अक्सर रोजगार र अक्सर बेरोजगार गरी दुई समूहमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

अक्सर रोजगार जनसंख्या

- सन्दर्भ अवधिमा काम गरेको समय काम नगरेको समय भन्दा बढी भएमा (६ महिना भन्दा बढी काम गरेकाको संख्या र (३-५) महिना काम गरी आंशिक रुपमा काम खोजेकाको योग) अक्सर रोजगार मानिएको छ।

अक्सर बेरोजगार जनसंख्या

- सन्दर्भ अवधिमा काम गरेको समय काम नगरेको समय भन्दा कम भएमा, (३-५) महिना काम गरी पूर्ण समय काम खोजेकाको संख्या, ३ महिनाभन्दा कम समय काम गरी पूर्ण समय काम खोजेकाको संख्या र कुनैपनि काम नगरी पूर्ण समय काम खोजेकाको संख्याको योगलाई अक्सर बेरोजगार मानिएको छ ।

३.२९ आर्थिकरुपले सक्रिय र निस्क्रिय जनसंख्या (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

यस इलाम जिल्लामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल २४०१७८ जनसङ्ख्यामध्ये १४११८१ जना अक्सर रोजगार र ४६३८ जना अक्सर बेरोजगार रहेको देखिन्छ । अक्सर आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्यामध्ये ५८.८ प्रतिशत अक्सर रोजगार र १.९ प्रतिशत अक्सर बेरोजगार रहेका छन् । आर्थिकरूपले सक्रिय तर अक्सर निष्क्रिय (६ महिनाभन्दा कम समय काम गर्नेहरू) रहेको जनसङ्ख्या ३९१३७ रहेको छ । यो आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्याको १६.३ प्रतिशत रहेको छ । सन्दर्भ अवधिभित्र कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको जनसङ्ख्या ५५०१६ रहेको छ जुन आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्न जनसङ्ख्याको करिब २२.९ प्रतिशत रहेको छ । जिल्लाको आर्थिकरूपले सक्रिय, निष्क्रिय, रोजगार र बेरोजगार जनसङ्ख्या फरक फरक रहेको छ । आर्थिकरूपले सक्रिय र निष्क्रिय जनसङ्ख्यालाई आवश्यकतानुसार विस्तृत विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ४९ : इलाम जिल्लामा आर्थिकरुपले सक्रिय र निस्क्रिय जनसंख्या

लिङ्ग	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता									
		आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रुपले निस्क्रिय		आर्थिक क्रियाकलाप नखुलेको	
		अक्सर सक्रिय				अक्सर निस्क्रिय					
		अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार							
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	**२४०१७८**	**१४११८१**	**५८.८**	**४६३८**	**१.९**	**३९१३७**	**१६.३**	**५५०१६**	**२२.९**	**२०६**	**०.१**
पुरुष	११९२०८	७७५८६	६५.१	२३६८	२.०	१५६५५	१३.१	२३५०१	१९.७	९८	०.१
महिला	१२०९७०	६३५९५	५२.६	२२७०	१.९	२३४८२	१९.४	३१५१५	२६.१	१०८	०.१

३.३० आर्थिक कामको पेशागत वर्गीकरणअनुसारको जनसंख्या

आर्थिक काम गरेका जनसङ्ख्याको पेसाअनुसार वर्गीकरण र विश्लेषण महत्वपूर्ण हुन्छ । आर्थिक काम गर्दा व्यक्तिको भूमिका कस्तो प्रकारको थियो भन्ने प्रश्न पनि उत्तिकै सरोकारको

विषय हो । आर्थिक काम कृषि वा गैरकृषि क्षेत्रमा हुनसक्दछ । त्यस्तै औद्योगिक, व्यापारिक, सेवामूलक र सामान्य प्राथमिक पेसासँग सम्बन्धित आर्थिक कामहरू हुन्छन् । जनसङ्ख्याको पेसा र व्यवसायले त्यहाँको आर्थिक अवस्था र संरचनालाई प्रतिविम्बित गर्दछन् ।

यस जिल्लाका १० बर्ष वा सो माथिका आर्थिकरूपले सक्रिय कुल १४११८१ जनसङ्ख्यामध्ये ९३६५८ जना पुरुष रहेका छन् भने ८६५७६ जना महिला रहेका छन् । यस जिल्लाका ७३.०७ प्रतिशत आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्या कृषि, वन र माछापालनसम्बन्धी पेसाका दक्ष कामदार रहेका छन् । दोस्रो ठूलो (११.१%) समूह सामान्य वा प्राथमिक पेसाका कामदारहरूको रहेको छ ।

तालिका नं. ५० : आर्थिक कामको पेशागत वर्गीकरणअनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	आर्थिक कामको पेशागत विवरण	पुरुष		महिला		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
इलाम जिल्ला		**९३६५८**	**१००**	**८६५७६**	**१००**	**१८०२३४**	**१००**
१	सैनिक अधिकारी	७०९	०.७६	४८	०.०६	७५७	०.४२
२	व्यवस्थापक	३२८०	३.५०	२३९५	२.७७	५६७५	३.१५
३	पेसाविद्	२८०६	३.००	२१५९	२.४९	४९६५	२.७५
४	प्राविधिक तथा सहायक पेसाविद्	९४८	१.०१	६३२	०.७३	१५८०	०.८८
५	कार्यालय सहायक	६९६	०.७४	४९६	०.५७	११९२	०.६६
६	सेवा तथा वस्तु बिक्री गर्ने कामदार	३०९५	३.३०	३१८५	३.६८	६२८०	३.४८
७	कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदार	६६१४२	७०.६२	६५५५७	७५.७२	१३१६९९	७३.०७
८	शिल्पकला तथा कालिगढ र यससम्बन्धी व्यापार गर्ने कामदार	३९७१	४.२४	६८९	०.८०	४६६०	२.५९
९	यन्त्र तथा मेशिन अपरेटर र जडान गर्ने कामदार	३२७४	३.५०	११९	०.१४	३३९३	१.८८
१०	सामान्य वा प्राथमिक पेसाका कामदार	८७१५	९.३१	११२८६	१३.०४	२०००१	११.१०
११	उल्लेख नभएका	२२	०.०२	१०	०.०१	३२	०.०२

३.३१ आर्थिक कामको औद्योगिक क्षेत्र वर्गीकरणअनुसारको जनसंख्या

देशको अर्थतन्त्रलाई विभिन्न उपक्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको हुन्छ । पछिल्लो जनगणनामा आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्याले गरेको कामलाई विभिन्न २१ ओटा औद्योगिक क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ । देश, प्रदेश र स्थानीय तहको आर्थिक अवस्था र विकासअनुसार यी २१ ओटा औद्योगिक क्षेत्र उन्नत वा पिछडिएको अवस्थामा रहेका हुनसक्छन् । यस जिल्लाका १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका र आर्थिकरूपले सक्रिय कुल १८०२३४ जनसङ्ख्यामध्ये ७७.३ प्रतिशत कृषि, वन र माछापालन क्षेत्रमा सक्रिय देखिएका छन् । यसलाई अझै खण्डीकरण गरेर हेर्दा आर्थिकरूपले सक्रिय कुल ९३६५८ जना पुरुषमध्ये ७४.७ प्रतिशत यस क्षेत्रमा छन् भने आर्थिकरूपले सक्रिय कुल ८६५७६ जना महिलामध्ये ८०.२ प्रतिशत यस क्षेत्रमा क्रियाशील छन् ।

तालिका नं. ५१ : आर्थिकरुपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य औद्योगिक क्षेत्रअनुसारको विवरण

क्र.सं.	काममा संलग्नताको क्षेत्र	पुरुष		महिला		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
इलाम जिल्ला		**९३६५८**	**१००**	**८६५७६**	**१००**	**१८०२३४**	**१००**
१	कृषि, वन र माछापालन	६९९७७	७४.७	६९४१८	८०.२	१३९३९५	७७.३
२	खानी तथा उत्खनन्	१०८	०.१	६८	०.१	१७६	०.१
३	औद्योगिक उत्पादन	१८८४	२.०	८२१	०.९	२७०५	१.५
४	विद्युत, ग्यास, वाफ तथा वातानुकूलित सेवा	३२४	०.३	४२	०.०	३६६	०.२
५	पानीको आपूर्ति, ढलनिकास, फोहर व्यवस्थापन र शुद्धीकरणका क्रियाकलाप	१६६	०.२	६४	०.१	२३०	०.१
६	निर्माण	४२३३	४.५	१८५९	२.१	६०९२	३.४
७	थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मतका कार्य	५४८६	५.९	७२४८	८.४	१२७३४	७.१
८	यातायात तथा भण्डारण	२८९७	३.१	९७	०.१	२९९४	१.७
९	आवास तथा भोजन सम्बन्धी क्रियाकलाप	८८९	०.९	९६२	१.१	१८५१	१.०
१०	सूचना तथा सञ्चार	१८०	०.२	७१	०.१	२५१	०.१

क्र.सं.	काममा संलग्नताको क्षेत्र	पुरुष		महिला		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
११	वित्तीय तथा बिमासम्बन्धी क्रियाकलाप	४८४	०.५	३२३	०.४	८०७	०.४
१२	घरजग्गा कारोबारका व्यवसायिक क्रियाकलाप	३०	०.०	१४	०.०	४४	०.०
१३	पेसागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलाप	३५५	०.४	९८	०.१	४५३	०.३
१४	प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलाप	१५९	०.२	६२	०.१	२२१	०.१
१५	सार्वजनिक प्रशासन र सुरक्षासम्बन्धी क्रियाकलाप	२०६९	२.२	३८३	०.४	२४५२	१.४
१६	शिक्षा	२३१३	२.५	१९३६	२.२	४२४९	२.४
१७	मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलाप	२८०	०.३	५०५	०.६	७८५	०.४
१८	कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद	११६	०.१	२७	०.०	१४३	०.१
१९	अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलाप	१२३२	१.३	१८५१	२.१	३०८३	१.७
२०	घरपरिवारका घरायसी क्रियाकलाप	३९८	०.४	६७१	०.८	१०६९	०.६
२१	बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरुका क्रियाकलाप	६२	०.१	४९	०.१	१११	०.१
२२	उल्लेख नभएका	१६	०.०	७	०.०	२३	०.०

३.३२ कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या

आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्या मूलतः दुई प्रकारका काममा संलग्न रहेका हुन्छन् । पहिलो, कृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्र हो र दोस्रो गैरकृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्र । इलाम जिल्लाको स्थानीय तहहरु सहरी क्षेत्रभन्दा शहरोन्मुख क्षेत्र अधिक भएका हुनाले गैरकृषि क्षेत्रमा भन्दा कृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या अधिक हुनु मनासिव मान्न सकिन्छ ।

यस इलाम जिल्लामा आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्या (१० वर्ष र सोभन्दा माथिको) मध्ये गैरकृषि आर्थिक क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या २२.७ प्रतिशत छ भने कृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्रमा काम गर्ने जनसङ्ख्या ७७.३ प्रतिशत रहेको छ । पालिकास्तरमा तुलना गर्दा गैरकृषिसँग जोडिएको क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या सर्वाधिक (३६.४%) इलाम नपामा रहेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम (११.५%) सन्दकपुर गापामा रहेको छ । त्यसको ठीक विपरित कृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या सबैभन्दा धेरै (८८.५%) सन्दकपुर गापामा रहेको छ भने सबैभन्दा कम (६३.६%) इलाम नपामा रहेको छ ।

तालिका नं. ५२ : इलाम जिल्लाका पालिकाहरुमा कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या

क्र.सं.	पालिकाको नाम	जम्मा	कृषि क्षेत्र		गैरकृषि क्षेत्र	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
इलाम जिल्ला		**१८०२३४**	**१३९३९५**	**७७.३**	**४०८१६**	**२२.७**
१	माईजोगमाई	१२१४६	९८८०	८१.३	२२६६	१८.७
२	सन्दकपुर गापा	११४६७	१०१४७	८८.५	१३१८	११.५
३	इलाम नपा	३०५१२	१९४०७	६३.६	१११००	३६.४
४	देउमाई नपा	२०६४१	१६८८७	८१.८	३७४९	१८.२
५	फाकफोकथुम	१३४५९	११७६५	८७.४	१६९४	१२.६
६	माङसेबुङ गापा	९७२३	७८४५	८०.७	१८७७	१९.३
७	चुलाचुली गापा	१३९७२	१०८६२	७७.७	३१०९	२२.३
८	माई नपा	२०२८१	१६४६७	८१.२	३८१२	१८.८
९	सूर्योदय नपा	३५६०९	२६९९२	७५.८	८६१२	२४.२
१०	रोङ गापा	११२७१	९१२७	८१.०	२१४२	१९.०

३.३३ उमेरगत जनसांख्यिक प्रक्षेपण

जनसांख्या प्रक्षेपणबाट स्थानीय तहसम्मको सामाजिक आर्थिकस्थिती आँकलन गर्न प्रयोगकर्ताहरूलाई सहज भएको हुने गर्दछ । तर, दीर्घकालीन उद्देश्य तथा लक्ष्य हासिल गर्न के कस्ता नीति निर्माण, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न आवश्यक हुन्छ भन्ने आँकलन गर्नको लागि आगामी वर्षहरूमा जनसङ्ख्याको तस्विर कस्तो हुनेछ भन्ने जानकारी राख्न आवश्यक हुन्छ । यही उद्देश्यले यस प्रतिवेदनमा जनसङ्ख्या प्रक्षेपण गरिएको छ । प्रक्षेपण कार्यको दौरान विगतका जनगणनाहरू, नेपाल जनसाङ्ख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण र नेपाल बहुसूचक सर्वेक्षणबाट प्राप्त जन्म, मृत्यु तथा बसाइँसराइका तथ्याङ्कको आधार मा लैङ्गिक अनुपात, जन्म, मृत्यु, बसाइँसराइका प्रवृत्ति तथा पूर्वानुमान तयार गरिएको छ । साथै, प्रचलित जनसाङ्ख्यिक खाका (Demographic Model) र Cohort Component Method अनुसरण गरी भविष्यका लागि विभिन्न परिदृष्यहरू (Scenarios) परिकल्पना गरिएका छन् त्यसमध्ये Medium Scenarios का आधार लिइएको छ । त्यसैको आधारमा वि.सं. २०७८ देखि वि.सं. २१०८ सम्मको राष्ट्रिय, प्रदेश, जिल्ला तथा स्थानीय तह र वडा तहसम्मको जनसङ्ख्याको पूर्वानुमान तयार गरिएको छ जुन विभिन्न तहका सरकार, अनुसन्धानकर्ता र प्रयोगकर्ताहरूको लागि नीति निर्माण, कार्यक्रम तर्जुमा, अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गर्ने कार्यमा उपयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ र २०७८ बिचमा इलाम जिल्लाको जनसंख्या घट्ने क्रममा (ऋणात्मक दरमा) रहेको र यो मान -०.३६ प्रतिशत रहेकोले सोहि दरले घट्दै जान्छ भन्ने आधारमा आगामि हरेक १० बर्षमा हुने इलामको जनसंख्या अनुमान गरिएको छ । Population Projections for Nepal, 2021-2051 को पेज नं. १८७ मा उल्लेख भएनुसार इलाम जिल्लाको आगमि सन् २०५१ सम्मको उमेर समुहगत जनसंख्या प्रक्षेपण गरिएको छ ।

तालिका नं. ५३ : इलाम जिल्लाको उमेरगत जनसांख्यिक प्रक्षेपण (२०२१-२०३१)

उमेर समूह	२०२१			२०२६			२०३१		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
इलाम जिल्ला	**२८०,२४९**	**१३९,७६८**	**१४०,४८१**	**२६९,२०६**	**१३०,०७८**	**१३९,१२८**	**२५८,७०२**	**१२२,३७३**	**१३६,३२९**
००-०४	१८,९६२	९,६६५	९,२९७	१७,२३०	८,६५१	८,५७९	१५,५४१	७,९२०	७,६२१
०५-०९	२१,०३१	१०,८६४	१०,१६७	१८,११२	९,२५०	८,८६२	१६,४७८	८,२९३	८,१८५

उमेर समूह	२०२१			२०२६			२०३१		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
१०-१४	२१,७३२	११,०९६	१०,६३६	२०,०११	१०,३३७	९,६७४	१७,२६४	८,८२३	८,४४१
१५-१९	२५,७२४	१२,८८७	१२,८३७	१९,९९१	१०,०२७	९,९६४	१८,३७८	९,३६७	९,०११
२०-२४	२५,२६४	१२,१८१	१३,०८३	२१,८६८	१०,१५६	११,७१२	१७,०६१	८,०६२	८,९९९
२५-२९	२४,२११	११,६७४	१२,५३७	२१,११८	९,०९२	१२,०२६	१८,२१५	७,६५४	१०,५६१
३०-३४	२२,५४१	११,२१८	११,३२३	२१,२६४	९,३८९	११,८७५	१८,६६९	७,३८८	११,२८१
३५-३९	२१,०९४	१०,३०४	१०,७९०	२०,४७४	९,६२५	१०,८४९	१९,५०६	८,१४४	११,३६२
४०-४४	१८,४१०	८,७८५	९,६२५	१९,७३३	९,२८०	१०,४५३	१९,२३४	८,६९४	१०,५४०
४५-४९	१५,७७०	७,६०७	८,१६३	१७,९७१	८,५८४	९,३८७	१९,७८५	९,४७९	१०,३०६
५०-५४	१६,१४०	७,९३८	८,२०२	१५,४७४	७,५९४	७,८८०	१८,०१४	८,९१४	९,१००
५५-५९	१३,९६७	७,०३३	६,९३४	१५,४३३	७,५९९	७,८३४	१४,७०९	७,१९०	७,५१९
६०-६४	११,९६९	६,२४१	५,७२८	१२,८५८	६,४४३	६,४१५	१४,२३५	६,९३७	७,२९८
६५-६९	९,३७३	४,८१९	४,५५४	१०,६५७	५,४९९	५,१५८	११,५०५	५,६८१	५,८२४
७०-७४	६,६४४	३,४४१	३,२०३	७,९२१	३,९८५	३,९३६	९,०२८	४,५४८	४,४८०
७५-७९	४,०८९	२,१८०	१,९०९	५,१३४	२,५६६	२,५६८	६,१३५	२,९६६	३,१६९
८०-८४	२,०३८	१,१६६	८७२	२,६१९	१,३२३	१,२९६	३,३०४	१,५६९	१,७३५
८५+	१,२९०	६६९	६२१	१,३३८	६७८	६६०	१,६४१	७४४	८९७

तालिका नं. ५४ : उमेरगत जनसांख्यिक प्रक्षेपण (२०४१-२०५१)

उमेर समूह	२०४१			२०४६			२०५१		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
इलाम जिल्ला	**२४४,३७१**	**११४,४७९**	**१२९,८९२**	**२३८,८७६**	**११२,७४५**	**१२६,१३१**	**२३२,००८**	**११०,३०९**	**१२१,६९९**
००-०४	११,९९४	६,२६५	५,७२९	१०,७४९	५,६००	५,१४९	९,७२७	५,०२०	४,७०७
०५-०९	१३,०३०	६,७४८	६,२८२	११,५१८	६,०३०	५,४८८	१०,३३२	५,४०७	४,९२५
१०-१४	१४,२३२	७,२९४	६,९३८	१२,५००	६,४८३	६,०१७	११,०५७	५,७८६	५,२७१
१५-१९	१४,६३५	७,३२८	७,३०७	१३,३३८	६,८१३	६,५२५	११,७६३	६,०९६	५,६६७
२०-२४	१४,०३७	६,८५८	७,१७९	१३,११०	६,४२३	६,६८७	१२,१३४	६,१३३	६,००१

उमेर समूह	२०४१			२०४६			२०५१		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
२५-२९	१३,७२७	६,२११	७,५१६	१२,४०८	५,७३६	६,६७२	११,८१८	५,५७१	६,२४७
३०-३४	१३,४२९	५,४१३	८,०१६	१२,७८९	५,४२०	७,३६९	११,७२१	५,१४४	६,५७७
३५-३९	१५,६६५	५,७५६	९,९०९	१२,९९५	४,९९१	८,००४	१२,४३२	५,०६७	७,३६५
४०-४४	१७,०६६	६,१४३	१०,९२३	१५,४६९	५,४९५	९,९७४	१२,९२०	४,८१४	८,१०६
४५-४९	२०,९०७	९,५८३	११,३२४	१९,७८६	८,६६५	११,१२१	१७,९४५	७,७८२	१०,१६३
५०-५४	२१,७८२	११,४१५	१०,३६७	२३,०८४	११,९०६	११,१७८	२१,६१६	१०,६५९	१०,९५७
५५-५९	१९,७०३	१०,०३३	९,६७०	२०,८६४	१०,८९२	९,९७२	२२,१४७	११,३६५	१०,७८२
६०-६४	१६,०२०	७,८२९	८,१९१	१८,३९३	९,२४५	९,१४८	१९,५६५	१०,०९०	९,४७५
६५-६९	१२,३०७	५,८५०	६,४५७	१४,५५५	६,९८१	७,५७४	१६,७२४	८,२४४	८,४८०
७०-७४	१०,९८४	५,१२७	५,८५७	१०,६१२	४,८९४	५,७१८	१२,६२७	५,८७४	६,७५३
७५-७९	७,६४८	३,५१०	४,१३८	८,५९७	३,८२६	४,७७१	८,३३१	३,६४५	४,६८६
८०-८४	४,५५१	२,०७४	२,४७७	४,९८४	२,१५१	२,८३३	५,६३२	२,३४०	३,२९२
८५+	२,६५४	१,०४२	१,६१२	३,१२५	१,१९४	१,९३१	३,५१७	१,२७२	२,२४५

इलाम जिल्लाको पारिवारिक विवरण

३.३४ घरको स्वामित्व

आवास परिवारको लागि आधारभूत आवश्यकता हो । नेपाली समाजमा अक्सर परिवारको चाहना आफ्नो एउटा घर होस् भन्ने नै देखिन्छ । तथ्याङ्कबाट पनि अधिकांश परिवार आफ्नै घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ । रोजगारी, काम, व्यापार-व्यवसाय, अध्ययन आदिका कारणले व्यक्ति वा परिवार भाडामा वा अन्य प्रकारका आवासीय सुविधा उपभोग गरिरहेको पनि हुन्छन्। घरको स्वामित्वले एकातिर परिवारको सम्पन्नताको सूचकका रूपमा पनि केही हदसम्म काम गर्दछ भने अर्कातिर पेसा, व्यवसाय, अध्ययन, आदि कारणले भाडा वा गैरभाडाका आवासीय अवस्थाको सूचना पनि उपलब्ध गराउँदछ ।

यस इलाम जिल्लामा ९४.३% परिवार आफ्नै स्वामित्वको घरमा बसोबास गर्दछन् । भाडाको घर वा कोठामा बसोबास गर्ने परिवारको अंश ४.७% रहेको छ । संस्थागत घर (कार्यालयको आवास, छात्राबास, ब्यारेक, बृद्धाश्रम, बालगृह, धर्मशाला, गुम्बा आदि) मा बसोबास गर्ने परिवारको हिस्सा ०.५% रहेको छ भने ०.५% परिवार यी बाहेकका अन्य घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ । यस जिल्लामा भएका स्थानीय तहकरुको तुलना गर्दा फाकफोकथुम गापामा सबैभन्दा बढी ९८.२% आफ्नै घरमा बसोबास गर्ने गरेको देखिन्छ भने इलाम नपामा सबैभन्दा कम ८४.३% रहेको छ । त्यसैगरी सबैभन्दा बढी भाडामा बस्ने परिवार १३.५% इलाम नपामा रहेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम फाकफोकथुम गापामा १.५% रहेका छन् । सबैभन्दा बढी परिवार संस्थागत भवनमा बस्ने पनि इलाम नपामै रहेको छ ।

तालिका नं. ५५ : घरको स्वामित्व र परिवार सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	पालिकाको नाम	घरको स्वामित्व								जम्मा परिवार	
		आफ्नै		भाडामा		संस्थागत		अन्य		संख्या	पालिका प्रतिशत
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
इलाम जिल्ला		**६६५००**	**९४.३**	**३३०५**	**४.७**	**३२६**	**०.५**	**३७०**	**०.५**	**७०५०१**	**१००**
१	माईजोगमाई	४७४१	९५.९	१६०	३.२	१०	०.२	३१	०.६	४९४२	७.०
२	सन्दकपुर गापा	३८८७	९६.९	९६	२.४	१२	०.३	१८	०.४	४०१३	५.७
३	इलाम नपा	१०९२२	८४.३	१७५२	१३.५	१५९	१.२	११९	०.९	१२९५२	१८.४
४	देउमाई नपा	७४०४	९६.३	२४७	३.२	१३	०.२	२२	०.३	७६८६	१०.९
५	फाकफोकथुम	४८१२	९८.२	७२	१.५	४	०.१	१०	०.२	४८९८	६.९
६	माङसेबुङ गापा	३७८२	९७.२	८६	२.२	५	०.१	१६	०.४	३८८९	५.५
७	चुलाचुली गापा	५४८५	९७.७	९७	१.७	८	०.१	२३	०.४	५६१३	८.०
८	माई नपा	७७२३	९७.३	१६४	२.१	१२	०.२	४०	०.५	७९३९	११.३
९	सूर्योदय नपा	१३३१९	९४.९	५५३	३.९	९४	०.७	६६	०.५	१४०३२	१९.९
१०	रोङ गापा	४४२५	९७.५	७८	१.७	९	०.२	२५	०.६	४५३७	६.४

३.३५ घरको जग

घरको जग सुरक्षित आवाससँग जोडिएको विषय हो । घरको जगको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५६ : इलाम जिल्लामा घरको जगअनुसार पारिवारिक विवरण

क्र. सं.	पालिकाको नाम	घरको जगको प्रकार										जम्मा	
		माटो जडित ईंटा ढुङ्गा		सिमेन्ट जडित ईंटा ढुङ्गा		ढलान पिल्लर सहितको		काठ/बाँसको खम्बा गाडेको		अन्य		संख्या	पालिकाको प्रतिशत
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
इलाम जिल्ला		**३७५४३**	**५३.३**	**११५६९**	**१६.४**	**६२८४**	**८.९**	**१४७२८**	**२०.९**	**३७७**	**०.५**	**७०५०१**	**१००**
१	माईजोगमाई गापा	३९८८	८०.७	५०५	१०.२	१९०	३.८	२४८	५.०	११	०.२	४९४२	७.०१
२	सन्दकपुर गापा	३३०८	८२.४	४०९	१०.२	१३५	३.४	१५१	३.८	१०	०.२	४०१३	५.६९
३	इलाम नपा	७००७	५४.१	२७५०	२१.२	२०६४	१५.९	११००	८.५	३१	०.२	१२९५२	१८.४
४	देउमाई नपा	५९२६	७७.१	७७२	१०.०	४३६	५.७	५३७	७.०	१५	०.२	७६८६	१०.९
५	फाकफोकथुम गापा	४१७३	८५.२	३२६	६.७	१६९	३.५	१९७	४.०	३३	०.७	४८९८	६.९५
६	माङसेबुङ गापा	१९१०	४९.१	११४	२.९	७५	१.९	१७४८	४४.९	४२	१.१	३८८९	५.५२
७	चुलाचुली गापा	६३९	११.४	१०३६	१८.५	९०७	१६.२	२९५६	५२.७	७५	१.३	५६१३	७.९६
८	माई नपा	७६०	९.६	५०५	६.४	८२७	१०.४	५७३९	७२.३	१०८	१.४	७९३९	११.३
९	सूर्योदय नपा	७९४७	५६.६	४०१३	२८.६	११३६	८.१	९०५	६.४	३१	०.२	१४०३२	१९.९
१०	रोङ गापा	१८८५	४१.५	११३९	२५.१	३४५	७.६	११४७	२५.३	२१	०.५	४५३७	६.४४

३.३६ घरको बाहिरी गारोको बनावटअनुसार विवरण

घरको बाहिरी गारोको आधारमा परिवारको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५७ : इलाम जिल्लामा घरको बाहिरी गारोअनुसार परिवारको विवरण

क्र. सं.	पालिकाको नाम	गारोको बनावटको प्रकार													
		माटो जडित ईँटा ढुङ्गा		सिमेन्ट जडित ईँटा		काठ/फल्याक		बाँसजन्य सामाग्री		काँचो ईँटँ		जस्ता/टिन		अन्य	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
इलाम जिल्ला		**३००७२**	**४२.७**	**१५३५९**	**२१.८**	**१०१७१**	**१४.४**	**७७०१**	**१०.९**	**१५४**	**०.२**	**६८८१**	**९.८**	**१६३**	**०.२**
१	माईजोगमाई	३३४८	६७.७	४८०	९.७	२९८	६.०	३५०	७.१	१०	०.२	४५१	९.१	५	०.१
२	सन्दकपुर गापा	२२५७	५६.२	३३३	८.३	४२१	१०.५	३९१	९.७	५	०.१	५८७	१४.६	१९	०.५
३	इलाम नपा	६२१४	४८.०	४३६७	३३.७	३७८	२.९	११०६	८.५	३१	०.२	८३८	६.५	१८	०.१
४	देउमाई नपा	५३३५	६९.४	१००२	१३.०	२५१	३.३	५३७	७.०	१९	०.२	५३८	७.०	४	०.१
५	फाकफोकथुम	४०१०	८१.९	३९३	८.०	११६	२.४	१५५	३.२	२	०.०	१८६	३.८	३६	०.७
६	माङसेबुङ गापा	१७७८	४५.७	१३९	३.६	१०४९	२७.०	२८२	७.३	१०	०.३	६२१	१६.०	१०	०.३
७	चुलाचुली गापा	३२५	५.८	१८१८	३२.४	१४६२	२६.०	१६७८	२९.९	१३	०.२	२९६	५.३	२१	०.४
८	माई नपा	३२५	४.१	१०१२	१२.७	४०५६	५१.१	१९८८	२५.०	२०	०.३	५१३	६.५	२५	०.३
९	सूर्योदय नपा	५२१२	३७.१	४७२९	३३.७	१३३७	९.५	४८८	३.५	३९	०.३	२२१३	१५.८	१४	०.१
१०	रोङ गापा	१२६८	२७.९	१०८६	२३.९	८०३	१७.७	७२६	१६.०	५	०.१	६३८	१४.१	११	०.२

३.३७ घरको छानाको बनावटअनुसार विवरण

इलाम जिल्ला र पालिकाहरुमा घरको छानाको बनावटअनुसार परिवारको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५८ : इलाम जिल्लामा घरको छानाको बनावटअनुसार परिवारको विवरण

क्र. सं.	पालिकाको नाम	छानाको बनावट													
		जस्ता/टिन /च्यादर		सिमेन्ट/ ढलान		खर/पराल/ छवाली		टायल/खपडा /झिंगटी		ढुङ्गा/स्लेट		काठको फलेक		अन्य	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
इलाम जिल्ला		**६३६५८**	**९०.३**	**५५११**	**७.८**	**५६७**	**०.८**	**१४७**	**०.२**	**२४४**	**०.३**	**२६३**	**०.४**	**१११**	**०.२**
१	माईजोगमाई	४७७३	९६.६	१०८	२.२	२७	०.५	५	०.१	९	०.२	१३	०.३	७	०.१
२	सन्दकपुर	३८०१	९४.७	६४	१.६	४०	१.०	२७	०.७	६	०.१	१४	०.३	६१	१.५
३	इलाम नपा	१०४७६	८०.९	२३१६	१७.९	४४	०.३	१९	०.१	५७	०.४	२४	०.२	१६	०.१
४	देउमाई नपा	७२६६	९४.५	३१६	४.१	४६	०.६	९	०.१	१५	०.२	३१	०.४	३	०.०
५	फाकफोकथुम	४६५७	९५.१	१२८	२.६	६८	१.४	८	०.२	९	०.२	२८	०.६	०	०.०
६	माङसेबुङ	३७२४	९५.८	६१	१.६	८०	२.१	५	०.१	३	०.१	१३	०.३	३	०.१
७	चुलाचुली	५२५८	९३.७	२५६	४.६	५९	१.१	१६	०.३	१०	०.२	१२	०.२	२	०.०
८	माई नपा	७४८४	९४.३	३०९	३.९	९१	१.१	३२	०.४	४	०.१	१५	०.२	४	०.१
९	सूर्योदय नपा	११९८६	८५.४	१७४०	१२.४	७२	०.५	२०	०.१	१११	०.८	९१	०.६	१२	०.१
१०	रोङ गापा	४२३३	९३.३	२१३	४.७	४०	०.९	६	०.१	२०	०.४	२२	०.५	३	०.१

३.३८ घरको भूइँको बनावटअनुसार विवरण

इलाम जिल्ला र पालिकाहरुमा घरको भूइँको बनावटअनुसार परिवारको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५९ : इलाम जिल्लामा घरको भूइँको बनावटअनुसार परिवारको विवरण

क्र. सं.	पालिकाको नाम	भूइँको बनावट												जम्मा परिवार	
		माटो		काठ/फल्याक/बाँस		इँटा/ढुङ्गा		सेरामिक टायल		सिमेन्ट ढलान		अन्य		संख्या	पालिका प्रतिशत
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
	इलाम जिल्ला	**४४७९१**	**६३.५**	**५१८०**	**७.३**	**३३८**	**०.५**	**४०४**	**०.६**	**१९४१३**	**२७.५**	**३७५**	**०.५**	**७०५०१**	**१००**
१	माईजोगमाई गापा	३८४६	७७.८	४३५	८.८	६	०.१	१३	०.३	६२६	१२.७	१६	०.३	४९४२	७.०
२	सन्दकपुर गापा	३२०४	७९.८	२१९	५.५	१३	०.३	९	०.२	५४३	१३.५	२५	०.६	४०१३	५.७
३	इलाम नपा	७११७	५४.९	६२०	४.८	५४	०.४	१७२	१.३	४८८२	३७.७	१०७	०.८	१२९५२	१८.४
४	देउमाई नपा	६१३४	७९.८	२८६	३.७	३१	०.४	२१	०.३	११९६	१५.६	१८	०.२	७६८६	१०.९
५	फाकफोकथुम गापा	४११७	८४.१	२४१	४.९	७	०.१	९	०.२	४८५	९.९	३९	०.८	४८९८	६.९
६	माङसेबुङ गापा	३३४७	८६.१	१९४	५.०	१२	०.३	१६	०.४	३१४	८.१	६	०.२	३८८९	५.५
७	चुलाचुली गापा	२४७९	४४.२	३७४	६.७	६०	१.१	३३	०.६	२६४४	४७.१	२३	०.४	५६१३	८.०
८	माई नपा	४९३५	६२.२	७५०	९.४	५१	०.६	४६	०.६	२१३८	२६.९	१९	०.२	७९३९	११.३
९	सूर्योदय नपा	६९९९	४९.९	१७१२	१२.२	९७	०.७	६९	०.५	५०५१	३६.०	१०४	०.७	१४०३२	१९.९
१०	रोङ गापा	२६१३	५७.६	३४९	७.७	७	०.२	१६	०.४	१५३४	३३.८	१८	०.४	**४५३७**	६.४

३.३९ खानेपानिको मुख्य स्रोतअनुसार परिवारको विवरण

परिवारले अक्सर प्रयोग गर्ने खानेपानीको श्रोतको आधारमा त्यस स्थानमा भएको पूर्वाधारको अवस्था र परिवारको जीवनस्तरलाई प्रतिविम्बित गर्दछ । खानेपानीको प्रयोग र सोको श्रोतसम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ६० : इलाम जिल्लामा खानेपानीको श्रोतअनुसार पारिवारिक विवरण

क्र. सं.	पालिकाको नाम	पिउने पानिको मुख्य स्रोत															
		धारा/पाइप (घरपरिसर भित्र)		धारा/पाइप (घरपरिसर बाहिर)		ट्युबवेल/ हातेपम्प		छोपिएको इनार/कुवा		खुला इनार/कुवा		मूल धारा		नदी/झरना		अन्य	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
इलाम जिल्ला		**३१०४४**	**४४.०**	**२९३८७**	**४१.७**	**४२११**	**६.०**	**५५४**	**०.८**	**२५२८**	**३.६**	**१८९३**	**२.७**	**५०९**	**०.७**	**३७५**	**०.५**
१	माईजोगमाई	२६३१	५३.२	२१९५	४४.४	२	०.०	९	०.२	३६	०.७	५१	१.०	१३	०.३	५	०.१
२	सन्दकपुर	१०३३	२५.७	२८७४	७१.६	०	०.०	३	०.१	२२	०.५	१६	०.४	६०	१.५	५	०.१
३	इलाम नपा	६९१६	५३.४	५०२३	३८.८	४२	०.३	१८	०.१	१४२	१.१	७३५	५.७	३२	०.२	४४	०.३
४	देउमाई नपा	४०७९	५३.१	३३२९	४३.३	२१	०.३	१६	०.२	४९	०.६	१३९	१.८	२६	०.३	२७	०.४
५	फाकफोकथुम	१३८८	२८.३	३३३२	६८.०	०	०.०	१६	०.३	६६	१.३	९३	१.९	१	०.०	२	०.०
६	माङसेबुङ	११५७	२९.८	२३९७	६१.६	०	०.०	१७	०.४	२५९	६.७	३९	१.०	१०	०.३	१०	०.३
७	चुलाचुली	४३०	७.७	१२२८	२१.९	३३८२	६०.३	१०२	१.८	१९८	३.५	१२७	२.३	२८	०.५	११८	२.१
८	माई नपा	२५२६	३१.८	२६५४	३३.४	७२८	९.२	२८०	३.५	१२३७	१५.६	३५५	४.५	८७	१.१	७२	०.९
९	सूर्योदय नपा	७८७५	५६.१	५१८५	३७.०	३३	०.२	८६	०.६	४२६	३.०	२८८	२.१	६३	०.४	७६	०.५
१०	रोङ गापा	३००९	६६.३	११७०	२५.८	३	०.१	७	०.२	९३	२.०	५०	१.१	१८९	४.२	१६	०.४

३.४० परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

प्रतिवेदन अनुसार जिल्लामा खाना पकाउन अक्सर सबैभन्दा बढी दाउरा प्रयोग गर्ने ७८.३%, एल.पी.ग्यास प्रयोग गर्ने २०.२%, बिजुली प्रयोग गर्ने ०.२% र बायोग्यास प्रयोग गर्ने १.३% परिवार रहेका छन् । स्थानीय तह अनुसारको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ६१ : इलाम जिल्लामा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धनअनुसार पारिवारिक विवरण

क्र.सं.	पालिकाको नाम	खाना पकाउने मुख्य इन्धनको श्रोत										जम्मा परिवार संख्या	
		दाउरा		एल.पी. ग्याँस		बिजुली		बायोग्याँस		अन्य		संख्या	पालिका प्रतिशत
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
इलाम जिल्ला		**५५१७९**	**७८.३**	**१४२२५**	**२०.२**	**१४४**	**०.२**	**८८३**	**१.३**	**७०**	**०.१**	**७०५०१**	**१००**
१	माईजोगमाई गापा	४४९३	९०.९	४२९	८.७	०	०.०	२०	०.४	०	०.०	४९४२	७.०
२	सन्दकपुर गापा	३६५६	९१.१	३४८	८.७	१	०.०	७	०.२	१	०.०	४०१३	५.७
३	इलाम नपा	८३७०	६४.६	४४५९	३४.४	२०	०.२	९५	०.७	८	०.१	१२९५२	१८.४
४	देउमाई नपा	६८४७	८९.१	७८७	१०.२	५	०.१	४४	०.६	३	०.०	७६८६	१०.९
५	फाकफोकथुम	४६१५	९४.२	२५९	५.३	४	०.१	२०	०.४	०	०.०	४८९८	६.९
६	माङसेबुङ गापा	३६३७	९३.५	२३५	६.०	५	०.१	६	०.२	६	०.२	३८८९	५.५
७	चुलाचुली गापा	३२५५	५८.०	२०७०	३६.९	५४	१.०	२३२	४.१	२	०.०	५६१३	८.०
८	माई नपा	६६६९	८४.०	११०९	१४.०	२२	०.३	१३०	१.६	९	०.१	७९३९	११.३
९	सूर्योदय नपा	१००२१	७१.४	३६८५	२६.३	२९	०.२	२८५	२.०	१२	०.१	१४०३२	१९.९
१०	रोङ गापा	३६१६	७९.७	८४४	१८.६	४	०.१	४४	१.०	२९	०.६	४५३७	६.४

३.४१ परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने श्रोत

प्रतिवेदन अनुसार जिल्लामा बत्ती बाल्न अक्सर सबैभन्दा बढी विद्युत प्रयोग गर्ने ९६.१%, सोलार प्रयोग गर्ने २.६% र मट्टतेल प्रयोग गर्ने १.१% परिवार रहेका छन् । स्थानीय तह अनुसारको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ६२ : इलाम जिल्लामा बत्ति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने श्रोतअनुसार पारिवारिक विवरण

क्र.सं.	पालिकाको नाम	बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको मुख्य श्रोत										जम्मा परिवार संख्या	
		विद्युत		सोलार/सौर्य उर्जा		मट्टितेल		बायो ग्यास		अन्य		संख्या	पालिका प्रतिशत
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
इलाम जिल्ला		**६६३६०**	**९४.१**	**३११८**	**४.४**	**६६७**	**०.९**	**२०**	**०.०**	**३३६**	**०.५**	**७०५०१**	**१००**
१	माईजोगमाई	४७४९	९६.१	१२९	२.६	५२	१.१	४.०	०.१	८	०.२	४९४२	७.०
२	सन्दकपुर गापा	३७३३	९३.०	२२७	५.७	३१	०.८	०.०	०.०	२२	०.५	४०१३	५.७
३	इलाम नपा	१२६७१	९७.८	१९३	१.५	६६	०.५	१.०	०.०	२१	०.२	१२९५२	१८.४
४	देउमाई नपा	७५१६	९७.८	९६	१.२	५९	०.८	०.०	०.०	१५	०.२	७६८६	१०.९
५	फाकफोकथुम	४६७१	९५.४	१७१	३.५	१९	०.४	२.०	०.०	३५	०.७	४८९८	६.९
६	माङसेबुङ गापा	२७९५	७१.९	९०३	२३.२	१५६	४.०	०.०	०.०	३५	०.९	३८८९	५.५
७	चुलाचुली गापा	५२५२	९३.६	३०३	५.४	३७	०.७	३.०	०.१	१८	०.३	५६१३	८.०
८	माई नपा	७१६९	९०.३	५५३	७.०	८९	१.१	४.०	०.१	१२४	१.६	७९३९	११.३
९	सूर्योदय नपा	१३५७३	९६.७	३३४	२.४	८२	०.६	४.०	०.०	३९	०.३	१४०३२	१९.९
१०	रोङ गापा	४२३१	९३.३	२०९	४.६	७६	१.७	२.०	०.०	१९	०.४	४५३७	६.४

३.४२ परिवारले अक्सर प्रयोग गर्ने शौचालय/चर्पीको प्रकार

जनगणनाको नतिजाअनुसार इलाम जिल्लामा अझैपनि आफ्नो घरमा चर्पी नहुने परिवारको संख्या ११६९ अर्थात जिल्लाको कुल परिवार संख्याको १.७ % रहेको छ । २.८% परिवारले चर्पीलाई सोझै सार्वजनिक ढलमा लगेर जोडेको देखिन्छ भने सेप्टिक टयाङ्की भएका परिवार ७३.१% र साधारण चर्पी हुने परिवार २२.१% रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ६३ : इलाम जिल्लामा परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी/शौचालयको प्रकारअनुसारको विवरण

क्र.सं.	पालिकाको नाम	चर्पीको प्रकार										जम्मा परिवार संख्या	
		फलस भएको (सार्वजनिक ढल)		फ्लस भएको (सेप्टिक टयाङ्कि)		साधारण		सार्वजनिक		चर्पी नभएको		संख्या	पालिका प्रतिशत
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
इलाम जिल्ला		**२००७**	**२.८**	**५१५७१**	**७३.१**	**१५५४८**	**२२.१**	**२०६**	**०.३**	**११६९**	**१.७**	**७०५०१**	**१००**
१	माईजोगमाई	१३५	२.७	४५१६	९१.४	२४८	५.०	१०	०.२	३३	०.७	४९४२	७.०
२	सन्दकपुर गापा	१०१	२.५	३६२९	९०.४	२४४	६.१	३	०.१	३६	०.९	४०१३	५.७
३	इलाम नपा	५०८	३.९	९७१४	७५.०	२५९८	२०.१	२९	०.२	१०३	०.८	१२९५२	१८.४
४	देउमाई नपा	३०६	४.०	५००७	६५.१	२२८१	२९.७	१२	०.२	८०	१.०	७६८६	१०.९
५	फाकफोकथुम	२३७	४.८	४४१५	९०.१	२०१	४.१	४	०.१	४१	०.८	४८९८	६.९
६	माङसेबुङ गापा	२१८	५.६	८४१	२१.६	२७३२	७०.२	३०	०.८	६८	१.७	३८८९	५.५
७	चुलाचुली गापा	५७	१.०	२९५४	५२.६	२२८८	४०.८	३५	०.६	२७९	५.०	५६१३	८.०
८	माई नपा	१५३	१.९	५१७८	६५.२	२२९२	२८.९	४४	०.६	२७२	३.४	७९३९	११.३
९	सूर्योदय नपा	२३५	१.७	११८०३	८४.१	१८६१	१३.३	१७	०.१	११६	०.८	१४०३२	१९.९
१०	रोङ गापा	५७	१.३	३५१४	७७.५	८०३	१७.७	२२	०.५	१४१	३.१	४५३७	६.४

३.४३ परिवारमा उपलब्ध घरायसी साधन तथा सुविधा

परिवारसँग भएका विभिन्न घरायसी साधन तथा सुविधाको प्रकारअनुसारको विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ६४ : इलाम जिल्लाका परिवारमा उपलब्ध सेवा तथा सुविधाअनुसार पारिवारिक विवरण

क्र. सं.	पालिकाको नाम	घरायसी साधन तथा सुविधाको प्रकार																
		जम्मा	कुनैपनि साधन/ सुविधा नभएको	कम्तीमा कुनै एक सुविधा भएका	रेडियो सुविधा	टेलिभिजन	ल्याण्डलाइन टेलिफोन	मोबाइल फोन (साधारण)	स्मार्ट मोबाइल फोन	कम्प्युटर/ ल्यापटप	इन्टरनेट सुविधा	कार/जीप/ भ्यान	मोटरसाइकल/ स्कुटर	साइकल	विद्युतीय पंखा	रेफ्रिजरेटर	वासिङ मेशिन	एअर कन्डिसन
इलाम जिल्ला		**७०५०१**	**३.५**	**९६.५**	**५६.६**	**५४.३**	**२.७**	**८३.८**	**७२.९**	**८.४**	**३४.०**	**२.३**	**१६.७**	**७.१**	**१३.७**	**६.६**	**०.८**	**०.१**
१	माईजोगमाई	४९४२	२.१	९७.९	६०.९	५७.९	१.२	८९.०	६९.५	५.६	५८.२	२.०	१२.४	२.६	१.२	०.७	०.०	०.१
२	सन्दकपुर	४०१३	३.५	९६.५	६९.०	५२.५	०.६	८७.९	७२.९	५.०	३४.७	१.८	९.२	२.२	०.९	०.४	०.०	०.१
३	इलाम नपा	१२९५२	२.२	९७.८	७३.५	६२.०	७.९	८७.०	७८.९	१६.६	५१.८	३.३	१९.६	३.१	८.०	११.३	१.८	०.१
४	देउमाई नपा	७६८६	३.५	९६.५	४९.९	५३.७	१.४	८५.६	६६.९	८.०	१९.०	१.६	१७.१	२.०	०.६	१.६	०.५	०.१
५	फाकफोकथुम	४८९८	५.५	९४.५	३९.९	४७.१	०.६	८७.३	६९.६	४.५	१८.६	०.६	१३.४	१.१	१.०	०.२	०.०	०.०
६	माङसेबुङ गापा	३८८९	७.१	९२.९	३९.२	३१.९	१.१	८६.३	६१.२	३.३	८.९	०.४	१२.५	१.८	३.९	०.६	०.०	०.०
७	चुलाचुली गापा	५६१३	२.८	९७.२	३२.७	४८.४	०.४	६६.२	७८.१	६.६	३५.७	०.९	२८.५	५३.२	६५.९	२०.६	०.१	०.१
८	माई नपा	७९३९	४.३	९५.७	५३.५	४३.१	०.७	७७.८	६९.२	४.९	२९.३	२.२	१४.०	८.८	४३.६	१०.१	०.२	०.२
९	सूर्योदय नपा	१४०३२	२.७	९७.३	६१.२	६५.१	४.०	८६.९	७७.४	९.८	२८.०	३.७	१६.३	२.०	२.१	५.९	१.९	०.२
१०	रोङ गापा	४५३७	४.९	९५.१	५७.९	५१.१	०.५	७९.१	६९.२	५.०	४४.१	२.५	१६.७	३.३	१७.१	४.९	०.१	०.१

३.४४ घर तथा जग्गामा महिलाको स्वामित्व

यस जिल्लामा ९.९% महिलाको नाममा जग्गा मात्र, ७% को नाममा घर र जग्गा दुवै र ८१.३% महिलाका नाममा घर र जग्गा दुवै नभएका प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको छ । पालिकाअनुसारको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ६५ : इलाम जिल्लामा घर तथा जग्गामा महिलाको स्वामित्वअनुसारको विवरण

क्र. सं.	पालिकाको नाम	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	घर मात्र भएका		जग्गा मात्र भएका		घर र जग्गा दुबै भएका		घर र जग्गा दुबै नभएका		नखुलेको	
			संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
इलाम जिल्ला		**७०५०१**	**६२७**	**०.९**	**६९९०**	**९.९**	**४९६६**	**७.०**	**५७२८९**	**८१.३**	**६२९**	**०.९**
१	माईजोगमाई	४९४२	३२	०.६	४५८	९.३	२७०	५.५	४१०७	८३.१	७५	१.५
२	सन्दकपुर गापा	४०१३	१३	०.३	३००	७.५	१३९	३.५	३५३४	८८.१	२७	०.७
३	इलाम नपा	१२९५२	२३६	१.८	१६९७	१३.१	१२९६	१०.०	९५८७	७४.०	१३६	१.१
४	देउमाई नपा	७६८६	१०१	१.३	१०३९	१३.५	४६५	६.०	६०१२	७८.२	६९	०.९
५	फाकफोकथुम	४८९८	३८	०.८	५३५	१०.९	१८७	३.८	४०९१	८३.५	४७	१.०
६	माङसेबुङ गापा	३८८९	१५	०.४	२४९	६.४	१४०	३.६	३४४१	८८.५	४४	१.१
७	चुलाचुली गापा	५६१३	३१	०.६	४७६	८.५	८०८	१४.४	४२४३	७५.६	५५	१.०
८	माई नपा	७९३९	८०	१.०	५५९	७.०	४६०	५.८	६७९३	८५.६	४७	०.६
९	सूर्योदय नपा	१४०३२	६८	०.५	१२८२	९.१	९४५	६.७	११६५४	८३.१	८३	०.६
१०	रोङ गापा	४५३७	१३	०.३	३९५	८.७	२५६	५.६	३८२७	८४.४	४६	१.०

३.४५ कम्तिमा एकजना सदस्य स्वदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या

इलाम जिल्लामा स्थायी बसोबास भई अक्सर नेपालभित्रै अन्यत्र बसोबास गर्नका लागि ९,८१४ परिवारवाट कम्तीमा एक जना र उक्त परिवारबाट १९,२५५ जना व्यक्ति नेपालभित्रै अन्यत्र बसोबास गरेको पाइएको छ ।

तालिका नं. ६६ : इलाम जिल्लाबाट स्वदेशमा अनुपस्थित भएका परिवार/जनसंख्या

क्र.सं.	पालिकाको नाम	अक्सर बसोबास गर्ने		कम्तिमा एकजना सदस्य स्वदेशमा अनुपस्थित भएको				कम्तिमा एकजना सदस्य स्वदेशमा अनुपस्थित भएको %			
		परिवार संख्या	जनसंख्या	परिवार संख्या	जनसंख्या			परिवार संख्या	जनसंख्या		
					जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
	इलाम जिल्ला	**७०५३२**	**२७९५३४**	**९८१४**	**१९२५५**	**१०११८**	**९१३७**	**१३.९१**	**६.९**	**७.३**	**६.५२**
१	माईजोगमाई गापा	४९४२	१९१३१	७९९	१६१६	८८५	७३१	१६.१७	८.४५	९.११	७.७६
२	सन्दकपुर गापा	४०१३	१५४४४	६०४	१२६९	६३७	६३२	१५.०५	८.२२	८.११	८.३३
३	इलाम नपा	१२९५२	५००८५	१५८२	३०७१	१६६९	१४०२	१२.२१	६.१३	६.८४	५.४६
४	देउमाई नपा	७६८६	३०९६९	१०१६	२०६१	११२८	९३३	१३.२२	६.६६	७.३५	५.९७
५	फाकफोकथुम गापा	४८९८	१९७०६	७९५	१७२२	८७९	८४३	१६.२३	८.७४	८.९७	८.५१
६	माङसेबुङ गापा	३८८९	१६८१०	४६६	१०३६	४९२	५४४	११.९८	६.१६	५.८	६.५३
७	चुलाचुली गापा	५६१३	२३१५७	४३२	८८२	४५४	४२८	७.७	३.८१	४.०१	३.६२
८	माई नपा	७९३९	३०७३२	१४०१	२५८६	१३९७	११८९	१७.६५	८.४१	९.२३	७.६२
९	सूर्योदय नपा	१४०३२	५४७२७	१८१३	३४२६	१७४८	१६७८	१२.९२	६.२६	६.३८	६.१४
१०	रोङ गापा	४५३७	१७३६७	८७५	१५८६	८२९	७५७	१९.२९	९.१३	९.५४	८.७२

३.४६ कम्तिमा एकजना सदस्य विदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या

इलाम जिल्लामा स्थायी बसोबास भई अक्सर विदेश बसोबास गर्नका लागि १४,८२६ परिवारवाट कम्तीमा एक जना र उक्त परिवारबाट १८,८४५ जना व्यक्ति विदेशमा बसोबास गरेको पाइएको छ ।

तालिका नं. ६७ : इलाम जिल्लाबाट विदेशमा अनुपस्थित भएका परिवार/जनसंख्या

क्र.सं.	पालिकाको नाम	अक्सर बसोबास गर्ने		कम्तिमा एकजना सदस्य विदेशमा अनुपस्थित भएको				कम्तिमा एकजना सदस्य विदेशमा अनुपस्थित भएको %			
		परिवार	जनसंख्या	परिवार संख्या	जनसंख्या			परिवार संख्या	जनसंख्या		
					जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
	इलाम जिल्ला	**७०५३२**	**२७९५३४**	**१४८२६**	**१८८४५**	**१४९४९**	**३८९६**	**२१.०२**	**६.७**	**१०.७**	**२.७८**
१	माईजोगमाई गापा	४९४२	१९१३१	८३९	११६६	९१३	२५३	१६.९८	६.०९	९.४	२.६९
२	सन्दकपुर गापा	४०१३	१५४४४	७९२	१०९९	८६१	२३८	१९.७४	७.१२	१०.९६	३.१४
३	इलाम नपा	१२९५२	५००८५	२५६४	३१७७	२५४६	६३१	१९.८	६.३४	१०.४३	२.४६
४	देउमाई नपा	७६८६	३०९६९	१४४५	१७५१	१४७५	२७६	१८.८	५.६५	९.६१	१.७७
५	फाकफोकथुम गापा	४८९८	१९७०६	९२६	११३३	१००३	१३०	१८.९१	५.७५	१०.२३	१.३१
६	माङसेबुङ गापा	३८८९	१६८१०	७८६	९५९	८२८	१३१	२०.२१	५.७	९.७७	१.५७
७	चुलाचुली गापा	५६१३	२३१५७	१७२५	२१६३	१७१२	४५१	३०.७३	९.३४	१५.१	३.८१
८	माई नपा	७९३९	३०७३२	२१४४	२६८१	२०९०	५९१	२७.०१	८.७२	१३.८१	३.७९
९	सूर्योदय नपा	१४०३२	५४७२७	२५८८	३५०१	२५९०	९११	१८.४४	६.४	९.४६	३.३३
१०	रोङ गापा	४५३७	१७३६७	९८६	१२१५	९३१	२८४	२१.७३	७	१०.७१	३.२७

खण्ड - ४
राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ बाट प्राप्त कृषि तथ्याङ्क

४.१ राष्ट्रिय कृषिगणनाको परिचयः

नेपालमा पहिलो पटक वि.सं. २०१८ सालमा शुरु भई प्रत्येक दश/दश वर्षको अन्तरालमा कृषिगणना हुदै आएको छ । कृषिगणना २०७८, यहि क्रमको सातौं गणना हो भने संघीयता पछिको पहिलो गणना हो । विगतका गणनाहरुमा जिल्लास्तरको मात्रै तथ्याङ्क उत्पादन हुदै आएकोमा यसपटक ७५३ वटै स्थानीय तह सम्मको कृषि तथ्याङ्कहरु उपलब्ध भएको छ । यस गणना मार्फत कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल, जग्गाको उपभोग र उपयोग, बाली लागेको क्षेत्रफल, सिंचाइको विवरण, कृषिकार्यमा संलग्न जनशक्ति, पशुपन्छीको संख्या तथा आहारसम्बन्धी विवरण, मल/बिउ/विषादीको प्रयोग, कृषि औजारहरु, कृषि ऋणको सुविधा, कृषि बीमा, जलवायु परिवर्तनको प्रभाव आदिको तथ्याङ्क संकलन तथा उत्पादन गरिएको छ ।

गणना विधि

विगतको कृषिगणनाहरु जस्तै यो पनि छनौट विधिमा आधारित गणना हो । नेपालको ७५३ वटै पालिकाहरुको छुट्टाछुट्टै प्रतिनिधित्व हुने गरी नमूना छनौट बिधिबाट ३,३०,११२ कृषक परिवारहरु छनौट गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो । इलाम जिल्लाका पनि दश वटै स्थानीय तहबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी कृषक परिवार छनौट गरिएको थियो । कृषि गणनाको स्थलगत तथ्याङ्क संकलन कार्य मिति २०७९ बैशाख ६ गतेदेखि २०७९ जेठ १९ गते (४५ दिन) गरिएको थियो ।

सन्दर्भ समय

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को तथ्याङ्क संकलन कार्य २०७७ पौष १७ देखि २०७८ पौष १६ को अवधिलाई सन्दर्भ समय मानी उक्त अवधिमा गरिएका कृषि कार्यहरुको विस्तृत विवरण

संकलन गरिएको थियो । केही तथ्याङ्कहरु जस्तैः पशुपन्छीको संख्या, कृषि कार्यमा प्रयोग हुने विभिन्न औजारहरुको संख्या आदिको विवरण भने गणना भएको दिनलाई नै सन्दर्भ समय मानी गरिएको थियो।

परिभाषा तथा अवधारणाहरु

कृषि चलन (Holdings): एउटै व्यक्ति वा परिवारले वा निकायले रेखदेख (व्यवस्थापन) गरेको कृषि उत्पादनको एक आर्थिक एकाइलाई कृषि चलन भनिन्छ । यस्तो कृषि चलनभित्र आफ्नो हकको वा अर्काको हकको भएपनि जुनसुकै सर्तमा लिई आंशिक वा पूर्णरूपमा कृषि उत्पादनको उद्देश्यले पालिएका पशुपन्छीहरू वा जुनसुकै आकारको भएपनि कृषिका लागि उपयोग गरिएको सम्पूर्ण जग्गा पदर्छ । नोटः कृषिचलनलाई सामान्यतः कृषक परिवार भनेर बुझ्न सकिन्छ ।

कित्ताः कित्ता भन्नाले लालपूर्जामा उल्लेख हुने कित्ता नभई खेत वा बारीको चक्ला अर्थात् एकै ठाउँमा रहेको वरिपरि अर्को व्यक्तिले चलन गरेको जग्गा वा प्राकृतिक सीमाले छुट्ट्याएको जग्गाको टुक्रालाई बुझाउँछ ।

मुख्य कृषकः कृषि चलनको सम्पूर्ण चाँजोपाँजो मिलाउने, उपलब्ध हुन सक्ने साधन र स्रोतको कसरी उपयोग गर्नुपर्छ भन्ने कुरा निर्णय गर्ने, कृषि उत्पादनको वितरणसम्बन्धी निर्णय लिने र प्राविधिक तथा आर्थिक जिम्मेवारीसमेत वहन गर्ने व्यक्तिलाई मुख्य कृषक भनिन्छ ।

कृषि चलनको न्यूनतम सीमाः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ मा जग्गाको क्षेत्रफल वा पशुपन्छीको संख्या तल लेखिएबमोजिम भएमा मात्र कृषि चलन मानिएको छः

(क) हिमाल र पहाडका जिल्लामा कम्तीमा ४ आना (०.०१२७२ हेक्टर) र तराईका जिल्लामा कम्तीमा ८ धूर (०.०१३५५ हेक्टर) क्षेत्रफल बाली लागेको जग्गा भएमा, वा

(ख) जुनसुकै उमेरका कम्तीमा १ ओटा गाई/भैंसी जस्ता ठूला चौपाया पालेको भएमा, वा

(ग) कम्तीमा ५ ओटा भेडा/बाख्रा, सुँगुर/बङ्गुर जस्ता साना चौपाया पालेको भएमा, वा

(घ) चल्ला र माउ गरी कम्तीमा २० वटासम्म पन्छी (कुखुरा, हाँस) पालेको भएमा ।

४.२ स्थानीय तहअनुसार कृषि चलनको प्रमुख सूचकहरु

राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ को नतिजाअनुसार इलाम जिल्लामा जम्मा कृषि चलन संख्या ६१,८७४ रहेको देखिन्छ अनि कृषि चलनको क्षेत्रफल ५०,८३०.८ हेक्टर रहेको छ । सिंचित क्षेत्रफल १७६५४.९ हेक्टर रहेको छ । जम्मा कित्ता संख्या र औसत कित्ता संख्या क्रमश: ११८६५२ र १.९ रहेको छ ।

तालिका नं. ६८ : कृषि चलनको संख्या, क्षेत्रफल, कित्ता संख्या तथा सिंचित क्षेत्रफल

क्र. सं.	स्थानीय तह	कृषि चलन संख्या	कृषि चलनको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता संख्या	औसत कित्ता संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)
	इलाम जिल्ला	**६१८७४**	**५०८३०.८**	**११८६५२**	**१.९**	**१६७५४.९**
१	माईजोगमाई गापा	४७८८	५७४६.६	११०४५	२.३	१६०९.२
२	सन्दकपुर गापा	३८११	३६२१.८	७३२७	१.९	१३२०.१
३	इलाम नपा	९४३०	६७३३.८	१७९०३	१.९	२४९३.३
४	देउमाई नपा	७०८७	७२३५.७	१५४९४	२.२	२३०४.०
५	फाकफोकथुम गापा	४५७१	५२२३.८	१११३२	२.४	१८४६.१
६	माङसेबुङ गापा	३४१३	२१६८.१	६५९३	१.९	४६०.१
७	चुलाचुली गापा	४७८८	२३१३.६	७४८८	१.६	१४२५.०
८	माई नपा	७७१३	५३५२.०	१३९३२	१.८	१७९५.९
९	सूर्योदय नपा	११९५९	९८३४.४	२०९६४	१.८	२९५६.८
१०	रोङ गापा	४३१४	२६०१.०	६७७४	१.६	५४४.४

४.३ स्थानीय तहअनुसार कृषिचलनले उपभोग तथा उपयोग गरेको जग्गा

जग्गाको उपभोग भन्नाले कृषिचलनले प्रयोग गरेको जग्गाको स्वामित्व कस्तो प्रकारको हो भन्ने बुझिन्छ । जग्गाको उपयोग भन्नाले जग्गाको उपयोग कसरी भएको छ भन्ने बुझिन्छ । जस्तैः

अस्थायी वा स्थायी बाली लागेको जग्गा, अस्थायी बाँझो, स्थायी बाँझो, चौरचरन वा अन्य प्रयोग।

इलाम जिल्लाका अधिकांश कृषक परिवारले आफ्नै परिवारको हकभोगको जग्गामात्र चलन गरेको पाइएको छ । परिवारको हकको जग्गामात्र कमाउने कृषक परिवार संख्या ५७,५९८ रहेको छ भने क्षेत्रफल ४६,५९२ हेक्टर रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी अरुको हकको जग्गामात्र कमाउनेको संख्या ५९७ र क्षेत्रफल ३१२ हेक्टर रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ६९ : इलाम जिल्लामा कृषि चलन र जग्गाको उपभोगसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	स्थानीय तह	एक प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने						एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने	
		परिवारको हकको जग्गामात्र कमाउने		अरुको हकको जग्गामात्र कमाउने		अन्य प्रकारको उपभोग अन्तर्गत			
		कृषि चलन	क्षेत्रफल (हेक्टर)	कृषि चलन	क्षेत्रफल (हेक्टर)	कृषि चलन	क्षेत्रफल (हेक्टर)	कृषि चलन	क्षेत्रफल (हेक्टर)
इलाम जिल्ला		**५७५९८**	**४६५९२**	**५९७**	**३१२**	**३७**	**५.४**	**३६४२**	**३९२१.५**
१	माईजोगमाई	३८४९	४६४८.१	४०	३६	०	-	९००	१०६२.२
२	सन्दकपुर	३६००	३४३८.३	६३	२५	११	४.०	१३७	१५४.५
३	इलाम नपा	८९७९	६४४४.५	१८०	८६	१८	१.०	२५२	२०२.३
४	देउमाई नपा	६६३९	६७६१.९	५९	३७	०	-	३८९	४३६.६
५	फाकफोकथुम	४१३१	४५५२.२	७६	४७	०	-	३६३	६२५.०
६	माङसेबुङ	३१५५	१९७९.४	१८	२	०	-	२४०	१८६.७
७	चुलाचुली	४२५९	१९५४.६	३६	२२	९	०.३	४८४	३३७.१
८	माई नपा	७०५७	४७६६.१	७६	४१	०	-	५८०	५४५.०
९	सूर्योदय नपा	११६७६	९४७६.६	२४	८	०	-	२६०	३५०.०
१०	रोङ गापा	४२५३	२५७०.३	२४	९	०	-	३६	२२.०

४.४ कृषि चलन र जग्गाको उपयोगसम्बन्धी विवरण

खेतीयोग्य जग्गा भन्नाले अस्थायी बाली लागेको जग्गा र अन्य खेतीयोग्य जग्गा (अस्थायी चौरचरन तथा अस्थायी बाँझो) को योगफल बुझिन्छ। इलाम जिल्लामा जम्मा खेतीयोग्य जग्गा २१०९२.५ हेक्टर रहेको देखिन्छ जसमा अस्थायी बाली लागेको जग्गाको क्षेत्रफल १९४६४.४ हेक्टर र स्थायी बाली लागेको क्षेत्रफल १९०१६.५ हेक्टर रहेको छ ।

तालिका नं. ७० : स्थानीय तहअनुसार कृषि चलन र जग्गाको उपयोगसम्बन्धी विवरण

स्थानीय तह	जम्मा कृषियोग्य जमिन (हे.)		अस्थायी बाली लागेको जग्गा		अन्य खेतीयोग्य जग्गा		स्थायी बाली लागेको जग्गा		स्थायी चौरचरन, निजी बनबनेलो, पोखरी तथा अन्य जग्गा	
	कृषि चलन	क्षेत्रफल (हे.)	कृषि चलन	क्षेत्रफल (हे.)	कृषि चलन	क्षेत्रफल (हे.)	कृषि चलन	क्षेत्रफल (हे.)	कृषि चलन	क्षेत्रफल (हे.)
इलाम	**६०७८०**	**२१०९२.५**	**६०५४२**	**१९४६४.४**	**७३१०**	**१६२८.१**	**४७४१६**	**१९०१६.५**	**६१८७४**	**१०७२१.८**
माईजोग माई	४७३५	१७८८.४	४७२२	१६९३.४	३४४	९५.१	४५२४	२३५६.९	४७८८	१६०१.३
सन्दकपुर	३७५८	९९०.२	३७५८	९११.६	२८५	७८.६	३२७३	१३००.४	३८११	१३३१.२
इलाम नपा	९०६९	२९४१.४	९०५१	२७७७.९	७४०	१६३.५	६६५३	२४८५.९	९४३०	१३०६.५
देउमाई नपा	७०४०	३७४१.८	७०२८	३५०५.७	११३२	२३६.२	५५६६	२२२४.५	७०८७	१२६९.४
फाकफोक थुम	४५३९	२५२२.४	४५२८	२२८६.८	८४९	२३५.६	३४८६	१७९७.३	४५७१	९०४.१
माङसेबुङ	३३९५	१०४०.९	३३८६	९७६.४	४१०	६४.५	२६९०	६७७.८	३४१३	४४९.४
चुलाचुली	४६४१	१७२५.१	४६३२	१६५५.८	३९३	६९.३	९८६	१५८.५	४७८८	४३०.१
माई नपा	७६७५	३१२७.५	७६५०	२९३८.०	९३७	१८९.६	५३९९	१६८३.८	७७१३	५४०.६
सूर्योदय नपा	११७४६	२४२०.१	११६०५	२०७३.०	१७४९	३४७.१	१११५६	४८७९.५	११९५९	२५३४.८
रोङ गापा	४१८१	७९४.६	४१८१	६४५.९	४७२	१४८.७	३६८४	१४५१.८	४३१४	३५४.५

४.५ कृषक परिवार र पशु पंक्षीसम्बन्धी विवरण

तलको तालिकामा पालिकाअनुसारका कृषक परिवारले पालन गरेका विभिन्न प्रकारका पशु तथा पन्छीसम्बन्धी विवरण राखिएको छ । एउटै कृषकपरिवारले भिन्न भिन्न किसिमका पशुपन्छी पालन गरेको हुनाले कृषकको योगफल जम्मा कृषक संख्यासँग नमिल्न सक्दछ ।

तालिका नं. ७१ : इलाम जिल्लामा कृषक परिवार र पशु पंक्षीसम्बन्धी विवरण

पालिका, पशु पंक्षी किसिम र संख्या		माईजोगमाई	सन्दकपुर	इलाम	देउमाई	फाकफोकथुम	माङसेबुङ	चुलाचुली	माई	सूर्योदय	रोङ
जम्मा कृषक परिवार		**४७८८**	**३८११**	**९४३०**	**७०८७**	**४५७१**	**३४१३**	**४७८८**	**७७१३**	**११९५९**	**४३१४**
पशुपालन गर्ने कृषक परिवार		४६५६	३६९५	८७४५	६८३९	४२५७	३२६३	४५२६	७१४५	१०७३०	३८४१
गाई/ गोरु	कृषक	४३७८	३३०४	६६७१	६१४४	३२१४	२६४०	१७३६	४७०३	८७४५	२८६०
	संख्या	१२०३६	८६६७	१५९०२	१८६६७	८२१३	६५९३	४५९६	११६४६	२१२७०	७१२६
राँगा/ भैंसी	कृषक	४७६	४१२	६८६	७५५	१४१७	४७१	१५०१	१४७९	२८४	४९७
	संख्या	७६७	६६५	११९१	२८५४	३९०८	८६१	३७७७	२९०८	४७३	९५७
बाखा/ च्याङ्ग्रा	कृषक	३३६०	२२९१	६३४७	४८३५	२७९७	२५६६	३०४७	५१४५	६००४	२३८७
	संख्या	२१७७३	१३२१७	४००४५	३९४५१	१९५३९	२०४७९	२१०२८	४२२०९	३५६४९	२४११८
भेडा/ भेडी	कृषक	०	५३	५४	२८३	२३	९	१८	१३	१४२	१२
	संख्या	०	२७५	२३४	८३७	७२	८९	८९	१३	३७८	१२
सुगुँर/ बंगुर	कृषक	१२४३	१०९८	३०६५	२५७१	१४९५	९९८	२६५३	३५५४	१३२४	९६९
	संख्या	३०१४	२६१८	८९२६	६५५६	४९८०	२१९६	१४७८८	९१७२	४२५६	३१६४
अन्य पशु	कृषक	११९	२१	७२	२१२	२३७	९	५६	०	३७९	४८
	संख्या	१४५	२१	१४४	६३७	२७९	२७	१२१	०	५२०	८५
कुखुरा	कृषक	३६७७	२७७६	६४०१	४९८८	२७७२	१७१२	३६६७	५७३९	७०४४	३११५
	संख्या	४२०४५	३११००	९०९५६	६७४६४	४५८१७	१७२३८	५८२२४	७९१२५	७८६९०	४०९३८
अन्य पन्छी	कृषक	१०६	२२२	२८९	२३६	१३१	४४	४९२	५०६	२६०	९७
	संख्या	८३४	९९२	१२२७	१९०९	११७३	२४८	३०११	२५२७	१६५४	३१५

खण्ड - ५

आर्थिक गणना २०७५ बाट प्राप्त तथ्याङ्क

राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ को गणनाको अवधि वि.सं. २०७५ साल वैशाख १ देखि जेठ मसान्तसम्म रहेको थियो । आर्थिक गणनाले गैरकृषि आर्थिक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने सबै प्रकारका प्रतिष्ठानहरू र कृषि क्षेत्रको दर्ता गरिएका प्रतिष्ठानहरूलाई गणनाको परिधिभित्र समेटिएको छ । नेपाल स्तरीय औद्योगिक वर्गीकरणमा उल्लेख गरिएका खण्ड ए, ओ, टी र यू का क्रियाकलापहरूलाई आर्थिक गणनामा समेटिएको छैन ।

आर्थिक क्रियाकलापः सामान्यतः कुनै क्रियाकलाप जसले वस्तु तथा सेवाहरू उत्पादन गर्दछ र राष्ट्रिय उत्पादनमा मुल्य अभिवृद्धि गर्दछ भने ती क्रियाकलापलाई आर्थिक क्रियाकलाप भनिन्छ ।

प्रतिष्ठानः आर्थिक गणनाको सन्दर्भमा विभिन्न प्रकारका नाफा आर्जन गर्ने वा सेवा उपलब्ध गराउने सङ्गठनहरू लाई प्रतिष्ठानको रूपमा परिभाषित गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो । आर्थिक गणनामा वस्तु उत्पादन गर्ने वा सेवा प्रदान गर्ने विभिन्न प्रकृतिका प्रतिष्ठानहरू तथ्याङ्कीय एकाइको रूपमा मानी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिन्छ ।

५.१ इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठान संख्या

यस जिल्लामा जम्मा ९,६६१ प्रतिष्ठानहरु संचालनमा रहेकामा ५६.६७ प्रतिशत कुनै न कुनै सरकारी निकायमा दर्ता भएका र ४३.३ प्रतिशत दर्ता नभएका छन् भने ४ वटा दर्ता भएका वा नभएका नखुलेका रहेका छन् ।

स्थानीयतह तहअनुसार प्रतिष्ठान संख्यालाई हेर्दा सबैभन्दा बढी प्रतिष्ठानहरु इलान नपामा २,७५७ वटा रहेका छन् जसमा ३६% दर्ता नगरी संचालनमा रहेका छन् भने सबैभन्दा कम रोङ गापामा ३९२ जसमा ५४.८% दर्ता नगरी संचालनमा रहेका छन् ।

दर्ताका आधारमा सबैभन्दा बढी सूर्योदय नपामा ६५.९% र सबैभन्दा कम चुलचुली गापामा ३५.३% मात्र दर्ता भई संचालनमा रहेको देखिन्छ । त्यसको ठिक विपरित सबैभन्दा बढी दर्ता नगरी संचलनमा रहेको चुलाचुली गापामा ६४.७% र सबैभन्दा कमा दर्ता नगरी संचलनमा रहेको सूर्योदय नपामा ३४% रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ७२ : इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठान संख्या (दर्ताको आधारमा)

पालिकाको नाम	जम्मा प्रतिष्ठान					उल्लेख नभएका		प्रति प्रतिष्ठान औसत जनशक्ति
	जम्मा	दर्ता भएका		दर्ता नभएका				
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
इलाम जिल्ला	**९६६१**	**५४७५**	**५६.७**	**४१८२**	**४३.३**	**४**	**०.०**	**२.८**
माईजोगमाई गापा	५५२	३०५	५५.३	२४७	४४.७	०	०.०	२.६
सन्दकपुर गापा	४६७	२०८	४४.५	२५९	५५.५	०	०.०	२.४
इलाम नपा	२७५७	१७६३	६३.९	९९३	३६.०	१	०.०	२.८
देउमाई नपा	९८८	५५१	५५.८	४३५	४४.०	२	०.२	२.८
फाकफोकथुम गापा	६०८	३०८	५०.७	३००	४९.३	०	०.०	२.६
माङसेबुङ गापा	४१३	१९५	४७.२	२१८	५२.८	०	०.०	३.२
चुलाचुली गापा	४४७	१५८	३५.३	२८९	६४.७	०	०.०	२.७
माई नपा	७९८	३३४	४१.९	४६४	५८.१	०	०.०	२.७
सूर्योदय नपा	२२३९	१४७६	६५.९	७६२	३४.०	१	०.०	२.९
रोङ गापा	३९२	१७७	४५.२	२१५	५४.८	०	०.०	२.४

५.२ इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्ति

इलाम जिल्लामा रहेका जम्मा ९,६६१ वटा प्रतिष्ठानहरुमा जम्मा २६,८०४ जना जनशक्ति संलग्न रहेका छन् जसमा ५६.४% पुरुष र ४३.६% महिला रहेको देखिन्छ । पालिकागतरुपले हेर्दा सबैभन्दा बढी इलाम नपामा ७,७९० र कम रोङ गापामा ४६९ रहेको छ ।

तालिका नं. ७३ : इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्तिअनुसारको विवरण

पालिकाको नाम	जम्मा प्रतिष्ठान	संलग्न जनशक्ति					प्रति प्रतिष्ठान औसत जनशक्ति
		जम्मा	पुरुष		महिला		
			संख्या	%	संख्या	%	
इलाम जिल्ला	**९६६१**	**२६८०४**	**१५११३**	**५६.४**	**११६९१**	**४३.६**	**२.८**
माईजोगमाई गापा	५५२	१४१७	८८३	६२.३	५३४	३७.७	२.६
सन्दकपुर गापा	४६७	११२२	६८४	६१.०	४३८	३९.०	२.४
इलाम नपा	२७५७	७७९०	४४०६	५६.६	३३८४	४३.४	२.८
देउमाई नपा	९८८	२७४२	१६०४	५८.५	११३८	४१.५	२.८
फाकफोकथुम गापा	६०८	१५७९	९२०	५८.३	६५९	४१.७	२.६
माङसेबुङ गापा	४१३	१३१४	७५२	५७.२	५६२	४२.८	३.२
चुलाचुली गापा	४४७	११९८	६१८	५१.६	५८०	४८.४	२.७
माई नपा	७९८	२१५६	११२२	५२.०	१०३४	४८.०	२.७
सूर्योदय नपा	२२३९	६५६०	३६५५	५५.७	२९०५	४४.३	२.९
रोङ गापा	३९२	९२६	४६९	५०.६	४५७	४९.४	२.४

५.३ जनशक्तिको आकारअनुसारको प्रतिष्ठान संख्या

इलाम जिल्लामा संचालन भएका प्रतिष्ठानहरुमा संलग्न जनशक्तिको आकारको आधारमा ५ वटा समूहमा वर्गीकरण गरिएको छ जसअनसार सबैभन्दा बढी ९०.२% प्रतिष्ठानमा (१-४) जनाको उमेर समूह भएको जनशक्ति संलग्न रहेको देखिन्छ । यसैगरी ५.९% प्रतिष्ठानमा (५-९) जनाको समूह भएका जनशक्ति, ३.६% प्रतिष्ठानमा (१०-४९) जनाको समूह भएका जनशक्ति, ०.२% प्रतिष्ठानमा (५०-९९) जनाको समूह भएका जनशक्ति र ०.१% प्रतिष्ठानमा १०० र सोभन्दा माथिको समूह भएका जनशक्ति संलग्न रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ७४ : इलाम जिल्लामा संचालित प्रतिष्ठानमा आकारअनुसारको संलग्न जनशक्ति

पालिकाको नाम	संलग्न जनशक्तिको आकार अनुसार प्रतिष्ठान संख्या										
	जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	१-४		५-९		१०-४९		५०-९९		१०० र सो भन्दा माथि	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
इलाम जिल्ला	**९६६१**	**८७१३**	**९०.२**	**५७१**	**५.९**	**३५२**	**३.६**	**१८**	**०.२**	**७**	**०.१**
माईजोगमाई	५५२	५०५	९१.५	२५	४.५	२१	३.८	०	०.०	१	०.२
सन्दकपुर गापा	४६७	४२८	९१.६	२५	५.४	१३	२.८	१	०.२	०	०.०
इलाम नपा	२७५७	२४९०	९०.३	१७०	६.२	८९	३.२	५	०.२	३	०.१
देउमाई नपा	९८८	८७७	८८.८	७२	७.३	३९	३.९	०	०.०	०	०.०
फाकफोकथुम	६०८	५४७	९०.०	३४	५.६	२७	४.४	०	०.०	०	०.०
माङसेबुङ गापा	४१३	३६६	८८.६	३०	७.३	१५	३.६	१	०.२	१	०.२
चुलाचुली गापा	४४७	३९६	८८.६	३२	७.२	१९	४.३	०	०.०	०	०.०
माई नपा	७९८	७३९	९२.६	३४	४.३	२२	२.८	२	०.३	१	०.१
सूर्योदय नपा	२२३९	२०१९	९०.२	११६	५.२	९४	४.२	९	०.४	१	०.०
रोङ गापा	३९२	३४६	८८.३	३३	८.४	१३	३.३	०	०.०	०	०.०

५.४ नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरण अनुसार प्रतिष्ठान संख्या

देशको अर्थतन्त्रलाई विभिन्न उपक्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको हुन्छ । पछिल्लो आर्थिक गणनामा आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्याले गरेको कामलाई विभिन्न २१ ओटा औद्योगिक क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ । यसअनुसार हेर्दा इलाम जिल्लामा सबैभन्दा बढी समूह G मा ५१.२९%, र त्यसपछि क्रमश: समूह I मा १५.१५%, समूह C मा १३.५५%, समूह R मा ५.९४%, समूह O मा ५.५८% प्रतिष्ठान रहेको देखिन्छ । समूह A, दर्ता भएका कृषि, वन तथा माछापालन व्यवसायहरु २.३३% प्रतिष्ठान रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ७५ : इलाम जिल्लामा औद्योगिक वर्गीकरणअनुसार प्रतिष्ठान संख्या

क.सं.	खण्ड	आर्थिक क्रियाकलापको क्षेत्र	जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	प्रतिशत
		जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	**९६६१**	**१००**
१	A	कृषि, वन तथा माछापालन व्यवसाय (दर्ता भएका प्रतिष्ठानमात्र)	२२५	२.३३
२	B	खानी तथा उत्खनन्	१	०.०१
३	C	औद्योगिक उत्पादन	१३०९	१३.५५
४	D	विद्युत, ग्याँस, वाफ तथा वातानुकुलित आपूर्ति	१८	०.१९
५	E	पानी आपूर्ति,ढल, फोहर व्यवस्थापन तथा प्रशोधन क्रियाकलाप	१३	०.१३
६	F	निर्माण	६	०.०६
७	G	व्यापार, मोटर गाडी, मोटरसाइकलको मर्मत	४९५५	५१.२९
८	H	यातायात तथा गोदाम	२८	०.२९
९	I	आवास सुविधा तथा खाना व्यवस्था	१४६४	१५.१५
१०	J	सूचना तथा सञ्चार	२३	०.२४
११	K	वित्तीय तथा विमा	१७१	१.७७
१२	L	घरजग्गा कारोबार	०	०
१३	M	पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलाप	७६	०.७९
१४	N	प्रशासनिक तथा सहयोगी क्रियाकलाप	४२	०.४३
१५	P	शिक्षा	५३९	५.५८
१६	Q	मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलाप	१९९	२.०६
१७	R	कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद क्रियाकलाप	१८	०.१९
१८	S	अन्य सेवा क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने प्रतिष्ठान	५७४	५.९४

स्रोतः राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५

५.५ नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरणअनुसार संलग्न जनशक्ति

इलाम जिल्लामा उल्लेखित वर्गीकरणअनुसार सबैभन्दा बढी ३०.९८% जनशक्ति समूह G (व्यापार, मोटर गाडी, मोटरसाइकलको मर्मत) मा रहेको देखिन्छ । त्यसपछि क्रमशः २०.६५% जनशक्ति समूह P (शिक्षा) मा र १४.८३% समूह C (औद्योगिक उत्पादन) मा,

११.२४% समूह । (आवास सुविधा तथा खाना व्यवस्था) मा संलग्न रहेको देखिन्छ भने ५.७% मात्र समूह A (दर्ता भएका कृषि, वन तथा माछापालन व्यवसाय) जनशक्ति संलग्न रहेका देखिन्छ ।

तालिका नं. ७६ : इलाम जिल्लामा नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरणअनुसार संलग्न जनशक्ति

क्र.सं.	खण्ड	आर्थिक क्रियाकलापको क्षेत्र	संलग्न जनशक्ति	प्रतिशत
		जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	**२६८०४**	**१००**
१	A	कृषि, वन तथा माछापालन व्यवसाय (दर्ता भएका प्रतिष्ठानमात्र)	१५२८	५.७०
२	B	खानी तथा उत्खनन्	२	०.०१
३	C	औद्योगिक उत्पादन	३९७६	१४.८३
४	D	विद्युत, ग्याँस, वाफ तथा वातानुकुलित आपूर्ति	६२०	२.३१
५	E	पानी आपूर्ति,ढल, फोहर व्यवस्थापन तथा प्रशोधन क्रियाकलाप	८३	०.३१
६	F	निर्माण	३४	०.१३
७	G	व्यापार, मोटर गाडी, मोटरसाइकलको मर्मत	८३०५	३०.९८
८	H	यातायात तथा गोदाम	१०५	०.३९
९	I	आवास सुविधा तथा खाना व्यवस्था	३०१२	११.२४
१०	J	सूचना तथा सञ्चार	१५४	०.५७
११	K	वित्तीय तथा विमा	७२५	२.७०
१२	L	घरजग्गा कारोबार	०	०.००
१३	M	पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलाप	१७७	०.६६
१४	N	प्रशासनिक तथा सहयोगी क्रियाकलाप	९९	०.३७
१५	P	शिक्षा	५५३४	२०.६५
१६	Q	मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलाप	८०९	३.०२
१७	R	कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद क्रियाकलाप	४०	०.१५
१८	S	अन्य सेवा क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने प्रतिष्ठान	१६०१	५.९७

खण्ड - ६
पालिका वस्तुगत विवरणको परिचय

६.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान विकासको आधार तथ्याङ्कमा आधारित, योजनावद्ध र समाज सुहाउदो विकासको समय हो । विकास एउटा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया अनि मावन विकासको आधारशिला पनि हो र यसलाई साकार पार्ने स्थायी निकाय भनेको जिल्लास्थित विभिन्न जिल्ला कार्यालयहरु, स्थानीय तह लगायतका कार्यालयहरु हुन् । जिल्लाको विकासको लागि नेतृत्वदायी जनप्रतिनिधिमूलक र स्वायत्त संस्था स्थानिय तहहरु हुन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ३, दफा (च) मा स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख सङ्कलन अन्तर्गत स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख सङ्कलन सम्बन्धी अन्य कार्य समेत उल्लेख गरिएको र सो प्रावधान अनुरुप नै यो पालिका वस्तुगत विवरण तयार पारिएको हो । यस कार्यको शुरुवात गर्न इलाम जिल्लाका जम्मा १० वटा स्थानीय तहहरुमध्येबाट आव २०८१/८२ मा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामले तयार गर्न आवश्यक महशुस गरी आगामी दिनमा सन्दकपुर गाउँपालिकाको बार्षिक, आवधिक तथा दीर्घकालीन योजना निर्माणका लागि आधार तथा एकिकृत तथ्याङ्क भण्डारकोरुपमा तयार गर्न यो वस्तुगत विवरण तयार पारिएको हो ।

भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार नै वैज्ञानिक योजना पद्धतिको जग हो । पालिकाको वस्तुगत विवरण तयारीमा जति व्यापक र भरपर्दो तथ्याङ्क र सूचनामा आधारित हुन सक्यो त्यति नै बढी वस्तुपरक र वैज्ञानिक हुन जान्छ । यस वस्तुनिष्ठ तथ्यलाई महशुस गरी जिल्लास्तरीय र पालिकास्तरीय योजना तर्जुमा प्रक्रिया लगायत अन्य कार्यमा सहयोग गर्न तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाम मार्फत जिल्लाको र स्थानीय तहको तथ्याङ्कहरु संकलन गरी व्यवस्थित गर्ने कार्य अगाडि बढाइएको हो । यसले आवधिक जिल्ला र स्थानीय तहको विकास योजनाको लागि नयाँ विकासका संभावनाहरुको खोज, अध्ययन, अनुसन्धान एवं विश्लेषणको लागि सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यो वस्तुगत विवरणले जिल्ला र स्थानीय तहले तयार गर्ने योजना

नीति र कार्यक्रम अनुरुप जिल्ला र स्थानीय तहमा रहेको मौजुदा श्रोत र साधनहरुलाई परिचालन गर्दै लैजान विकास योजनाहरुको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियामा तथ्याङ्क र सूचनाका माध्यमद्धारा सहयोग पुर्याउने आशा गरिएको छ ।

६.२ उद्देश्य

जिल्ला र स्थानीय तहसँग सम्बन्धित विभिन्न तथ्याङ्क एवं सूचनाहरुलाई एकीकृत गरी सरोकारवालाहरुलाई सरल र सहज रुपले सूचना उपलब्ध गराउने समेत उद्देश्यले यो पालिका वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ । यस वस्तुगत विवरण तयारीको मुख्य मुख्य उद्देश्यहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

- ❖ यसअघि सन्दकपुर गाउँपालिकाले पालिका वस्तुगत विवरण २०७४ तयार पारेको भएतापनि जनगणना लगायतका अद्यावधिक तथ्याङ्कहरुको अभाग महशुस गरी जिल्ला र सन्दकपुर गाउँपालिकासँग सम्बन्धित सूचना तथा विवरणहरुलाई एकीकृतरुपमा एउटै पुस्तकमा उपलब्ध गराउने ।
- ❖ राष्ट्रिय जनगणना, कृषिगणना, औद्योगिक गणना लगायत अन्य विभिन्न सर्वेक्षणबाट पाप्त पालिकाको विभिन्न नतिजा, तथ्याङ्क, सूचनालाई एकीकृत रुपमा पस्तुत गर्ने ।
- ❖ पालिकामा भएका र पालिकासँग सम्बन्धित विभिन्न सूचना एवं तथ्याङ्कहरुलाई एकीकृत गरी जिल्लाको संक्षिप्त चिनारी सहित विद्यमान अवस्थाहरुको तथ्य चित्रण गर्ने ।
- ❖ पालिकाको वार्षिक, आवधिक तथा दीर्घकालिन योजना तर्जुमाका लागि तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्ने ।
- ❖ जिल्लाका अन्य स्थानीय तहहरुको वस्तुगत विवरण तयार गर्न मार्गनिर्देश गर्ने ।
- ❖ जिल्ला र पालिकाको बारेमा जानकारी लिन चाहने सरोकारवाला जुनसुकै व्यक्ति एवं संघसंस्थाहरुलाई सहज रुपमा सूचना एवं जानकारी उपलब्ध गराउने ।

- अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने अनुसन्धानकर्ता, योजनाकार, संघ/संस्था एवं विकासमा जिज्ञासा राख्ने व्यक्तिहरुलाई महत्वपूर्ण क्षेत्र, सम्भावना र समस्याहरु बारेमा एकीकृतरुपमा अवगत गराउने उपयोगी सामग्रीकोरुपमा प्रस्तुत गर्ने ।

६.३ प्रकृया एवं विधि

६.३.१ तथ्याङ्क एवं सूचना संकलन

६.३.१.१ प्राथमिक श्रोत (Primary Source)

विभिन्न व्यक्ति तथा संघस्थाका प्रतिनिधिहरुले दिएका अलिखित खोज, सूचना, स्मरण, प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता लगायतका जानकारीहरुलाई तथ्याङ्कको प्राथमिक श्रोत मानिएको छ ।

६.३.१.२ द्वितीय स्रोत (Secondary Source)

राष्ट्रिय जगणना, कृषिगणना, औद्योगिक गणना लगायत अन्य विभिन्न सर्वेक्षणबाट प्राप्त नतिजाहरु, सन्दकपुर गाउँपालिकाका विषयगत शाखाहरु, विषयगत जिल्लास्थीत विभिन्न सरकारी कार्यालय तथा संघसंस्थाका प्रकाशित तथा अप्रकाशित प्रतिवेदनहरु, विभिन्न राष्ट्रिय तथा जिल्ला तहका प्रतिवेदन तथ पुस्तिकाहरु, बिषयसँगसम्बन्धित प्रकाशित विज्ञका राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय पुस्तक तथा प्रतिवेदनहरु, वेवसाइटमा उपलब्ध सामग्रीहरु लगायतलाई मुख्य आधार बनाईएको छ । यसैगरी विभिन्न तथ्याङ्कलाई क्षेत्रगत एवं विषयगत तथ्याङ्कका लागि जिल्लास्थीत विभिन्न कार्यालयहरु र तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयबाट विषयगत फारम तयार गरी सन्दकपुर गाउँपालिकामा पत्राचार गरी तथ्याङ्क एवं सूचना संकलन गरिएको थियो । जिल्लासँग सम्बन्धित अन्य विभिन्न प्रकाशनहरुबाट पनि सान्दर्भिक सूचनाहरु साभार गरिएको छ ।

६.४ तथ्याङ्क विश्लेषण

राष्ट्रिय जनगणना, कृषिगणना, औद्योगिक गणनाबाट प्राप्त जिल्ला तहको र पालिका तहको तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गरी प्रस्तुत गरिएको छ । द्वितीय श्रोतबाट प्राप्त तथ्याङ्क एवं सूचनाहरुलाई

जस्ताको तस्तै तथा केहि विषयहरुको आवश्यकता अनुसार सामान्य परिवर्तन गरी तालिकीकरण र विश्लेषण गरिएको छ ।

६.५ मस्यौदा प्रतिवेदनमाथि छलफल

उपलब्ध तथ्याङ्क एवं सूचनाहरुका आधारमा वस्तुगत विवरणको मस्यौदा प्रति तयार पारी विषयगत सूचना तथा तथ्याङ्कको प्रति कार्यालयका सम्वन्धित कार्मचारीलाई उपलब्ध गराई मस्यौदा सम्बन्धमा आवश्यक थप राय, सुझाव र सूचना संकलन गरिएको थियो ।

६.६ अन्तिम प्रतिवेदन तयारी

मस्यौदा प्रतिवेदन हेरी प्राप्त राय, सुझावहरुलाई समेत समावेश गरी मस्यौदा प्रतिवेदनलाई आवश्यक परिमार्जन गरी अन्तिम प्रारुप तयार गरिएको थियो । यो प्रारुप तयार गर्नको लागि शुरुदेखि अन्तिमसम्म तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाम मार्फत सम्पूर्ण कार्य सम्पादन भएको थियो ।

६.७ सीमाहरु

पालिका वस्तुगत विवरण मूलतः राष्ट्रिय जनगणना, कृषिगणना, औद्योगिक गणनाका प्रतिवेदनहरु, जिल्ला तथा स्थानीय तहमा उपलब्ध द्वितीय श्रोतमा आधारित सूचनाका आधारमा तयार गर्ने अवधारणा रहेको थियो । विभिन्न कार्यालय एवं संघसंस्थाहरुबाट प्राप्त तथ्याङ्क एवं सूचनाहरु साभार गरिएको छ भने केहीलाई उपर्युक्त तालिकामा परिमार्जन समेत गरी पुन: तालिकीकरण समेत गरिएको छ ।

भाग २ : सन्दकपुर गाउँपालिका

खण्ड - ७

सन्दकपुर गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

७.१ गाउँपालिकाको नामाकरण

यस गाउँपालिकाको नामाकरणको सम्वन्धमा अनेक किम्वदन्तीहरु छन् । स्थानीय मानिसहरुको आ-आफ्नै भनाईहरु रहेको पाइन्छ । परापूर्व कालमा ऋषिमुनीहरुले (सन्तहरुले) तपस्या गर्ने गरेको र उक्त डाडाँमा समाधी प्राप्त गरी हिउँले सन्तलाई सोही डाडाँमा पुरिएको भन्ने किम्वदन्ती रहेको छ । त्यस डाँडालाई त्यसै घटनाबाट सन्तपुर भनिएको र पछि अपभ्रंस भई सन्दकपुर नामाकरण भएको स्थानीयहरुको भनाई छ ।
नेपाल र भारतको सिमानामा पर्ने सन्दकपुर भारतीय पर्यटन नक्सामा 'सन्दक्फू' नामले प्रसिद्ध छ । 'सन्दक्फू' लाप्चा भाषाको शब्द हो जसको अर्थ बिखमा, उच्च पहाडी भेगमा पाइने एक बहुमुल्य बहुऔषधीको गुण भएको जडिबुट्टी भन्ने हुन्छ । सोही 'सन्दक्फू' शब्दबाट अपभ्रंस भई सन्दकपुर नामाकरण भएको अर्को थरीको भनाई पनि रहेको छ । यो डाँडा सन्दकपुर गाउँपालिका वडा नं. २ (माईमझुवा) र वडा नं. ४ (मावु) को सिमानामा पर्ने समुन्द्री सतहबाट ३,६३६ मिटर (११,९२९ फिट) को उचाईमा अवस्थित छ जहाँबाट विभिन्न हिमश्रृंखलाहरुको रमणीय दृष्यहरु अवलोकन, सूर्योदय, प्राकृतिक सुन्दरता र जैविक विविधताको अवलोकन गर्न सकिन्छ । तर्सथ, प्रसिद्ध पर्यटकीय स्थलका रुपमा रहेको यसै सन्दकपुर भन्ने डाँडाका नामबाट यस गाउँपालिकाको नाम राखिएको छ । भारतभरमा सन्दकपुर मात्र यस्तो ठाउँ हो जहाँबाट सगरमाथा हेर्न पाइन्छ भनेर भनिन्छ ।

७.२ परिचय

सन्दकपुर गाउँपालिका साविकका माईमझुवा, सुलुवुङ्ग, मावु, जमुना गाविसका सबै वडाहरु र माईपोखरी गाविसको ४ देखि ९ सम्मका वडा मिलाएर साविकका ४२ वडाहरुको जनसंख्या र भूगोललाई आधार वनाएर ५ वटा वडामा विभाजन गरी नेपालको सुदुरपूर्वी सुन्दर इलाम

जिल्लाको उत्तरी क्षेत्रमा अवस्थित प्राकृतिक, सास्कृतिक, धार्मिक एवं भौगोलिक रुपमा एक सुन्दर र धनी स्थानीय तह हो । यस गाउँपालिकाको केन्द्र वडा नं. १ र ३ मा पर्ने देउराली बजार मावुमोडमा अवस्थित छ । कृषि तथा पशुपालन, वैदेशिक रोजगार तथा जडिबुटी खेती यहाँका मानिसहरुको प्रमुख व्यवसाय हो । राई, लिम्वु वाम्हण, क्षेत्री, शेर्पा, सुनुवार, तामाङ्ग, गुरुङ्ग, मगर, दमाइ, कामी, भुजेल भोटे र थामी जस्ता जातजाति यहाँ बसोवास गर्दछ । यहाँ हिन्दु, किराँत, वौद्ध, क्रिश्चियन जस्ता धर्मवालम्वीहरु बसोवास गर्दछन् । साकेला वा उधौली उभौली, दशै, तिहार, ल्होसार क्रिसमस जस्ता प्रमुख चाडपर्वहरु हुन् । मारुनी, सँगिनी, बालन, हाकपारे, केलाङ्ग, साकेला नाँच, हुर्रा, आदी यस क्षेत्रमा पाईने साँस्कृतिक नाँचहरु हुन् । उचाईको हिसाबले हेर्दा यहाँको धरातलीय भू-बनोट ९०० मिटरदेखि ३,६३६ मिटरसम्म लेकवेसीं रहेको यस गाउँपालिका हावापानी, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा अन्य थुप्रै हिसावले विविधता भएको गाउँपालिका हो । प्रसिद्ध धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल माईपोखरी यसै क्षेत्रमा पर्दछ । बिभिन्न लोपोन्मुख चराचुरुङ्गी, वनस्पतीहरु र जीवहरु जस्तै कैयाँकट्टा (लोपोन्मुख मुनाल चरा), ठकठके, रेडपाण्डा, चौरी यस क्षेत्रको थप आकर्षणकोरुपमा रहेका छन् । समग्रमा सन्दकपुर गाउँपालिका, संस्कृतिक, धार्मिक एवं भौगोलिक र पर्यावरणीय तथा जैविक विविधताकोरुपमा निकै धनी गाउँपालिका हो ।

७.३ भौगोलिक सिमाना तथा अवस्थिति

यस गाउँपालिकाको पूर्वमा भारत दार्जिलिङ जिल्लाको सिंहलिला नेशनलपार्कसँग सिमाना जोडिएको छ भने उत्तरमा पाँचथर जिल्लाको फालेलुङ गाउँपालिका, पश्चिममा इलाम नगरपालिका र दक्षिणमा माईजोगमाई गाउँपालिका पर्दछन् । यस पालिकाको अधिकांस भू-भाग **महाभारत पर्वत श्रृंखलामा फैलिएको छ जसको उचाई** समुद्र सतहबाट ९०० **मिटरदेखि ३,६३६ मिटरसम्म फैलिएको छ । यो पर्वत श्रृंखला** Granite, Limestone, Phyllite, Schist **आदिले बनेको छ भने केहि भू-भाग ३,३०० मिटरदेखि ३,६३६ मिटरसम्मको अग्लो पहाडको** रुपमा रहेको छ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिका, गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय २७°००'२६" उत्तरी अक्षांशदेखि ८७°५५'११" पूर्वी देशान्तरमा समुद्र सतहबाट करिब ६,९७० फिट (२१२४.५ मिटर) मा माईपोखरी नजिकै रहेको ऐतिहासिक देउराली बजार, मावुमोड वडा नं. ३ सुलुवुङमा रहेको छ।

७.४ भौगोलिक स्वरुप र हावापानी

इलाम जिल्लाको उत्तर-पूर्वी भागमा अवस्थित यो गाउँपालिकाको माथिल्लो भू-भागहरु महाभारत हिमश्रृंखलामा पर्दछ । भू-वनावटको हिसावले धेरैजसो जमिन भिरालो र माथिल्लो भूभागमा ठूला ठूला चरनका फाँट र वनजंगलले ढाकेको छ भने बेसींमा केही भू-भाग टारकोरुपमा रहेका छन् । धरातलिय र हावापानीको हिसाबमा विविधता भएकाले बाह्रै महिना एकैनासको हावापानी यहाँ पाइदैन । हिउँदमा माथिल्लो भागमा हिमपात हुने भएकोले निकै चिसो हुने तथा दक्षिणी क्षेत्रमा न्यानो हावापानी पाइन्छ । उत्तरतर्फ रमाईला भञ्याङ्गहरु, भिराला जमिनहरु रहेका छन् भने जमुना, सुलुवङ्गको टारी गैरीगाउँ जस्ता स्थानहरुमा फाँटिला टारहरु रहेका छन् ।

७.५ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन, क्षेत्रफल र नक्सा

जिल्लाको कूल १,७०६.७२ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल मध्ये १५६.०१ वर्ग कि.मि. यस गाउँपालिकाले ओगटेको छ । पछिल्लो राजनैतिक विभाजनका आधारमा कूल ७५३ स्थानीय तहहरु मध्ये इलाम जिल्लामा भएका जम्मा दशवटा स्थानीय तहहरु रहेका छन् । इलाम जिल्लाको दश स्थानीय तहहरुमध्ये यो सन्दकपुर गाउँपालिका क्षेत्रफलको हिसाबले पाँचौं ठूलो स्थानीय तह हो भने जनसंख्याको हिसाबले सबैभन्दा सानो स्थानीय तह हो ।

स्थानीय तह पुनःसंरचना अनुसार सन्दकपुर गाउँपालिकाको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन र वडा अनुसारको क्षेत्रफल निम्नानुसार रहेको छ ।

तालिका नं. ७७ : हालका वडा र समावेश गरिएका साविकका गाविसहरु

वडा नं.	समावेश गाविसहरु	साविक वडाहरु	वडा केन्द्र	वडाको क्षेत्रफल व.कि.मि.	वडाको क्षेत्रफल प्रतिशतमा
१	माईपोखरी	४-९	छाँगे	३४.४८	२२.१०
२	माईमझुवा	१-९	बुधबारे हटिया	४६.८१	३०.००
३	सुलुबुङ	१-९	याक्पे	१४.५८	९.३५
४	माबु	१-९	माबु	२९.३१	१८.७९
५	जमुना	१-९	ढापपोखरी	३०.८३	१९.७६
जम्मा				**१५६.०१**	**१००**

श्रोत: www.sthaniya.gov.np/gis

खण्ड - ८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसारको जनसांख्यिक विवरण

८.१ परिवार संख्या, जनसंख्या र लौङ्गिक अनुपात

सन्दकपुर गाउँपालिकामा २०६८ सालको जनगणना अनुसार ३,५८१ परिवार रहेकोमा २०७८ मा बढेर ४,०१३ पुगेको छ । १० बर्षको अन्तरालमा जम्मा ४३२ परिवार बढेको तर जनसंख्या ४३२ ले मात्रै बढेको हुँदा परिवारको आकार घट्दै गईरहेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । इलाम जिल्लाको जम्मा जनसंख्या घटेको भएपनि यस गाउँपालिकाको जनसंख्या १५,४३० बाट सामान्य बढेर १५,४४४ पुगेको छ । लैङ्गिक अनुपात ८९.३ बाट बढेर १०३.६ पुगेको छ । लैङ्गिक अनुपातले प्रतिसय महिलामा कतिजना पुरुष पर्दछन् भन्ने देखाउछ । वडा नं. ३ को मात्र लैङ्गिक अनुपात १०० मुनि छ तर बाँकी सबै वडाहरुको लैङ्गिक अनुपात १०० भन्दा माथि छ ।

तालिका नं. ७८ : सन्दकपुर गापाको परिवार संख्या, जनसंख्या र लौङ्गिक अनुपात

वडा नं.	राष्ट्रिय जनगणना २०६८					राष्ट्रिय जनगणना २०७८				
	परिवार सङ्ख्या	जनसङ्ख्या			लैङ्गिक अनुपात	परिवार सङ्ख्या	जनसङ्ख्या			लैङ्गिक अनुपात
		पुरुष	महिला	जम्मा			पुरुष	महिला	जम्मा	
जम्मा	**३५८१**	**७२७७**	**८१५३**	**१५४३०**	**८९.३**	**४०१३**	**७८५७**	**७५८७**	**१५४४४**	**१०३.६**
१	५१३	७९३	१२३५	२०२८	६४.२	६८६	१३४७	१२६३	२६१०	१०६.७
२	७५८	१७४५	१७२४	३४६९	१०१.२	८४३	१६८७	१५३२	३२१९	११०.१
३	७९९	१७२१	१८६३	३५८४	९२.४	८९८	१७७७	१८०४	३५८१	९८.५
४	७३४	१४९५	१६५४	३१४९	४९.१	७८८	१५१६	१४८९	३००५	१०१.८
५	७७७	१५२३	१६७७	३२००	९०.८	७९८	१५३०	१४९९	३०२९	१०२.१

८.२ परिवारको औषत आकार, क्षेत्रफल र जनघनत्व

सन्दकपुर गाउँपालिकामा प्रतिपरिवार औषतमा ३.८ जना सदस्य भएको देखिन्छ । गाउँपालिकाको जनघनत्व ९९ जना प्रति वर्गकिलोमिटर मात्रै रहेको छ जसमा सबैभन्दा धेरै जनघनत्व वडा नम्बर ३ मा २४५.६ जना प्रति वर्ग कि.मि. रहेको छ।

तालिका नं. ७९ : सन्दकपुर गापाको औसत परिवारको आकार, क्षेत्रफल जनघनत्व

वडा नं.	घरपरिवार संख्या	औसत परिवार आकार	क्षेत्रफल	जनघनत्व (प्रति व.कि.मी.)
जम्मा	**४०१३**	**३.८**	**१५६.०१**	**९९.०**
१	६८६	३.८	३४.४८	७५.७
२	८४३	३.८	४६.८१	६८.८
३	८९८	४.०	१४.५८	२४५.६
४	७८८	३.८	२९.३१	१०२.५
५	७९८	३.८	३०.८३	९८.२

८.३ शहरी तथा ग्रामीण जनसंख्या

विगतमा नगरपालिकालाई शहरी क्षेत्रका रूपमा र गाउँपालिकालाई ग्रामीण क्षेत्रका रूपमा स्वतः वर्गीकरण गरी शहरी तथा ग्रामीण जनसङ्ख्या निकाल्ने अभ्यास रहेको थियो । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ देखि शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रलाई नयाँ अवधारणाअनुसार वर्गीकरण गरिएको छ जसअनुसार नगरपालिका र गाउँपालिका दुवैमा शहरी, शहरोन्मुख र ग्रामीण प्रकृतिका वडाहरू हुनसक्छन् । राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले वि.सं. २०८० मा शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रको श्रेणीगत वर्गीकरण नामक प्रतिवेदन प्रकाशन गरेको छ जसमा देशका ७५३ ओटै स्थानीय तहका वडाहरूलाई निश्चित आधारमा शहरी, शहरोन्मुख र ग्रामीण वडाका रूपमा वर्गीकरण गरेको छ ।

यस प्रतिवेदन अनुसार सन्दकपुर गाउँपालिकाका कुनै पनि वडाहरु शहर र शहरोन्मुख वर्गमा परेका छैनन् र सबै वडाहरु र गाउँपालिका ग्रामिण क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

तालिका नं. ८० : सन्दकपुर गापाको शहरी तथा ग्रामीण जनसंख्या

क्षेत्र/वडा नं.	जनसंख्या			जनसंख्या			जनसंख्या प्रतिशत		
	जम्मा	पुरुष	महिला	शहर	शहरोन्मुख	ग्रामिण	शहर	शहरोन्मुख	ग्रामिण
इलाम जिल्ला	**२७८१२८**	**१३८१४३**	**१३९९८५**	**२२९२२**	**३६२८८**	**२१८९१८**	**८.२४**	**१३.०५**	**७८.७१**
सन्दकपुर गापा	**१५४४४**	**७८५७**	**७५८७**	**०**	**०**	**१५४४४**	**०**	**०**	**१००**
१	२६१०	१३४७	१२६३	०	०	२६१०	०	०	१००
२	३२१९	१६८७	१५३२	०	०	३२१९	०	०	१००
३	३५८१	१७७७	१८०४	०	०	३५८१	०	०	१००
४	३००५	१५१६	१४८९	०	०	३००५	०	०	१००
५	३०२९	१५३०	१४९९	०	०	३०२९	०	०	१००

८.४ अक्सर बसोबास, स्वदेश र विदेश बसोबास

सन्दकपुर गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने परिवार संख्या ४,०१३ र जम्मा जनसंख्या १५,४४४ रहेको छ जसमा पुरुष ७,८५७ र महिला ७,५८७ रहेका छन् । नेपालको अन्य स्थानमा बसोबास गर्ने ६०४ परिवारका १,२६९ रहेका छन् भने ७९२ परिवारका १,०९९ जना विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ८१ : अक्सर बसोबास, स्वदेश र विदेश बसोबास

अक्सर बसोबासको स्थान	परिवार संख्या	जनसंख्या		
		जम्मा	पुरूष	महिला
सन्दकपुर गापामा अक्सर बसोबास गर्ने	४,०१३	१५,४४४	७,८५७	७,५८७
नेपालको अन्य स्थानमा बसोबास गर्ने	६०४	१,२६९	६३७	६३२
विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने	७९२	१,०९९	८६१	२३८

८.५ स्वदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या

सन्दकपुर गाउँपालिकाको वडागत तथ्याङ्क हेर्दा सबैभन्दा बढी वडा नं. ३ बाट १२९ परिवारका २७७ जना सन्दकपुर गापाभन्दा बाहिर गएर कुनैपनि उदेश्यका लागि बसोबास गरिरहेको

देखिन्छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. १ बाट ११० परिवारका २२१ जना स्वदेशमा अनुपस्थित रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ८२ : सन्दकपुर गापाको स्वदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या

वडा	कम्तिमा एकजना सदस्य स्वदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या							
	परिवार संख्या	जनसंख्या			परिवार %	जनसंख्या %		
		जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
सन्दकपुर गापा	**६०४**	**१२६९**	**६३७**	**६३२**	**१५.०५**	**८.२**	**८.१**	**८.३३**
१	११०	२२१	१२२	९९	१६.०३	८.५	९.१	७.८४
२	१२४	२७७	१३३	१४४	१४.७१	८.६	७.९	९.४
३	१२९	२७७	१४२	१३५	१४.३७	७.७	८	७.४८
४	११६	२३३	१०५	१२८	१४.७२	७.८	६.९	८.६
५	१२५	२६१	१३५	१२६	१५.६६	८.६	८.८	८.४१

८.६ परिवारको संरचना

परिवारको बनावटलाई गत जनगणनामा दुई प्रकारमा वर्गीकृत गरेर विवरण सङ्कलन गरिएको थियो । पहिलो एकल परिवार र दोस्रो संयुक्त परिवार । एकल परिवार भन्नाले एकै घरमा बसोबास गर्नुका साथसाथै देहायको शर्त पूरा भएको हुनुपर्दछ ।

क) बाबु, आमा (दुई जना) र अविवाहित छोरा/छोरी भएको परिवार,

ख) श्रीमान्, श्रीमती मात्र भएको परिवार,

ग) परिवारमा एकजना मात्र सदस्य भएको,

घ) अविवाहित दाजुभाइ दिदीबहिनी मात्र भएको परिवार सम्झनुपर्छ ।

एकल परिवारको यस परिभाषाभित्र नपर्ने सम्पूर्ण परिवार संयुक्त परिवारमा पर्दछन् । कुनै व्यक्ति वा परिवारको सोच, पृष्ठभूमि, परम्परा, पेसा, व्यवसाय आदि कारणले पनि परिवारको संरचना निर्देशित हुने गर्दछ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका ४७.७% जनसंख्या एकल परिवारमा बस्छन् भने ५२.३% जनसंख्या संयुक्त परिवारमा बस्छन् ।

तालिका नं. ८३ : सन्दकपुर गापाको परिवारको संरचनासम्बन्धी विवरण

वडा नं.	जनसंख्या	एकल परिवार		संयुक्त परिवार	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
सन्दकपुर गापा	**१५,४४४**	**७,३७२**	**४७.७**	**८,०७२**	**५२.३**
१	२,६१०	१,३५५	५१.९	१,२५५	४८.१
२	३,२१९	१,५७४	४८.९	१,६४५	५१.१
३	३,५८१	१,६६४	४६.५	१,९१७	५३.५
४	३,००५	१,३९८	४६.५	१,६०७	५३.५
५	३,०२९	१,३८१	४५.६	१,६४८	५४.४

८.७ परिवारमूली (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

परिवारभित्रै अक्सर बसोबास भएको सदस्यमध्येबाट घरपरिवारको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने, परिवार सञ्चालनको लागि आवश्यक चाँजोपाँजो मिलाउने र पारिवारिक विषयमा निर्णय लिने व्यक्ति नै परिवारमूली हो । परिवारमूली पुरुष वा महिला जो पनि हुनसक्दछ । यस गापामा ७७.५% पुरुष र २२.५% परिवारमूलि रहेका छन् । वडागत अवस्था तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ८४ : सन्दकपुर गापाको परिवारमूलीसम्बन्धी विवरण (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

वडा नं.	परिवारमूली (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)				
	जम्मा	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
सन्दकपुर गापा	**४०१३**	**३११२**	**७७.५**	**९०१**	**२२.५**
१	६८६	५६९	८२.९	११७	१३.०
२	८४३	६६७	७९.१	१७६	१९.५
३	८९८	६९९	७७.८	१९९	२२.१
४	७८८	५६६	७१.८	२२२	२४.६
५	७९८	६११	७६.६	१८७	२०.८

८.८ उमेर समूहअनुसार परिवारमूली (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

उमेरसमूहअनुसार परिवारमूलीको अवस्था विश्लेषण गर्दा (१०-१४) बर्ष उमेर समूहको १ जना पुरुषले पनि परिवारमूलीको भूमिका निभाउनु परिरहेको देखिन्छ । संख्याको हिसाबले हेर्दा सबैभन्दा बढी (५०-५९) बर्ष उमेर समूहका रहेका छन् भने ७० बर्ष माथिकाले समेत घर व्यवहार चलाउन परिवारमूलीकोरुपमा कार्य गरिरहेको देख्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ८५ : सन्दकपुर गापाको उमेर समूहअनुसार परिवारमूली (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

परिवारमूलीको उमेर समूह	जम्मा	परिवारमूलीको लिङ्ग			
		पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
जम्मा	**४०१३**	**३११२**	**७७.५**	**९०१**	**२२.५**
१०-१४	१	१	०.०	०	०.०
१५-१९	१७	१२	०.३	५	०.१
२०-२९	३३८	२३८	५.९	१००	२.५
३०-३९	८७७	६४७	१६.१	२३०	५.७
४०-४९	८८०	६६४	१६.५	२१६	५.४
५०-५९	८९१	७१९	१७.९	१७२	४.३
६०-६९	६९३	५८२	१४.५	१११	२.८
७० +	३१६	२४९	६.२	६७	१.७

८.९ परिवारमुलीसँगको नाताअनुसार जनसङ्ख्या

यस प्रकारको तथ्याङ्कले परिवारमा कस्ता कस्ता नातासम्बन्धका मानिसहरु बसोबास गर्ने गर्दछन् भन्ने कुराको जानकारी दिन्छन् जुन तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ८६ : सन्दकपुर गापाको परिवारमूलीसँगको नाताअनुसार जनसङ्ख्या

परिवारमुलीको नाता	जम्मा		पुरुष		महिला	
	सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%
जम्मा	**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**
परिवारमुली	४०१३	२६.०	३११२	३९.६	९०१	११.८८
श्रीमान् /श्रीमती	३००६	१९.५	३३२	४.२	२६७४	३५.२४
छोरा/बुहारी	३८७७	२५.१	३१६१	४०.२	७१६	९.४३७
छोरी/ज्वाइँ	२०८६	१३.५	१८	०.२	२०६८	२७.२६
बुवा/आमा	६६१	४.३	२६०	३.३	४०१	५.२८५
सासु ससुरा	९१	०.६	४४	०.६	४७	०.६१९
दाजुभाइ/ दिदीबहिनी	४५४	२.९	२५५	३.२	१९९	२.६२३
नाति/ नातिनी	९१९	६.०	४८९	६.२	४३०	५.६६८
अन्य	२८०	१.८	१३६	१.७	१४४	१.८९८
घरेलु कामदार	३	०.०	१	०.०	२	०.०२६
नाता नपर्ने	५४	०.३	४९	०.६	५	०.०६६
नखुलेको	०	०.०	०	०.०	०	०

८.१० एकल उमेरअनुसारको जनसंख्या

समग्र जनसङ्ख्याभित्र कुन उमेरको जनसङ्ख्या कति छ भन्ने प्रश्न महत्वपूर्ण हुन्छ । कुल जनसङ्ख्यामा बालबालिका (बाल आश्रित जनसङ्ख्या), युवा, प्रौढ र वृद्धवृद्धा (जेष्ठ नागरिक आश्रित जनसङ्ख्या) हुने हुनाले उमेरगत जनसङ्ख्याको वितरण विश्लेषण गर्नु उपयुक्त मानिन्छ। एकल उमेर समूहको जनसंख्याबाट प्रयोगकर्ताले आफ्नो आवश्यकतानुसार विभिन्न उमेर वर्गमा विभाजन गरेर विश्लेषण गर्न सहज हुन्छ । जनगणनाबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई एकल उमेरअनुसार ० देखि १०० र सोभन्दा माथि गरी कुल १०१ ओटा समूहमा उपलब्ध गराइएको छ । सन्दकपुर गाउँपालिकामा एकल उमेरअनुसार सर्वाधिक २.१६% जनसङ्ख्या

२८ वर्ष उमेरका छन् भने दोश्रो १.९२% जनसंख्या ३३ बर्ष उमेरका रहेको छ । त्यसैगरी १.९१% ३२ बर्षका, १.८८% ३५ बर्षका र १.८६% २६ बर्षका रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ८७ : सन्दकपुर गापाको एकल उमेरअनुसारको जनसांख्यिक विवरण

उमेर (बर्ष)	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
०	१६३	१.१	८९	१.१	७४	१.०
१	१९८	१.३	१०९	१.४	८९	१.२
२	१८५	१.२	९६	१.२	८९	१.२
३	१८८	१.२	१०५	१.३	८३	१.१
४	२०९	१.४	१०४	१.३	१०५	१.४
५	१८८	१.२	९३	१.२	९५	१.३
६	२२५	१.५	११४	१.५	१११	१.५
७	२१२	१.४	११९	१.५	९३	१.२
८	२१६	१.४	११६	१.५	१००	१.३
९	२३७	१.५	११५	१.५	१२२	१.६
१०	२०४	१.३	१०३	१.३	१०१	१.३
११	१८५	१.२	९९	१.३	८६	१.१
१२	२१७	१.४	११३	१.४	१०४	१.४
१३	२११	१.४	११३	१.४	९८	१.३
१४	२६०	१.७	१३३	१.७	१२७	१.७
१५	२६८	१.७	१३७	१.७	१३१	१.७
१६	२४०	१.६	१२९	१.६	१११	१.५
१७	२५५	१.७	१३२	१.७	१२३	१.६
१८	२६०	१.७	१३६	१.७	१२४	१.६
१९	२६४	१.७	१३९	१.८	१२५	१.६
२०	२५५	१.७	१२०	१.५	१३५	१.८
२१	२६५	१.७	११४	१.५	१५१	२.०
२२	२६७	१.७	१२८	१.६	१३९	१.८
२३	२४६	१.६	१०५	१.३	१४१	१.९
२४	२७८	१.८	१३१	१.७	१४७	१.९
२५	२८६	१.९	१४४	१.८	१४२	१.९
२६	२८७	१.९	१५३	१.९	१३४	१.८
२७	२३७	१.५	१३०	१.७	१०७	१.४
२८	३३३	२.२	१६३	२.१	१७०	२.२
२९	२४८	१.६	१२८	१.६	१२०	१.६
३०	२३२	१.५	११०	१.४	१२२	१.६
३१	२१०	१.४	११५	१.५	९५	१.३
३२	२९५	१.९	१५४	२.०	१४१	१.९
३३	२९७	१.९	१३५	१.७	१६२	२.१
३४	२३९	१.५	१३२	१.७	१०७	१.४
३५	२९०	१.९	१४३	१.८	१४७	१.९
३६	२६५	१.७	१२९	१.६	१३६	१.८
३७	१९४	१.३	१०६	१.३	८८	१.२
३८	२०९	१.४	११४	१.५	९५	१.३
३९	२२३	१.४	९८	१.२	१२५	१.६
४०	२८०	१.८	१३०	१.७	१५०	२.०
४१	१६२	१.०	७९	१.०	८३	१.१
४२	२१३	१.४	१०३	१.३	११०	१.४
४३	१६९	१.१	८२	१.०	८७	१.१
४४	२०९	१.४	१०४	१.३	१०५	१.४
४५	१८०	१.२	८७	१.१	९३	१.२
४६	१९९	१.३	१०१	१.३	९८	१.३
४७	१३२	०.९	७३	०.९	५९	०.८
४८	१९०	१.२	८६	१.१	१०४	१.४
४९	१४८	१.०	६५	०.८	८३	१.१
५०	१८९	१.२	१०२	१.३	८७	१.१
५१	१६८	१.१	८१	१.०	८७	१.१

उमेर (बर्ष)	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
५२	२०८	१.३	८८	१.१	१२०	१.६
५३	१८४	१.२	८४	१.१	१००	१.३
५४	१८१	१.२	११०	१.४	७१	०.९
५५	१५४	१.०	७५	१.०	७९	१.०
५६	१८४	१.२	९६	१.२	८८	१.२
५७	१३४	०.९	७१	०.९	६३	०.८
५८	१८२	१.२	९२	१.२	९०	१.२
५९	१४८	१.०	७१	०.९	७७	१.०
६०	२०८	१.३	१११	१.४	९७	१.३
६१	१६३	१.१	८७	१.१	७६	१.०
६२	१७४	१.१	९७	१.२	७७	१.०
६३	१३३	०.९	६५	०.	६८	०.९
६४	१२२	०.८	७२	०.९	५०	०.७
६५	१२४	०.८	६३	०.८	६१	०.८
६६	१४१	०.९	७२	०.९	६९	०.९
६७	१२८	०.८	७२	०.९	५६	०.७
६८	११८	०.८	६१	०.८	५७	०.८
६९	११३	०.७	६१	०.८	५२	०.७
७०	१०३	०.७	६०	०.८	४३	०.६
७१	७५	०.५	३८	०.५	३७	०.५
७२	८२	०.५	४०	०.५	४२	०.६
७३	८५	०.६	३९	०.५	४६	०.६
७४	५८	०.४	४२	०.५	१६	०.२
७५	७९	०.५	४४	०.६	३५	०.५
७६	५२	०.३	२७	०.३	२५	०.३

उमेर (बर्ष)	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
७७	६७	०.४	३२	०.४	३५	०.५
७८	५१	०.३	२९	०.४	२२	०.३
७९	३१	०.२	१७	०.२	१४	०.२
८०	२८	०.२	२१	०.३	७	०.१
८१	१७	०.१	१०	०.१	७	०.१
८२	२६	०.२	१६	०.२	१०	०.१
८३	१९	०.१	८	०.१	११	०.१
८४	१३	०.१	६	०.१	७	०.१
८५	१५	०.१	६	०.१	९	०.१
८६	१२	०.१	५	०.१	७	०.१
८७	१०	०.१	७	०.१	३	०.०
८८	१३	०.१	५	०.१	८	०.१
८९	२	०.०	१	०.०	१	०.०
९०	४	०.०	२	०.०	२	०.०
९१	४	०.०	२	०.०	२	०.०
९२	६	०.०	३	०.०	३	०.०
९३	३	०.०	२	०.०	१	०.०
९४	४	०.०	४	०.१	०	०.०
९५	१	०.०	१	०.०	०	०.०
९६	१	०.०	१	०.०	०	०.०
९७	१	०.०	०	०.०	१	०.०
९८	१	०.०	०	०.०	१	०.०
९९	१	०.०	१	०.०	०	०.०
१००	१	०.०	१	०.०	०	०.०
जम्मा	१५४४४	१००	७५८७	१००	७८५७	१००

८.११ पाँच बर्ष उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको संरचना

तलको तालिकामा जनसंख्यालाई ५ वर्षको उमेर समूह बनाइ हरेक समूहको संख्या र प्रतिशत प्रस्तुत गरिएको छ । पुरुष र महिलालाई छुट्टाछुट्टै रुपमा १००% मानी हरेक उमेर समूहको प्रतिशत निकालिएको छ । जिल्लाको जनसंख्यामा सबैभन्दा बढी हिस्सा (२५ - २९) वर्ष उमेर समूहको रहेको देखिन्छ जसले ९.०१% हिस्सा ओगटेको छ ।

तालिका नं. ८८ : सन्दकपुर गापाको ५ बर्ष उमेर समूहअनुसार जनसांख्यिक विवरण

क्र.सं.	उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	००-०४	९४३	६.११	५०३	६.४०	४४०	५.८०
२	०५-०९	१०७८	६.९८	५५७	७.०९	५२१	६.८७
३	१०-१४	१०७७	६.९७	५६१	७.१४	५१६	६.८०
४	१५-१९	१२८७	८.३३	६७३	८.५७	६१४	८.०९
५	२०-२४	१३११	८.४९	५९८	७.६१	७१३	९.४०
६	२५-२९	१३९१	९.०१	७१८	९.१४	६७३	८.८७
७	३०-३४	१२७३	८.२४	६४६	८.२२	६२७	८.२६
८	३५-३९	११८१	७.६५	५९०	७.५१	५९१	७.७९
९	४०-४४	१०३३	६.६९	४९८	६.३४	५३५	७.०५
१०	४५-४९	८४९	५.५०	४१२	५.२४	४३७	५.७६
११	५०-५४	९३०	६.०२	४६५	५.९२	४६५	६.१३
१२	५५-५९	८०२	५.१९	४०५	५.१५	३९७	५.२३
१३	६०-६४	८००	५.१८	४३२	५.५०	३६८	४.८५
१४	६५-६९	६२४	४.०४	३२९	४.१९	२९५	३.८९
१५	७०-७४	४०३	२.६१	२१९	२.७९	१८४	२.४३
१६	७५-७९	२८०	१.८१	१४९	१.९०	१३१	१.७३
१७	८०-८४	१०३	०.६७	६१	०.७८	४२	०.५५
१८	८५-८९	५२	०.३४	२४	०.३१	२८	०.३७
१९	९०-९४	२१	०.१४	१३	०.१७	८	०.११
२०	९५+	६	०.०४	४	०.०५	२	०.०३
जम्मा		**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**

८.१२ बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या

नीति निर्माण र योजना तर्जुमाको लागि विभिन्न उमेर समूहअनुसारको जनसङ्ख्या आवश्यक पर्दछ । आर्थिकरुपले सक्रिय र निष्क्रय जनसंख्या तथा आश्रित अनुपात निकाल्नकोलागि बृहत उमेर समूहअनुसारको तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ । १ वर्षमुनिका शिशुको सङ्ख्या खोप व्यवस्थापन, जन्मदर्ताको अभिलेख तुलना लगायतको लागि उपयोगी हुनसक्छ । ५ वर्षमुनिका बालबालिकाको जनसङ्ख्याले पूर्वप्राथमिक र प्राथमिक तहका सम्भाव्य सङ्ख्याको आँकलन गर्न आवश्यक पर्दछ । त्यस्तै १४ वर्ष र सोभन्दा मुनिको जनसङ्ख्याले विद्यालय गइरहेका वा विद्यालयबाहिर रहेको जनसङ्ख्या र परिवारमा आश्रित जनसङ्ख्याबारे सूचना उपलब्ध गराउँदछ भने १८ वर्षभन्दा मुनिको जनसङ्ख्याले कुल बालबालिकाको जनसङ्ख्या बारे जानकारी दिन्छ ।

तलको तालिकामा जनसंख्यालाई १२ बृहत उमेर समूहमा विभाजन गरी वडागत रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा हरेक वडाको जनसंख्यालाई १०० प्रतिशत मानेर हरेक उमेर समूहमा पर्ने जम्मा जनसंख्याको हिस्सा तथा लिङ्गअनुसारको हिस्सा समेत प्रतिशतमा राखिएको छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकाका जम्मा जनसंख्या १५,४४४ मध्ये १.१% जनसंख्या १ बर्ष मुनि रहेका छन् भने ६.१% ० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा पर्दछन् । त्यसैगरी २०.१% जनसंख्या १४ बर्ष मुनिका, २५% जनसंख्या १७ बर्ष मुनिका, १५.१% जनसंख्या (१६-२४) बर्ष उमेर समूहका युवा वर्गका रहेका छन् । त्यस्तै ६५.१% जनसंख्या (१५-५९) बर्ष उमेर समूहमा पर्छन् । तथ्याङ्कले यस गाउँपालिकाको जनसंख्या जनसाँख्यिक लाभांशको अवस्थामा रहेको देखिन्छ । अर्थात काम गर्ने सक्रिय उमेरको जनसंख्याको हिस्सा आश्रित भन्दा बढी रहेको देखिन्छ । जवकि १४ बर्ष मुनिका बाल आश्रितको जनसंख्या २०.१% र ६० बर्ष माथिका बृद्धबृद्धाको जनसंख्या १२.३% गरेर जम्मा ३२.४% मात्रै रहेको छ ।

सामाजिक सुरक्षा लाभान्वितको दृष्टकोणबाट हेर्दा ६० बर्ष माथिका १२.३%, ६५ बर्ष माथिका ७.४% र ६८ बर्ष माथिका ४.६% रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ८९ : सन्दकपुर गापाको बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या

वडा नं.	जम्मा जनसंख्या	१ बर्ष मुनि	०-४ वर्ष	०-१४ वर्ष	०-१७ वर्ष	१५-५९ वर्ष	१६ + बर्ष	१६-२४ वर्ष
		%	%	%	%	%	%	%
जम्मा	**१५४४४**	**१.१**	**६.१**	**२०.१**	**२५.०**	**६५.१**	**७८.२**	**१५.१**
१	**२६१०**	१.०	७.४	२२.६	२७.६	६५.२	७५.२	१६.०
२	**३२१९**	०.८	६.०	१९.३	२३.५	६५.४	७९.६	१४.३
३	**३५८१**	१.१	६.३	२१.२	२७.०	६४.७	७६.७	१५.२
४	**३००५**	१.१	५.३	१९.८	२५.०	६३.७	७८.४	१४.२
५	**३०२९**	१.२	५.६	१७.७	२२.०	६६.७	८१.०	१५.८

वडा नं.	जम्मा जनसंख्या	१६-४० वर्ष	६० + बर्ष	६५ + बर्ष	६८ + बर्ष	महिला (१५-४९ वर्ष)	
		%	%	%	%	%	%
जम्मा	**१५४४४**	**४१.८**	**१४.८**	**९.६**	**७.१**	**४१९०**	**२७.१**
१	**२६१०**	४४.२	१२.३	७.४	४.६	७१५	२७.४
२	**३२१९**	४२.२	१५.३	१०.०	७.२	८४०	२६.१
३	**३५८१**	४०.६	१४.२	९.९	७.५	१००८	२८.१
४	**३००५**	४०.५	१६.५	१०.४	७.८	८०४	२६.८
५	**३०२९**	४१.९	१५.६	१०.१	७.९	८२३	२७.२

८.१३ कुल आश्रित अनुपात

बालबालिकालाई कुनै पनि देशको भविष्यका रूपमा लिइन्छ । यससँगै गाँसिएको अर्को पाटो भनेको बालबालिका कुल आश्रित जनसङ्ख्यामा (बालबालिका र बृद्धवृद्धा) को सबैभन्दा ठुलो हिस्सा हुन आउँछ । बाल-आश्रित अनुपात निकाल्नको लागि बालबालिकाको खास स्थानको जनसङ्ख्यालाई सोही स्थानको (१५-६४) वर्षसम्मको कुल जनसङ्ख्याले भाग गर्ने प्रचलन रहेको छ भने बृद्ध-आश्रितको अनुपात निकाल्नको लागि बृद्धबृद्धाको खास स्थानको जनसङ्ख्यालाई सोही स्थानको (१५-६४) वर्षसम्मको कुल जनसङ्ख्याले भाग गर्ने प्रचलन रहेको छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकाको समग्र बाल-आश्रित अनुपात २८.५% रहेको छ भने बृद्धा-आश्रितको अनुपात १३.७% गरी कुल आश्रित अनुपात ४२.३% हुन आउँछ जबकि (१५-५९) बर्ष उमेर समूहको जनसंख्या ६५.२% रहेको छ । यसको सोझो अर्थ सन्दकपुर गाउँपालिकाको ४२.३% जनसंख्याको ठूलो हिस्सा आर्थिकरुपले सक्रिय ६५.२% जनसंख्यामा आश्रित वा निर्भर रहेको भन्ने बुझिन्छ ।

वडास्तरमा हेर्दा सबैभन्दा बाल-आश्रित अनुपात वडा नं. १ मा ३२.२% र सबैभन्दा कम वडा नं. ५ मा २४.६% रहेको छ । त्यसैगरी बृद्ध-आश्रित सबैभन्दा बढी वडान नं. ४ मा १५% र सबैभन्दा कम वडा नं. १ मा रहेको छ । जसमा कुल-आश्रित सबैभन्दा बढी वडा नं. ३ मा ४५% छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. ५ मा ३८.६% रहेको छ ।

तालिका नं. ९० : सन्दकपुर गापाको कुल आश्रित अनुपातसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	जम्मा जनसंख्या			१५-५९ वर्ष		आश्रित अनुपात		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत	बालबालिका	बृद्धबृद्धा	जम्मा
जम्मा	**१५४४४**	**७८५७**	**७५८७**	**१७०१**	**६५.२**	**२८.५**	**१३.७**	**४२.३**
१	२६१०	१३४७	१२६३	२१०६	६५.४	३२.२	१०.६	४२.८
२	३२१९	१६८७	१५३२	२३१६	६४.७	२७.२	१४.२	४१.४
३	३५८१	१७७७	१८०४	१९१४	६३.७	३०.७	१४.३	४५.०
४	३००५	१५१६	१४८९	२०२०	६६.७	२८.३	१५.०	४३.३
५	३०२९	१५३०	१४९९	१००५७	६५.१	२४.६	१४.०	३८.६

८.१४ वडागतरुपमा उमेर समूहअनुसार जनसंख्या

सन्दकपुर गाउँपालिकाका सबै ५ वटै वडाका उमेर समूहअनुसार लैङ्गिकरुपले अलग-अलग जनसाख्यिक विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ९१ : सन्दकपुर गापाको वडागत र उमेर समूहअनुसारको जनसाख्यिक विवरण

वडा नं. १

क्र.सं.	उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		जनसङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
जम्मा		**२६१०**	**१००**	**१३४७**	**१००**	**१२६३**	**१००**
१	००-०४	१९२	७.३६	१०१	७.५०	९१	७.२१
२	०५-०९	१९२	७.३६	१०४	७.७२	८८	६.९७
३	१०-१४	२०५	७.८५	१०२	७.५७	१०३	८.१६
४	१५-१९	२१८	८.३५	१२१	८.९८	९७	७.६८
५	२०-२४	२५८	९.८९	११३	८.३९	१४५	११.४८
६	२५-२९	२५५	९.७७	१३८	१०.२४	११७	९.२६
७	३०-३४	२२४	८.५८	११४	८.४६	११०	८.७१
८	३५-३९	२०७	७.९३	१०६	७.८७	१०१	८.००
९	४०-४४	१६६	६.३६	७७	५.७२	८९	७.०५
१०	४५-४९	११५	४.४१	५९	४.३८	५६	४.४३
११	५०-५४	१३१	५.०२	७४	५.४९	५७	४.५१
१२	५५-५९	१२७	४.८७	५९	४.३८	६८	५.३८
१३	६०-६४	१२७	४.८७	७१	५.२७	५६	४.४३
१४	६५-६९	१००	३.८३	५८	४.३१	४२	३.३३
१५	७०-७४	४०	१.५३	२४	१.७८	१६	१.२७
१६	७५-७९	३४	१.३०	१७	१.२६	१७	१.३५
१७	८०-८४	१०	०.३८	४	०.३०	६	०.४८
१८	८५-८९	४	०.१५	२	०.१५	२	०.१६
१९	९०-९४	५	०.१९	३	०.२२	२	०.१६
२०	९५+	०	०.००	०	०.००	०	०.००

वडा नं. २

क्र.सं.	उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		जनसङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
जम्मा		**३२१९**	**१००**	**१६८७**	**१००**	**१५३२**	**१००**
१	००-०४	१९४	६.०३	९१	५.३९	१०३	६.७२

२	०५-०९	२००	६.२१	११४	६.७६	८६	५.६१
३	१०-१४	२२६	७.०२	१३७	८.१२	८९	५.८१
४	१५-१९	२४२	७.५२	१३८	८.१८	१०४	६.७९
५	२०-२४	२५६	७.९५	११२	६.६४	१४४	९.४०
६	२५-२९	३०७	९.५४	१६८	९.९६	१३९	९.०७
७	३०-३४	३०३	९.४१	१६१	९.५४	१४२	९.२७
८	३५-३९	२३८	७.३९	१२२	७.२३	११६	७.५७
९	४०-४४	१८८	५.८४	८५	५.०४	१०३	६.७२
१०	४५-४९	१९०	५.९०	९८	५.८१	९२	६.०१
११	५०-५४	१९१	५.९३	९८	५.८१	९३	६.०७
१२	५५-५९	१९१	५.९३	९०	५.३३	१०१	६.५९
१३	६०-६४	१७०	५.२८	९४	५.५७	७६	४.९६
१४	६५-६९	१४४	४.४७	७८	४.६२	६६	४.३१
१५	७०-७४	९०	२.८०	५०	२.९६	४०	२.६१
१६	७५-७९	५८	१.८०	३२	१.९०	२६	१.७०
१७	८०-८४	१५	०.४७	१०	०.५९	५	०.३३
१८	८५-८९	१२	०.३७	७	०.४१	५	०.३३
१९	९०-९४	२	०.०६	१	०.०६	१	०.०७
२०	९५+	२	०.०६	१	०.०६	१	०.०७

वडा नं. ३							
क्र.सं.	उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		जनसङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
जम्मा		**३५८१**	**१००**	**१७७७**	**१००**	**१८०४**	**१००**
१	००-०४	२२७	६.३४	१३२	७.४३	९५	५.२७
२	०५-०९	२६५	७.४०	१२२	६.८७	१४३	७.९३
३	१०-१४	२६६	७.४३	१३७	७.७१	१२९	७.१५
४	१५-१९	३३९	९.४७	१७१	९.६२	१६८	९.३१
५	२०-२४	२८४	७.९३	११४	६.४२	१७०	९.४२
६	२५-२९	२७९	७.७९	१३७	७.७१	१४२	७.८७
७	३०-३४	२५२	७.०४	१२०	६.७५	१३२	७.३२
८	३५-३९	२९०	८.१०	१३०	७.३२	१६०	८.८७
९	४०-४४	२८२	७.८७	१५०	८.४४	१३२	७.३२
१०	४५-४९	२११	५.८९	१०७	६.०२	१०४	५.७६
११	५०-५४	२१८	६.०९	१०७	६.०२	१११	६.१५
१२	५५-५९	१६१	४.५०	८५	४.७८	७६	४.२१
१३	६०-६४	१५४	४.३०	७९	४.४५	७५	४.१६
१४	६५-६९	१३६	३.८०	६८	३.८३	६८	३.७७
१५	७०-७४	९२	२.५७	४९	२.७६	४३	२.३८
१६	७५-७९	७०	१.९५	३९	२.१९	३१	१.७२
१७	८०-८४	३४	०.९५	२२	१.२४	१२	०.६७
१८	८५-८९	१४	०.३९	४	०.२३	१०	०.५५
१९	९०-९४	५	०.१४	३	०.१७	२	०.११
२०	९५+	२	०.०६	१	०.०६	१	०.०६

वडा नं. ४							
क्र.सं.	उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		जनसङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
जम्मा		**३००५**	**१००**	**१५१६**	**१००**	**१४८९**	**१००**
१	००-०४	१५९	५.२९	९२	६.०७	६७	४.५०
२	०५-०९	२२३	७.४२	१११	७.३२	११२	७.५२
३	१०-१४	२१२	७.०५	११०	७.२६	१०२	६.८५
४	१५-१९	२४३	८.०९	१२०	७.९२	१२३	८.२६
५	२०-२४	२४०	७.९९	१२५	८.२५	११५	७.७२
६	२५-२९	२६३	८.७५	१२९	८.५१	१३४	९.००
७	३०-३४	२४६	८.१९	११९	७.८५	१२७	८.५३
८	३५-३९	२३८	७.९२	११८	७.७८	१२०	८.०६
९	४०-४४	१९१	६.३६	८९	५.८७	१०२	६.८५
१०	४५-४९	१५४	५.१२	७१	४.६८	८३	५.५७
११	५०-५४	१८६	६.१९	८८	५.८०	९८	६.५८
१२	५५-५९	१५३	५.०९	७९	५.२१	७४	४.९७
१३	६०-६४	१८३	६.०९	१०१	६.६६	८२	५.५१
१४	६५-६९	१२७	४.२३	६६	४.३५	६१	४.१०
१५	७०-७४	८०	२.६६	४१	२.७०	३९	२.६२
१६	७५-७९	६५	२.१६	३३	२.१८	३२	२.१५
१७	८०-८४	२१	०.७०	११	०.७३	१०	०.६७
१८	८५-८९	१५	०.५०	७	०.४६	८	०.५४
१९	९०-९४	५	०.१७	५	०.३३	०	०.००
२०	९५+	१	०.०३	१	०.०७	०	०.००

वडा नं. ५							
क्र.सं.	उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		जनसङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
जम्मा		३०२९	१००	१५३०	१००	१४९९	१००
१	००-०४	१७१	५.६५	८७	५.६९	८४	५.६०
२	०५-०९	१९८	६.५४	१०६	६.९३	९२	६.१४
३	१०-१४	१६८	५.५५	७५	४.९०	९३	६.२०
४	१५-१९	२४५	८.०९	१२३	८.०४	१२२	८.१४
५	२०-२४	२७३	९.०१	१३४	८.७६	१३९	९.२७
६	२५-२९	२८७	९.४८	१४६	९.५४	१४१	९.४१
७	३०-३४	२४८	८.१९	१३२	८.६३	११६	७.७४
८	३५-३९	२०८	६.८७	११४	७.४५	९४	६.२७
९	४०-४४	२०६	६.८०	९७	६.३४	१०९	७.२७
१०	४५-४९	१७९	५.९१	७७	५.०३	१०२	६.८०
११	५०-५४	२०४	६.७३	९८	६.४१	१०६	७.०७
१२	५५-५९	१७०	५.६१	९२	६.०१	७८	५.२०
१३	६०-६४	१६६	५.४८	८७	५.६९	७९	५.२७
१४	६५-६९	११७	३.८६	५९	३.८६	५८	३.८७
१५	७०-७४	१०१	३.३३	५५	३.५९	४६	३.०७
१६	७५-७९	५३	१.७५	२८	१.८३	२५	१.६७
१७	८०-८४	२३	०.७६	१४	०.९२	९	०.६०
१८	८५-८९	७	०.२३	४	०.२६	३	०.२०
१९	९०-९४	४	०.१३	१	०.०७	३	०.२०
२०	९५+	१	०.०३	१	०.०७	०	०.००

खण्ड - ९

जातजाति, भाषा तथा धर्मसम्बन्धी विवरण

९.१ जातजातिको अवस्था

सन्दकपुर गाउँपालिकामा जातिगत विविधता रहेको पाइन्छ । यहाँ बसोबास गर्ने प्रमुख ५ जातजातिहरुमा राई (३७.५४ %), गुरुङ(१९.८७ %), याक्थुम/लिम्बु (१२.६७ %), ब्राम्हण पहाडी (११.९१ %) र शेर्पा (४.५ %) रहेका छन् । यसका साथै धेरै जातजातिहरु बसोबास रहेको तलको तालिकामा देख्न सकिन्छ । १० भन्दा कम संख्यामा रहेका जातजातिहरुलाई अन्यमा एकमुष्ठ राखिएको छ भने विदेशीको संख्यालाई पनि अलग्गै राखिएको छ ।

तालिका नं. ९२ : इलाम जिल्लाको जातजातिअनुसार जनसंख्याको संरचना

क्र.स.	जातजाति	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
इलाम जिल्ला		**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**
१	राई	५७९८	३७.५४	२९८६	३८.००	२८१२	३७.०६
२	गुरुङ	३०६९	१९.८७	१५०८	१९.१९	१५६१	२०.५७
३	याक्थुङ/लिम्बु	१९५६	१२.६७	९७७	१२.४३	९७९	१२.९०
४	ब्राम्हण पहाडी	१८३९	११.९१	९५४	१२.१४	८८५	११.६६
५	शेर्पा	६९५	४.५०	३६८	४.६८	३२७	४.३१
६	क्षेत्री	४८४	३.१३	२५४	३.२३	२३०	३.०३
७	मगर	४८२	३.१२	२३८	३.०३	२४४	३.२२
८	सुनुवार	३४४	२.२३	१६८	२.१४	१७६	२.३२
९	बिश्वकर्मा	२०८	१.३५	११०	१.४०	९८	१.२९
१०	तामाङ	१७०	१.१०	८४	१.०७	८६	१.१३
११	परियार	१२७	०.८२	६२	०.७९	६५	०.८६
१२	थुलुङ	५७	०.३७	२४	०.३१	३३	०.४३
१३	नेवार	४५	०.२९	२७	०.३४	१८	०.२४

क्र.स.	जातजाति	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१४	चाम्लिङ	२१	०.१४	१४	०.१८	७	०.०९
१५	घर्ती/भुजेल	१९	०.१२	९	०.११	१०	०.१३
१६	खालिङ	१८	०.१२	९	०.११	९	०.१२
१७	थामी	१४	०.०९	१०	०.१३	४	०.०५
१८	बाहिङ	१३	०.०८	७	०.०९	६	०.०८
१९	ठकुरी	१०	०.०६	६	०.०८	४	०.०५
२०	अन्य	५७	०.३७	३२	०.४१	२५	०.३३
२१	विदेशी	१८	०.१२	१०	०.१३	८	०.११

९.२ जातजातिको समूहगत जनसंख्या

यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यालाई विभिन्न ६ ओटा समूहमा समूहीकृत गर्दा सर्वाधिक हिस्सा हिमाली/पहाडी जनजाति (८२.२९%) को रहेको छ । दोस्रो र तेस्रोमा क्रमशः पहाडी जातजाति (१५.११%) र पहाडी दलित (२.१९%) को रहेको छ । अन्यको हिस्सा १ प्रतिशतभन्दा कम मात्र रहेको छ जुन तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ९३ : सन्दकपुरको जातजातिको समूहगत जानसाख्यिक विवरण

क्र.सं.	जातजाति समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
सबै जातजाति		**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**
१	हिमाली/पहाडी जनजाति	१२७०९	८२.२९	६४३१	८१.८५	६२७८	८२.७५
२	पहाडी जातजाति	२३३४	१५.११	१२१४	१५.४५	११२०	१४.७६
३	पहाडी दलित	३३८	२.१९	१७४	२.२१	१६४	२.१६
४	मधेश/तराई जातजाति	१८	०.१२	१२	०.१५	६	०.०८
५	तराई जनजाति	१७	०.११	१२	०.१५	५	०.०७
६	अन्य, विदेशी र उल्लेख नभएका	२८	०.१८	१४	०.१८	१४	०.१८

९.३ जातजातिअनुसार साक्षरतादर

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाको समग्र साक्षरतादर ८१.७% रहेको छ जुन सबै जातजातिको औषत साक्षरतादर हो । नीतिनिर्माताहरुका लागि खण्डीकृत साक्षरतादर विशेष उपयोगी हुने गरेको छ । जातजातिगत साक्षरतादरमा उल्लेखनीय भिन्नता रहेको देखिन्छ । जातजातिअनुसार राईको सबैभन्दा बढी ८०.४% रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी अन्य जातजातिको साक्षरतादर तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ९४ : सन्दकपुर गापाको जातजातिअनुसारको साक्षरतादरसम्बन्धी विवरण (% मा)

क.सं.	जातजाति	५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जम्मा जनसंख्या	साक्षरता दर		
			पुरुष	महिला	जम्मा
सन्दकपुर गापा		**१४५०१**	**८१.७**	**८७.९**	**७५.३**
१	राई	५४०१	८०.४	८६.९	७३.६
२	गुरुङ	२९२०	८०.०	८६.६	७३.७
३	याक्थुङ/लिम्बु	१८२५	८०.३	८५.६	७५.३
४	ब्राम्हण पहाडी	१७४९	८६.९	९३.२	८०.२
५	शेर्पा	६५८	८१.२	८६.०	७५.७
६	मगर	४५८	८२.८	९०.५	७५.५
७	क्षेत्री	४५०	८८.७	९५.२	८१.९
८	सुनुवार	३१५	८९.८	९२.९	८६.९
९	बिश्वकर्मा	१९०	८२.६	९१.१	७३.०
१०	तामाङ	१६२	७२.८	७७.८	६७.९
११	परियार	१२०	८७.५	९३.४	८१.४
१२	थुलुङ	५२	७१.२	८२.६	६२.१
१३	नेवार	४२	७८.६	८३.३	७२.२
१४	चाम्लिङ	२०	७५.०	७८.६	६६.७

क्र.सं.	जातजाति	५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जम्मा जनसंख्या	साक्षरता दर		
			पुरुष	महिला	जम्मा
१५	घर्ती/भुजेल	१८	७२.२	८७.५	६०.०
१६	खालिङ	१५	९३.३	१००.०	८७.५
१७	थामी	१३	६१.५	६६.७	५०.०
१८	बाहिङ	१३	९२.३	१००.०	८३.३
१९	अन्य, विदेशी र उल्लेख नभएका	८०	९०.०	९५.६	८२.९

९.४ जातजातिको समूहगत साक्षरतादर

नीतिनिर्माताहरुका लागि खण्डीकृत साक्षरतादर विशेष उपयोगी हुने गरेको छ । जातजातिगत साक्षरतादरमा उल्लेखनीय भिन्नता रहेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको साक्षरतादरलाई विभिन्न ६ ओटा समूहमा समूहीकृत गर्दा सर्वाधिक हिस्सा हिमाली/पहाडी जनजाति (८०.५%) को रहेको छ । दोस्रो र तेस्रोमा क्रमशः पहाडी जातजाति (८७.३%) र पहाडी दलित (८४.७%) को रहेको छ । अन्यको साक्षरतादर तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ९५ : सन्दकपुर गापाको जातजातिको समूहगत साक्षरतादरसम्बन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

क्र.सं.	जातजाति	५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जम्मा जनसंख्या	साक्षरता दर
	सबै जातजाति	**१४५०१**	**८१.७**
१	हिमाली/पहाडी जनजाति	११९२०	८०.५
२	पहाडी जातजाति	२२०८	८७.३
३	पहाडी दलित	३१३	८४.७
४	मधेश/तराई जातजाति	१७	१००.०
५	तराई जनजाति	१६	१००.०
६	अन्य, विदेशी र उल्लेख नभएका	२७	८५.२

९.५ मातृभाषाअनुसारको जनसंख्या अवस्था

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने कुल जनसंख्याले १६ ओटाभन्दा बढी मातृभाषामा बोलचाल गरेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा बोलिने मातृभाषा हेर्दा सबैभन्दा बढी ४३.६% नेपाली भाषा र दोस्रोमा १६.३% वान्तवा भाषा रहेको छ । त्यसैगरी लिम्बु भाषीहरु ११.५%, राई भाषी ८.९%, गुरुङ ६.७%, शेर्पा ४%, मगरदुत भाषी २.६% रहेका छन् भने थप विवरण तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ । १० जनाभन्दा कम जनसंख्या भएका मातृभाषाहरुलाई एकमुष्ट रुपमा अन्य भाषामा राखिएको छ ।

तालिका नं. ९६ : सन्दकपुर गापाको मातृभाषासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	मातृभाषा	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा		**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**
१	नेपाली	६७३१	४३.६	३४३६	४३.७	३२९५	४३.४
२	वान्तवा	२५२२	१६.३	१२९९	१६.५	१२२३	१६.१
३	याक्थुङ/लिम्बु	१७८०	११.५	८७८	११.२	९०२	११.९
४	राई	१३७७	८.९	६९६	८.९	६८१	९.०
५	गुरुङ	१०३५	६.७	४९४	६.३	५४१	७.१
६	शेर्पा	६१२	४.०	३१९	४.१	२९३	३.९
७	मगर धुत	४०५	२.६	२०४	२.६	२०१	२.६
८	चाम्लिङ	३०८	२.०	१७७	२.३	१३१	१.७
९	थुलुङ	२५३	१.६	१२०	१.५	१३३	१.८
१०	सुनुवार	१४२	०.९	७४	०.९	६८	०.९
११	तामाङ	८०	०.५	३९	०.५	४१	०.५
१२	खालिङ	६३	०.४	३१	०.४	३२	०.४
१३	नाछिरिङ	२७	०.२	१८	०.२	९	०.१
१४	मैथिली	१९	०.१	१३	०.२	६	०.१
१५	साम्पाङ	१५	०.१	७	०.१	८	०.१
१६	वालिङ/वालुङ	१२	०.१	८	०.१	४	०.१
१७	अन्य	६३	०.४	४४	०.६	१९	०.३

९.६ दोश्रो भाषाअनुसारको जनसंख्या

समाजमा विभिन्न मातृभाषा बोल्ने समुदायका व्यक्तिहरु हुने भएकोले आफ्नो परिवार र समभाषी समुदायभित्र मातृभाषाको व्यवहार गरेपनि फरक समुदायका व्यक्तिसँग र अवस्थाअनुसार एकै परिवारभित्र समेत दोस्रो भाषा बोल्ने जनसंख्या हुनसक्दछ । नेपाल बहुभाषिक देश भएकोले स्थान विशेषमा पनि बहुभाषिक व्यक्तिहरुले बसोबास गरेका हुनसक्दछन् । दोस्रो भाषा भन्नाले आफ्नो मातृभाषा बाहेक अर्को सबैभन्दा बढी प्रयोग गर्ने भाषा अर्थात सम्पर्क भाषा बुझिन्छ । यस गाउँपालिकामा मातृभाषाबाहेक अरु कुनै दोस्रो भाषा नहुने जनसंख्या ४७.२२% रहेको देखिन्छ । नेपाली भाषा हुने जनसंख्या ४६.२% र राई दोश्रो भाषा हुने जनसंख्या १.८५% रहेको छ । अरु भाषालाई दोस्रो भाषाको रुपमा प्रयोग गर्ने जनसंख्या ४.७% रहेको छ ।

तालिका नं. ९७ : सन्दकपुर गापाको दोश्रो भाषाअनुसारको जनसांख्यिक विवरण

क्र.सं.	दोस्रो भाषा	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
	जम्मा	**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**
१	दोस्रो भाषा नहुने	७२९३	४७.२२	३७३५	४७.५४	३५५८	४६.९०
२	नेपाली	७१३५	४६.२०	३५८५	४५.६३	३५५०	४६.७९
३	राई	२८६	१.८५	१४६	१.८६	१४०	१.८५
४	भोटे	१४८	०.९६	९१	१.१६	५७	०.७५
५	वान्तवा	१४०	०.९१	७९	१.०१	६१	०.८०
६	याक्थुङ/लिम्बु	१३६	०.८८	७१	०.९०	६५	०.८६
७	चाम्लिङ	८३	०.५४	४३	०.५५	४०	०.५३
८	थारु	३७	०.२४	१६	०.२०	२१	०.२८
९	गुरुङ	३६	०.२३	१८	०.२३	१८	०.२४
१०	मैथिली	३२	०.२१	१६	०.२०	१६	०.२१
११	शेर्पा	२९	०.१९	१२	०.१५	१७	०.२२
१२	अंग्रेजी	१३	०.०८	९	०.११	४	०.०५
१३	अवधी	१२	०.०८	४	०.०५	८	०.११
१४	बाजिका	१०	०.०६	३	०.०४	७	०.०९
१५	अन्य	५४	०.३५	२९	०.३७	२५	०.३३

९.७ पुर्खाको भाषाअनुसार जनसंख्या

पुस्तान्तरण सँगसँगै भाषामा पनि परिवर्तन हुनु स्वाभाविक मानिन्छ । मिश्रित समुदाय तथा भूमण्डलीकरणका कारणले कतिपय भाषाहरु हराउँदै जाने तथा कतिपय भाषाहरु फैलँदै जाने हुन सक्दछन् । सामान्यतः पछिल्लो पुस्ताले आफ्नो पुर्खाको भाषा बिर्सिंदै जाने वा कम प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । भाषाको संरक्षण तथा सम्बर्धनमा पुर्खाको भाषासम्बन्धी तथ्याङ्कको ठूलो महत्व रहन्छ ।

यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यामध्ये पुर्खाको भाषा नेपाली हुने जनसंख्या २५.३% रहेको छ भने १७.७% जनसंख्याको पुर्खाको भाषा वान्तवा रहेको देखिन्छ । थप विवरण तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ९८ : सन्दकपुर गापामा पुर्खाको भाषाअनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	पुर्खाको भाषा	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा		१५४४४	१००	७८५७	१००	७५८७	१००
१	नेपाली	३९१५	२५.३	२०१३	२५.६	१९०२	२५.१
२	वान्तवा	२७३२	१७.७	१४०६	१७.९	१३२६	१७.५
३	राई	२१३८	१३.८	१०८९	१३.९	१०४९	१३.८
४	गुरुङ	२०२९	१३.१	९८३	१२.५	१०४६	१३.८
५	याक्थुङ/लिम्बु	१९३९	१२.६	९६५	१२.३	९७४	१२.८
६	शेर्पा	७०७	४.६	३६८	४.७	३३९	४.५
७	मगर धुत	४४७	२.९	२२३	२.८	२२४	३.०
८	चाम्लिङ	३९०	२.५	२१५	२.७	१७५	२.३
९	सुनुवार	३२३	२.१	१५९	२.०	१६४	२.२
१०	थुलुङ	३२२	२.१	१५४	२.०	१६८	२.२
११	तामाङ	१६०	१.०	७८	१.०	८२	१.१
१२	खालिङ	६९	०.४	३३	०.४	३६	०.५
१३	नाछिरिङ	६१	०.४	४१	०.५	२०	०.३

क.सं.	पुर्खाको भाषा	जम्मा		पुरुष		महिला	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१४	अन्य	५९	०.४	४१	०.५	१८	०.२
१५	बाहिङ/बायुङ	५५	०.४	३३	०.४	२२	०.३
१६	मैथिली	२४	०.२	१५	०.२	९	०.१
१७	साम्पाङ	२०	०.१	९	०.१	११	०.१
१८	संस्कृत	२०	०.१	१०	०.१	१०	०.१
१९	भुजेल	१८	०.१	१०	०.१	८	०.१
२०	नेवारी	१६	०.१	१२	०.२	४	०.१

९.८ धर्म सम्बन्धी विवरण

जनगणनामा धर्मसम्बन्धी प्रश्नले निरन्तरता पाउँदै आएको छ । धर्म मानिसको आस्था, पहिचान, संस्कृति र सभ्यतासँग जोडिएको विषय हो । समाज वा कुनै भौगोलिक क्षेत्र कुन हदसम्म बहुधार्मिक रहेको छ भन्ने सूचना धर्मसम्बन्धी तथ्याङ्कबाट मिल्ने हुनाले यसप्रति जनचासो निरन्तर बढीरहेको छ । यस गाउँपालिकामा जम्मा ५ वटा धर्मालम्वीहरुको अक्सर बसोबास रहेको देखिन्छ । जसमा किराँत धर्म मान्ने सबैभन्दा बढी ४६.३%, बौद्ध धर्म मान्ने २८%, हिन्दु धर्म मान्ने २१.१%, क्रिश्चियन धर्म मान्ने ४.६% र इस्लाम धर्म मान्ने मान्नेहरुको संख्या पनि रहेको छ ।

तालिका नं. ९९ : सन्दकपुर गापामा धर्मअनुसारको जनसंख्या

धर्म	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**
किराँत	७१५३	४६.३	३६५७	४६.५	३४९६	४६.१
बौद्ध	४३२४	२८.०	२१५३	२७.४	२१७१	२८.६
हिन्दु	३२५१	२१.१	१६८६	२१.५	१५६५	२०.६
क्रिश्चियन	७१२	४.६	३५८	४.६	३५४	४.७
इस्लाम	४	०.०	३	०.०	१	०.०

९.९ नेपाल बसोबास गर्ने विभिन्न देशका नागरिकका जनसंख्या

जनगणनाको अवधिमा नेपालभित्र अक्सर बसोबास गर्ने सबै व्यक्तिहरुको गणना गरिन्छ । यहाँ बुझ्नैपर्ने यथार्थ यो छ कि विदेशी कुटनीतिक नियोगभित्र बसोबास गर्ने व्यक्तिहरुलाई पनि नेपालको जनसंख्यामा गणना गरिन्छ भने नेपालस्थित विदेशी कुटनीतिक नियोगभित्र बसोबास गर्ने व्यक्तिलाई नेपालको जनसंख्यामा समावेश गरिँदैन । जनगणनाको तथ्याङ्क सङ्कलनको अवधिभित्र पर्यटक भई वा अन्य उद्देश्यले नेपालमा आएका तर अक्सर बसोबास नभएका कुनै पनि विदेशी नागरिकलाई नेपालको जनगणनामा गणना गरिँदैन ।

पछिल्लो बाह्रौं राष्ट्रिय जनगणनाअनुसार नेपालमा कुल १,७९,७५५ जना विदेशी नागरिकले अक्सर बसोबास गरेको देखिन्छ जसलाई नेपालको कुल जनसङ्ख्या २,९१,६४,५७८ भित्र समावेश गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको कुल १५,४४४ जनसङ्ख्यामध्ये १८ जना (०.१%) भारतीय नागरिक रहेको देखिन्छ । भारतीय नागरिकबाहेक अन्य कुनैपनि देशका नागरिक सन्दकपुर गाउँपालिकामा गणनाको अवधिमा अक्सर बसोबास गरेको देखिदैन ।

तालिका नं. १०० : सन्दकपुर गापामा बसोबास गर्ने विभिन्न देशका नागरिकसम्बन्धी विवरण

क्षेत्र	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
नेपाली	१५४२६	९९.९	७८४७	९९.९	७५७९	९९.९
भारतीय	१८	०.१	१०	०.१	८	०.१
जम्मा	**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**

खण्ड - १०

वैवाहिक अवस्थासम्बन्धी विवरण

१०.१ वैवाहिक स्थिति (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

जनगणनामा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको प्रत्येक व्यक्तिलाई निजका वैवाहिक अवस्थाबारे प्रश्न सोधिएको थियो । वैवाहिक स्थितिसम्बन्धी प्रश्नबाट कुनै व्यक्ति विवाहित वा अविवाहित के हो भन्ने सूचनाका साथसाथै विवाहितमध्ये कुनै व्यक्तिको अवस्था विधुर/विधवा, पारपाचुके वा छुट्टिएको कुन हो भन्ने तथ्याङ्क उपलब्ध हुन्छ ।

कम्तिमा एकपटक विवाह भएका जनसंख्या भन्नाले हाल विवाहित अवस्थामा रहेका वा विधुर/विधवा अवस्थामा रहेका वा पारपाचुके गरेका र छुट्टिएर बसेकाहरु पर्दछन् । विवाहित जनसंख्यामा जीवनमा एकपटक वा बहुपटक विवाह गरेका वा विधुर/विधवा भइ वा पारपाचुके गरी पुनः विवाह गरेको जनसंख्या बुझ्नुपर्दछ । यस गाउँपालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल जनसंख्या १३,४२३ मध्ये अविवाहितको जनसंख्या ३०.४% रहेको छ भने ६४.४% विवाहित रहेको देखिन्छ ।

विधुर/विधवाको जनसङ्ख्यामा गणना हुनका लागि पति वा पत्नीमध्ये एकजनाको मृत्यु भइसकेको र जीवित पति वा पत्नीले पुनर्विवाह नगरी बसेको अवस्था हुनुपर्दछ । विधवा महिलालाई राज्यले एकल महिलाको रूपमा स्वीकार गरेको र तोकिएअनुसारको मासिक निर्वाह भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएको छ । स्थानीय तहका योजनाकालागि यो तथ्याङ्क पनि महत्वपूर्ण मानिन्छ । यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल जनसंख्या १३,४२३ मध्ये ४.३% विधुर/विधवा अवस्थाका रहेका छन् ।

कानुनी रूपमा पति र पत्नी अलग भएको अवस्था पारपाचुके हो । कुनै धार्मिक सम्प्रदायमा परम्पराअनुसार पति पत्नी पारपाचुकेकै हैसियतमा अलग भएको जनसङ्ख्यासमेत पारपाचुकेमै

गत जनगणनामा समावेश गरिएको छ । यस गाउँपालिकामा पारपाचुके भएको जनसङ्ख्या समग्रमा ०.२% रहेको छ ।

छुट्टिएको जनसङ्ख्या यस गाउँपालिकामा ०.८% रहेको छ । वैवाहिक जीवनमा पति र पत्नीबिच मनोमालिन्य भई छुट्टै बसेको तर वैधानिक रूपमा पारपाचुके नभएको अवस्थामा रहेका जनसङ्ख्यालाई छुट्टिएकोअन्तर्गत गणना गरिएको छ ।

तालिका नं. १०१ : सन्दकपुर गापामा १० वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक अवस्था

वैवाहिक स्थिति	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१० वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	**१३४२३**	**१००**	**६७९७**	**१००**	**६६२६**	**१००**
अविवाहित	४०७९	३०.४	२३४५	३४.५	१७३४	२६.२
विवाहित	८६४५	६४.४	४१४५	६१.०	४५००	६७.९
विधुर/विधवा	५७२	४.३	२२३	३.३	३४९	५.३
पारपाचुके	२६	०.२	१८	०.३	८	०.१
छुट्टिएका	१०१	०.८	६६	१.०	३५	०.५

१०.२ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

उमेरअनुसार १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्याले फरक-फरक उमेरमा पहिलो विवाह गरेको हुन सक्छन् । सामाजिक संरचना र परम्परा, पारिवारिक अवस्था, वैयक्तिक चाहना, बाध्यतालगायतका कारणले पुरुष र महिलाको विवाह गर्ने उमेर फरक-फरक हुन्छ । कतिपय व्यक्तिले एकपटकभन्दा बढी विवाह गरेका हुनसक्दछन् तर जनगणनामा व्यक्तिको पहिलोपटक कुन उमेरमा विवाह भएको थियो सोही तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरिन्छ ।

अहिलेको अवस्थामा १० वर्ष मुनि विवाह गर्ने नभेटिने भएतापनि आजभन्दा केहि दशकअघि नेपाली समाजमा केटा र केटीको सानै उमेरमा विवाह गरिदिने चलन थियो । जनगणनाको

प्रतिवेदन अनुसार यस नगरपालिकामा १० वर्ष नपुगी विवाह गर्ने जनसंख्या ०.१% देखिन्छ छ । ५० वर्ष कटेर पहिलो पटक विवाह गर्नेको संख्या १२ रहेको छ जसमा ९ जना पुरुष र ३ जना महिला छन् । सबैभन्दा बढी (१८-२०) बर्षभित्रमा विवाह गर्ने २५.६% र (२१-२४) बर्षभित्रमा विवाह गर्ने २४.९% रहेका छन् । थप विवरण तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. १०२ : सन्दकपुर गापामा पहिलो विवाह गर्दाको उमेरअनुसारको विवरण

उमेर समूह	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
जम्मा	**९३४४**	**१००**	**४४५२**	**१००**	**४८९२**	**१००**
१० वर्ष मुनि	११	०.१	२	०.०	९	०.२
१०-१४	३०१	३.२	६३	१.४	२३८	४.९
१५-१७	१२७०	१३.६	२९३	६.६	९७७	२०.०
१८-२०	२३८८	२५.६	९००	२०.२	१४८८	३०.४
२१-२४	२३३०	२४.९	११५४	२५.९	११७६	२४.०
२५-२९	१८७१	२०.०	११७६	२६.४	६९५	१४.२
३०-३४	७८७	८.४	५८१	१३.१	२०६	४.२
३५-३९	२५७	२.८	१८६	४.२	७१	१.५
४०-४४	९१	१.०	६७	१.५	२४	०.५
४५-४९	१७	०.२	१६	०.४	१	०.०
५० वर्ष माथि	१२	०.१	९	०.२	३	०.१
उल्लेख नभएको	९	०.१	५	०.१	४	०.१

१०.३ वडाअनुसार पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

विवाह गर्ने उमेर समुदाय, समाज, भूगोल, परम्परा, पारिवारिक अवस्था आदिसँग अन्तरसम्बन्धित हुन्छ । राज्यले जारी गरेको कानुनले पनि वैवाहिक उमेरको सीमालाई धेरै हदसम्म नियन्त्रण

गरेको हुन्छ । विवाहित जनसङ्ख्यामध्ये सन्दकपुर गाउँपालिकामा विवाह भएका पुरुष तथा महिलाको विवाह गर्दाको औषत उमेर २२.६ वर्ष रहेको छ । यहाँका विवाहित पुरुषको विवाह गर्दाको औषत उमेर २४.५ वर्ष र महिलाको २०.९ वर्ष रहेको छ । पुरुषको विवाह गर्दाको औषत उमेर महिलाको भन्दा ३.६ प्रतिशत विन्दुले माथि रहेको छ

तालिका नं. १०३ : वडाअनुसार पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

वडा नं.	जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**२२.६**	**२४.५**	**२०.९**
१	२२	२३.६	२०.४
२	२२.९	२४.९	२१
३	२२.५	२४.६	२०.६
४	२२.६	२४.३	२१.२
५	२३	२५	२१.२

१०.४ एकल महिला (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

राज्यले एकल महिलालाई सामाजिक सुरक्षाको प्रबन्ध गरेको छ । समाज पनि बिस्तारै एकल महिलाका समस्या र मुद्दाप्रति सकारात्मक हुँदै गएको देखिन्छ । नीतिनिर्माता र निर्णयकर्तालाई एकल महिलाको तथ्याङ्क उपयोगी हुने गरेको छ । एकल महिलाको तथ्याङ्कले वैयक्तिक, पारिवारिक र सामाजिक संरचनाको बारेमा यथेष्ट सूचना प्रवाह गर्दछ । यहाँ एकल महिलाको परिभाषा प्रस्तुत गर्नु मनासिब ठानिएको छ ।

एकल महिलामा गणना हुनका लागि कुनै महिला विधवा, पारपाचुके भएको, श्रीमान् सँग छुट्टिएर बसेको, ३५ वर्षभन्दा माथिको उमेरसम्म विवाह नगरी बसेको र श्रीमान् बेपत्ता भएका वा हराएका हुनुपर्दछ । तर, राष्ट्रिय जनगणनमा श्रीमान् बेपत्ता भएका वा हराएका महिलाको विवरण सङ्कलन नगरिएको कारणले यस प्रतिवेदनमा अघिल्ला चार प्रकारका महिलाहरूलाई एकल महिलाको रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिका रहेका १० बर्ष वा सोभन्दा माथिका महिलाको कुल जनसंख्या ६६२६ रहेको छ भने एकल महिलाको संख्या ६१८ रहेको छ जुन जनसंख्याको ९.३३% हुन आउँछ । वडाअनुसार हेर्ने हो भने सबैभन्दा बढी वडा नं. ३ मा १७६ जना र सबैभन्दा कम वडा नं. १ मा ५६ जना रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १०४ : सन्दकपुर गापामा रहेका एकल महिलासम्बन्धी विवरण (१० बर्ष वा सो माथि)

वडा नं.	जम्मा महिलाको संख्या	एकल महिलाको	
		संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**६६२६**	**६१८**	**९.३३**
१	१०८४	५६	५.१७
२	१३४३	१४५	१०.८
३	१५६६	१७६	११.२४
४	१३१०	१३०	९.९२
५	१३२३	१११	८.३९

खण्ड - ११

जेष्ठ नागरिकसम्बन्धी विवरण

ज्येष्ठ नागरिक परिवार एवम् समाजका अभिभावक हुन् । हरेक व्यक्तिले आफ्नो जीवनकालमा यो अवस्थालाई अनुभव गर्नैपर्दछ । राज्यले पनि सामाजिक सुरक्षा भत्तालगायतका नीति तथा कार्यक्रममार्फत ज्येष्ठ नागरिकको पक्षपोषण गरेको देखिन्छ । आश्रित जनसङ्ख्याको गणना गर्दा ज्येष्ठ नागरिकको सङ्ख्या आवश्यक पर्दछ । ज्येष्ठ नागरिकको सङ्ख्याले जनसङ्ख्याको बनावट र जीवन प्रत्याशासमेतलाई प्रतिविम्बित गर्दछ । जेष्ठ नागरिक भन्नाले ६० वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या बुझ्नुपर्दछ ।

११.१ वडाअनुसार जेष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपात

सन्दकपुर गाउँपालिकाको जम्मा जनसंख्याको अनुपातमा ६० बर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको हिस्सा १४.८% रहेको छ जसमा पुरुष ८% र महिला ६.९% रहेका छन् । जसको लैङ्गिक अनुपात ८५.९ रहेको छ ।

वडाअनुसार हेर्ने हो भने सबैभन्दा बढी वडा नं. ४ मा १६.५% र कम वडा नं. १ मा १२.३% रहेको छ ।

तालिका नं. १०५ : सन्दकपुर गापामा वडाअनुसार जेष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपातको विवरण

वडा नं.	पालिकाको जनसंख्या			६० बर्ष वा सोभन्दा माथिको जेष्ठ नागरिक						
				जनसंख्या			वडाको प्रतिशत			लैङ्गिक अनुपात
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	
जम्मा	**१५४४४**	**७८५७**	**७५८७**	**२२८९**	**१२३१**	**१०५८**	**१४.८**	**८.०**	**६.९**	**८५.९**
१	२६१०	१३४७	१२६३	३२०	१७९	१४१	१२.३	६.९	५.४	७८.८
२	३२१९	१६८७	१५३२	४९३	२७३	२२०	१५.३	८.५	६.८	८०.६
३	३५८१	१७७७	१८०४	५०७	२६५	२४२	१४.२	७.४	६.८	९१.३
४	३००५	१५१६	१४८९	४९७	२६५	२३२	१६.५	८.८	७.७	८७.५
५	३०२९	१५३०	१४९९	४७२	२४९	२२३	१५.६	८.२	७.४	८९.६

११.२ वडाअनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न योग्य जेष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपात

नेपाल सरकारले आ.व. २०८१/८२ सम्म ६८ वर्ष उमेर पूरा भएका सबै ज्येष्ठ नागरिकलाई मासिक रुपमा सामाजिक भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएकोमा आगामि आ.व. २०८२/८३ देखि ७० वर्ष पूरा भएका जेष्ठ नागरिकहरुलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउने घोषणा गरेको छ । तलको तालिकामा दुवै उमेर समूहका नागरिकको वडागत संख्या राखिएको छ जसले आगामी आर्थिक वर्षहरुमा यस नगरपालिकामा हुने जेष्ठ नागरिक तथा सामाजिक सुरक्षा भत्ताको अनुमान गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

यस गाउँपालिकामा ६८ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या १०९६ (७.१%) रहेको छ भने ७० वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या ८६५ (५.६%) प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका नं. १०६ : सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न योग्य जेष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपात

वडा नं.	पालिकाको जनसंख्या	६८ बर्ष वा सोभन्दा माथिको जेष्ठ नागरिक				७० बर्ष वा सोभन्दा माथिको जेष्ठ नागरिक			
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	जम्मा %	पुरुष	महिला	जम्मा	जम्मा %
जम्मा	**१५४४४**	**५९२**	**५०४**	**१०९६**	**७.१**	**४७०**	**३९५**	**८६५**	**५.६**
१	२६१०	६३	५८	१२१	४.६	५०	४३	९३	३.६
२	३२१९	१२९	१०४	२३३	७.२	१०१	७८	१७९	५.६
३	३५८१	१४५	१२४	२६९	७.५	११८	९९	२१७	६.१
४	३००५	१२१	११२	२३३	७.८	९८	८९	१८७	६.२
५	३०२९	१३४	१०६	२४०	७.९	१०३	८६	१८९	६.२

११.३ बुढ्यौलीको जनसंख्या र बुढ्यौलीको सुचकाङ्क

विश्वव्यापी रूपमा ६५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्यालाई बुढ्यौली जनसङ्ख्याका रूपमा लिइन्छ । यस्तो तथ्याङ्कबाट बुढ्यौली जनसङ्ख्याको स्वास्थ्य, जीवनशैली, आर्थिक सक्रियता लगायतका विषयमा पर्याप्त सूचना प्राप्त हुन्छ । बुढ्यौली सूचकाङ्क निकाल्नका लागि पनि यो तथ्याङ्क आवश्यक छ । बुढ्यौली सूचकाङ्क निकाल्नको लागि १४ वर्ष मुनिको कुल

जनसङ्ख्याले ६५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल जनसङ्ख्यालाई भाग गरेर प्रतिशतमा रूपान्तरण गरिन्छ । बुढ्यौली सूचकाङ्क बढ्नु भनेको उक्त क्षेत्रको जनसङ्ख्या बुढ्यौली उन्मुख हुदै गएको वा भएको भन्ने जनाउँछ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाको बुढ्यौली सूचकाङ्क ४८.१ रहेको छ जसको अर्थ १०० जना बालबालिका हुँदा ४८.१ जना ६५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या हुन्छ भन्ने हो ।

त्यसैगरी वडागतरुपले हेर्दा सबैभन्दा बढी वडा नं. ५ को ५७ रहेको छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. १ को ३२.८ रहेको छ ।

तालिका नं. १०७ : सन्दकपुर गापाको बुढ्यौलीको जनसंख्या र बुढ्यौलीको सूचकाङ्क

वडा नं.	पालिकाको जम्मा	०-१४ वर्ष उमेर समूह			६५ बर्ष वा सोभन्दा माथि			प्रतिशत	बुढ्यौली सूचकाङ्क
		जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला		
जम्मा	**१५४४४**	**३०९८**	**१६२१**	**१४७७**	**१४८९**	**७९९**	**६९०**	**९.६**	**४८.१**
१	२६१०	५८९	३०७	२८२	१९३	१०८	८५	७.४	३२.८
२	३२१९	६२०	३४२	२७८	३२३	१७९	१४४	१०.०	५२.१
३	३५८१	७५८	३९१	३६७	३५३	१८६	१६७	९.९	४६.६
४	३००५	५९४	३१३	२८१	३१४	१६४	१५०	१०.४	५२.९
५	३०२९	५३७	२६८	२६९	३०६	१६२	१४४	१०.१	५७.०

खण्ड - १२

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक सुरक्षा

१२.१ महिला परिवारमूली (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

परिवारभित्रै अक्सर बसोबास भएको सदस्यमध्येबाट घरपरिवारको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने, परिवार सञ्चालनको लागि आवश्यक चाँजोपाँजो मिलाउने र पारिवारिक विषयमा निर्णय लिने व्यक्ति नै परिवारमूली हो । परिवारमूली पुरुष वा महिला जो पनि हुनसक्दछ । महिला सशक्तीकरणमा केन्द्रित राज्यका नीति र संघसंस्थाको आधारभूमिबाट हेर्दा कुन स्थानमा कति महिला परिवारमूली छन् भन्ने सवाल महत्वपूर्ण हुन्छ ।

जनगणनाबाट सङ्कलन गरिएका जनसाङ्ख्यिक विवरणले केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मको जनसाङ्ख्यिक, सामाजिक एवम् आर्थिक नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा विशेष भूमिका खेल्ने हुँदा तथ्याङ्क गुणस्तरीय हुनुपर्ने अपेक्षा राखिन्छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकाका जम्मा ४,०१३ घरपरिवारमध्ये ९०१ परिवारमा महिला परिवारमूली रहेका छन् जुन जम्मा परिवारको २२.४५% हुन आउँछ । वडागतरुपमा हेर्दा वडा नं. ४ मा २८.१७% महिला परिवारमूली रहका छन् भने वडा नं. १ मा १७.०६% महिला परिवारमूली रहेका छन् ।

तालिका नं. १०८ : सन्दकपुर गापामा महिला परिवारमूली सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	जम्मा	महिला परिवारमूलीको (१० बर्ष वा सोभन्दा माथी)	
		संख्या	प्रतिशत
सन्दकपुर गापा	**४०१३**	**९०१**	**२२.४५**
१	६८६	११७	१७.०६
२	८४३	१७६	२०.८८
३	८९८	१९९	२२.१६
४	७८८	२२२	२८.१७
५	७९८	१८७	२३.४३

१२.२ घर, जग्गामा महिलाको स्वामित्व

नेपाल सरकारले घरजग्गा महिलाको नाममा राख्न प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले महिलाको नाममा घर/जग्गा पास गर्दा लाग्ने रजिष्ट्रेसन शुल्कमा केही छुट दिने गरेको छ यद्यपि अझैपनि महिलाको नाममा घर जग्गा हुने परिवार कमैमात्र रहेको देखिन्छ । यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका कुल ४,०१३ परिवारमध्ये ७.८% परिवारका कम्तीमा एकजना महिला सदस्यको घर र जग्गा दुवैमा स्वामित्व रहेको छ जबकि इलाम जिल्लामा १०.८% परिवारमा रहेको छ । सन्दकपुर गाउँपालिकाका ०.९% महिलाको नाममा घर मात्र, ९.९% महिलाको नाममा जग्गा मात्र, ७% महिलाको नाममा घर र जग्गा दुवै र ८१.३% महिलाको नाममा घर र जग्गा दुवै नभएको वा स्वामित्व नभएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १०९ : सन्दकपुर गापाको घरजग्गामा महिलाको स्वामित्वअनुसारको विवरण

पालिकाको नाम	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	घर मात्र भएका		जग्गा मात्र भएका		घर र जग्गा दुबै भएका		घर र जग्गा दुबै नभएका		नखुलेको	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
इलाम जिल्ला	**७०५०१**	**६२७**	**०.९**	**६९९०**	**९.९**	**४९६६**	**७.०**	**५७२८९**	**८१.३**	**६२९**	**०.९**
सन्दकपुर गापा	४०१३	१३	०.३	३००	७.५	१३९	३.५	३५३४	८८.१	२७	०.७

१२.३ एकल महिलाको अवस्था

राज्यले एकल महिलालाई सामाजिक सुरक्षाको प्रबन्ध गरेको छ । समाज पनि बिस्तारै एकल महिलाका समस्या र मुद्दाप्रति सकारात्मक हुँदै गएको देखिन्छ । नीति निर्माताहरुलाई एकल महिलासँग सम्बन्धित नीति निर्माण गर्न यो तथ्याङ्क उपयोगी हुने गरेको छ ।

एकल महिलामा गणना हुनका लागि कुनै महिला विधवा, पारपाचुके भएको, श्रीमान् सँग छुट्टिएर बसेको, ३५ वर्षभन्दा माथिको उमेरसम्म विवाह नगरी बसेको र श्रीमान् बेपत्ता भएका वा हराएका हुनुपर्दछ । तर, राष्ट्रिय जनगणनमा श्रीमान् बेपत्ता भएका वा हराएका महिलाको विवरण सङ्कलन नगरिएको कारणले यस प्रतिवेदनमा अघिल्ला चार प्रकारका महिलाहरूलाई एकल महिलाको रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकामा १० वर्ष भन्दा माथिका महिलाको जनसंख्या जम्मा ६,६२६ मध्ये ६१८ जना अर्थात ९.३३% एकल महिला रहेका छन् । त्यसैगरी वडागतरुपमा केलाउँदा वडा नं. ३ मा सबैभन्दा बढी ११.२४% र सबैभन्दा कम वडा नं. २ मा ५.१७% एकल महिला रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ११० : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसार एकल महिलासम्बन्धी विवरण

वडा नं.	जम्मा महिला	एकल महिला	
		संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**६६२६**	**६१८**	**९.३३**
१	१०८४	५६	५.१७
२	१३४३	१४५	१०.८
३	१५६६	१७६	११.२४
४	१३१०	१३०	९.९२
५	१३२३	१११	८.३९

१२.४ १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको सुत्केरी अवस्थामा मृत्यु

जनगणना भएको समयदेखि १२ महिना अघिसम्म सन्दकपुर गाउँपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था अध्ययन गर्दा यस उमेर समूहका जम्मा ४६ जना महिलाको मृत्यु भएको थियो । त्यसमध्ये २५ देखि ३४ बर्ष उमेर समूहको १ जना महिलाको मृत्यु सुत्केरी अवस्थासँग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ भने ६ जनाको मृत्यु अन्य कारणले भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १११ : सन्दकपुर गापामा भएको महिलाको सुत्केरी अवस्थामा भएको मृत्युको विवरण

उमेर समूह	जम्मा	मृत्युको अवस्था			
		गर्भवती	सुत्केरी	सुत्केरी भएको ६ हप्ताभित्र	अन्य
जम्मा	**७**	**०**	**१**	**०**	**६**
१५ - २४ बर्ष	०	०	०	०	०
२५ - ३४ बर्ष	४	०	१	०	३
३५ - ४९ बर्ष	३	०	०	०	३

१२.५ बालबालिकाको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात

नेपालको कानुनले १८ वर्ष उमेर पूरा नभएका सबैलाई बालबालिका स्वीकार गरेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा बालबालिकासम्बन्धी तथ्याङ्कको तुलना गर्दा पनि यही १८ वर्षको सीमालाई आत्मसात गरेको देखिन्छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकामा १८ वर्ष भन्दा मुनिको बालबालिकाको संख्या ३,८६१ (२५%) रहेको छ जसमा बालकको हिस्सा १३.१% प्रतिशत र बालिकाको हिस्सा ११.९% रहेको देखिन्छ । वडाअनुसार हेर्दा वडा नं. ३ मा २७% र वडा नं. ५ मा २२% बालबालिका रहेका छन् । गाउँपालिकामा भएका बालबालिकाको समग्र लैङ्गिक अनुपात ९१.२ रहेको छ जसको अर्थ हुन्छ प्रति १००० बालिकामा ९१२ जना बालकहरु रहेका छन् भन्ने हुन्छ । सन्दकपुर गाउँपालिकाको सबै वडाहरुमा लैङ्गिक अनुपात १०० भन्दा कम रहेको छ ।

तालिका नं. ११२ : सन्दकपुर गापाको बालबालिकाको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपातसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	जम्मा जनसं	०-१७ वर्ष उमेर समूहका बालबालिका						लैङ्गिक अनुपात
		जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत	
सन्दकपुर गापा	**१५४४**	**३८६१**	**२५.०**	**२०१९**	**१३.१**	**१८४२**	**११.९**	**९१.२**
१	२६१०	७२०	२७.६	३८१	१४.६	३३९	१३.०	८९.०
२	३२१९	७५८	२३.५	४१७	१३.०	३४१	१०.६	८१.८
३	३५८१	९६७	२७.०	४९४	१३.८	४७३	१३.२	९५.७
४	३००५	७५१	२५.०	३९१	१३.०	३६०	१२.०	९२.१
५	३०२९	६६५	२२.०	३३६	११.१	३२९	१०.९	९७.९

१२.६ बाल-आश्रित अनुपात (१५ बर्ष मुनि)

बालबालिकालाई कुनै पनि देशको भविष्यका रूपमा लिइन्छ । प्रति १०० जना आर्थिकरुपले सक्रिय (१५-६४ बर्ष) को जनसंख्या र बालबालिका (०-१४) वर्षको जनसंख्याको अनुपातलाई बाल-आश्रित अनुपात भनिन्छ । बाल-आश्रित अनुपात निकाल्नको लागि बालबालिकाको खास स्थानको जनसङ्ख्यालाई सोही स्थानको १५ देखि ६४ वर्षसम्मको कुल जनसङ्ख्याले भाग गर्ने प्रचलन रहेको छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकाको समग्र बाल-आश्रित अनुपात २८.५३ प्रतिशत रहेको छ भन्नुको अर्थ हरेक १००० जना सक्रिय जनसंख्यामा २८५ जना बालबालिका आश्रित रहेका छन् । वडागत रुपमा सबैभन्दा बढी बाल-आश्रित अनुपात वडा नम्बर १ मा ३२.२२ प्रतिशत र सबैभन्दा कम वडा नम्बर ५ मा २४.५७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ११३ : सन्दकपुर गापामा बाल-आश्रित अनुपातसम्बन्धी विवरण (१५ बर्ष मुनि)

वडा नं.	उमेर समूहको जनसंख्या		बाल-आश्रित अनुपात
	०-१४	१५-६४	
सन्दकपुर गापा	**३०९८**	**१०८५७**	**२८.५३**
१	५८९	१८२८	३२.२२
२	६२०	२२७६	२७.२४
३	७५८	२४७०	३०.६९
४	५९४	२०९७	२८.३३
५	५३७	२१८६	२४.५७

१२.७ बाल विवाह

समाजको अभ्यासमा रहेको भए तापनि बाल विवाहलाई वैयक्तिक, सामाजिक र कानुनी तीनओटै दृष्टिकोणबाट सकारात्मक मानिदैन । बालक वा बालिकाको वृद्धि र व्यक्तित्व विकासमा बाल विवाह बाधक हुनसक्ने भएकोले यसलाई हतोत्साहित गर्ने उद्देश्यले कानुनी व्यवस्थासमेत गरिएको छ । बाल विवाह केन्द्रदेखि सबै स्थानीय तहका वडास्तरसम्म विद्यमान रहेको

तथ्याङ्कबाट देखिएको छ । बाल विवाहको तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्नुअघि यहाँ बाल विवाहको अवधारणाबारेमा स्पष्ट हुनु जरुरी छ ।

सामान्यतः कानुनले बालबालिकाअन्तर्गत गणना हुने उमेरभित्र विवाह भएको अवस्था नै बाल विवाह हो । विवाह बन्धनमा बाँधिने पुरुष वा महिला दुवैजना १८ वर्षभन्दा मुनि भएको अवस्थामा वा ती दुईमध्ये एक जना १८ वर्षभन्दा कम उमेरको भए पनि बाल विवाहमै गणना हुन्छ । नेपालमा कानुनले २० वर्ष पूरा नभएका केटा र केटीलाई विवाहका लागि अयोग्य मानेको छ।

अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासअनुसार गणनाको समयमा २० देखि २४ वर्षको उमेर समूहभित्र रहेका पुरुष र महिलालाई उनीहरूको पहिलोपटक विवाह हुँदा उमेर कति थियो भन्ने आधारमा बाल विवाहको विद्यमानतादर निकाल्ने गरिएको छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकामा १८ वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह हुने पुरुष र महिलाको समग्र अनुपात १९.८ प्रतिशत रहेको छ भने १५ वर्ष मुनि विवाह गर्ने दर २ प्रतिशत रहेको छ । यसले के देखाउँछ भने १५ वर्ष देखि १८ वर्ष भित्र बालविवाह गर्नेको हिस्सा धेरै रहेको छ। सोही उमेर समूहका महिलामध्ये १८ वर्ष नपुगी विवाह हुनेको अनुपात १२.१ प्रतिशत छ भने १५ वर्ष नपुगी विवाह गर्ने महिलाको हिस्सा १.१ प्रतिशत रहेको छ । तथ्याङ्कले पुरुष भन्दा धेरै महिलाको बालविवाह हुने गरेको देखाउँछ ।

तालिका नं. ११४ : सन्दकपुर गापामा बाल विवाहसम्बन्धी विवरण (१८ बर्ष नपुगी)

वार्ड नं.	जनसंख्या (२०-२४) वर्ष			बाल विवाहको संख्या (१८ बर्ष मुनि)			बाल विवाहको दर		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**१३११**	**५९८**	**७१३**	**१५९**	**१८**	**१४१**	**१२.१**	**३.०**	**१९.८**
१	२५८	११३	१४५	३३	४	२९	१२.८	३.५	२०.०
२	२५६	११२	१४४	३९	२	३७	१५.२	१.८	२५.७
३	२८४	११४	१७०	२८	३	२५	९.९	२.६	१४.७
४	२४०	१२५	११५	२९	५	२४	१२.१	४.०	२०.९
५	२७३	१३४	१३९	३०	४	२६	११.०	३.०	१८.७

तालिका नं. ११५ : सन्दकपुर गापामा **बाल विवाहसम्बन्धी विवरण (१५ बर्ष नपुगी)**

वार्ड नं.	जनसंख्या (२०-२४) वर्ष			बाल विवाहको संख्या (१५ बर्ष मुनि)			बाल विवाहको दर		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**१३११**	**५९८**	**७१३**	**१५**	**१**	**१४**	**१.१**	**०.२**	**२.०**
१	२५८	११३	१४५	१	०	१	०.४	०.०	०.७
२	२५६	११२	१४४	४	०	४	१.६	०.०	२.८
३	२८४	११४	१७०	२	०	२	०.७	०.०	१.२
४	२४०	१२५	११५	४	१	३	१.७	०.८	२.६
५	२७३	१३४	१३९	४	०	४	१.५	०.०	२.९

१२.८ बालबालिकाको साक्षरतादर (५-१७ उमेर)

जनगणनामा ५ वर्ष र सोभन्दा माथिको सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई साक्षरतासम्बन्धी प्रश्न सोधिएको थियो । बालबालिकाको अन्य सूचकजस्तै साक्षरतादर पनि योजना तथा नीतिनिर्माणको चरणमा र तिनको मूल्याङ्कनमा महत्वपूर्ण हुने गर्दछन् । विकासोन्मुख देशमा समग्र जनसङ्ख्याको साक्षरतादर भन्दा बालबालिकाको साक्षरतादर सामान्यतः उच्च हुने गर्दछ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकामा बालबालिकाको समग्र साक्षरतादर ९९.१% रहेको छ । सबै वडामा साक्षरतादर ९७% भन्दा बढी रहेको देखिन्छ । वडा नम्बर ५ मा बालबालिका साक्षरतादर सबैभन्दा बढी १००% रहेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. ९७.९२% रहेको छ । साक्षरतादरमा लैङ्गिक रुपमा खासै अन्तर देखिदैन ।

तालिका नं. ११६ : सन्दकपुर गापामा **बालबालिकाको साक्षरतादर (५-१७ उमेर)**

वडा	५-१७ वर्षका बालबालिका			साक्षर बालबालिका			साक्षरता दर		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**२९१८**	**१५१६**	**१४०२**	**२८९२**	**१५०४**	**१३८८**	**९९.१**	**९९.२**	**९९**
१	५२८	२८०	२४८	५१७	२७५	२४२	९७.९२	९८.२१	९७.५८
२	५६४	३२६	२३८	५६१	३२४	२३७	९९.४७	९९.३९	९९.५८
३	७४०	३६२	३७८	७३६	३६१	३७५	९९.४६	९९.७२	९९.२१
४	५९२	२९९	२९३	५८४	२९५	२८९	९८.६५	९८.६६	९८.६३
५	४९४	२४९	२४५	४९४	२४९	२४५	१००	१००	१००

१२.९ अध्ययनरत तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका (५-१७ उमेर)

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिका व्यक्तिलाई अध्ययन गर्न हाल विद्यालय गइरहनु भएको छ भनी सोधिएको प्रश्नको उत्तरलाई विश्लेषण गर्दा सन्दकपुर गाउँपालिकाका ५ वर्ष देखि १७ वर्ष सम्मका कुल २९१८ जनामध्ये २७१५ जना अर्थात (९३.०४ प्रतिशत) बालबालिकाहरु हाल विद्यालय गइरहेको देखिन्छ भने १७७ जना अर्थात ६.०७ प्रतिशत विगतमा विद्यालय गएको तर हाल नगएको देखिन्छ । कहिल्यै विद्यालय नजाने बालबालिकाको संख्या २६ जना अर्थात ०.८९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ११७ : अध्ययनरत तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका (५-१७ उमेर)

वडा	बालबालिकाको संख्या (५-१७ वर्ष)				प्रतिशत		
	जम्मा जनसंख्या (५-१७ वर्ष)	हाल विद्यालय गइरहेका	विगतमा विद्यालय गएका	कहिल्यै विद्यालय नगएका	हाल विद्यालय गइरहेका	विगतमा विद्यालय गएका	कहिल्यै विद्यालय नगएका
जम्मा	**२९१८**	**२७१५**	**१७७**	**२६**	**९३.०४**	**६.०७**	**०.८९**
१	५२८	४८९	२६	१३	९२.६१	४.९२	२.४६
२	५६४	५१३	४८	३	९०.९६	८.५१	०.५३
३	७४०	७१०	२६	४	९५.९५	३.५१	०.५४
४	५९२	५३९	४७	६	९१.०५	७.९४	१.०१
५	४९४	४६४	३०	०	९३.९३	६.०७	०

१२.१० बाल श्रमको अवस्था

बालश्रमका विभिन्न अवस्था, प्रकार र अवधारणा प्रचलित छन् । संयुक्त राष्ट्रसंघ बालकोषका अनुसार प्रत्येक १० जनामा १ जना बालबालिका बालश्रम गर्न बाध्य छन् । जो बालबालिका उनीहरूको उमेरका हिसाबले कुनै काम गर्न शारीरिक रूपमा सबल छैनन् अथवा कामको प्रकृति र परिस्थितिअनुसार कुनै काम जोखिमपूर्ण छ, त्यस्तो काममा संलग्न भएका रहेछन् भने त्यो स्थिति बालश्रममा पर्दछ । तर, बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकासमा सकारात्मक योगदान गर्ने काम जस्तो कि हलुका प्रकृतिका घरायसी काम र विद्यालय बिदा

हुँदाको अवस्थामा गरिएका कुनै सरल कामबाहेक बालश्रमले उनीहरूको स्वास्थ्य, सुरक्षा र मानसिक विकासमा क्षति पुर्याउँदछ ।

यहाँ बालश्रम अध्ययन गर्दा, कति समय काम गरेको आधारमा हिसाबकिताब गरिएको छ भन्ने सवाल बुझ्नु मनासिव हुन्छ । जनगणनामा आर्थिक कामको बारेमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्यालाई मात्र प्रश्न सोधिएको थियो । उनीहरूले गणनाको दिनदेखि अघिल्लो १२ महिनामा कम्तीमा १ दिन काम गरेको भए त्यसलाई पनि श्रम गरेको मानिने प्रावधान राखिएको थियो । अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुसार विगत एक हप्तामा कम्तीमा एक घण्टा नाफा वा आम्दानी हुने काम गरेका बालबालिकालाई बालश्रमको रुपमा मान्ने चलन छ। यस गाउँपालिकामा ८.८६% बालबालिका गैरघरायसी क्षेत्रमा र ४२.२३% बालबालिका घरायसी क्षेत्रका कार्यमा संलग्न रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. ११८ : सन्दकपुर गापामा भएको बाल श्रमसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	१० देखि १७ वर्ष सम्मका बालबालिकाको जम्मा संख्या	विगत १२ महिनामा कम्तीमा एक दिन आर्थिक कार्यमा बालबालिकाको संलग्नताको क्षेत्र					
		संख्यामा			प्रतिशतमा		
		गैरघरायसी क्षेत्र	घरायसी क्षेत्र	काम नगर्ने	गैरघरायसी क्षेत्र	घरायसी क्षेत्र	काम नगर्ने
सन्दकपुर गापा	**१८४०**	**१६३**	**७७७**	**९००**	**८.८६**	**४२.२३**	**४८.९१**
१	३३६	३०	१३३.०	१७३.०	८.९	३९.५८	५१.४९
२	३६४	४०	१२८	१९६	१०.९९	३५.१६	५३.८५
३	४७५	३२	२७२	१७१	६.७४	५७.२६	३६
४	३६९	४४	६६	२५९	११.९२	१७.८९	७०.१९
५	२९६	१७	१७८	१०१	५.७४	६०.१४	३४.१२

१२.११ जन्मदर्ताको अवस्था

पछिल्लो जनगणनामा ५ वर्षमुनिका प्रत्येक बालबालिकाको जन्मदर्ता गरिएका छ वा छैन भन्ने प्रश्न सोधिएको थियो । राज्यप्रदत्त कैयन् सुविधामा जन्मदर्ताको अत्यन्तै महत्व रहेको हुँदा यो

प्रश्न राखिएको थियो । सरकारले विभिन्न नीति तथा कार्यक्रममार्फत जन्मदर्तालाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिरहेको छ।

यस गाउँपालिकाका ७८.६% बालबालिकाको मात्र जन्मदर्ता गरेको र बाँकी २७.२% को विभिन्न कारणले जन्मदर्ता गर्न छुट भएको प्रतिवेदनले देखाउँछ । वडाको आधारमा हेर्दा सबैभन्दा बढी वडा नं. ५ मा ३३.४९% बालबालिकाको र सबैभन्दा कम वडा नं. २ मा १२.५% बालबालिकाको जन्मदर्ता गर्न छुट भएको प्रतिवेदनले औंल्याएको छ

तालिका नं. ११९: सन्दकपुर गापाका ५ बर्ष वा सोमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्तासम्बन्धी विवरण

वडा	जन्म दर्ता सम्बन्धी विवरण	५ वर्ष वा सो भन्दा मुनिको संख्या			प्रतिशत
		पुरुष	महिला	जम्मा	
सन्दकपुर पालिका	**जम्मा**	**५९६**	**५३५**	**११३१**	**१००**
	गरेका	४७६	४१३	८८९	**७८.६**
	नगरेका	१२०	१२२	२४२	**२७.२२**
१	**जम्मा**	**१२०**	**११३**	**२३३**	**१००**
	गरेका	१०२	८५	१८७	८०.२६
	नगरेका	१८	२८	४६	१९.७४
२	**जम्मा**	**१११**	**११३**	**२२४**	**१००**
	गरेका	९७	९९	१९६	८७.५
	नगरेका	१४	१४	२८	१२.५
३	**जम्मा**	**१५०**	**११५**	**२६५**	**१००**
	गरेका	११७	८३	२००	७५.४७
	नगरेका	३३	३२	६५	२४.५३
४	**जम्मा**	**१०९**	**९१**	**२००**	**१००**
	गरेका	८६	८१	१६७	८३.५
	नगरेका	२३	१०	३३	१६.५
५	**जम्मा**	**१०६**	**१०३**	**२०९**	**१००**
	गरेका	७४	६५	१३९	६६.५१
	नगरेका	३२	३८	७०	३३.४९

१२.१२ १८ बर्ष मुनिका बालबालिकाको बसाइको अवस्था

१८ वर्षसम्मका बालबालिकाहरु परिवारमा मुख्यगरी कोसँग बस्छन् भन्ने कुराले उनीहरुको शारीरिक, मानसिक, शैक्षिक, स्वास्थ्य जस्ता अवस्थाको निर्धारण गर्दछ । सामान्यतः जुनसुकै बच्चा उसको आमा बुबासँग बस्न पाउनु उसको लागि सबैभन्दा उपयुक्त हुन्छ तर सबै बालबालिका आमा बुबासँग बस्न पाइरहेका हुदैनन् । विभिन्न कारणले बालबालिकाहरु परिवारका विभिन्न सदस्यसँग बसिरहेका हुन सक्दछन् । जनगणनामा बालबालिकाको बसाइँको अवस्थालाई ८ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिका ८२.६% बालबालिका आमा र बुबा दुवैसँग बस्ने गरेका छन् । ९.३% बालबालिका आमासँग मात्र र २.५% बालबालिका बुबासँगमात्र बस्ने गरेका छन् । त्यसैगरी ०.५% बालबालिकाको बसाइँ बुवा र सौतेनी आमासँग, ०.१% आमा र सौतेलो बुवासँग र ४.७% अन्य नातेदारसँग रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १२० : सन्दकपुर गापाको १८ बर्ष मुनिका बालबालिकाको बसाइँसम्बन्धी विवरण

उमेर समूह	बसाइको अवस्था							
	आमा र बुवा दुवैसँग	आमासँग मात्रै	बुवासँग मात्रै	बुवा र सौतेनी आमासँग	आमा र सौतेलो बुवासँग	अन्य नातेदारसँग	अन्य	जम्मा
सन्दकपुर गापा	**३१९१**	**३६०**	**९५**	**२१**	**४**	**१८२**	**८**	**३८६१**
प्रतिशत	**८२.६**	**९.३**	**२.५**	**०.५**	**०.१**	**४.७**	**०.२**	**१००**
१ बर्ष मुनि	१५२	११	०	०	०	०	०	**१६३**
१-४ बर्ष	६९२	७१	६	२	१	८	०	**७८०**
५-९ बर्ष	८८८	११०	२६	४	१	४९	०	**१०७८**
१०-१४ बर्ष	८६३	९४	३१	१०	१	७४	४	**१०७७**
१५-१७ बर्ष	५९६	७४	३२	५	१	५१	४	**७६३**

१२.१३ जन्मस्थानको आधारमा बालबालिका

२०७८ को जनगणनाअनुसार सन्दकपुर गाउँपालिकामा १८ बर्ष मुनिका बालबालिकाको कुल जनसङ्ख्या २,९१८ मध्ये ९८.७ प्रतिशत नेपालमा जन्मेका र १.३ प्रतिशत जनसङ्ख्या विदेशमा जन्मेका देखिन्छ । नेपालमा जन्म भएकामध्ये ७४.३ प्रतिशत यसै गणना भएकै स्थानीय तहमा नै जन्मेका हुन् भने १२.३ प्रतिशत जनसङ्ख्या इलाम जिल्लाकै कुनै अर्को स्थानीय तहमा जन्म भएका व्यक्ति हुन् । यो १२.३ प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई जिल्लाभित्रकै एक स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तह भित्र भएको आन्तरिक जनसङ्ख्याका रूपमा लिन सकिन्छ । यस तथ्याङ्कले जीवनकालको बसाईँसराइ (Life-time migration) लाई अभिव्यक्त गर्दछ ।

तालिका नं. १२१ : सन्दकपुर गापामा भएका बालबालिकाको जन्मस्थानको विवरण

विवरण	जनसंख्या	नेपालमा जन्मेका				विदेशमा जन्मेका संख्या
		स्वदेशमा जन्मेका जम्मा	यही जिल्लाको		अर्को जिल्लामा जन्मेका	
			गणना भएको पालिकामा जन्मेका	अर्को पालिकामा जन्मेका		
जम्मा	२९१८	२९००	२७५२	६९	७९	१८
प्रतिशत	**१००**	**९९.४**	**९४.३**	**२.४**	**२.७**	**०.६**

१२.१४ बालबालिकामा अपाङ्गताको अवस्था

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारसम्बन्धी ऐन, २०७४ अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्ति भन्नाले शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक वा इन्द्रियसम्बन्धी दीर्घकालीन अशक्तता, कार्यगत सीमितता (Functional Limitations) वा विद्यमान अवरोधको कारण अन्य व्यक्तिसरह समान आधारमा पूर्ण र प्रभावकारी ढङ्गले सामाजिक जीवनमा सहभागी हुन बाधा भएका व्यक्ति सम्झनुपर्दछ । जनगणना प्रयोजनको निमित्त विभिन्न किसिमका अपाङ्गतालाई १२ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको थियो ।

सन्दकपुर गाउँपालिकामा १८ बर्ष मुनिका जम्मा २,९१८ बालबालिकामध्ये ४४ जना अर्थात् १.५% मा कुनै न कुनै प्रकार अपाङ्गता रहको पाइएको छ । अपाङ्गताको प्रकारका आधारमा तयार गरिएको तलको तालिका हेर्दा सबैभन्दा धेरै शारीरिक अपाङ्गता भएका १२ जना (२७.३%) रहेका छन् भने पूर्ण दृष्टिविहीन ७ जना (१५.९%) बालबालिकापनि रहनुका साथै अन्य प्रकारका अपाङ्गता भएकाहरु पनि रहेका छन् ।

तालिका नं. १२२:१८ बर्ष मुनिका बालबालिकामा भएको अपाङ्गतासम्बन्धी विवरण

बालबालिकाको जम्मा संख्या	अपाङ्गता नभएका		अपाङ्गता भएका	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
२९१८	२८७४	९८.५	४४	१.५

क्र.सं.	अपाङ्गताको प्रकार	अपाङ्गता भएकाको	
		संख्या	प्रतिशत
१	शारीरिक अपाङ्गता	१२	२७.३
२	न्यून दृष्टियुक्त	६	१३.६
३	पूर्ण दृष्टिविहीन	७	१५.९
४	बहिरोपन	२	४.५
५	सुस्तश्रवण	२	४.५
६	श्रवण दृष्टिविहीन	२	४.५
७	स्वर र बोलाइ	६	१३.६
८	मानसिक वा मनोसामाजिक	१	२.३
९	बहुअपाङ्गता	६	१३.६
जम्मा		४४	१००

१२.१५ आ.व. अनुसार व्यक्तिगत घटना दर्ता (पञ्जिकरण) सम्बन्धी विवरण

सन्दकपुर गाउँपालिकाको विगत ४ आर्थिक बर्षको व्यक्तिगत घटना दर्तासम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १२३ : विगत ४ आ.व.को व्यक्तिगत घटना दर्तासम्बन्धी विवरण

आ.व.	लिङ्ग	जन्म	मृत्यु	विवाह	वसाईसराई			जम्मा
					आएको दर्ता (परिवार)	गएको दर्ता (परिवार)	सम्बन्ध विच्छेद	
२०७७/०७८	महिला	१२९	७३					२०२
	पुरुष	१४१	८४					२२५
	जम्मा	**२७०**	**१५७**	**१५६**	**१६**	**६४**	**४**	**६६७**
२०७८/०७९	महिला	१९५	८२					२७७
	पुरुष	२२५	९०					३१५
	जम्मा	**४२०**	**१७२**	**१६६**	**२०**	**५९**	**१०**	**८४७**
२०७९/०८०	महिला	१९५	६७					२६२
	पुरुष	१७१	९३					२६४
	जम्मा	**३६६**	**१६०**	**१९१**	**९**	**६१**	**१५**	**८०२**
२०८०/०८१	महिला	१३४	७६					२१०
	पुरुष	१५७	१०४					२६१
	जम्मा	**२९१**	**१८०**	**१२५**	**७**	**४१**	**१४**	**६५८**

श्रोत: सन्दकपुर गापा

१२.१६ सामाजिक सुरक्षा भत्ता लाभग्राही संख्या

नेपालमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता सरकारद्वारा प्रदान गरिने आर्थिक सहायताको एक महत्वपूर्ण कार्यक्रम हो, जसले समाजका विशेष वर्गहरू - जस्तै जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका तथा दलित समुदाय आदिलाई लक्षित गरी न्यूनतम जीवन निर्वाहका लागि सहयोग पुऱ्याउँछ । यसले गरिबी न्यूनीकरण र सामाजिक समानता कायम गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । आगामी दिनमा यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउँदै लक्षित वर्गको पहिचान, वितरण प्रणालीको पारदर्शिता, र स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

सन्दकपुर गाउँपालिलकाले वितरण गरेको सामाजिक सुरक्षा भत्ता लाभग्राहिको विगत ३ आर्थिक बर्षको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । तालिकाअनुसार विश्लेषण गर्दा हरेक आर्थिक बर्षमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्नेको संख्या बढ्दै गैरहेको देखिन्छ जसको सोझो अर्थ उक्त शिर्षकमा हुने व्यय भार बर्षेनी बढ्दै गैरहेको छ ।

तालिका नं. १२४ : विगत ३ आ.व.को सामाजिक सुरक्षा भत्ता लाभग्राही संख्या

क्र.सं.	विवरण	२०७८/०७९			२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
जम्मा		**८४२**	**५९४**	**१,४३६**	**९२३**	**७०४**	**१,६२७**	**९८६**	**७६०**	**१,७४६**
१	जेष्ठ नागरिक	४३७	४९२	९२९	५५९	६१०	११६९	६०५	६६८	१२७३
२	दलित जेष्ठ	१०	१०	२०	९	१२	२१	११	१२	२३
३	एकल महिला	१८९	०	१८९	१५३	०	१५३	१४६	०	१४६
४	विधवा	१४८	०	१४८	१४६	०	१४६	१७०	०	१७०
५	पूर्ण अपाङ्ग	१०	१७	२७	११	१६	२७	११	१७	२८
६	आंशिक अपाङ्गता	३४	५९	९३	३३	५३	८६	३२	५०	८२
७	दलित वालवालिका	१४	१६	३०	१२	१३	२५	११	१३	२४

खण्ड - १३

अपाङ्गतासम्बन्धी विवरण

सामाजिक तथ्याङ्कलाई विभिन्न वर्गमा खण्डीकृत गर्ने सन्दर्भमा अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्या पनि महत्वपूर्ण मानिन्छ । समावेसी विकास र अवसरमा समान पहुँचका लागि जुनसुकै शारीरिक तथा मानसिक क्षमता भएका व्यक्तिहरूका लागि राज्यले नीति, योजना तथा कार्यक्रम अगाडि ल्याउने सिलसिलामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जनसङ्ख्या अपरिहार्य हुन्छ । मूलतः प्राकृतिक वा मानवसिर्जित कारणले नै मानिसमा अपाङ्गता हुनसक्दछ । त्यसबाहेक जन्मजात अपाङ्गता पनि हुने गर्दछ । शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, राज्य सञ्चालन, सामाजिक सुरक्षा लगायतका क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका जनसङ्ख्याको बेग्लै पहुँच र सहभागिता सुनिश्चितता गर्नका साथै अपाङ्गतासम्बन्धी स्थानीय नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्नका लागि यसप्रकारको खण्डीकृत तथ्याङ्क अपरिहार्य मानिन्छ । नेपालमा अपाङ्गतासम्बन्धी तथ्याङ्कको सबैभन्दा ठूलो प्राथमिक स्रोत जनगणना नै हो ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारसम्बन्धी ऐन, २०७४ अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्ति भन्नाले शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक वा इन्द्रियसम्बन्धी दीर्घकालीन अशक्तता, कार्यगत सीमितता (Functional Limitation) वा विद्यमान अवरोधको कारण अन्य व्यक्तिसरह समान आधारमा पूर्ण र प्रभावकारी ढङ्गले सामाजिक जीवनमा सहभागी हुन बाधा भएका व्यक्ति सम्झनुपर्दछ । जनगणना प्रयोजनको निमित्त विभिन्न किसिमका अपाङ्गतालाई १२ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको थियो ।

१३.१ लिङ्गअनुसार अपाङ्गताको अवस्था र लैङ्गिक अनुपात

सन्दकपुर गाउँपालिकामा भएको जम्मा जनसंख्या १५,४४४ को २.२% अर्थात ३४१ जनामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ जसमध्ये पुरुष १८५ जना (२.४%) र महिला १५६ जना (२.१%) रहेको छ र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लैङ्गिक अनुपात ८४.३ रहेको छ ।

तालिका नं. १२५ : सन्दकपुर गापामा भएका अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण

अपाङ्गताको अवस्था	जम्मा		पुरुष		महिला		लैङ्गिक अनुपात प्रति
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
जम्मा जनसंख्या	**१५४४४**	**१००**	**७८५७**	**१००**	**७५८७**	**१००**	**९६.६**
अपाङ्गता नभएका	१५१०३	९७.८	७६७२	९७.६	७४३१	९७.९	९६.९
अपाङ्गता भएका	३४१	२.२	१८५	२.४	१५६	२.१	८४.३

१३.२ अपाङ्गताको अवस्था र प्रकार

लिङ्गअनुसार अपाङ्गताको अवस्था र प्रकृति पनि फरक-फरक हुन्छ । अपाङ्गता भएका जम्मा ३४१ जना मध्ये सबैभन्दा बढी शारीरिक अपाङ्गता भएका छन् भने न्यून दृष्टियुक्त समस्या भएका ७२, पूर्ण दृष्टिविहिन भएका १९, बहिरोपन भएका २९, सुस्तश्रवण भएका २७ र श्रवण दृष्टिविहिन भएका १० जना र बाँकि ७७ जना अन्य अपाङ्गता भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १२६ :सन्दकपुर गापामा अपाङ्गताको अवस्था र प्रकार

जम्मा घरपरिवार संख्या	अपाङ्गता भएको घरपरिवार	प्रतिशत
४०१३	३०३	७.६

जम्मा संख्या	अपाङ्गता नभएका		अपाङ्गता भएका	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१५४४४	१५१०३	९७.८	३४१	२.२

क्र.सं.	अपाङ्गताको प्रकार	अपाङ्गता भएकाको	
		संख्या	प्रतिशत
१	शारीरिक अपाङ्गता	१०७	३१.४
२	न्यून दृष्टियुक्त	७२	२१.१
३	पूर्ण दृष्टिविहीन	१९	५.६
४	बहिरोपन	२९	८.५
५	सुस्तश्रवण	२७	७.९
६	श्रवण दृष्टिविहीन	१०	२.९
७	स्वर र बोलाइ	१६	४.७
८	मानसिक वा	३१	९.१
९	बौद्धिक अपाङ्गता	२	०.६
१०	अटिजम्	१	०.३
११	बहुअपाङ्गता	२७	७.९
जम्मा		**३४१**	**१००**

१३.३ वडाअनुसार अपाङ्गताको अवस्था र विद्यमानता दर

सन्दकपुर गाउँपालिकामा जनगणनाको परिभाषाले समेटेका अपाङ्गताभित्र पर्ने जम्मा जनसंख्या ३४१ रहेको छ जुन यस गाउँपालिकाको जम्मा जनसंख्याको २.२१% हो जसमा पुरुषको संख्या १८५ र महिलाको १५६ रहेको छ । वडागतरुपमा वडा नम्बर ५ मा अपाङ्गता विद्यमानतादर सबैभन्दा बढी र वडा नम्बर १ मा सबैभन्दा कम रहेको छ ।

तालिका नं. १२७ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसार अपाङ्गताको अवस्था र विद्यमानता दर

वडा	जम्मा जनसंख्या			अपाङ्गता नभएका			अपाङ्गता भएका			अपाङ्गता विद्यमानता दर
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	
जम्मा	**१५४४४**	**७८५७**	**७५८७**	**१५१०३**	**७६७२**	**७४३१**	**३४१**	**१८५**	**१५६**	**२.२१**
१	२६१०	१३४७	१२६३	२५७९	१३३४	१२४५	३१	१३	१८	१.१९
२	३२१९	१६८७	१५३२	३१७३	१६६१	१५१२	४६	२६	२०	१.४३
३	३५८१	१७७७	१८०४	३४८६	१७२१	१७६५	९५	५६	३९	२.६५
४	३००५	१५१६	१४८९	२९१८	१४६३	१४५५	८७	५३	३४	२.९०
५	३०२९	१५३०	१४९९	२९४७	१४९३	१४५४	८२	३७	४५	२.७१

१३.४ अपाङ्गता भएको व्यक्तिको साक्षरतादर (५ वर्ष वा सो भन्दा माथि)

अपाङ्गताले कुनै पनि मानिसको दैनिकीलाई असर पार्दछ । अपाङ्गताको प्रकारअनुसार यस्ता असरको गहनता पनि फरक-फरक हुने गर्दछ । कुनै व्यक्तिमा अपाङ्गता छ भने उसको कार्यक्षमतामा अपाङ्गताको कारण सीमितता पैदा हुन्छ फलस्वरूप सामान्य मानिसको जस्तो प्रभावकारीरुपले कार्यसम्पादन नहुने वा गर्न नसक्ने स्थिति पैदा हुन्छ । हाम्रो जस्तो विकासका कमजोर पूर्वाधार, अपर्याप्त र अपाङ्गमैत्री विरलै हुने देशमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको साक्षरता पनि स्वाभाविक रूपमा प्रभावित हुन्छ । तलको तालिकामा वडा र अपाङ्गताको प्रकारअनुसारको साक्षरतादर राखिएको छ ।

तालिका नं. १२८ : अपाङ्ता भएको व्यक्तिको साक्षरतादर (५ वर्ष वा सो भन्दा माथि)

लिङ्ग	५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	संख्या			साक्षरता प्रतिशत
		पढ्न र लेख्न दुबै जानेको	पढ्नमात्र जानेको	पढ्न र लेख्न दुबै नजानेको	
जम्मा	**३२३**	**१७६**	**२**	**१४५**	**५४.५**
पुरुष	१७४	१११	२	६१	५३.९
महिला	१४९	६५	०	८४	४६.१

१३.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिले पूरा गरेको शैक्षिक तह

अपाङ्गता भएका १७१ मध्ये ६९ जनाले प्राथमिक तह, २८ जनाले नि.मा.वि. तह र २६ जनाले मा.वि. तह पूरा गरेका छन् । त्यसैगरी ३ जनाले स्नातक तह र १ जनाले स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथिको शैक्षिक तह पूरा गरेका छन् ।

तालिका नं. १२९ : सन्दकपुरमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिले पूरा गरेको शैक्षिक तहसम्बन्धी विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा	पूर्व प्राथमिक	प्राथमिक तह	नि.मा. तह	माध्यमिक तह	एस.एल.सी. वा सो सरह	प्रमाण पत्र वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर सरह वा माथि	अन्य	तह नभएको
सन्दकपुर गापा	**१७१**	**३**	**६९**	**२८**	**२६**	**१८**	**१४**	**३**	**१**	**१**	**८**
शारीरिक अपाङ्गता	६२	१	२७	१०	१०	६	४	२	०	०	२
न्यून दृष्टियुक्त	३७	०	१३	६	८	४	४	०	०	०	२
बहुअपाङ्गता	१४	०	७	१	२	२	२	०	०	०	०
पूर्ण दृष्टिविहीन	१३	१	२	३	२	२	१	०	१	१	०
मानसिक वा मनोसामाजिक	१३	०	४	२	१	३	१	०	०	०	२
सुस्तश्रवण	१०	०	८	०	०	०	१	०	०	०	१
बहिरोपन	९	०	४	०	३	१	०	०	०	०	१
स्वर र बोलाइ	८	०	३	४	०	०	०	१	०	०	०
श्रवण दृष्टिविहीन	५	१	१	२	०	०	१	०	०	०	०

१३.६ अपाङ्गताको प्रकारअनुसार वैवाहिक अवस्था (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

कतिपय अवस्थामा अपाङ्गता भएका कारण वैवाहिक सम्बन्ध गाँस्न असहज हुन सक्छ । कहिलेकाँही विवाहपछि पनि सम्बन्धमा समस्या हुने हुन सक्छ । सन्दकपुर गाउँपालिकामा १० बर्ष वा सोभन्दा माथिका अपाङ्गता भएका ३०७ मध्ये १०७, १७५ विवाहित, १९ जना विधुर/विधवा र ६ जना छुट्टिएर बसेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १३० : सन्दकपुर गापाको अपाङ्गताको प्रकारअनुसार वैवाहिक अवस्थाको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा	वैवाहिक स्थिति				
		अविवाहित	विवाहित	विधुर/विधवा	पारपाचुके	छुट्टिएका
सन्दकपुर गापा	**३०७**	**१०७**	**१७५**	**१९**	**०**	**६**
शारीरिक अपाङ्गता	९२	२६	५७	८	०	१
न्यून दृष्टियुक्त	७१	१७	४६	५	०	३
पूर्ण दृष्टिविहीन	१४	९	५	०	०	०
बहिरोपन	२७	४	२०	३	०	०
सुस्तश्रवण	२४	८	१५	१	०	०
श्रवण दृष्टिविहीन	७	३	४	०	०	०
स्वर र बोलाइ	१५	१०	४	०	०	१
मानसिक वा मनोसामाजिक	३०	१७	१२	१	०	०
बौद्धिक अपाङ्गता	२	१	१	०	०	०
अटिजम्	१	१	०	०	०	०
बहुअपाङ्गता	२४	११	११	१	०	१

१३.७ अपाङ्ता भएको व्यक्तिको लिङ्गअनुसार आर्थिक काममा संलग्नता (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

अपाङ्गतामैत्री वातावरण भएन भने उनीहरू विकासका अवसर, सहभागिता र लाभहरूबाट वञ्चित हुने वा सीमित मात्रामा मात्र लाभान्वित हुने सम्भावना रहन्छ । त्यसैले त्यस्ता व्यक्तिहरुलाई विकासका अवसरमा सहभागी गराउन कस्ता खालका क्षेत्रहरु उपयुक्त हुन्छ भन्ने बारेमा जानकारी लिन यो तथ्याङ्क सहायक हुनसक्छ । यस गाउँपालिकाका अपाङ्गता भएका १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका जम्मा ३०७ जनामध्ये १३२ (४३%) अक्सर रोजगार, ६६ जना (२१.५%) अक्सर निस्क्रिय र १०६ जना (३४.५%) निस्क्रिय रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १३१ : सन्दकपुर गापामा अपाङ्ता भएको व्यक्तिको लिङ्गअनुसार आर्थिक काममा संलग्नता (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

लिङ्ग	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता							
		आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रुपले निस्क्रिय	
		अक्सर सक्रिय				अक्सर निस्क्रिय			
		अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार					
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	३०७	१३२	४३.०	३	१.०	६६	२१.५	१०६	३४.५
पुरुष	१६८	८२	४८.८	०	०.०	३०	१७.९	५६	३३.३
महिला	१३९	५०	३६.०	३	२.२	३६	२५.९	५०	३६.०

१३.८ अपाङ्ता भएको व्यक्तिको अपाङ्गताको प्रकारनुसार आर्थिक काममा संलग्नता (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

अपाङ्ता भएको व्यक्तिको अपाङ्गताको प्रकार आर्थिक काममा संलग्नताअनुसारको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । जसअनुसार सबैभन्दा बढी शारीरिक अपाङ्गता भएका ३७ जना, न्यून दृष्टि भएका ३२ जना, बहुअपाङ्गता भएका २४ जना पूर्ण दृष्टविहिन १४ जना अक्सर रोजगार रहेको प्रतिवेदनले औल्याएको छ ।

तालिका नं. १३२ : सन्दकपुर गापामा अपाङ्ता भएको व्यक्तिको अपाङ्गताको प्रकारअनुसार आर्थिक काममा संलग्नता (१० बर्ष वा सोभन्दा माथि)

अपाङ्गताको प्रकार	१० वा सो भन्दा माथिका अपाङ्गता भएका जनसंख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता							
		आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रुपले निस्क्रिय	
		अक्सर सक्रिय				अक्सर निस्क्रिय			
		अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार					
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
सन्दकपुर गापा	**३०७**	**१३२**	**१००**	**३**	**१००**	**६६**	**१००**	**१०६**	**१००**
शारीरिक अपाङ्गता	९२	३७	२८.०	२	६६.७	१६	२४.२	३७	३४.९
न्यून दृष्टियुक्त	७१	३२	२४.२	१	३३.३	२१	३१.८	१७	१६.०
मानसिक वा मनोसामाजिक	३०	८	६.१	०	०.०	८	१२.१	१४	१३.२
बहिरोपन	२७	१५	११.४	०	०.०	५	७.६	७	६.६
सुस्तश्रवण	२४	१२	९.१	०	०.०	५	७.६	७	६.६
बहुअपाङ्गता	२४	७	५.३	०	०.०	७	१०.६	१०	९.४
स्वर र बोलाइ	१५	८	६.१	०	०.०	४	६.१	३	२.८
पूर्ण दृष्टिविहीन	१४	६	४.५	०	०.०	०	०.०	८	७.५
श्रवण दृष्टिविहीन	७	६	४.५	०	०.०	०	०.०	१	०.९
बौद्धिक अपाङ्गता	२	०	०.०	०	०.०	०	०.०	२	१.९
अटिजम्	१	१	०.८	०	०.०	०	०.०	०	०.०

खण्ड - १४

शैक्षिक अवस्थासम्बन्धी विवरण

१४.१ साक्षरतादर (५ बर्ष वा सोभन्दा माथि)

साक्षर जनसङ्ख्या कुनै पनि देश, सरकार र समाजको लागि महत्वपूर्ण जनशक्ति मानिन्छ । साक्षर जनसङ्ख्याले विकास प्रयास र विकासका विभिन्न आयामलाई सहजीकरण र निर्देशित गर्ने हुनाले नीतिनिर्माता, योजनाविद् र निर्णयकर्ताका लागि साक्षरतासम्बन्धी तथ्याङ्क अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ ।

जनगणनामा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासको अनुशरण गर्दै ५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्यालाई साक्षरतासम्बन्धी प्रश्न सोधिएको थियो । यस उमेर समूहका प्रत्येक व्यक्तिले यदि पढ्न र लेख्न दुवै जानेको भए साक्षर भएको मानी साक्षर जनसङ्ख्याभित्र समावेश गरिएको छ । एक जनगणनादेखि अर्को जनगणनासम्म साक्षरतादर कति प्रतिशतले बढ्यो भन्ने प्रश्नले राज्यको शैक्षिक नीति र लगानीको मूल्याङ्कन गर्न सहज हुनेछ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजाअनुसार सन्दकपुर गाउँपालिकाको जम्मा साक्षरतादर ८१.७% रहेको छ जहाँ पुरुषको ८७.९% र महिलाको ७५.३% रहेको छ ।

तालिका नं. १३३ : सन्दकपुर गापाको साक्षरतादर

विवरण	५ वर्ष र सो भन्दा माथिको जनसङ्ख्या	जनसङ्ख्या			नखुलेको	साक्षरतादर
		पढ्न र लेख्न दुवै जानेको	पढ्न मात्र जानेको	पढ्न र लेख्न दुवै नजानेको		
जम्मा	**१४५०१**	**११८४६**	**१०५**	**२५४९**	**१**	**८१.७**
पुरुष	७३५४	६४६५	५१	८३८	०	८७.९
महिला	७१४७	५३८१	५४	१७११	१	७५.३

१४.२ वडाअनुसार साक्षरता दर

हेरक नगर/गाउँपालिकाको समग्र विकासको लागि हरेक वडामा उत्तिकै विकास हुन जरुरी हुन्छ । लैङ्गिक साक्षरताको हिसाबमा यस गाउँपालिकामा पनि पुरुष साक्षरताको तुलनामा महिला साक्षरतामा असमानता देखिन्छ ।

वडाअनुसार तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत भएको वडा नम्बर ३ हो जसमा ८४.७ प्रतिशत साक्षरता रहेको छ भने सबैभन्दा कम साक्षरता भएको वडा नम्बर २ हो जसमा जम्मा ८० प्रतिशत मात्र साक्षरता रहेको छ ।

लैङ्गिक दृष्टिकोणले हेर्दा सबैभन्दा बढी वडा नं. ३ मा पुरुषको साक्षरतादर ९०.६% रहेको छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. ४ मा ८६.१% रहेको छ । त्यसैगरी सबैभन्दा बढी वडा नं. ३ मै महिलाको साक्षरतादर ७९.१% रहेको छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. ४ मै ७४.१% रहेको छ ।

तालिका नं. १३४ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसारको लैङ्गिक साक्षरता दर

वडा नं.	५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जम्मा जनसंख्या	साक्षरता दर		
		जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**१४५०१**	**८१.७**	**८७.९**	**७५.३**
१	२४१८	८१.५	८६.२	७६.५
२	३०२५	८०.०	८८.०	७१.१
३	२८४१	८४.७	९०.६	७९.१
४	२२७९	८०.१	८६.१	७४.१
५	२३३५	८१.७	८८.१	७५.२

१४.३ उतीर्ण गरेको शैक्षिक तह (५ वर्ष वा सो भन्दा माथि)

साक्षर जनसङ्ख्यालाई उनीहरूले उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तहअनुसार विश्लेषण गर्न जरुरी हुन्छ। नेपाल सरकारले प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य गरेको छ भने माध्यमिक तहसम्मको शिक्षालाई निःशुल्क घोषणा गरेको छ । सबै व्यक्तिलाई विभिन्न परिस्थिति र व्यक्तिगत कारणले उच्च

शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर नमिल्न सक्छ । देशका लागि सबै प्रकारको शैक्षिक जनशक्ति आवश्यक पर्दछ । तथापि, लागि उच्च शिक्षित जनसङ्ख्या नै बढी ग्राह्य र महत्वपूर्ण हुनसक्दछ । जनगणनामा साक्षर जनसङ्ख्याले उत्तीर्ण गरेको तहलाई पूर्वप्राथमिकदेखि स्नातकोत्तर वा सोसरहसम्म समूहीकृत गरिएको छ ।

तालिका नं. १३५ : सन्दकपुर गापाको साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तहसम्बन्धी विवरण

उतीर्ण गरेको तह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%
जम्मा	**११८२७**	**१००**	**६४५२**	**१००**	**५३७५**	**१००**
पूर्व प्राथमिक तह	३४३	२.९	१८४	२.९	१५९	३.०
प्राथमिक तह (१-५)	३७१०	३१.३७	२१६८	३३.६	१५४२	२८.७
निम्न माध्यमिक तह (६-८)	२६९७	२२.८	१५३७	२३.८	११६०	२१.६
माध्यमिक तह (९-१०)	२२२५	१८.८१	११५८	१७.९	१०६७	१९.९
एस.एल.सी वा सोसरह	१०४१	८.८०२	५५४	८.६	४८७	९.१
प्रमाणपत्र वा सोसरह	११६७	९.८६७	५३५	८.३	६३२	११.८
स्नातक वा सोसरह	२७९	२.३५९	१४१	२.२	१३८	२.६
स्नातकोत्तर वा सोसरह	९४	०.७९५	५८	०.९	३६	०.७
अन्य	१५	०.१२७	१०	०.२	५	०.१
तह नभएको/तह नखुलेको	१९२	१.६२३	८३	१.३	१०९	२.०
उल्लेख नभएको	६४	०.५४१	२४	०.४	४०	०.७

१४.४ वडाअनुसार उतीर्ण गरेको शैक्षिक तह (५ वर्ष वा सो भन्दा माथि)

सन्दकपुर गाउँपालिकाका सबै वडाका ५ बर्ष वा सोभन्दा माथिका जनसंख्याले उतीर्ण गरेको शैक्षिक तहअनुसारको साक्षरतादर तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । जसअनुसार साक्षरको प्रतिशत १८.३ रहेको छ भने पूर्व प्राथमिक तह उतीर्ण गर्नेको प्रतिशत २.३२ रहेको छ । त्यसैगरी आधारभूत तह उतीर्ण गर्ने ४३.९५%, माध्यमिक तह उतीर्ण गर्ने ३०.५७%

र उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने २.५७% रहेका छन् । वडाअनुसार हेर्दा वडा नं. ३ मा सबैभन्दा बढी उच्च शिक्षा हासिल गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १३६ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसार उतीर्ण गरेको शैक्षिक तह (५ वर्ष वा सो माथि)

वडा नं.	५ बर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्या	साक्षरता प्रतिशत					
		साक्षर	पूर्व प्राथमिक तह	आधारभूत तह (१-८)	माध्यमिक तह (९-१२)	उच्च शिक्षा	अन्य
जम्मा	**१४५०१**	**१८.३**	**२.३२**	**४३.९५**	**३०.५७**	**२.५७**	**२.२८**
१	२४१८	१८.४९	२.८९	४२.७२	३०.५२	१.४१	३.९७
२	३०२५	२०	१.८८	४५.५५	२९.५२	१.४५	१.५९
३	३३५४	१५.३	२.३९	४०.०४	३५.६९	४.७१	१.८८
४	२८४६	१९.९२	२.७१	४९.१६	२४.६	१.५१	२.११
५	२८५८	१८.२६	१.८५	४२.६९	३१.६७	३.२९	२.२४

१४.५ युवाको साक्षरता अवस्था (१५-२४ वर्ष)

सन्दकपुर गाउँपालिकाका (१५-२४) वर्ष उमेर समूहका युवाहरुको साक्षरतादर ९९.४% रहेको छ । वडागतरुपमा हेर्दा वडा नं. २ मा सतप्रतिशत नै रहेको छ भने अन्य वडाको पनि ९९% को हाराहारी रहेको छ । यसरी हेर्दा सन्दकपुर गाउँपालिकामा युवाको साक्षरतादर सन्तोषजनक नै रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १३७ : सन्दकपुर गापाका युवाको साक्षरतासम्बन्धी विवरण

वडा नं.	१५-२४ बर्ष उमेर समूह								
	जनसंख्या			साक्षर संख्या			साक्षर प्रतिशत		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**२५९८**	**१२७१**	**१३२७**	**२५८१**	**१२६२**	**१३१९**	**९९.४**	**९९.३**	**९९.४**
१	४७६	२३४	२४२	४७३	२३३	२४०	९९.४	९९.६	९९.२
२	४९८	२५०	२४८	४९६	२४८	२४८	९९.६	९९.२	१००
३	६२३	२८५	३३८	६१८	२८३	३३५	९९.२	९९.३	९९.१
४	४८३	२४५	२३८	४७८	२४२	२३६	९९.०	९८.८	९९.२
५	५१८	२५७	२६१	५१६	२५६	२६०	९९.६	९९.६	९९.६

१४.६ (५-२५) वर्ष उमेर समूहको विद्यालयमा उपस्थितिसम्बन्धी विवरण

नीतिनिर्माता र योजनाविद्का लागि (५-२५) वर्ष उमेरका व्यक्तिमध्ये कति जना हाल विद्यालय गइरहेका छन्, कति जना विगतमा विद्यालय गएका छन् र कतिजना कहिल्यै पनि विद्यालय नगएका छन् भन्ने तथ्याङ्क महत्वपूर्ण रहिआएको छ । राज्यले प्राथमिक तहसम्मको शिक्षालाई अनिवार्य गर्ने नीति लिएको भएतापनि कैयन् विद्यार्थीले प्राथमिक तह नै पूरा नगरी विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति अझै पनि देखिएको छ भने निशुल्क भनिएको माध्यमिक तहमा पनि लाखौं बालबालिका अध्ययनबाट विमुख भएको अवस्था तथ्याङ्कबाट देखिन आएको छ।

यस गाउँपालिकाका ५ देखि २५ वर्ष उमेर समूहका जम्मा ३,८४६ जना मध्ये ६८.५ प्रतिशत जनसंख्या हाल विद्यालय गइरहेका छन् भने ३०.४ प्रतिशत विगतमा विद्यालय गएका र १.२ प्रतिशत जनसंख्या कहिल्यै विद्यालय नगएका देखिन्छ ।

तालिका नं. १३८ : ५ देखि २५ वर्ष उमेरका जनसंख्याको विद्यालयमा उपस्थिति

वडा नं.	जनसङ्ख्या जम्मा	हाल विद्यालय गइरहेका		विगतमा विद्यालय गएका		कहिल्यै विद्यालय नगएका	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	**३८४६**	**२६३३**	**६८.५**	**११६८**	**३०.४**	**४५**	**१.२**
१	७६३	४८३	६३.३	२६५	३४.७	१५	२.०
२	७६०	५०१	६५.९	२५१	३३.०	८	१.१
३	८५९	६८३	७९.५	१६७	१९.४	९	१.०
४	८०५	५२९	६५.७	२६६	३३.०	१०	१.२
५	६५९	४३७	६६.३	२१९	३३.२	३	०.५

१४.७ अध्ययन गरेको बिषयक्षेत्र (१० जोड २ सोमाथि अध्ययन गरेकाको)

साक्षर जनसङ्ख्याले कुन कुन विषयमा उच्च शिक्षा अध्ययन गरिरहेको छ भन्ने सवाल अत्यन्त महत्वपूर्ण छ । सन्तुलित विकासको लागि राज्यलाई विविध विषयको जनशक्ति आवश्यक पर्ने हुन्छ । देशको युवा शक्ति के कस्तो विषयको अध्ययनमा आकर्षित छ भन्ने चित्र

उनीहरूले अध्ययन गरेको विषयबाट ज्ञात हुन आउँछ । उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने जनशक्तिले के कस्ता प्राविधिक विषय र गैरप्राविधिक विषय अध्ययन गरिरहेको वा गरेको छ र राज्यको विकास अभियानमा भावी दिनमा माग हुने विषयविशिष्ट जनशक्तिको आपूर्ति कस्तो हुनेछ भनेर यस तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन सकिन्छ ।

कुनै पनि स्थानीय तहमा अक्सर बसोबास भएका व्यक्ति (विद्यार्थी) हरूले अध्ययन गरेको विषयले त्यस स्थानीय तहको शैक्षिक अवस्था, प्राथमिकता र जनशक्ति आपूर्तिको सम्भावनालाई इङ्गित गर्दछ । यस गाउँपालिकामा १० जोड दुई वा सोभन्दा माथि अध्ययन गरेका व्यक्तिको तथ्याङ्क हेर्दा सबैभन्दा बढी ४३.८ प्रतिशतले शिक्षाशास्त्र अध्ययन गरेको देखिन्छ भने दोस्रोमा मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र २५.१% र व्यवस्थापन १७.९% रहेको छ ।

उच्च शिक्षामा विषयक्षेत्र चयनको प्रवृत्ति पुरुष र महिलामा भिन्न रहेको अवस्था तथ्याङ्कबाट देखिन्छ । उमेरगत र विषय अध्ययनसम्बन्धि विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १३९ : अध्ययन गरेको बिषयक्षेत्र (१० जोड २ सोमाथि अध्ययन गरेकाको)

उमेर समूह/ बिषयक्षेत्र	जम्मा	मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र	व्यवस्थापन	शिक्षा	विज्ञान तथा प्रविधि	स्वास्थ्य/ चिकित्साशास्त्र	इन्जिनियरिङ	कानून	कृषि	वन	पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्य	कम्प्युटर/सूचना प्रविधि	अन्य	उल्लेख नभएको
जम्मा	**१५४०**	**३८६**	**२७६**	**६७४**	**७१**	**३५**	**१८**	**७**	**५**	**१**	**४**	**७**	**१६**	**४०**
प्रतिशत	**१००**	**२५.१**	**१७.९**	**४३.८**	**४.६**	**२.३**	**१.२**	**०.५**	**०.३**	**०.१**	**०.३**	**०.५**	**१.०**	**२.६**
१५-१९	१७५	३७	३४	७२	१७	४	२	२	०	०	०	२	१	४
२०-२४	४३१	१००	८९	१७०	३५	११	६	०	१	०	१	३	३	१२
२५-२९	३००	६०	७८	१२६	१०	८	५	२	१	०	२	०	०	८
३०-३४	२७७	७३	३९	१४३	३	४	२	०	१	१	१	१	०	९
३५-३९	१५०	३५	१७	८४	१	४	२	०	०	०	०	१	३	३
४०-४४	८१	३२	७	३२	१	२	०	०	०	०	०	०	४	३

उमेर समूह/ बिषयक्षेत्र	जम्मा	मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र	व्यवस्थापन	शिक्षा	विज्ञान तथा प्रविधि	स्वास्थ्य/ चिकित्साशास्त्र	इन्जिनियरिङ्ग	कानुन	कृषि	वन	पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्य	कम्प्युटर/सूचना प्रविधि	अन्य	उल्लेख नभएको
४५-४९	५३	१९	७	२०	३	०	१	१	०	०	०	०	२	०
५०-५४	४२	१६	४	१४	०	२	०	२	१	०	०	०	२	१
५५-५९	१४	७	१	४	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०
६०-६४	६	२	०	३	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०
६५-६९	३	१	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७०-७४	७	३	०	४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७५+	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

१४.८ सन्दकपुर गाउँपालिकाको अभिलेख अनुसारका शैक्षिक विवरण

यस उप-खण्डमा सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेका तहगत विद्यालयको संख्या, शिक्षक संख्या, विद्यार्थी संख्या, शैक्षिक वर्ष २०८१ को एस.इ.इ. परीक्षाको अन्तिम परिणाम सम्बन्धी विवरण र नगरपालिकाभित्र रहेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुको सूची राखिएको छ ।

तालिका नं. १४० : सन्दकपुर गापामा भएका शैक्षिक संस्थाहरु (शैक्षिक सत्र २०८१)

क सं.	प्रकार	विद्यालयहरुको संख्या (२०८१)				
		१-१२ सम्म	१-१० सम्म	१-८ सम्म	१-५ सम्म	जम्मा
१	सामुदायिक	२	४	३	१७	२६
२	संस्थागत विद्यालय			२	३	५
३	गुरुकुल				१	१
४	गुम्बा				१	१
५	सामुदायिक अध्ययन केन्द्र					१
६	बाल विकास केन्द्र					३२
जम्मा		**२**	**४**	**५**	**२२**	**६६**

तालिका नं. १४१ : सन्दकपुर गापामा भएका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको सूची

क्र.सं.	सामुदायिक विद्यालयको नाम	प्रकार	पालिका	वडा नं.
१	आदरणीय माध्यमिक विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	१
२	चन्द्रोदय आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	१
३	भिमसेन आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	१
४	गुफा आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	१
५	श्याम्बल माध्यमिक विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	२
६	भानु आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	२
७	भगवती आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	२
८	भिमसुन आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	२
९	माइपोखरी संस्कृत माध्यमिक विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
१०	सरस्वति माध्यमिक विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
११	सरस्वती आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
१२	जनकल्याण आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
१३	बालनिकेतन आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
१४	युवा आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
१५	बालकल्याण आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
१६	देवी आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
१७	सुत्लुङ आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	३
१८	प्रबोध माध्यमिक विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	४
१९	नवज्योती आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	४
२०	राष्ट्रिय आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	४
२१	माबु आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	४
२२	भगवती माध्यमिक विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	५
२३	राष्ट्रिय आधारभूत विद्यालय (जमुना)	सामुदायिक	सन्दकपुर	५
२४	भानुदय आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	५
२५	मुल्चोक राष्ट्रिय आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	५
२६	पुर्वक्षितिज आधारभूत विद्यालय	सामुदायिक	सन्दकपुर	

क.सं.	सामुदायिक विद्यालयको नाम	प्रकार	पालिका	वडा नं.
२७	श्री सन्दकपुर इङ्लीस बोर्डिङ स्कूल	संस्थागत	सन्दकपुर	२
२८	श्री योना अग्रेजी बोर्डिङ स्कूल	संस्थागत	सन्दकपुर	२
२९	श्री इस्ट स्काइ एकाडेमी	संस्थागत	सन्दकपुर	३
३०	श्री माइपोखरी एकाडेमी	संस्थागत	सन्दकपुर	३
३१	श्री जमुना लर्ड बुद्ध बोर्डिङ स्कूल	संस्थागत	सन्दकपुर	५

तालिका नं. १४२ : सन्दकपुरमा भएका सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक विवरण (शै.सं. २०८१)

क सं.	प्रकार	श्रेणी	प्राथमिक तह	नि.मा.वि.तह	माध्यमिक तह	उच्च मा.वि.	जम्मा
१	स्थायी	प्रथम					
२		द्धितिय	१४	१	१		१६
३		तृतीय	६२	१८	१७		९७
४	अस्थायी	तृतीय	३	२	४	२	११
५	राहत	तृतीय	७	४	५		१६
६	विद्यालय कर्मचारी						३२
७	बालकक्षा						३२
जम्मा			**८६**	**२५**	**२७**	**२**	**२०४**

तालिका नं. १४३ : सन्दकपुर गापामा भएका विद्यालयका विद्यार्थी विवरण (शै.सं. २०८१)

क सं.	तह	सामुदायिक		संस्थागत (निजी)		धार्मिक		जम्मा
		छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा	
१	कक्षा १-५	२८८	३०५	१२८	१९५	३४	१३	**९६३**
२	कक्षा ६-८	२२१	२२०	२८	३४			**५०३**
३	कक्षा ९-१०	१४८	१७१					**३१९**
४	कक्षा ११-१२	४९	४४					**९३**
कूल जम्मा		**७०६**	**७४०**	**१५६**	**२२९**	**३४**	**१३**	**१८७८**

खण्ड - १५
बसाइँसराइसम्बन्धी विवरण

१५.१ जन्मस्थानको आधारमा जनसंख्या

गणनाको समयमा नेपालभित्र अक्सर बसोबास गरिरहेका व्यक्तिहरूको जन्मस्थानको तथ्याङ्कले बसाइँसराइ गर्ने जनसङ्ख्याको बारेमा सूचना दिन्छ । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा जन्म स्थानसम्बन्धी विवरणबाटै बसाइँसराइको तथ्याङ्क प्राप्त हुन्छ । बसाइँसराइले कुनै खास स्थानको जनसङ्ख्याको आकार, संरचना, वितरण र वृद्धिदरलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पारिरहेको हुन्छ। जनगणनामा कुनै खास ठाउँमा बसोबास गरिरहेका मानिसहरूको जन्मस्थान देहायका चारमध्ये कुनै एकमा भएको हुनसक्छ ।

क) बसोबास गरिरहेकै पालिकाभित्र वा

ख) बसोबास गरिरहेकै जिल्लाको अर्को कुनै पालिकामा वा

ग) बसोबास गरिरहेको जिल्ला बाहेक नेपालकै कुनै जिल्लामा वा

घ) विदेशमा ।

बाह्रौं राष्ट्रिय जनगणनामा बसाइँसराइको आधारभूत इकाइको रुपमा एक स्थानीय तहलाई मानिएको छ । एउटै स्थानीय तहभित्र भएका स्थानान्तरणलाई बसाइँसराइको रुपमा नमानी आन्तरिक र बाह्य दुवै प्रकारको बसाइँसराइमा (ख) देखि (घ) सम्मको बुँदामा समेटिने जनसङ्ख्याकै आधार लिइन्छ । हाल बसोबास गरिरहेको स्थानीय तह रहेको जिल्लाको कुनै एक गाउँपालिकाबाट अर्को गाउँपालिका वा नगरपालिकामा बसाइँसराइलाई आन्तरिक बसाइँसराइ अन्तर्गतको जिल्लाभित्रको (Intra-district Migration) बसाइँसराइका रूपमा लिइन्छ। अघिल्लो ११ औं राष्ट्रिय जनगणनामा अन्तरजिल्ला (Inter-district migration) बसाइँसराइलाई मात्र आन्तरिक बसाइँसराइका रूपमा लिई व्याख्या र विश्लेषण गरिएको सन्दर्भ यहाँ स्मरणीय छ । बसाइँसराइलाई हालको बसाइँसराइ र जीवनपर्यन्त बसाइँसराइको रुपमा पनि बुझ्न सकिन्छ ।

हालको बसाइँसराइ (Current migration): अघिल्लो बसोबास रहेको स्थानबाट हाल अक्सर बसोबास गरिरहेको स्थानमा भएको बसाइँसराइलाई हालको बसाइँसराइ भनिन्छ । कुनै व्यक्ति आफ्नो जीवनकालमा धेरै ठाउँमा बसोबास गरेको भए त्यस्तो अवस्थामा हाल बसोबास गरिरहेको स्थानभन्दा लगत्तै अघि कुन स्थानबाट बसाइँ सरेको हो भन्ने बुझाउँछ ।

जीवनपर्यन्त बसाइँसराइ (Life time migration): जन्मस्थान र हाल अक्सर बसोबास गरिरहेको स्थान फरक भएमा त्यसलाई जीवनपर्यन्त बसाइँसराइ भनिन्छ । अर्थात संख्यात्मक रुपमा भन्दा यही जिल्लाको अर्को पालिकामा जन्मेका + अर्को जिल्लामा जन्मेका + विदेशमा जन्मेका जनसंख्याको योगफल जो हाल गणना भएको स्थानमा अक्सर बस्ने गर्दछन्, को कुल संख्याले जीवनपर्यन्त बसाइँसराइको संख्या दिने गर्दछ ।

इलाम जिल्लाको अर्को पालिकामा जन्म भइ हाल सन्दकपुर गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने जनसंख्या १,५४८ (१०.२%) छ भने यस जिल्लाबाहेक नेपालका अन्य जिल्लामा जन्म भइ गणनाको समयमा सन्दकपुर गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या १,०२२ जना (६.७%) रहेको। त्यसैगरी विदेशमा जन्मेका र हाल यस नगरपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या १८५ (१.२%) छ । यस गाउँपालिकामा जीवनपर्यन्त बसाइँसराइ गर्ने जनसंख्या २७५५ छ ।

वडाअनुसारको तालिकामा जीवनपर्यन्त बसाइँसराइलाई आन्तरिक र विदेशमा जन्मेका गरी २ भागमा बाँडेर तथ्याङ्क प्रस्तुत गरिएको छ । आन्तरिक बसाइँसराइ भन्नाले उही जिल्लाको एक पालिकाबाट अर्को पालिकामा र एक जिल्लाबाट अर्को जिल्लामा हुने बसाइँसराइको जोड बुझिन्छ जसको संख्या सन्दकपुर गाउँपालिकामा २,५७० छ ।

तालिका नं. १४४ : सन्दकपुर गापाको जन्मस्थानका आधारमा जनसंख्या

विवरण	जम्मा जनसंख्या	नेपालमा जन्मेका				विदेशमा जन्मेका	नखुलेका
		स्वदेशमा जन्मेका जम्मा	यही जिल्लाको		अर्को जिल्लामा जन्मेका		
			गणना भएको पालिकामा जन्मेका	अर्को पालिकामा जन्मेका			
जम्मा	**१५४४४**	**१५२३७**	**१२६६७**	**१५४८**	**१०२२**	**१८५**	**२२**
प्रतिशत	१००	९८.७	८३.१	१०.२	६.७	१.२	०.१

तालिका नं. १४५ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसार जीवनपर्यन्त बसाईँसराइ

वडा नं.	जम्मा जनसंख्या	बसाइँ नसरेका	जीवनपर्यन्त बसाईँसराइ			उल्लेख नभएको	बसाइँ नसरेका	जीवनपर्यन्त बसाईँसराइको %			उल्लेख नभएको %
			आन्तरिक	विदेशमा जन्मेका	जम्मा			आन्तरिक	विदेशमा जन्मेका	जम्मा	
जम्मा	**१५४४४**	**१२६६७**	**२५७०**	**१८५**	**२७५५**	**२२**	**८२.०**	**१६.६**	**१.२**	**१७.८**	**०.१**
१	२६१०	२२२७	३५५	२८	३८३	०	८५.३	१३.६	१.१	१४.७	०.०
२	३२१९	२८३२	३६२	२४	३८६	१	८८.०	११.२	०.७	१२.०	०.०
३	३५८१	२६५०	८९४	३४	९२८	३	७४.०	२५.०	०.९	२५.९	०.१
४	३००५	२५८६	३५४	४८	४०२	१७	८६.१	११.८	१.६	१३.४	०.६
५	३०२९	२३७२	६०५	५१	६५६	१	७८.३	२०.०	१.७	२१.७	०.०

१५.२ गणना भएको स्थानमा अक्सर बसोबास गरिरहेको अवधिको आधारमा जनसंख्या

बसाइँसराइ अध्ययन गर्न सम्बन्धित क्षेत्रमा बसोबास गरिरहेको अवधिको बारेमा पनि अध्ययन गर्न जरुरी हुन्छ । ५.२ प्रतिशत जनसंख्या (१४४ जना) हाल बसोबास गरिरहेको स्थानमा ५० वर्ष भन्दा बढी समयदेखि बसिरहेको देखिन्छ जसमा महिलाको संख्या १३५ छ भने पुरुषको संख्या ९ छ । उमेरगत र लिङ्गका आधार बसोबास गरिरहेको स्थानमा बसोसबास गरेको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १४६ : लिङ्गअनुसार हाल बसोबास गरिरहेको स्थानमा बसोबासको गरेको अवधी

उमेर समूह	जम्मा	गणना भएको स्थानमा बसोबासको अवधि						अवधि नखुलेको
		१ वर्ष भन्दा कम	१-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-२४ वर्ष	२५-४९ वर्ष	५० वर्ष भन्दा माथि	
जम्मा	**२७८२**	**१२०**	**५३३**	**४६२**	**८५२**	**६६३**	**१४४**	**८**
पुरुष	४१०	४३	१४६	७०	९१	५०	९	१
महिला	२३७२	७७	३८७	३९२	७६१	६१३	१३५	७

तालिका नं. १४७ : हाल बसोबास गरिरहेको स्थानमा बसोबास गरेको अवधिको विवरण

उमेर समूह	जम्मा	गणना भएको स्थानमा बसोबासको अवधि						अवधि नखुलेको
		१ वर्ष भन्दा कम	१-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-२४ वर्ष	२५-४९ वर्ष	५० वर्ष भन्दा माथि	
सन्दकपुर गापा	**२७८२**	**१२०**	**५३३**	**४६२**	**८५२**	**६६३**	**१४४**	**८**
प्रतिशत	**१००**	**४.३**	**१९.२**	**१६.६**	**३०.६**	**२३.८**	**५.२**	**०.३**
०० - ०४ वर्ष	२०	६	१४	०	०	०	०	०
०५ - ०९ वर्ष	२९	२	१४	११	०	०	०	२
१० - १४ वर्ष	६४	८	२७	१६	१३	०	०	०
१५ - १९ वर्ष	१२८	२८	६०	२१	१८	०	०	१
२० - २४ वर्ष	२८२	३६	१४५	८४	१७	०	०	०
२५ - २९ वर्ष	३३९	२५	११४	१३१	६४	४	०	१
३० - ३४ वर्ष	३४१	६	६०	१०५	१६६	४	०	०
३५ - ३९ वर्ष	३१२	२	४४	५३	२०४	९	०	०
४० - ४४ वर्ष	२७०	१	२४	१०	२०१	३४	०	०
४५ - ४९ वर्ष	२०७	३	५	१०	८४	१०५	०	०
५० - ५४ वर्ष	२३१	०	६	१२	४५	१६६	१	१
५५ - ५९ वर्ष	१६०	२	७	१	९	१४१	०	०
६० - ६४ वर्ष	१३९	०	५	२	१३	११३	५	१
६५ - ६९ वर्ष	९८	१	२	१	७	५६	३०	१
७० - ७४ वर्ष	८०	०	३	२	७	२३	४५	०
७५+ वर्ष	८२	०	३	३	४	८	६३	१

१५.३ यसअघिको बसोबास भएको स्थानको आधारमा जनसंख्या

तालिकामा हाल अक्सर बसोबास गरिरहेका व्यक्तिहरूको यसअघिको बसोबाससम्बन्धी तथ्याङ्क प्रस्तुत गरिएको छ जसले हालको बसाइँसराइ (Current migration) लाई अभिव्यक्त गर्दछ । यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या १५,४४४ मध्ये ७८.६ प्रतिशतको यसअघिको बसोबास पनि यही गाउँपालिकामा रहेको देखिन्छ भने १०.७ प्रतिशतको यही जिल्लाको अन्य पालिकामा,

७.३ प्रतिशतको यसअघिको बसोबास अर्को जिल्लामा र ३.३ प्रतिशतको विदेशमा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १४८ : यस अघिको बसोबास रहेको स्थानको आधारमा जनसंख्या

लिङ्ग	जम्मा जनसंख्या	यस अघिको बसोबास							
		यही नगरपालिकामा		अर्को पालिकामा		अर्को जिल्लामा		विदेश	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**१५४४४**	**१२१४६**	**७८.६**	**१६४८**	**१०.७**	**११३४**	**७.३**	**५१६**	**३.३**
पुरुष	७८५७	७०८१	९०.१	१८३	२.३	२२७	२.९	३६६	४.७
महिला	७५८७	५०६५	६६.८	१४६५	१९.३	९०७	१२.०	१५०	२.०

१५.४ पछिल्लोपटक मुलुकभित्रकै अर्को स्थानबाट यस गापामा बसाइँ सर्नुको कारण

कतिपय घरपरिवार र जनसङ्ख्याको चलायमान प्रवृत्ति हुने गरेको छ । मुलुकको संविधानले पनि नेपाली नागरिकलाई देशभित्र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा स्वतन्त्र रूपमा आवतजावत गर्न, बसोबास गर्न, पेसा, रोजगार गर्न, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको स्थापना र सञ्चालन गर्न स्वतन्त्रता दिएको छ । मानिसहरू सयौं हजारौं वर्षदेखि एक स्थानबाट अर्को स्थानमा बसाइँसराइ गर्दै आएका छन् । बसाइँसराइका पछाडि दृश्य र अदृश्य प्रेरक एवम् दबाबजन्य कारण रहेका हुन्छन् ।

बसाइँसराइले जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा अवसर र चुनौती दुवै सिर्जना गर्दछ । राज्यको विकास प्रयासमा बसाइँसराइलाई आबद्ध गरेर लैजानका लागि बसाइँसराइका पछाडि अन्तरनिहीत कारण पहिचान गर्नु जरुरी हुन्छ । जनगणना २०७८ को प्रश्नावलीमा मानिसहरू के कति कारणले हाल बसोबास गरिरहेको स्थानमा पछिल्लोपटक बसाइँसराइ गरेको रहेछन् भन्ने प्रश्न राखिएको थियो ।

विगतको अनुभवबाट देखिएको छ कि मानिसहरू अक्सर काम वा रोजगारी, विवाह, अध्ययन, तालिम, आश्रित अवस्था, प्राकृतिक प्रकोप, कृषिलगायतका उद्देश्यले बसाइँसराइ गर्दछन् ।

कतिपय मानिसहरू पहिला घरपरिवारबाट अन्यत्र गएको तर गणनाको समयमा अक्सर बसोबास गर्ने गरी घर फर्किएका पनि हुन्छन् । यी कारणहरू पनि पुरुष, महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा र युवायुवतीको लागि भिन्दाभिन्दै प्रभावयुक्त हुने गर्दछन् ।

सन्दकपुर गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्न आएका कुल जनसंख्या २,७८२ जना मध्ये विवाहको कारणले ७६.१ प्रतिशत र काम तथा रोजगारीको कारणले ५.१ प्रतिशत व्यक्तिहरु आएको देखिन्छ । त्यसैगरी ७.५ प्रतिशत घर फर्किएका, अध्ययन/तालिमका लागि २.१ प्रतिशत आएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १४९ : बसाइँसराइको कारणअनुसारको विवरण

यहाँ बसोबास गर्न आउनुको कारण	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**४१०**	**१००**	**२३७२**	**१००**	**२७८२**	**१००**
काम/रोजगारी	१०७	२६.१	३६	१.५	१४३	५.१
व्यापार/व्यवसाय	१७	४.१	९	०.४	२६	०.९
अध्ययन/तालिम	३५	८.५	२३	१.०	५८	२.१
विवाह	१२	२.९	२१०४	८८.७	२११६	७६.१
आश्रित	७२	१७.६	७४	३.१	१४६	५.२
प्राकृतिक प्रकोप	३	०.७	३	०.१	६	०.२
कृषि	१२	२.९	७	०.३	१९	०.७
घर फर्किएको	१२४	३०.२	८४	३.५	२०८	७.५
अन्य	२८	६.८	२९	१.२	५७	२.०
उल्लेख नभएको	०	०.०	३	०.१	३	०.१

१५.५ यस अघिको बसोबास भएको देश

तलको तालिकाअनुसार विभिन्न देश गरेर यस गाउँपालिकाका ३६६ जनाको यस अघिको बसोबास विदेशी मुलुकहरुमा भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १५० : यसअघिको बसोबास विदेशमा हुनेहरुको देशअनुसारको विवरण

यस अघिको बसोबास भएको विदेशी मुलुक	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**३६६**	**१००**	**१५०**	**१००**	**५१६**	**१००**
भारत	९५	२६.०	१४१	९४.०	२३६	४५.७
भारत बाहेकका सार्क मुलुक	४	१.१	०	०	४	०.८
आसियन मुलुक	९०	२४.६	५	३.३	९५	१८.४
मध्ये पूर्व	१७१	४६.७	४	२.७	१७५	३३.९
अन्य एसियन मुलुक	५	१.४	०	०	५	१.०
अन्य युरोपियन मुलुक	१	०.३	०	०	१	०.२

१५.६ पछिल्लोपटक विदेशबाट यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको कारण

विदेशमा यसअघि अक्सर बसोबास भएका तर जनगणनाको अवधिमा यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने गरी आएका व्यक्तिहरू कुन कारणले यहाँ आएका हुन् भन्ने सवाल महत्वपूर्ण छ । तालिकामा यसरी बसोबास गर्न आउनुको कारणअनुसारको तथ्याङ्क प्रस्तुत गरिएको छ। यस गाउँपालिकामा विदेशबाट विवाहको कारणले आएका जनसङ्ख्या नै सर्वाधिक (२१.१%) रहेको छ । काम, रोजगारी, अध्ययन वा तालिमको सिलसिलामा विदेश गएका अधिकांश जनसङ्ख्या घर फर्किन्छन् । यसरी घर फर्किएकाहरुको हिस्सा ६६.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। काम वा रोजगारीको उद्देश्यले विदेशबाट यहाँ आउनेको हिस्सा ३.५ प्रतिशत मात्रै रहेको छ भने व्यापारिक वा व्यावसायिक उद्देश्यले विदेशी मुलुकबाट यहाँ बसोबास गर्ने आउने जनसङ्ख्याको अनुपात ०.४ प्रतिशत रहेको छ । यसअघि विदेशमा अक्सर बसोबास भएको

जनसङ्ख्या यस गाउँपालिकामा आश्रित भइ आएको देखिन्छ जसले ४.३ प्रतिशत अंश ओगटेको छ ।

तालिका नं. १५१ : विदेशबाट यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको कारण

यहाँ बसोबास गर्न आउनुको कारण	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**३६६**	**१००**	**१५०**	**१००**	**५१६**	**१००**
काम/रोजगारी	१७	४.६	१	०.७	१८	३.५
व्यापार/व्यवसाय	१	०.३	१	०.७	२	०.४
अध्ययन/तालिम	५	१.४	३	२.०	८	१.६
विवाह	३	०.८	१०६	७०.७	१०९	२१.१
आश्रित	१५	४.१	७	४.७	२२	४.३
घर फर्किएको	३१७	८६.६	२६	१७.३	३४३	६६.५
अन्य	८	२.२	६	४.०	१४	२.७

खण्ड - १६

प्रजनन् सम्बन्धी विवरण

१६.१ जीवनकालभरि जन्माएका बच्चाको संख्याअनुसारको महिला

प्रजननसम्बन्धी विवरण जन्मदर, मृत्युदर, सुरक्षित मातृत्व, जनसंख्या वृद्धिदर र जनसंख्या प्रक्षेपणका लागि समेत अत्यन्त उपयोगी हुँदै आएको छ । १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विवाहित महिलाहरूले आफ्नो प्रजननकालमा जीवितै जन्माएका बच्चा, यसरी जन्मिएका कुल बच्चाहरूको संख्या, विवाहित महिलाबाट आफ्नो प्रजनन कालमा जन्मेका बच्चाको संख्या जस्ता सूचकहरू जनसंख्या अध्ययन र नीतिनिर्माताका लागि निकै महत्वपूर्ण हुन्छन् ।

यस गाउँपालिकाका (१५-४९) वर्षका विवाहित महिलामध्ये १५.६% ले बच्चा जन्माएका छैनन्। ३७.५% ले १ वटा बच्चा, ३१.५% ले २ वटा र ११.२% ले ३ वटा जीवित बच्चा जन्माएका छन् । १ जना आमाले ८ वटा बच्चा जन्माएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १५२ : आमाको उमेर समूहअनुसारको जिवित जन्माएका वच्चा संख्या

जिवित जन्मिएका बच्चा संख्या	विवाहित महिलाको		आमाको उमेर समूह (बर्षमा)						
	संख्या	प्रतिशत	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
जम्मा	**३०८८**	**१००**	**११२**	**४०४**	**५४०**	**५७२**	**५५१**	**५०४**	**४०५**
बच्चा नभएका	४८३	१५.६	६५	१३३	९७	६२	४७	३४	४५
१ बच्चा भएका	११५९	३७.५	४४	२३३	३०६	२४९	१७९	१०३	४५
२ बच्चा भएका	९७२	३१.५	३	३३	१२४	२१६	२२८	२१५	१५३
३ बच्चा भएका	३४५	११.२	०	४	११	३६	७३	११४	१०७
४ बच्चा भएका	८३	२.७	०	१	२	८	१७	२७	२८
५ बच्चा भएका	३१	१.०	०	०	०	१	६	८	१६
६ बच्चा भएका	८	०.३	०	०	०	०	०	२	६
७ बच्चा भएका	६	०.२	०	०	०	०	१	१	४
८ बच्चा भएका	१	०.०	०	०	०	०	०	०	१

१६.२ उमेर समूहअनुसार जीवितै जन्मिएका र हालसम्म जीवित बच्चाहरूको सङ्ख्या

प्रजनन उमेरका महिलाबाट जीवितै जन्मिएका बच्चाहरूमध्ये कतिको निश्चित समयपछि मृत्यु भयो र तीमध्ये कति हालसम्म पनि जीवितै छन् भन्ने तथ्याङ्कले शिशु मृत्युदर (Infant mortality rate), बाल मृत्युदर (Child mortality rate), जीवन प्रत्याशा (Life Expectancy) र जीवन तालिका (Life Table) आदिको मापन र तयारीमा विशेष सहयोग पुग्दछ ।

गणनाको दिनसम्म १५ देखि ४९ वर्षसम्मका कुल महिलाले जीवितै जम्माएका कुल बच्चाको संख्या ४,७२३ रहेको छ । जीवित जन्मिएका सबै बच्चाहरु वयस्क अवस्थामा पुग्ने वा बाँच्ने सम्भावना कम हुन्छ किनभने विभिन्न कारणले बच्चाहरुको मृत्यु हुन सक्छ । हालसम्म (गणनाको दिनसम्म) जीवितै रहेका बच्चाको संख्या ४,६१५ रहेको छ

तालिका नं. १५३ : हालसम्म जिवितै जन्मेका र जीवितै रहेका बच्चाको संख्या

बच्चाको अवस्था	बच्चाको जम्मा संख्या	आमाको उमेर समूह (वर्षमा)						
		१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
हालसम्म जिवितै जन्मेका बच्चाको संख्या (CEB)								
जम्मा	**४७२३**	**५०**	**३१५**	**५९५**	**८२६**	**९५९**	**१०४२**	**९३६**
बालक	२४४४	२८	१६८	३२५	४२७	५०२	५१७	४७७
बालिका	२२७९	२२	१४७	२७०	३९९	४५७	५२५	४५९
हालसम्म जिवितै रहेका बच्चाको संख्या (Children Still Alive)								
जम्मा	**४६१५**	**५०**	**३०९**	**५८४**	**८११**	**९३४**	**१०२३**	**९०४**
बालक	२३८६	२८	१६७	३१८	४१९	४८७	५०६	४६१
बालिका	२२२९	२२	१४२	२६६	३९२	४४७	५१७	४४३

१६.३ उमेर समूहअनुसार जीवितै जन्मिएर मृत्यु भएका बच्चाहरूको सङ्ख्या

तलको तालिकामा १५ देखि ४९ वर्षभित्रका महिलाले गणनाको दिनसम्म जीवितै जन्माएका बच्चा र ती हाल जीवित रहे वा नरहेको सम्बन्धी तथ्याङ्क गरिएको छ । यस तथ्याङ्क अनुसार सन्दकपुर गाउँपालिकामा जीवित जन्मिएका ४,७२३ बच्चामध्ये १०८ अर्थात (२.३%) जनाको मृत्यु भएको देखिन्छ । मृत्यु भएका मध्ये ५३.७ प्रतिशत बालक र ४६.३ प्रतिशत बालिका रहेका छन् । यसबाट शिशु वा बाल मृत्युदर छोरीको भन्दा छोराको बढी हुने गरेको देखिन्छ।

तालिका नं. १५४ : जीवितै जन्मिएर मृत्यु भएका बच्चाको संख्या

बच्चाको अवस्था	बच्चाको जम्मा संख्या	आमाको उमेर समूह (वर्षमा)						
		१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
जिवितै जन्मेर मृत्यु भएका बच्चाको संख्या (Children Dead)								
जम्मा	**१०८**	**०**	**६**	**११**	**१५**	**२५**	**१९**	**३२**
बालक	५८	०	१	७	८	१५	११	१६
बालिका	५०	०	५	४	७	१०	८	१६
मृत्यु भएका बच्चाको प्रतिशत								
जम्मा	**२.३**	**०.०**	**१.९**	**१.९**	**१.८**	**२.७**	**१.९**	**३.५**
बालक	२.४	०.०	०.६	२.२	१.९	३.१	२.२	३.५
बालिका	२.२	०.०	३.५	१.५	१.८	२.२	१.५	३.६

१६.४ विगत १२ महिनामा जीवितै बच्चा जन्माएका महिला र जीवितै जन्मिएका शिशु

यस खण्डमा (१५-४९) उमेर समूहका कुल विवाहित महिलामध्ये विगत १२ महिनामा जीवित बच्चा जन्माउने महिला र तिनले जीवितै जन्माएका बच्चाहरूको संख्या उपर विश्लेषण गरिएको छ । यसबाट सन्दकपुर गाउँपालिकामा प्रतिवर्ष प्रजनन उमेरका कति जना महिलाले जीवित बच्चा जन्माउँछन् भन्ने तथ्याङ्क उपलब्ध हुन्छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकामा (१५-४९) वर्ष उमेरका विवाहित महिला मध्ये विगत १२ महिनाभित्रमा ९४.७ प्रतिशतले एउटा पनि बच्चा नजन्माएको देखियो भने ५.३ प्रतिशतले १ वटा मात्रै बच्चा जन्माएको देखिन्छ । जीवित जन्मेका जम्मा १६३ जना शिशु मध्ये ५२.८% बालक र ४७.२% बालिका रहेका छन् ।

तालिका नं. १५५ : विगत १२ महिनामा जीवित बच्चा जन्माउने महिला र शिशुको संख्या

जीवित जन्मेका बच्चा	विवाहित महिलाको संख्या		आमाको उमेर समूह (वर्षमा)						
	संख्या	प्रतिशत	१५–१९	२०–२४	२५–२९	३०–३४	३५–३९	४०–४४	४५–४९
जम्मा	**३०८८**	**१००**	**११२**	**४०४**	**५४०**	**५७२**	**५५१**	**५०४**	**४०५**
बच्चा नजन्माएको	२९२५	९४.७	९१	३६२	५००	५३५	५३२	५०२	४०३
१ बच्चा	१६३	५.३	२१	४२	४०	३७	१९	२	२
२ बच्चा	०	०.०	०	०	०	०	०	०	०
विगत १२ महिनामा जीवित जन्मिएका बच्चाको संख्या									
जम्मा	**१६३**	**१००**	**२१**	**४२**	**४०**	**३७**	**१९**	**२**	**२**
बालक	८६	५२.८	११	१९	२१	२०	११	२	२
बालिका	७७	४७.२	१०	२३	१९	१७	८	०	०

खण्ड - १७
आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण

१७.१ आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्या

परिवारका विभिन्न उमेर समूहका सदस्यहरूले कुनै न कुनै आर्थिक काम गरेका हुन्छन् । राष्ट्रिय जनगणनामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याले गत १२ महिनामा कति अवधि आर्थिक काम गरेका थिए भनेर सोधिएको थियो । त्यसैले आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी सम्पूर्ण विवरणहरु १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको आधारमा राखिएको छ ।
कुनै व्यक्तिले गरेको आर्थिक कामलाई अवधिका आधारमा विभिन्न वर्गमा वर्गीकरण गरेर आर्थिकरूपले सक्रिय वा निष्क्रिय जनसंख्याको अनुपात निकाल्ने गरिन्छ । यस्तो अभ्यास कतिपय देशले फरक फरक आधारमा अवलम्बन गरेको हुनसक्छ भने अधिकांश देशले संयुक्त राष्ट्रसंघको तथ्याङ्कीय नियोग (United Nations Statistical Commission) र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनले निश्चित गरेका मानक र स्तरअनुसार अपनाएको पाइन्छ । कानुनी रूपमा १८ वर्षमुनिका बालबालिकालाई कुनै पनि आर्थिक काम गराउन निषेध गरिएको भएतापनि अधिकांश समाजमा यो कायमै रहेको देखिन्छ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका कुल १३,४३२ जनामध्ये ७०.२% ले ६ महिना वा सोभन्दा बढी अवधि काम गरेका छन् भने १४.६% ले कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको देखिन्छ । आर्थिक काममा महिला र पुरुषको संलग्नता हाराहारी नै भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १५६ : आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्या

लिङ्ग	संख्या/ प्रतिशत	काम गरेको समयावधि				
		६ महिना वा बढी	३-६ महिना	३ महिना भन्दा कम	काम नगरेको	जम्मा
जम्मा	**संख्या**	९४१८	११४८	९०१	१९५६	१३४२३

लिङ्ग	संख्या/ प्रतिशत	काम गरेको समयावधि				
		६ महिना वा बढी	३-६ महिना	३ महिना भन्दा कम	काम नगरेको	जम्मा
	प्रतिशत	**७०.२**	**८.६**	**६.७**	**१४.६**	**१००**
पुरुष	संख्या	५०१९	४६०	४०२	९१६	६७९७
	प्रतिशत	७३.८	६.८	५.९	१३.५	१००
महिला	संख्या	४३९९	६८८	४९९	१०४०	६६२६
	प्रतिशत	६६.४	१०.४	७.५	१५.७	१००

१७.२ वडाअनुसार आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्या

तलको तालिकामा वडाअनुसार आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्यालाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १५७ : वडाअनुसार आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसङ्ख्या

वडा नं.	संख्या/ प्रतिशत	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	काम गरेको समयावधि			
			६ महिना वा बढी	३-६ महिना	३ महिनाभन्दा कम	काम नगरेको
जम्मा	**संख्या**	**१३४२३**	**९४१८**	**११४८**	**९०१**	**१९५६**
	प्रतिशत	**१००**	**७०.२**	**८.६**	**६.७**	**१४.६**
१	संख्या	२२२६	१६२०	१९८	१०३	३०५
	प्रतिशत	**१००**	**७२.८**	**८.९**	**४.६**	**१३.७**
२	संख्या	२८२५	२१६७	१०७	१३५	४१६
	प्रतिशत	**१००**	**७६.७**	**३.८**	**४.८**	**१४.७**
३	संख्या	३०८९	२०१०	४९८	२१२	३६९
	प्रतिशत	**१००**	**६५.१**	**१६.१**	**६.९**	**११.९**
४	संख्या	२६२३	१५८१	२४६	२०९	५८७
	प्रतिशत	**१००**	**६०.३**	**९.४**	**८.०**	**२२.४**
५	संख्या	२६६०	२०४०	९९	२४२	२७९
	प्रतिशत	**१००**	**७६.७**	**३.७**	**९.१**	**१०.५**

१७.३ आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण

आर्थिक काम गरेको अवधिका आधारमा आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्यालाई अक्सर रोजगार, अक्सर बेरोजगार, अक्सर निष्क्रिय, आर्थिकरूपले निष्क्रिय आदि उपवर्गमा विश्लेषण गर्ने गरिन्छ। तालिकामा प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई व्याख्या गर्नुभन्दा अगाडि केही आधारभूत अवधारणासँग परिचित हुनु जरुरी छ ।

आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्याः सन्दर्भ अवधिमा जुनसुकै आर्थिक काम जतिसुकै अवधिको लागि गरेका वा कुनै पनि आर्थिक कामको खोजी गरेका १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरू आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याअन्तर्गत पर्दछन् ।

आर्थिकरूपले निष्क्रिय जनसङ्ख्याः सन्दर्भ अवधिमा कुनै पनि आर्थिक काम नगरेका र आर्थिक काम नखोजेका व्यक्तिहरू आर्थिकरूपले निष्क्रिय जनसंख्या अन्तर्गत पर्दछन् ।

अक्सर आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्याः सन्दर्भ अवधिमा कुनै पनि आर्थिक काम गरेको वा आर्थिक काम खोजेको समयावधिको जोड ६ महिना वा सोभन्दा बढी भएको व्यक्तिलाई अक्सर आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याभित्र समावेश गरिन्छ ।

अक्सर आर्थिकरूपले निष्क्रिय जनसङ्ख्याः आर्थिक काम गरेको अवधि र आर्थिक काम खोजेको अवधिको जोड ६ महिनाभन्दा कम भएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई अक्सर निष्क्रिय जनसंख्यामा समावेश गरिन्छ ।

यस सन्दकपर गाउँपालिकाका १० वर्ष वा सो भन्दा माथिको कुल जनसंख्या १३,४२३ मध्ये ९५०८ (७०.८%) जना अक्सर रोजगार र १२२ (०.९%) जना अक्सर बेरोजगार रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी १४.४% अक्सर निष्क्रिय छन् भने १३.९% आर्थिक रुपले निष्क्रिय छन्।

तालिका नं. १५८ : आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नतासम्बन्धी विवरण

लिङ्ग	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता							
		आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रुपले निस्क्रिय	
		अक्सर सक्रिय				अक्सर निस्क्रिय			
		अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार					
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	**१३४२३**	**९५०८**	**७०.८**	**१२२**	**०.९**	**१९२६**	**१४.४**	**१८६७**	**१३.९**
पुरुष	६७९७	५०४७	७४.३	६१	०.९	८१९	१२.१	८७०	१२.८
महिला	६६२६	४४६१	६७.३	६१	०.९	११०७	१६.७	९९७	१५.१

१७.४ उमेर समूहअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण

उमेर समूहअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी तलको तालिका हेर्दा (२५-२९) बर्ष उमेर समूहका सबैभन्दा बढी सक्रिय रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १५९ : उमेर समूहअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण

उमेर समूह	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता							
		आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रुपले निस्क्रिय	
		अक्सर सक्रिय				अक्सर निस्क्रिय			
		अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार					
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	**१३४२३**	**९५०८**	**७०.८**	**१२२**	**०.९**	**१९२६**	**१४.३**	**१८६७**	**१३.९**
१०-१४	१०७७	७८	७.२	१५	१.४	३९३	३६.५	५९१	५४.९
१५-१९	१२८७	३८५	२९.९	१९	१.५	४७७	३७.१	४०६	३१.५
२०-२४	१३११	९७४	७४.३	२९	२.२	१८८	१४.३	१२०	९.२
२५-२९	१३९१	१२५२	९०.०	१९	१.४	७७	५.५	४३	३.१
३०-३४	१२७३	११८३	९२.९	११	०.९	५२	४.१	२७	२.१

उमेर समूह	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता							
		आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रुपले निस्क्रिय	
		अक्सर सक्रिय				अक्सर निस्क्रिय			
		अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार					
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
३५-३९	११८१	११०६	९३.६	७	०.६	४८	४.१	२०	१.७
४०-४४	१०३३	९५९	९२.८	६	०.६	५५	५.३	१३	१.३
४५-४९	८४९	७७९	९१.८	३	०.४	४४	५.२	२३	२.७
५०-५४	९३०	८३१	८९.४	४	०.४	७२	७.७	२३	२.५
५५-५९	८०२	६७४	८४.०	२	०.२	८७	१०.८	३९	४.९
६०-६४	८००	५९३	७४.१	२	०.३	१२५	१५.६	८०	१०.०
६५-६९	६२४	३९०	६२.५	१	०.२	११५	१८.४	११८	१८.९
७०-७४	४०३	१८४	४५.७	२	०.५	९९	२४.६	११८	२९.३
७५ +	४६२	१२०	२६.०	२	०.४	९४	२०.३	२४६	५३.२

१७.५ वडा र लिङ्गअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण

तलको तालिकामा सन्दकपुर गाउँपालिकाको वडा र लिङ्गअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १६० : वडा र लिङ्गअनुसार आर्थिक क्रियाकलापसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	लिङ्ग	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता							
			आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रुपले निस्क्रिय	
			अक्सर सक्रिय				अक्सर निस्क्रिय			
			अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार					
			संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	**जम्मा**	**१३४२३**	**९५०८**	**७०.८**	**१२२**	**०.९**	**१९२६**	**१४.३**	**१८६७**	**१३.९**

वडा नं.	लिङ्ग	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता							
			आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या						आर्थिक रुपले निस्क्रिय	
			अक्सर सक्रिय				अक्सर निस्क्रिय			
			अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार					
			संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
	पुरुष	६७९७	५०४७	७४.३	६१	०.९	८१९	१२.०५	८७०	१२.८
	महिला	६६२६	४४६१	६७.३	६१	०.९	११०७	१६.७१	९९७	१५.०५
	जम्मा	**२२२६**	**१६३७**	**७३.५**	**२४**	**१.१**	**२६९**	**१२.१**	**२९६**	**१३.३**
१	पुरुष	११४२	८८३	७७.३	१२	१.१	९९	८.६६९	१४८	१२.९६
	महिला	१०८४	७५४	६९.६	१२	१.१	१७०	१५.६८	१४८	१३.६५
	जम्मा	**२८२५**	**२१६९**	**७६.८**	**८**	**०.३**	**२४१**	**८.५३**	**४०७**	**१४.४**
२	पुरुष	१४८२	११५८	७८.१	६	०.४	१११	७.४९	२०७	१३.९७
	महिला	१३४३	१०११	७५.३	२	०.१	१३०	९.६८	२००	१४.८९
	जम्मा	**३०८९**	**२०६४**	**६६.८**	**४१**	**१.३**	**६३८**	**२०.७**	**३४६**	**११.२**
३	पुरुष	१५२३	१०८९	७१.५	१९	१.२	२६७	१७.५३	१४८	९.७१८
	महिला	१५६६	९७५	६२.३	२२	१.४	३७१	२३.६९	१९८	१२.६४
	जम्मा	**२६२३**	**१५९०**	**६०.६**	**२१**	**०.८**	**४५६**	**१७.४**	**५५६**	**२१.२**
४	पुरुष	१३१३	८४४	६४.३	९	०.७	२०३	१५.४६	२५७	१९.५७
	महिला	१३१०	७४६	५६.९	१२	०.९	२५३	१९.३१	२९९	२२.८२
	जम्मा	**२६६०**	**२०४८**	**७७.०**	**२८**	**१.१**	**३२२**	**१२.१**	**२६२**	**९.८५**
५	पुरुष	१३३७	१०७३	८०.३	१५	१.१	१३९	१०.४	११०	८.२२७
	महिला	१३२३	९७५	७३.७	१३	१.०	१८३	१३.८३	१५२	११.४९

१७.६ आर्थिक कामको पेसागत वर्गीकरण अनुसारको जनसङ्ख्या

आर्थिक काम गरेका जनसंख्याको पेसाअनुसार वर्गीकरण र विश्लेषण महत्वपूर्ण हुन्छ । आर्थिक काम गर्दा व्यक्तिको भूमिका कस्तो प्रकारको थियो भन्ने प्रश्न पनि उत्तिकै सरोकारको विषय

हो । आर्थिक काम कृषि वा गैरकृषि क्षेत्रमा हुनसक्दछ। त्यस्तै औद्योगिक, व्यापारिक, सेवामूलक र सामान्य प्राथमिक पेसासँग सम्बन्धित आर्थिक कामहरू हुन्छन् । जनसंख्याको पेसा र व्यवसायले त्यहाँको आर्थिक अवस्था र संरचनालाई प्रतिविम्बित गर्दछन् । जनगणनाको प्रतिवेदनमा आर्थिक कार्यमा संलग्न भएकाहरुलाई १० प्रकारको पेशाका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका आर्थिक रुपले सक्रिय १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका जम्मा १४,४६७ मध्ये ५,८८१ जना पुरुष र ५,५८६ जना महिला रहेका छन् । ८६.७६ प्रतिशत व्यक्ति कृषि, वन र माछापालन पेशाका कामदार रहेका छन् । दोस्रो ठूलो समूह सामान्य वा प्राथमिक पेसाका कामदारको रहेको छ जसमा ४.५३ प्रतिशत संलग्न रहेका छन् ।

तालिका नं. १६१ : आर्थिक कामको पेशागत वर्गीकरणअनुसारको विवरण

क्र. सं.	आर्थिक कामको पेशागत विवरण	पुरुष		महिला		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
सन्दकपुर गापाको जम्मा		**५८८१**	**१००**	**५५८६**	**१००**	**११४६७**	**१००**
१	सैनिक अधिकारी	२	०.०३	०	०	२	०.०२
२	व्यवस्थापक	१२१	२.०६	९०	१.६१	२११	१.८४
३	पेसाविद्	१२६	२.१४	११६	२.०८	२४२	२.११
४	प्राविधिक तथा सहायक पेसाविद्	४०	०.६८	२०	०.३६	६०	०.५२
५	कार्यालय सहायक	२४	०.४१	१४	०.२५	३८	०.३३
६	सेवा तथा वस्तु बिक्री गर्ने कामदार	१०१	१.७२	८७	१.५६	१८८	१.६४
७	कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदार	४९९२	८४.८८	४९५७	८८.७४	९९४९	८६.७६
८	शिल्पकला तथा कालिगढ र यससम्बन्धी व्यापार गर्ने कामदार	१२३	२.०९	१४	०.२५	१३७	१.१९
९	यन्त्र तथा मेशिन अपरेटर र जडान गर्ने कामदार	११६	१.९७	५	०.०९	१२१	१.०६
१०	सामान्य वा प्राथमिक पेसाका कामदार	२३६	४.०१	२८३	५.०७	५१९	४.५३

१७.७ आर्थिक कामको औद्योगिक क्षेत्र वर्गीकरणअनुसारको जनसङ्ख्या

देशको अर्थतन्त्रलाई अन्तराष्ट्रिय रुपमा तुलनायोग्य बनाउन अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताको अनुशरण गरी सोहीअनुसार मापन गर्नुपर्ने हुन्छ जसको लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरीय औद्योगिक वर्गीकरण (ISIC) को आधारमा नेपाली परिवेशसँग मिल्ने गरी नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरण (NSIC) बनाइएको छ । NSIC अनुसार आर्थिक क्रियाकलापलाई विभिन्न २१ क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको हुन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा पनि आर्थिक कार्यमा संलग्न रहेको जनसंख्याले गरेको कामलाई सोही बमोजिम वर्गीकरण गरिएको छ । देश, प्रदेश र स्थानीय तहको आर्थिक अवस्था र विकासअनुसार यी २१ ओटा औद्योगिक क्षेत्र उन्नत वा पिछडिएको अवस्थामा रहेका हुनसक्छन् ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका ८८.५ प्रतिशत व्यक्ति कृषि वन र माछापालन क्षेत्रमा संलग्न रहेका छन् भने ३.१ प्रतिशत थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मतका कार्य गर्ने क्षेत्रमा संलग्न रहेका छन् । त्यसैगरी १.८ प्रतिशत शिक्षा क्षेत्रमा र १.६ प्रतिशत निर्माण क्षेत्रमा संलग्न रहेका छन् ।

तालिका नं. १६२ : आर्थिक कार्यमा संलग्न जनसंख्याको मुख्य औद्योगिक क्षेत्रअनुसारको विवरण

क्र.सं.	काममा संलग्नताको क्षेत्र	पुरुष		महिला		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा		**५८८१**	**१००**	**५५८६**	**१००**	**११४६७**	**१००**
१	कृषि, वन र माछापालन	५०९३	८६.६	५०५४	९०.५	१०१४७	८८.५
२	खानी तथा उत्खनन्	३	०.१	०	०	३	०.०
३	औद्योगिक उत्पादन	७७	१.३	२०	०.४	९७	०.८
४	विद्युत, ग्यास, बाफ तथा वातानुकूलित सेवा	१३	०.२	०	०	१३	०.१
५	पानीको आपूर्ति, ढलनिकास, फोहर व्यवस्थापन र शुद्धीकरणका क्रियाकलाप	४	०.१	१	०	५	०.०
६	निर्माण	१२०	२.०	६७	१.२	१८७	१.६

क.सं.	काममा संलग्नताको क्षेत्र	पुरुष		महिला		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
७	थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मतका कार्य	१५३	२.६	२०४	३.७	३५७	३.१
८	यातायात तथा भण्डारण	११०	१.९	४	०.१	११४	१.०
९	आवास तथा भोजन सम्बन्धी क्रियाकलाप	४२	०.७	४७	०.८	८९	०.८
१०	सूचना तथा सञ्चार	४	०.१	४	०.१	८	०.१
११	वित्तीय तथा बिमासम्बन्धी क्रियाकलाप	११	०.२	६	०.१	१७	०.१
१२	घरजग्गा कारोबारका व्यवसायिक क्रियाकलाप	०	०	०	०	०	०.०
१३	पेसागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलाप	१६	०.३	२	०	१८	०.२
१४	प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलाप	९	०.२	५	०.१	१४	०.१
१५	सार्वजनिक प्रशासन र सुरक्षासम्बन्धी क्रियाकलाप	३७	०.६	१२	०.२	४९	०.४
१६	शिक्षा	१०७	१.८	९७	१.७	२०४	१.८
१७	मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलाप	१६	०.३	२२	०.४	३८	०.३
१८	कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद	३	०.१	१	०.०	४	०.०
१९	अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलाप	५५	०.९	३५	०.६	९०	०.८
२०	घरपरिवारका घरायसी क्रियाकलाप	४	०.१	२	०.०	६	०.१
२१	बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरुका क्रियाकलाप	३	०.१	२	०	५	०.०
२२	उल्लेख नभएका	१	०	१	०	२	०.०

१७.८ कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या

आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्या मूलतः दुई प्रकारका काममा संलग्न रहेका हुन्छन् । पहिलो, कृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्र हो र दोस्रो गैरकृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्र । यस गाउँपालिकामा आर्थिक कार्यमा संलग्न मध्ये ८८.४९ प्रतिशत कृषि क्षेत्रमा र ११.४९ प्रतिशत गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न रहेको पाइयो । वडागत रुपमा हेर्दा वडा नम्बर १ मा सबैभन्दा बढी ९२.९२ प्रतिशत कृषिक्षेत्रमा संलग्न रहेका छन् भने सबैभन्दा कम वडा नम्बर ३ मा ८४.९६ प्रतिशत रहेका छन् ।

तालिका नं. १६३ : कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न वडाअनुसारको जनसंख्या

वडा	जम्मा	कृषि क्षेत्र		गैरकृषि क्षेत्र	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**११४६७**	**१०१४७**	**८८.४९**	**१३१८**	**११.४९**
१	१९२१	१७८५	९२.९२	१३६	७.०८
२	२४०९	२१८०	९०.४९	२२७	९.४२
३	२७२०	२३११	८४.९६	४०९	१५.०४
४	२०३६	१७४६	८५.७६	२९०	१४.२४
५	२३८१	२१२५	८९.२५	२५६	१०.७५

१७.९ घरायसी तथा गैरघरायसी क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या

आर्थिक कामलाई घरायसी र गैरघरायसी गरी दुई वर्गमा विभाजन गर्ने प्रचलन रहेको छ । घरायसी क्षेत्रमा व्यक्ति वा व्यक्तिहरू मिलेर असंगठित रुपमा घरपरिवारले सञ्चालन गरेका सबै प्रकारका आर्थिक क्रियाकलापहरू (वस्तु तथा सेवाको उत्पादन) पर्दछन् भने बाँकी क्रियाकलापहरु गैरघरायसी क्षेत्रमा पर्छन् । घरायसी काम अक्सर घरपरिवारकै उपभोग र सुविधाका लागि हुने गर्दछ भने गैरघरायसी काम सामान्यतः आय आर्जनका लागि सहायक हुने गर्दछ । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणनामा १० वर्ष र सोभन्दा माथिका प्रत्येक व्यक्तिले गरेको

कामलाई विभाजन गर्दा ९.८ प्रतिशत गैरघरायसी क्षेत्रमा, ७५.६ प्रतिशत घरायसी क्षेत्रमा र १४.६ प्रतिशतले काम नगरेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १६४ : आर्थिक कार्यमा संलग्नको क्षेत्रगत संलग्नतासम्बन्धी विवरण

वडा	आर्थिक कार्यमा संलग्नजम्मा	गैरघरायसी क्षेत्र		घरायसी क्षेत्र		काम नगर्ने	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**१३४२३**	**१३१४**	**९.८**	**१०१५३**	**७५.६**	**१९५६**	**१४.६**
१	२२२६	१४७	६.६	१७७४	७९.७	३०५	१३.७
२	२८२५	२३५	८.३	२१७४	७७.०	४१६	१४.७
३	३०८९	४१९	१३.६	२३०१	७४.५	३६९	१२.०
४	२६२३	२९२	११.१	१७४४	६६.५	५८७	२२.४
५	२६६०	२२१	८.३	२१६०	८१.२	२७९	१०.५

१७.१० आर्थिक काममा संलग्नताको प्रकार अनुसारको विवरण

आर्थिक काममा संलग्न १० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्यामध्ये कसले कुन हैसियतमा काम गर्यो अथवा कुन भूमिकामा आर्थिक काममा संलग्न रहेको भन्ने प्रश्न पनि नीतिनिर्माता र निर्णयकर्ताको लागि महत्वपूर्ण हुन्छ । त्यस्तै खास प्रशासनिक एकाइको आर्थिक काममा संलग्न जनशक्ति कसरी संरचित छ भनेर बुझ्न पनि सघाउ पुग्दछ । जनगणनामा आर्थिकरूपले सक्रिय प्रत्येक व्यक्तिलाई उसले आर्थिक काम गर्दाको हैसियत के हो भनेर सोधिएको थियो।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा सबैभन्दा बढी आफ्नै काम गर्ने ७७.४ प्रतिशत, दोस्रोमा अरुको काम गर्ने ६.९ प्रतिशत र ०.४ प्रतिशत मात्र रोजगारदाताको रुपमा रहेका छन् जहाँ १५.३ प्रतिशत जनसंख्याले परिवारलाई सघाउने काम मात्र गर्ने गरेको जनगणनाको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १६५ : रोजगारीको अवस्थाअनुसारको जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	रोजगारीको अवस्था	पुरुष		महिला		जम्मा	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
सन्दकपुर गापा		**५८८१**	**१००**	**५५८६**	**१००**	**११४६७**	**१००**
१	अरुको काम गर्ने	५००	८.५	२८९	५.२	७८९	६.९
२	रोजगारदाता	३३	०.६	१८	०.३	५१	०.४
३	आफ्नै काम गर्ने	४५७८	७७.८	४२९३	७६.९	८८७१	७७.४
४	परिवारमा सघाउने मात्र	७७०	१३.१	९८६	१७.७	१७५६	१५.३

१७.११ प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम

कामका लागि पारिश्रमिक कार्यक्रम अन्तर्गत सन्दकपुर गाउँपालिकाले गरेको कार्यक्रमअनुसार विगत ५ बर्षमा भएको रोजगारी सृजनासम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा राखिएको छ । जसअनुसार विगत ५ बर्षमा जम्मा ९३४ जनाले रोजगार पाएका छन् जसमा पुरुषको ३१.२% र महिलाको ६८.८% संलग्नता रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी आ.व. २०७८/७९ मा सबैभन्दा बढी ३१४ जना संलग्न रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १६६ : सन्दकपुर गापामा कामका लागि पारिश्रमिक मार्फत सिर्जित रोजगारको विवरण

क्र.सं.	आ.व.	संलग्न संख्या					
		महिला	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
जम्मा		**२९१**	**३१.२**	**६४३**	**६८.८**	**९३४**	**१००**
१	२०७६/७७	१७	१३.०	११४	८७.०	१३१	१००
२	२०७७/७८	८८	३३.१	१७८	६६.९	२६६	१००
३	२०७८/७९	११६	३६.९	१९८	६३.१	३१४	१००
४	२०७९/८०	४७	३३.१	९५	६६.९	१४२	१००
५	१०८०/८१	२३	२८.४	५८	७१.६	८१	१००

श्रोत: सन्दकपुर गापा

खण्ड - १८
घरपरिवारसम्बन्धी विवरण

१८.१ घरको मुख्य प्रयोग

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा देशका सम्पूर्ण घरहरूको (खाली घर समेत) गणना गरिएको थियो । गणना गरिएका घरको प्रयोग कुन रूपमा भएको छ भन्ने विषयले आवासीय घर र गैरआवासीय घरको वितरणलाई विभिन्न तहमा (नेपाल, प्रदेश, भौगोलिक क्षेत्र आदि) विश्लेषण गर्न मद्दत पुग्दछ । जनगणनामा घरको प्रयोगलाई १२ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको थियो सोही बमोजिमको तथ्याङ्कलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

जनगणना २०७८ बमोजिम नेपालका ७१.१ प्रतिशत घरको प्रयोग आवासीय रुपमा भएको छ भने कोशी प्रदेशको ७१.९ प्रतिशत, इलाम जिल्लाको ७३.७ प्रतिशत र सन्दकपुर गाउँपालिकाका ६२ प्रतिशत घर आवासीय रुपमा प्रयोग भएका छन् । यस गाउँपालिकाका ७ प्रतिशत घर गोठ तथा धनसारको रुपमा र २२ प्रतिशत घर अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग भएको देखिन्छ भने ४.६ प्रतिशत घर खाली रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १६७ : घरको प्रयोगअनुसारको विवरण

क्षेत्र	जम्मा घर संख्या	घरको उपयोग (प्रतिशतमा)											
		आवासीय	व्यापार व्यवसाय	सरकारी	शैक्षिक	स्वास्थ्य	औद्योगिक	बैङ्किङ तथा वित्तीय संस्था	संस्थागत	होटल तथा लज	गोठ तथा धनसार	अन्य	खाली
नेपाल	**७५५२०६६**	७१.७	३.१	०.४	१.१	०.२	०.४	०.१	०.४	०.३	१०.१	५.९	६.३
कोशी प्रदेश	**१४५४९६५**	७१.९	२.४	०.३	१.२	०.२	०.४	०.१	०.४	०.२	९.७	८.६	४.५
इलाम जिल्ला	**८९८८८**	७३.७	१.६	०.४	१.५	०.२	०.४	०.१	०.५	०.४	४.०	१२.९	४.६
सन्दकपुर गापा	**६१४१**	**६२.०**	**१.२**	**०.४**	**१.३**	**०.२**	**०.६**	**०.०**	**०.३**	**०.३**	**७.०**	**२२.०**	**४.६**

१८.२ घरको तला

जनगणनामा प्रत्येक घर कति तलाको छ भनेर विवरण सङ्कलन गरिएको थियो । घरको तला संख्याको उपयोग कहाँ कहाँ हुनसक्छ भन्ने प्रश्न महत्वपूर्ण छ । आवासको उपलब्धतामा यसले एक सूचकका रूपमा कार्य गर्दछ । घरको कुल निर्मित क्षेत्रफल (Built-up area) गणनामा पनि यसले महत्वपूर्ण गुणक (Multiplier) प्रदान गर्दछ । घर भनेको पुँजीगत सम्पत्ति हो । यसको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पनि गणना भएको हुन्छ । समग्र नेपाल र प्रदेशअनुसारको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुमानमा घरको तला संख्याले एकप्रकारको दर वा अनुपात दिने हुनाले यो तथ्याङ्कको विशेष महत्व रहेको छ ।

नेपाल भूकम्पको उच्च जोखिममा रहेको देश हो । वि.सं. २०७२ को भूकम्पबाट भएको क्षतिलाई स्मरण गर्दा यस्तो जोखिम पनि नेपालका सबै जिल्लामा एकनास रहेको देखिँदैन । भूकम्पको केन्द्रविन्दुअनुसार क्षति र प्रभाव कम वा बढी हुने गर्दछ । भौगोलिक क्षेत्र (हिमाल, पहाड तथा तराई, ग्रामीण र शहरी) अनुसार पनि तला संख्या असमान रहनु स्वाभाविक देखिन्छ। नेपालमा करिब ६० प्रतिशत घर एक तले, झण्डै २९ प्रतिशत घर दुई तले र ९ प्रतिशत घर तीन तले रहेका छन । सन्दकपुर गाउँपालिकाका ५०.७ प्रतिशत घर १ तले, ४७.५ प्रतिशत घर २ तले तथा ०.८ प्रतिशत घर मात्र ३ तले रहेको देखिन्छ । यहाँ ४ तले माथिका घर न्यून मात्रामा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १६८ : घरको तलाको संख्यासम्बन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

क्षेत्र	जम्मा घर संख्या	प्रतिशतमा घरको तला					
		१	२	३	४	५–७	नखुलेको
नेपाल	७५५२०६६	५९.८२	२८.७८	९.१७	१.३०	०.६४	०.२८
कोशी प्रदेश	१४५४९६५	६३.६५	२६.५८	९.०७	०.३७	०.१६	०.१६
इलाम जिल्ला	८९८८८	५५.९२	३५.६१	७.७९	०.३५	०.२४	०.०९
सन्दकपुर गापा	**६१४१**	**५०.७१**	**४७.५२**	**०.८३**	**०.१३**	**०.०८**	**०.७३**

१८.३ घरको आयु

जनगणनामा घरपरिवारले बसोबास गरिरहेको प्रत्येक घरको आयु (निर्माण भएको मितिका आधारमा) सङ्कलन गरिएको थियो । यो तथ्याङ्कले भवनजस्तो मूल्यवान स्थिर पुँजीगत सम्पत्तिको वर्तमान मूल्य कति छ? ती भवनहरूको बाँकी आयु कति हुनसक्छ? भवनको संरचना र मूल्यमा ह्रास कति भएको हुनसक्छ? लगायतका प्रश्नका साथसाथै वर्तमान र भावी जनसंख्याको लागि भविष्यमा निर्माण वा पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने भवन कति हुनेछन् भनेर अनुमान गर्न सहयोग गर्दछ । कतिपय घरको आयु १०० वर्षभन्दा माथि हुने र ती राज्यको पुरातात्विक सम्पदाका रूपमा समेत रहन्छन् ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा सबैभन्दा बढी (१९.७ प्रतिशत) घरहरु (५-९) वर्षसम्मका छन् भने २०-२९ वर्षका घरहरु १७ प्रतिशत रहेका देखिन्छ । त्यसैगरी (१-४) बर्षसम्मका १५ प्रतिशत रहेका छन् । ७.७ प्रतिशत घरहरु निर्माण भएको एक वर्षपनि पूरा नभएका छन् भने ०.२ प्रतिशत घरहरु १०० वर्ष भन्दा पुराना रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १६९ : घरको आयुसम्बन्धी विवरण

क्षेत्र	जम्मा घर संख्या	प्रतिशतमा घरको आयु (वर्षमा)									
		० वर्ष	१-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-४९ वर्ष	५०-९९ वर्ष	१००+ वर्ष	उल्लेख नगरिएको
नेपाल	७५५२०६६	३.५	२४.४	२०.७	१५.३	९.६	१२.५	८.१	३.०	०.५	२.४
कोशी प्रदेश	१४५४९६५	३.९	२२.९	२०.६	१६.०	९.८	१२.६	८.८	३.१	०.६	१.७
इलाम जिल्ला	८९८८८	४.४	१८.७	१६.८	१५.०	१२.४	१७.४	११.८	२.२	०.४	०.८
सन्दकपुर गापा	**६१४१**	**७.७**	**१५.०**	**१९.७**	**१२.६**	**१२.०**	**१७.०**	**१२.१**	**३.०**	**०.२**	**०.७**

१८.४ घरको स्वामित्व र परिवार संख्या

आवास परिवारको लागि आधारभूत आवश्यकता हो । नेपाली समाजमा अक्सर परिवारको चाहना आफ्नो एउटा घर होस् भन्ने नै देखिन्छ । तथ्याङ्कबाट पनि अधिकांश परिवार आफ्नै घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ । रोजगारी, काम, व्यापार-व्यवसाय, अध्ययन आदिका कारणले व्यक्ति वा परिवार भाडामा वा अन्य प्रकारका आवासीय सुविधा उपभोग गरिरहेको पनि हुन्छन्। घरको स्वामित्वले एकातिर परिवारको सम्पन्नताको सूचकका रूपमा पनि केही हदसम्म काम गर्दछ भने अर्कोतिर पेसा, व्यवसाय, अध्ययन, आदि कारणले भाडा वा गैरभाडाका आवासीय अवस्थाको सूचना पनि उपलब्ध गराउँदछ ।

यस गाउँपालिकामा ९६.९ प्रतिशत परिवार आफ्नै स्वामित्व रहेको घरमा र २.४ प्रतिशत परिवार मात्र भाडामा बसोबास गर्ने गर्दछन् । संस्थागत घर (कार्यालयको आवास, छात्राबास, ब्यारेक, बृद्धाश्रम, बालगृह, गुम्बा आदि) मा बसोबास गर्ने परिवार ०.३ प्रतिशत रहेकोमा यी बाहेक अन्य घरमा बसोबास गर्ने परिवार ०.४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

वडागत रुपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी भाडामा बस्ने परिवार वडा नम्बर ३ मा ६ प्रतिशत रहेका छन् । मुख्य बजार क्षेत्र र आसपासका स्थानहरुमा भाडामा बस्ने परिवार बढी रहेको देखिन्छ भने ग्रामिण स्थानहरुमा आफ्नै स्वामित्वको घरमा बस्ने परिवार बढी रहेका छन् ।

तालिका नं. १७० : घरको स्वामित्वअनुसार पारिवारिक विवरण

वडा	घरको स्वामित्व								जम्मा परिवार	
	आफ्नै		भाडामा		संस्थागत		अन्य		संख्या	वडाको प्रतिशत
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
जम्मा	**३८८७**	**९६.९**	**९६**	**२.४**	**१२**	**०.३**	**१८**	**०.४**	**४०१३**	**१००**
१	६७९	९९.०	५	०.७	०	०.०	२	०.३	६८६	१७.१
२	८२५	९७.९	११	१.३	१	०.१	६	०.७	८४३	२१.०
३	८४३	९३.९	५४	६.०	०	०.०	१	०.१	८९८	२२.४
४	७६१	९६.६	१४	१.८	७	०.९	६	०.८	७८८	१९.६
५	७७९	९७.६	१२	१.५	४	०.५	३	०.४	७९८	१९.९

१८.५ घरको जग

घरको जग सुरक्षित आवाससँग जोडिएको विषय हो । नेपाल भूकम्पको अत्यधिक जोखिम भएका देशहरूमध्ये एक भएको हुँदा घरको जग के कस्ता निर्माण सामग्रीबाट बनेको छ भन्ने विषयले विशेष महत्व राख्दछ । निर्माण सामग्री र त्यसको बनावट, प्राविधिक परामर्श लगायतका विषयले घरको सुरक्षालाई निर्देशित गर्दछन् ।

सन्दकपुर गाउँपालिकाका कुल ३,३०८ परिवारमध्ये ८२.४% बसोबास गर्ने घरको जग माटोजडित इँटा ढुङ्गाको छ । १०.२% परिवार बस्ने घरको जग सिमेन्ट जडित इँटा ढुङ्गा रहेको छ भने ढलान पिल्लर सहितको जग हुने घरको संख्या ३.४% प्रतिशत मात्रै रहेको छ। वडागत रुपमा हेर्दा अधिकांस परिवार बस्ने घरको जग माटोजडित इँटा ढुङ्गाको नै रहेको छ ।

तालिका नं. १७१ : घरको जगअनुसार पारिवारिक वितरण

वडा	घरको जगको प्रकार										जम्मा
	माटो जडित इँटा ढुङ्गा		सिमेन्ट जडित इँटा ढुङ्गा		ढलान पिल्लर सहितको		काठ/बाँसको खम्बा गाडेको		अन्य		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**३३०८**	**८२.४**	**४०९**	**१०.२**	**१३५**	**३.४**	**१५१**	**३.८**	**१०**	**०.२**	**४०१३**
१	६०३	८७.९	५९	८.६	५	०.७	१६	२.३	३	०.४	**६८६**
२	७०४	८३.५	७२	८.५	२४	२.८	४२	५.०	१	०.१	**८४३**
३	७३९	८२.३	९०	१०.०	४०	४.५	२८	३.१	१	०.१	**८९८**
४	५७३	७२.७	१४६	१८.५	३७	४.७	२९	३.७	३	०.४	**७८८**
५	६८९	८६.३	४२	५.३	२९	३.६	३६	४.५	२	०.३	**७९८**

१८.६ घरको बाहिरी गारोको

घरको बाहिरी गारो निर्माणमा प्रयोग भएका निर्माण सामग्री पनि घरको सुरक्षासँग प्रत्यक्ष जोडिएको विषय हो । कतिपय घरमा बाहिरी गारोले घरको भार लिएको हुन्छ भने कतिपय घरमा पिल्लरले मात्र भार वहन गरेको हुन्छ । तथापि, बाहिरी गारो कस्तो प्रकारको निर्माण सामग्रीले बनेको छ भन्ने विषयले परिवारको सम्पन्नता र जीवनस्तरको सूचकको रूपमा समेत काम गर्दछ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका अधिकांस घरहरु परम्परागत निर्माण सामग्रीहरु प्रयोग गरी निर्माण गरेको पाइन्छ । घरको बाहिरी गारोमा प्रयोग भएको सामग्रीअनुसार बसैभन्दा बढी ५६.२% माटो जडित इँटा ढुङ्गाले बनेको देखिन्छ भने त्यसपछि १४.६% घरहरुका बाहिरी गारो जस्ता/टिन प्रयोग गरेको पाइन्छ । सिमेन्टले जडान गरिएको इँटाको गारोबाट बनेको घरमा बसोबास गर्ने परिवार ८.३% रहेका छन् ।

वडागतरुपमा हेर्दा वडा नम्बर ५ मा माटोले जोडेको इँटा ढुङ्गाको गारो भएको घरमा बस्ने परिवार सबैभन्दा बढी ६४.५% रहेको छ भने वडा नम्बर २ मा ३८.९% रहेको छ । सिमेन्टले जडान गरिएको इँटाको गारोबाट बनेको घरमा बसोबास गर्ने परिवार वडा नम्बर ४ मा १४.२% प्रतिशत रहेका छन् ।

तालिका नं. १७२ : परिवारले प्रयोग गर्ने घरको गारोको बनावटसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	बाहिरी गारोको बनावटको प्रकार												जम्मा परिवार
	माटो जडित		सिमेन्ट जडित		काठ/फल्याक		बाँसजन्य		जस्ता/टिन		अन्य		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**२२५७**	**५६.२**	**३३३**	**८.३**	**४२१**	**१०.५**	**३९१**	**९.७**	**५८७**	**१४.६**	**२४**	**०.६**	**४०१३**
१	३८७	५६.४	३७	५.४	१२५	१८.२	७६	११.१	४६	६.७	१५	२.२	६८६
२	३२८	३८.९	५३	६.३	१५०	१७.८	१२०	१४.२	१८८	२२.३	४	०.५	८४३
३	५८६	६५.३	९५	१०.६	४८	५.३	७६	८.५	९२	१०.२	१	०.१	८९८
४	४४१	५६.०	११२	१४.२	४२	५.३	६४	८.१	१२६	१६.०	३	०.४	७८८
५	५१५	६४.५	३६	४.५	५६	७.०	५५	६.९	१३५	१६.९	१	०.१	७९८

१८.७ घरको छाना

घरको छानो सामान्यतः घरको जग र बाहिरी गारोको निर्माण सामग्रीसँग अन्तरसम्बन्धित रहेको हुन्छ । तथापि, घरको छानो कतिपय अवस्थामा स्थानीय हावापानी, भौगोलिकता, आर्थिक, सामाजिक प्रभावसँग पनि अन्तरसम्बन्धित हुन्छ । घरको छानोले परिवारको सम्पन्नता र जीवनस्तरको पनि केही हदसम्म प्रतिनिधित्व गर्दछ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा ९४.७% परिवारले प्रयोग गर्ने घरको छानो जस्ताले बनेको छ भने १.६% परिवारले प्रयोग गर्ने घरको छानो ढलान गरिएको छ । त्यस्तै १% को खर/परालले छापिएको छ ।

वडागत रुपमा हेर्दा वडा नम्बर ५ मा ९६.१% परिवारको घरको छानो जस्ताको छ भने वडा नम्बर ३ मा ३.५% प्रतिशत परिवारको घरको छानो सिमेन्ट/ढलानले बनेको छ ।

तालिका नं. १७३ : परिवार बसोबास गर्ने घरको छानाको बनावटसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	छानाको बनावट												जम्मा परिवार
	जस्ता/टिन /च्यादर		सिमेन्ट/ ढलान		खर/पराल/छवाली		टायल/खपडा /झिंगटी		काठको फलेक		अन्य		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**३८०१**	**९४.७**	**६४**	**१.६**	**४०**	**१.०**	**२७**	**०.७**	**१४**	**०.३**	**६७**	**१.७**	**४०१३**
१	६५५	९५.५	४	०.६	१	०.१	१	०.१	२	०.३	२३	३.४	६८६
२	७७७	९२.२	५	०.६	२२	२.६	२१	२.५	२	०.२	१६	१.९	८४३
३	८५३	९५.०	३१	३.५	६	०.७	३	०.३	२	०.२	३	०.३	८९८
४	७४९	९५.१	१८	२.३	८	१.०	१	०.१	३	०.४	९	१.१	७८८
५	७६७	९६.१	६	०.८	३	०.४	१	०.१	५	०.६	१६	२.०	७९८

१८.८ घरको भूईं

कुनै पनि घरको भुइँ परिवारको आर्थिक सामाजिक परिवेश, स्थानीय परम्परा, निर्माण सामग्रीको उपलब्धता र समग्र घरको निर्माण संरचनासँग समेत जोडिएको हुन्छ । नेपालमा घरको भुइँ माटो, काठ, सिमेन्ट ढलान, इँटा/ढुंगा, टायल आदि सामग्रीबाट निर्माण गरिएको हुन्छ । घरको भुइँको प्रकार परिवारको सम्पन्नताको सूचक निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि पनि उपयोगी हुन्छ। यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका ७९.८% परिवार बस्ने घरको भुइँ माटोले बनेको छ भने ५.५% परिवार बस्ने घरको भुइँ काठ/फल्याक/बाँसले बनेको देखिन्छ । त्यसैगरी ०.३% घरको घरका भुइँ इँटा/ढुङ्गाले बनेका, ०.२% घरका भुइँ सेरामिक टायल लगाइएका, १३.५% घरका भुइँ सिमेन्ट ढलान भएका र ०.६% अन्य सामग्री प्रयोग भएका छन् ।

तालिका नं. १७४ : परिवार बसोबास गर्ने घरको भुइँको बनावटसम्बन्धी विवरण

वडा	घरको भूईंको बनावट												जम्मा परिवार संख्या
	माटो		काठ/फल्याक/बाँस		इँटा/ढुङ्गा		सेरामिक टायल		सिमेन्ट ढलान		अन्य		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**३२०४**	**७९.८**	**२१९**	**५.५**	**१३**	**०.३**	**९**	**०.२**	**५४३**	**१३.५**	**२५**	**०.६**	**४०१३**
१	६०२	८७.८	४१	६.०	०	०	०	०	४२	६.१	१	०.१	६८६
२	६६८	७९.२	४६	५.५	४	०.५	२	०.२	११६	१३.८	७	०.८	८४३
३	७२०	८०.२	३७	४.१	१	०.१	०	०	१३१	१४.६	९	१.०	८९८
४	५३२	६७.५	४५	५.७	७	०.९	५	०.६	१९५	२४.७	४	०.५	७८८
५	६८२	८५.५	५०	६.३	१	०.१	२	०.३	५९	७.४	४	०.५	७९८

१८.९ घरको गुणस्तरीयता वर्गीकरणअनुसार परिवारको वितरण

परिवारले बसोबास गरेका घरको आकार, बनोट र संरचना, उपलब्ध सेवा सुविधा जस्तैः सुधारिएको पिउने पानी, आधुनिक शौचालय र सुधारिएको ऊर्जा आदिका हिसावले परिवारको न्यूनतम जीवनस्तर कायम गर्न उक्त घर र त्यसमा उपलब्ध सुविधाहरू पर्याप्त भए नभएको अवस्थाको जनगणना २०७८ मा सङ्कलन गरिएका विवरणका आधारमा मापन गर्दा सन्दकपुर गाउँपालिकामा १.५% परिवार अति उच्च गुणस्तरका घरमा बस्छन् भने १५.७% परिवार उच्च गुणस्तरका घरमा बस्ने गरेका छन् । त्यसैगरी ७८% परिवार मध्यम गुणस्तर भएकामा र ४.७% परिवार न्युन गुणस्तरका घरमा र ०.१% परिवार अति न्युन गुणस्तरका घरमा बस्ने गरेको प्रतिवेदनले औंल्याएको छ ।

तालिका नं. १७५ : परिवार बस्ने घरको गुणस्तरीयतासम्बन्धी विवरण

वडा	घरको गुणस्तरीयता										जम्मा परिवार
	अति उच्च		उच्च गुणस्तर		मध्यम		न्युन गुणस्तर		अति न्युन		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**६१**	**१.५**	**६२९**	**१५.७**	**३१२९**	**७८.०**	**१८९**	**४.७**	**५**	**०.१**	**४०१३**
१	२	०.३	९५	१३.८	५२३	७६.२	६५	९.५	१	०.१	**६८६**
२	३	०.४	१२०	१४.२	६७२	७९.७	४७	५.६	१	०.१	**८४३**
३	२७	३.०	१६३	१८.२	६९०	७६.८	१८	२.०	०	०.०	**८९८**
४	२५	३.२	१८४	२३.४	५४९	६९.७	२८	३.६	२	०.३	**७८८**
५	४	०.५	६७	८.४	६९५	८७.१	३१	३.९	१	०.१	**७९८**

खण्ड - १९
पारिवारिक सेवा, सुविधा तथा पहुँच

१९.१ परिवारले पिउने पानिको मुख्य श्रोत

सुरक्षित खानेपानी मानिसको स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष सरोकार रहेको विषय हो । परिवारले उपयोग गर्ने खानेपानीको स्रोतका आधारमा त्यस स्थानमा भएको पूर्वाधार विकासको अवस्था र परिवारको जीवनस्तरलाई प्रतिविम्बित गर्दछ । यस नगरपालिकाका २५.७ प्रतिशत घरपरिवारले मात्र घरपरिसरभित्र र ७१.६ प्रतिशतले घरपरिसरभन्दा बाहिर रहेको पाइप धाराबाट खानेपानी उपभोग गर्दछन् । खुल्ला कुवाबाट खानेपानी प्राप्त गर्ने परिवार ०.५ प्रतिशत र नदी/झरनाको पानी प्रयोग गर्ने १.५ प्रतिशत रहेका छन् जुन स्वास्थ्यका दृष्टिकोणले असुरक्षित मानिन्छ ।

तालिका नं. १७६ : परिवारले पिउन प्रयोग गर्ने पानीको मुख्य स्रोतसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	पिउने पानिको मुख्य स्रोत												जम्मा
	धारा/पाइप (घरपरिसर भित्र)		धारा/पाइप (घरपरिसर बाहिर)		खुला इनार /कुवा		मूल धारा		नदी/झरना		अन्य		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**१०३३**	**२५.७**	**२८७४**	**७१.६**	**२२**	**०.५**	**१६**	**०.४**	**६०**	**१.५**	**८**	**०.२**	**४०१३**
१	२१७	३१.६	४०४	५८.९	६	०.९	०	०.०	५९	८.६	०	०.०	६८६
२	१०६	१२.६	७३६	८७.३	०	०.०	०	०.०	०	०.०	१	०.१	८४३
३	३४३	३८.२	५४०	६०.१	९	१.०	२	०.२	०	०.०	४	०.४	८९८
४	२९३	३७.२	४८१	६१.०	७	०.९	३	०.४	१	०.१	३	०.४	७८८
५	७४	९.३	७१३	८९.३	०	०.०	११	१.४	०	०.०	०	०.०	७९८

१९.२ खाना पकाउने इन्धनको मुख्य श्रोत

खाना पकाउन प्रयोग गर्ने मुख्य इन्धनको स्रोतसम्बन्धी तथ्याङ्कले पनि परिवारको स्वास्थ्य, आर्थिक, वातावरणीय अवस्था आदिका बारेमा अध्ययन सहयोग गर्दछ । दाउराको प्रयोगले वनजंगल र मानवीय स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यस गाउँपालिकामा दाउरालाई खाना पकाउने मुख्य इन्धनको रुपमा प्रयोग गर्ने परिवार ९१.१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने एल.पी. ग्याँस प्रयोग गर्ने परिवार ८.७ प्रतिशत रहेका देखिन्छ। वडागत रुपमा हेर्दा ग्रामिण बस्तीमा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवार धेरै रहेका छन् । वडा नम्बर २ र ३ मा क्रमश: ४.७ प्रतिशत र १४.४ प्रतिशत एल.पी. ग्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १७७ : परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धनसम्बन्धी विवरण

वडा	खाना पकाउने मुख्य इन्धनको स्रोत						जम्मा
	दाउरा		एल.पी. ग्याँस		अन्य		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**३६५६**	**९१.१**	**३४८**	**८.७**	**९**	**०.२**	**४०१३**
१	६३२	९२.१	५४	७.९	०	०.०	६८६
२	८००	९४.९	४०	४.७	३	०.४	८४३
३	७६७	८५.४	१२९	१४.४	२	०.२	८९८
४	६९६	८८.३	८८	११.२	४	०.५	७८८
५	७६१	९५.४	३७	४.६	०	०.०	७९८

१९.३ बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको मुख्य स्रोत

परिवारले बत्ती बाल्नको लागि धेरैखाले उर्जाका स्रोतहरुको प्रयोग गरिरहेका हुन सक्छन् । एउटै परिवारले पनि एक वा एकभन्दा बढी स्रोतको एकैपटक प्रयोग गरिरहेका पनि हुनसक्छन्। तर यहाँ अक्सर प्रयोग गर्ने स्रोतको विवरणमात्र उल्लेख गरिएको छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकाका ९३ प्रतिशत घरपरिवारले मात्र बत्ति बाल्न मुख्य इन्धनको रुपमा विद्युतको र ५.७ प्रतिशतले सौर्य उर्जाको प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । वडागत रुपमा वडा नं. २ मा ९८ प्रतिशतले र वडा नं. ५ मा ९७ प्रतिशत परिवारले बत्ति बाल्ने मुख्य इन्धनको रुपमा विजुलिको प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १७८ : परिवारले बत्ति बाल्न प्रयोग गर्ने मुख्य इन्धनको स्रोतसम्बन्धी विवरण

वडा	बत्ति बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको मुख्य स्रोत						जम्मा परिवार संख्या
	विद्युत		सोलार/सौर्य उर्जा		अन्य		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**३७३३**	**९३.०**	**२२७**	**५.७**	**५३**	**१.३**	**४०१३**
१	६२७	९१.४	५१	७.४	८	१.२	६८६
२	८२६	९८.०	१६	१.९	१	०.१	८४३
३	८६७	९६.५	२२	२.४	९	१.०	८९८
४	६३९	८१.१	१२३	१५.६	२६	३.३	७८८
५	७७४	९७.०	१५	१.९	९	१.१	७९८

१९.४ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालय/चर्पीको प्रकार

जनगणनाको नतिजाअनुसार यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका कुल ४,०१३ परिवारमध्ये ९९.१ प्रतिशत परिवारले कुनै न कुनै प्रकारको शौचालयको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ०.९ प्रतिशत परिवारको शौचालयमा पहुँच नभएको देखिन्छ । ६.१% परिवारले साधारण चर्पीको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ९०.४ प्रतिशत परिवारले फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्कि) र २.५ प्रतिशत परिवारले फ्लस (सार्वजनिक ढल) चर्पीको प्रयोग गर्ने गरेका छन् ।

वडागत रुपमा वडा नं. ४ का ९३.३ प्रतिशत परिवारले फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्कि) प्रयोग गर्ने गरेका छन् । अझैपनि शौचालयको पहुँच भन्दा बाहिर रहेका १० परिवार वडा नं. ५ मा रहेका छन् ।

तालिका नं. १७९ : परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको प्रकारसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	चर्पीको प्रकार										जम्मा परिवार
	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)		फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्कि)		साधारण		सार्वजनिक		चर्पी नभएको		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
जम्मा	**१०१**	**२.५**	**३६२९**	**९०.४**	**२४४**	**६.१**	**३**	**०.१**	**३६**	**०.९**	**४०१३**
१	४७	६.९	५६५	८२.४	६४	९.३	१	०.१	९	१.३	६८६
२	५	०.६	७८८	९३.५	४४	५.२	१	०.१	५	०.६	८४३
३	२२	२.४	८१४	९०.६	५६	६.२	१	०.१	५	०.६	८९८
४	२३	२.९	७३५	९३.३	२३	२.९	०	०.०	७	०.९	७८८
५	४	०.५	७२७	९१.१	५७	७.१	०	०.०	१०	१.३	७९८

१९.५ परिवारमा उपलब्ध घरायसी साधन तथा सुविधा

जनगणनामा देशभित्र अक्सर बसोबास गर्ने हरेक परिवारमा भएका साधन तथा सेवा सुविधाहरूको विवरण सङ्कलन गरिएको थियो । परिवारमा कुनै साधन आफैसँग हुन्छन् भने कुनै साधन नभएतापनि सुविधा लिएका हुन्छन् ।

तलको तालिकामा भएका कुनैपनि सेवा सुविधाको प्रयोग नगर्ने परिवारको संख्या यस गाउँपालिकामा १३९ रहेको छ । जम्मा ४,०१३ परिवारमध्ये ६९ प्रतिशत परिवारसँग रेडियो सुविधा, ५२.५ प्रतिशत परिवारसँग टेलिभिजन, ८७.९ प्रतिशत परिवारसँग साधारण मोबायल फोन, ७२.९ प्रतिशत परिवारसँग स्मार्ट फोन, ५ प्रतिशत परिवारसँग ल्यापटप र ९.२ प्रतिशत परिवारसँग मोटरसाइकल रहेको जनगणनाको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेको छ । साथै तल उल्लेखित कुनैपनि सुविधा नहुने वा प्रयोग नगर्ने परिवारपनि ३.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने कम्तिमा एउटा सुविधा हुने वा प्रयोग गर्ने परिवार भने ९६.५ प्रतिशत रहेको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १८० : परिवारमा उपलब्ध सेवा सुविधाको अवस्थामा परिवारको विवरण

क्र.सं.	सुविधाको प्रकार	वडा					जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५		
	जम्मा घरपरिवार	**६८६**	**८४३**	**८९८**	**७८८**	**७९८**	**४०१३**	**१००**
१	रेडियो सुविधा	५९५	५३२	६४०	४१७	५८५	२७६९	६९.०
२	टेलिभिजन	२७०	४४०	५६६	३७३	४५९	२१०८	५२.५
३	ल्याण्डलाइन टेलिफोन	६	२	६	७	२	२३	०.६
४	मोबाइल फोन (साधारण)	६१२	७३०	८१३	६७४	६९९	३५२८	८७.९
५	स्मार्ट मोबाइल फोन	५३७	५४८	६८९	५८१	५७०	२९२५	७२.९
६	कम्प्युटर/ ल्यापटप	८	३२	७२	३५	५२	१९९	५.०
७	इन्टरनेट सुविधा	३३१	१८८	२३३	३९५	२४५	१३९२	३४.७
८	कार/जीप/ भ्यान	१८	१२	१७	८	१६	७१	१.८
९	मोटरसाइकल/ स्कुटर	७४	६१	११२	४३	७८	३६८	९.२
१०	साइकल	६२	३	१९	२	१	८७	२.२
११	विद्युतीय पंखा	२०	१	७	६	३	३७	०.९
१२	रेफ्रिजरेटर	१	१	८	२	५	१७	०.४
१३	वासिङ मेशिन	०	०	१	१	०	२	०.०
१४	एअर कन्डिसन	०	०	५	१	०	६	०.१
१५	कुनैपनि साधन/सुविधा नभएको	२६	२७	२४	४४	१८	१३९	३.५
१६	कम्तिमा एउटा सुविधा भएको	६६०	८१६	८७४	७४४	७८०	३८७४	९६.५

१९.६ सम्पन्नताको वर्गीकरणअनुसार परिवारको वितरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले सङ्कलन गरेका घरको बनोट संरचना र किसिम (जग, पर्खाल, छानो, भुइँ आदि), खानेपानीको मुख्य स्रोत, खाना पकाउन र बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धन, शौचालयको सुविधा र अन्य घरायसी सम्पतिको आधारमा हाल देशका विभिन्न भूभागमा बसोबास गर्ने परिवारलाई पाँच बरावर भागमा विभाजन गरी सम्पन्नताको पञ्चमक (Wealth Quintile) निर्धारण गरिएको छ । यसरी सूचक निर्माण गर्दा घरायसी उपभोग, साधन तथा सुविधामा न्यून पहुँच भएका पहिलो (तल्लो २०%) वर्गमा र साधन तथा सुविधामा सहज पहुँच रहेका परिवार पाँचौ (माथिल्लो २०%) वर्गमा पर्ने गरी गरिएको छ ।

यस वर्गीकरणले देशका सबै परिवारलाई समान २० प्रतिशतमा विभाजन गर्ने हुनाले तल्लोदेखि माथिल्लो तहसम्मका पाँचै भागमा २० प्रतिशत नै परिवार भएको देखिन्छ । समग्र देशभरिका परिवारलाई समान ५ भागमा वितरण गर्दा यस गाउँपालिकामा भएको घरपरिवार कुन तहमा रहेका छन् र तिनको वितरण कस्तो छ भनी यस उपखण्डमा विश्लेषण गरिएको छ ।

जनगणना २०७८ अनुसार सन्दकपुर गाउँपालिकामा अति न्युन आर्थिक अवस्था भएका वर्गमा १८.८ प्रतिशत र अति उच्च आर्थिक अवस्था भएको वर्गमा मात्र ०.७ प्रतिशत परिवार रहेका छन् भने मध्यम वर्गमा पर्ने परिवार ३३ प्रतिशत छन् । सबैभन्दा बढी ४४ प्रतिशत परिवार न्यून आर्थिक अवस्था भएको वर्गमा परेका छन् ।

तालिका नं. १८१ : सम्पन्नताको पञ्चमक अनुसार परिवारको वितरण

वडा	परिवारको सम्पन्नताको पञ्चमक (Wealth Quintile)										जम्मा परिवार
	अति न्युन		न्युन		मध्यम		उच्च		अति उच्च		
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या
जम्मा	**७५४**	**१८.८**	**१७६४**	**४४.०**	**१३२३**	**३३.०**	**१४३**	**३.६**	**२९**	**०.७**	**४०१३**
१	११६	१६.९	३५४	५१.६	२००	२९.२	१५	२.२	१	०.१	६८६
२	१९९	२३.६	३८०	४५.१	२४६	२९.२	१५	१.८	३	०.४	८४३
३	१३५	१५.०	४०६	४५.२	२९२	३२.५	५४	६.०	११	१.२	८९८
४	१४६	१८.५	२६४	३३.५	३२०	४०.६	४८	६.१	१०	१.३	७८८
५	१५८	१९.८	३६०	४५.१	२६५	३३.२	११	१.४	४	०.५	७९८

१९.७ आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदानप्राप्त परिवार

वि.सं. २०७२ को शक्तिशाली महाभूकम्प लगाएतका अन्य प्राकृतिक विपत्तिबाट देशका विभिन्न जिल्लामा पूर्ण वा आंशिक रूपमा क्षति भएका घरहरूको पुनर्निर्माण गर्नका लागि नेपाल सरकारले निश्चित आधार पूरा गरेका घरपरिवारलाई अनुदान प्रदान गरेको थियो । सरकारी अनुदान अन्तर्गत भूकम्प पुननिर्माण कार्यक्रमबाट अनुदान लिएको, जनता आवास कार्यक्रम अन्तर्गत सरकारले घर निर्माण गरी प्रदान गरेको वा सरकारबाट कुनै किसिमको पूर्ण वा आंशिक सहयोग प्राप्त गरी आवासीय घर निर्माण गरेको आदि पर्दछन् । सरकारी अनुदान भन्नाले संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार र मातहतका कार्यालयहरुले पूर्ण वा आंशिकरुपमा प्रदान गरेका सबै अनुदान पर्दछन् ।

आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदान प्राप्त गर्ने घरपरिवार नेपालभरि १०.३ प्रतिशत, कोशी प्रदेशमा ४.५८ प्रतिशत र इलाम जिल्लामा ३.०९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । सन्दकपुर गाउँपालिकामा यस्तो सुविधा प्राप्त गर्ने परिवार जम्मा १.६६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १८२ : आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदान प्राप्त परिवारको विवरण (%)

क्षेत्र	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदान प्राप्त परिवार (प्रतिशत)		
		लिएका	नलिएका	नखुलेका
नेपाल	६६६०८४१	१०.२७	८९.३३	०.४०
कोशी प्रदेश	११९०७५५	४.५८	९५.२१	०.२१
इलाम जिल्ला	७०५०१	३.०९	९६.७५	०.१५
सन्दकपुर गापा	**४०१३**	**१.६६**	**९८.३२**	**०.०३**

१९.८ बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बैंक खातासम्बन्धी विवरण

पहिलोपटक वि.सं. २०७८ को बाह्रौं राष्ट्रिय जनगणनामा घरपरिवारका कति सदस्यको बैंक वा वित्तीय संस्थामा कम्तीमा एउटा खाता छ भनेर विवरण सङ्कलन गरिएको थियो । यसको मुख्य उद्देश्य भनेको घरपरिवारको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा रहेको पहुँच पहिचान गर्नु र डिजिटल कारोबार विस्तार गर्ने राज्यको नीति प्रभावकारी भएको छ कि छैन ? भनेर सूचना

सङ्कलन गर्नु रहेको थियो । सन्दकपुर गाउँपालिकामा कम्तीमा एउटा बैङ्क खाता (बचत तथा ऋण सहकारी बाहेक) भएको परिवार ६४.३९ प्रतिशत रहेको छ जबकी नेपालमा कम्तीमा एउटा बैङ्क खाता हुने परिवार ६१.८९ प्रतिशत रहेको छ ।

परिवारको आवश्यकता, व्यक्तिको उमेर, आर्थिक सक्षमता आदि अनुसार परिवारका सबै वा केही सदस्यको एक वा एकभन्दा बढी बैङ्क खाता हुनसक्छ । यस गाउँपालिकामा परिवारका ३२.८ प्रतिशत सदस्यको मात्रै बैङ्क वा वित्तीय संस्थामा खाता रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १८३ : बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बैंक खातासम्बन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

क्षेत्र	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	जनसंख्या (संस्थागत बाहेक)			कम्तिमा एउटा खाता भएका परिवारको %	बैङ्क खाता भएको व्यक्तिको प्रतिशत		
		जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
नेपाल	६६६०८४१	२८९८५३६४	१४११८९९१	१४८६६३७३	६१.८९	२५.६	२६.४	२४.७
कोशी प्रदेश	११९०७५५	४८९६२२०	२३७२८३१	२५२३३८९	५५.८९	२२.९	२२.९	२२.९
इलाम जिल्ला	७०५०१	२७८१२८	१३८१४३	१३९९८५	५८.४७	२५.५	२६.४	२४.६
सन्दकपुर गापा	**४०१३**	**१५४४४**	**७८५७**	**७५८७**	**६४.३९**	**३२.८**	**३३.८**	**३१.८**

१९.९ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम

देशमा उपलब्ध जनशक्तिमध्ये कति संख्यामा प्राविधिक विषय अध्ययन गरेका छन् र अन्य कतिले व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम लिएका छन् ? यस विषयसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क संघ, प्रदेश र प्रत्येक स्थानीय तहका लागि महत्वपूर्ण हुन्छ । विकासका विभिन्न चरणमा प्राविधिक एवम् व्यावसायिक सिपयुक्त जनशक्तिको आवश्यकता रहन्छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीतिलाई समयानुकूल बनाउनका लागि पनि यस्तो तथ्याङ्क अपरिहार्य मानिन्छ ।

वि.सं. २०७८ को जनगणनामा पहिलोपटक यससम्बन्धी विवरण प्रत्येक घरपरिवारबाट सङ्कलन गरिएको थियो । नेपालमा १८ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्यामध्ये ५.७ प्रतिशत, कोशी प्रदेशमा ५.९ प्रतिशत, इलाम जिल्लामा जम्मा ५.१ प्रतिशत र सन्दकपुर गाउँपालिकामा ३.९

प्रतिशत जनसंख्याले प्राविधिक शिक्षा वा व्यावसायिक तालिम प्राप्त गरेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा यस्तो तालिम लिएका कम्तीमा १ जना भएको परिवार हिस्सा ९.७ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका नं. १८४ : प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा/तालिम लिएका परिवार तथा जनसंख्या

क्षेत्र	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	१८ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम लिएको परिवार तथा जनसंख्या			
			व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम लिएको कम्तीमा १ जना भएको परिवार		व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम लिएको १८ वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्या	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
नेपाल	६६६०८४१	१९०७५२२४	८३६१२७	१२.६	१०८१६४६	५.७
कोशी प्रदेश	११९०७५५	३३५७१४७	१५१५३९	१२.७	१९६३२६	५.९
इलाम जिल्ला	७०५०१	०	८४२२	१२.०	१०३१८	५.१
सन्दकपुर गापा	**४०१३**	**११५८३**	**३८९**	**९.७**	**४५६**	**३.९**

१९.१० बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएको विवरण

बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट घरपरिवारले विभिन्न प्रयोजनका लागि ऋण लिएका हुन्छन् । जनगणना २०७८ मा गणनाको दिनभन्दा अगाडिको कुनै समयमा घरपरिवारले ऋण लिएको र गणनाको दिनसम्म उक्त ऋण पूर्ण वा आंशिक रूपमा बाँकी रहेको भए ऋण लिएको मानी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो । यसबाट घरपरिवारको संगठित संस्थाबाट प्रवाह गरिने कर्जामा रहेको पहुँच सम्बन्धमा तथ्याङ्क प्राप्त हुन्छ ।

नेपालमा जुनसुकै प्रयोजनको लागि भएपनि कुनै बैङ्क, वित्तीय संस्था तथा सहकारीबाट ऋण लिने परिवारको हिस्सा २५.६%, इलाम जिल्लाको २९.५% र सन्दकपुर गाउँपालिकामा २०.७% रहेको छ । कुनैपनि बैङ्क वा वित्तीय संस्थाबाट ऋण नलिएका परिवार ७९.३% रहेको देखिन्छ यसले अझैपनि संगठित संस्थामा ऋणकोलागि पहुँच कम रहेको देखाउँछ ।

तालिका नं. १८५ : बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएका परिवारको विवरण (%)

क्षेत्र	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	ऋणको अवस्था (प्रतिशतमा)	
		लिएका	नलिएका
नेपाल	६६६०८४१	२५.६	७४.४
कोशी प्रदेश	११९०७५५	२७.२	७२.८
इलाम जिल्ला	७०५०१	२९.५	७०.५
सन्दकपुर गापा	**४०१३**	**२०.७**	**७९.३**

१९.११ कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवार

यस गाउँपालिकामा कुनैपनि सरकारी निकायमा दर्ता नभएका र एक जना पनि तलबी कामदार नभएका कृषि बाहेकका साना तथा घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गरेका परिवार ५ प्रतिशत छन् भने साना तथा घरेलु व्यवसाय नभएका परिवार ९४.८ प्रतिशत रहेका छन् ।

तालिका नं. १८६ : क्षेत्रअनुसार साना तथा घरेलु व्यवसाय संचालन गर्ने परिवारको विवरण

क्र. सं.	विवरण	संख्या	%
	जम्मा परिवार संख्या	**४०१३**	**१००**
१	साना तथा घरेलु व्यवसाय नभएका परिवार संख्या	३८०६	९४.८
२	साना तथा घरेलु व्यवसाय भएका परिवार संख्या	२०२	५.०
३	उल्लेख नभएका	५	०.१

१९.१२ कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसायको प्रकार र सञ्चालन गर्ने परिवार

साना घरेलु उद्योग सञ्चालन गरेका कुल १२८ परिवारमध्ये ३८.६ प्रतिशतले व्यापार व्यवसाय संचालन गरेका छन् भने ३२.२ प्रतिशत परिवार सेवा प्रदायक साना व्यवसायमा संलग्न भएको देखिन्छ । साथै १५.३ प्रतिशत परिवार घरेलु उद्योगमा, ५.९ यातायात व्यवसायमा र ७.९ प्रतिशत अन्य व्यवसायमा संलग्न भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १८७ : कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसायको प्रकार र सञ्चालन गर्ने परिवार

क्र.सं.	साना उद्योगका प्रकार	पुरुष		महिला		जम्मा	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा		**१२८**	**१००**	**७४**	**१००**	**२०२**	**१००**
१	घरेलु उद्योग	२६	२०.३१	५	६.८	३१	१५.३
२	व्यापार/व्यवसाय	३२	२५	४६	६२.२	७८	३८.६
३	यातायात	१०	७.८१३	२	२.७	१२	५.९
४	सेवा	४७	३६.७२	१८	२४.३	६५	३२.२
५	अन्य	१३	१०.१६	३	४.१	१६	७.९

खण्ड - २०
अक्सर परिवारमा अनुपस्थित जनसंख्या

२०.१ परिवारमा अनुपस्थित (स्वदेश) रहेका परिवार/जनसंख्या

जनगणनाको समयमा कुनै परिवारका सदस्यहरु सो परिवारमा अक्सर बसोबास नगर्ने तर फर्केर सोही परिवारको सदस्य हुने सम्भावना भएका व्यक्तिलाई परिवारमा अनुपस्थित (स्वदेशमा वा विदेशमा) को रुपमा गणना गरिएको थियो । यदि त्यस्ता परिवारका सदस्यहरु देशभित्रकै कुनै स्थानमा अक्सर बसोबास गर्ने गरेको भएमा तिनीहरुलाई अनुपस्थित (स्वदेशमा) र विदेशमा अक्सर बसोबास गरिरहेका परिवारका सदस्यहरुलाई भने अनुपस्थित (विदेशमा) मानी गणना गरिएको थियो।

सन्दकपुर गाउँपालिकामा जम्मा ४,०१३ परिवारमध्ये ६०४ अर्थात १५.१% परिवारका कम्तिमा १ जना सदस्य अक्सर स्वदेशमा अनुपस्थित रहेका देखिन्छ भने जम्मा १५,४४४ जनामध्ये १२६९ अर्थात ८.२% जना स्वदेशमा अनुपस्थित रहेका छन् । यसै विवरणलाई वडाअनुसार हेर्दा हरेक वडाको ८% हाराहारी जनसंख्या परिवारबाट बाहिर स्वदेशमा अनुपस्थित रहेका छन् ।

तालिका नं. १८८ : वडाअनुसार अनुपस्थित (स्वदेश) रहेका परिवार/जनसंख्यासम्बन्धी विवरण

वडा	अक्सर बसोबास गर्ने		कम्तिमा एकजना सदस्य स्वदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या							
	परिवार संख्या	जनसंख्या	परिवार संख्या	जनसंख्या			परिवार %	जनसंख्या %		
				जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**४०१३**	**१५४४४**	**६०४**	**१२६९**	**६३७**	**६३२**	**१५.१**	**८.२**	**८.१**	**८.३**
१	६८६	२६१०	११०	२२१	१२२	९९	१६.०	८.५	९.१	७.८
२	८४३	३२१९	१२४	२७७	१३३	१४४	१४.७	८.६	७.९	९.४
३	८९८	३५८१	१२९	२७७	१४२	१३५	१४.४	७.७	८.०	७.५
४	७८८	३००५	११६	२३३	१०५	१२८	१४.७	७.८	६.९	८.६
५	७९८	३०२९	१२५	२६१	१३५	१२६	१५.७	८.६	८.८	८.४

२०.२ परिवारमा अनुपस्थित (विदेश) रहेका परिवार/जनसंख्या

यस गाउँपालिकामा गणनाको समयमा जम्मा परिवार संख्या ४,०१३ मध्ये ७९२ अर्थात (१९.७%) परिवारका कम्तिमा १ जना सदस्य अक्सर विदेशमा बसोबास गरिरहेका छन् भने उक्त परिवारका जम्मा १५,४४४ मध्ये १,०९९ अर्थात ७.१% जना विदेशमा अनुपस्थित रहेका छन् । जसमध्ये ८६१ जना पुरुष र २३८ जना महिला रहेका छन् । सबैभन्दा बढी वडा नम्बर ४ का २५% परिवारबाट र सबैभन्दा कम वडा नं. ३ बाट १३% परिवारबा क्रमश: ९% र ४.८% जनसंख्या विदेशमा अनुपस्थित रहेको देखिन्छ ।

तालिका नं. १८९ : अनुपस्थित (विदेशमा) भएको परिवार/जनसंख्यासम्बन्धी विवरण

वडा	अक्सर बसोबास गर्ने		कम्तिमा एकजना सदस्य विदेशमा अनुपस्थित भएको परिवार/जनसंख्या							
	परिवार संख्या	जनसंख्या	परिवार संख्या	जनसंख्या			परिवार %	जनसंख्या %		
				जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
जम्मा	**४०१३**	**१५४४४**	**७९२**	**१०९९**	**८६१**	**२३८**	**१९.७**	**७.१**	**११.०**	**३.१**
१	६८६	२६१०	१२१	१६७	१२५	४२	१७.६	६.४	९.३	३.३
२	८४३	३२१९	१७६	२४८	२००	४८	२०.९	७.७	११.९	३.१
३	८९८	३५८१	११७	१७०	१३५	३५	१३.०	४.८	७.६	१.९
४	७८८	३००५	१९७	२७०	२००	७०	२५.०	९.०	१३.२	४.७
५	७९८	३०२९	१८१	२४४	२०१	४३	२२.७	८.१	१३.१	२.९

नोटः अनुपस्थित (स्वदेशमा) भएको जनसंख्या नेपालको कुल जनसंख्यामा गणना भएको हुन्छ भने अनुपस्थित (विदेशमा) भएको जनसंख्या नेपालको कुल जनसंख्यामा गणना भएको हुदैंन ।

२०.३ अनुपस्थित विदेशमा रहेका व्यक्ति विदेश जाँदाको उमेर समूहअनुसारको विवरण

अनुपस्थित (विदेशमा) अन्तर्गत गणना हुने व्यक्तिहरु विदेश जाँदा कुन उमेर समूहका रहेछन् भन्ने तथ्याङ्क उपयोगी हुनसक्छ ।

यस गाउँपालिकाका विदेशमा अनुपस्थितमध्ये सबैभन्दा धेरै अर्थात ४३.३ प्रतिशत व्यक्तिहरुको विदेश जाँदाको उमेर (१५-२४) वर्षको रहेका छन् भने दोस्रो र तेस्रो स्थानमा (२५-३४) र (३५-४४) वर्षको उमेरमा विदेश जानेको हिस्सा क्रमशः ३४.५ प्रतिशत र ९.८ प्रतिशत रहेको छ । १५ वर्ष भन्दा कम उमेरमा विदेश जाने पुरुषको हिस्सा ९.३ प्रतिशत छ ।

तालिका नं. १९० : विदेशमा रहेका व्यक्तिहरूको विदेश जाँदाको उमेरअनुसारको विवरण

विदेश जाँदाको उमेर (वर्षमा)	विदेशमा अनुपस्थित व्यक्ति					
	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
सन्दकपुर गापा	**१०९९**	**१००**	**८६१**	**१००**	**२३८**	**१००**
१५ वर्षभन्दा कम	१०२	९.३	६१	७.१	४१	१७.२
१५-२४	४७६	४३.३	३७९	४४.०	९७	४०.८
२५-३४	३७९	३४.५	३०४	३५.३	७५	३१.५
३५-४४	१०८	९.८	८९	१०.३	१९	८.०
४५-५४	२२	२.०	२०	२.३	२	०.८
५५-६४	७	०.६	५	०.६	२	०.८
६५ वर्षभन्दा माथि	०	०.०	०	०.०	०	०.०
उल्लेख नभएको	५	०.५	३	०.३	२	०.८

२०.४ अक्सर विदेश बसोबास गर्ने व्यक्तिको देशअनुसारको विवरण

नेपालका सबै जिल्ला र सबै स्थानीय तहबाट विभिन्न उद्देश्यका लागि विदेश जाने गरको देखिन्छ । मानिसहरूको आर्थिक अवस्था, शैक्षिक योग्यता, सिप, पेसा, उद्देश्य, सामाजिक सम्पर्क लगायतका कारणले गन्तव्य पनि फरक फरक हुने गरेको देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकाबाट परिवारमा अनुपस्थित (विदेशमा) रहेका व्यक्तिमध्ये सबैभन्दा बढी ४१.६ प्रतिशत मध्यपूर्वका देशमा गएको देखिन्छ । दोस्रो र तेस्रो स्थानमा क्रमशः भारत (२५.५%) र आसियान मुलुकहरु (१८.९%) रहेको देखिन्छ । विदेश जाने व्यक्तिहरुको रोजाई पनि लिङ्गअनुसार फरक देखिएका छन् ।

तालिका नं. १९१ : अक्सर विदेश बसोबास गर्ने व्यक्तिको देशअनुसारको विवरण

लिङ्ग/ %	देश													जम्मा
	भारत	सार्क	आसियन	मध्यपूर्व	अन्य एसियाली	युरोपियन युनियन	अन्य युरोपेली देश	उत्तर अमेरिका	दक्षिणा अमेरिका	अफ्रिका	प्यासिफिक	अन्य	उल्लेख नभएको	
जम्मा	**२८०**	**३**	**२०८**	**४५७**	**६४**	**२५**	**३७**	**१५**	**०**	**३**	**५**	**१**	**१**	**१०९९**
प्रतिशत	**२५.५**	**०.३**	**१८.९**	**४१.६**	**५.८**	**२.३**	**३.४**	**१.४**	**०**	**०.३**	**०.५**	**०.१**	**०.१**	**१००**
पुरुष	१८९	२	१८१	३९०	५१	१३	२१	८	०	२	३	१	०	८६१
प्रतिशत	२२.०	०.२	२१.०	४५.३	५.९	१.५	२.४	०.९	०	०.२	०.३	०.१	०.०	१००
महिला	९१	१	२७	६७	१३	१२	१६	७	०	१	२	०	१	२३८
प्रतिशत	३८.२	०.४	११.३	२८.२	५.५	५.०	६.७	२.९	०	०.४	०.८	०.०	०.४	१००

२०.५ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको विदेश जानुको कारणअनुसारको विवरण

परिवारमा अनुपस्थित व्यक्तिहरुको विदेश जानुको मुख्य कारण तलब ज्यालामा काम गर्ने रहेको छ । यसरी काम गर्न जाने व्यक्तिहरु ६७.३ प्रतिशत रहेको छन् । त्यस्तै कामको खोजी गर्न र अध्ययन तथा तालिमको लागि विदेश जानेहरु क्रमशः १२.२ प्रतिशत र ६.५ प्रतिशत रहेका छन् । आश्रित बनी विदेश जानेको संख्यापनि उल्लेख्य १०.१ प्रतिशत रहेको छ । विदेश जानुको कारण पनि लिङ्ग अनुसार फरक देखिएको छ । जस्तै विदेश जाने महिलाहरुमध्ये २३.१ प्रतिशत आश्रितका रुपमा गएका छन् भने ५६ प्रतिशत पुरुषहरु आश्रितका रुपमा विदेश गएका छन् ।

तालिका नं. १९२ : अक्सर परिवारमा अनुपस्थित (विदेशमा) हुनुको कारण

लिङ्ग/ प्रतिशत	परिवारमा अनुपस्थित रहनुको कारण							जम्मा
	तलव/ ज्याला	व्यापार/ व्यवसाय	अध्ययन/ तालिम	कामको खोजी	आश्रित	अन्य	उल्लेख नभएको	
जम्मा	**७४०**	**१३**	**७१**	**१३४**	**१११**	**२७**	**३**	**१०९९**
प्रतिशत	**६७.३**	**१.२**	**६.५**	**१२.२**	**१०.१**	**२.५**	**०.३**	**१००**
पुरुष	६३०	७	४६	१०९	५६	११	२	८६१
प्रतिशत	७३.२	०.८	५.३	१२.७	६.५	१.३	०.२	१००
महिला	११०	६	२५	२५	५५	१६	१	२३८
प्रतिशत	४६.२	२.५	१०.५	१०.५	२३.१	६.७	०.४	१००

२०.६ अनुपस्थित (विदेश) रहेका व्यक्तिहरु गएको देशअनुसार विदेश जानुको कारण

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाबाट तलब/ज्यालमा काम गर्ने विदेश जानेमध्ये सबैभन्दा धेरै मध्यपूर्वका देशमा र दोस्रो स्थानमा आसियान देशहरुमा जाने गरेको देखिन्छ । अध्ययन/तालिमको लागि भने सबैभन्दा धेरै भारत र दोस्रोमा अन्य एसियाली मुलुकहरुमा जाने गरेका छन् ।

तालिका नं. १९३ : अनुपस्थित (विदेश) भएका व्यक्तिहरुको देश र कारणसम्बन्धी विवरण

देश	विदेश जानुको कारण (%)						उल्लेख नभएको	जम्मा
	तलव/ ज्याला	व्यापार/ व्यवसाय	अध्ययन/ तालिम	कामको खोजी	आश्रित	अन्य		
जम्मा	**७४०**	**१३**	**७१**	**१३४**	**१११**	**२७**	**३**	**१०९९**
भारत	१२३	१०	४९	१८	६१	१६	३	२८०
सार्क	२	०	१	०	०	०	०	३
आसियन	१५८	१	१	२४	२१	३	०	२०८
मध्यपूर्व	३७४	२	१	७४	५	१	०	४५७
अन्य एसियाली	५०	०	८	५	१	०	०	६४
युरोपियन युनियन	१०	०	५	२	७	१	०	२५
अन्य युरोपेली देश	१५	०	२	५	१३	२	०	३७
उत्तर अमेरिका	५	०	०	४	२	४	०	१५
अफ्रिका	१	०	१	१	०	०	०	३
प्यासिफिक	०	०	३	१	१	०	०	५
अन्य	१	०	०	०	०	०	०	१
उल्लेख नभएको	१	०	०	०	०	०	०	१

२०.७ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको जाँदाको अवस्थामा उत्तीर्ण गरेको तह

विदेशमा रहेका व्यक्तिहरुले त्यहाँ काम गर्दा वा अध्ययन/तालिममा सहभागी हुँदा प्राप्त गर्ने आर्थिक तथा अन्य सुविधाहरु उसको शैक्षिक योग्यताका आधारमा तय हुन सक्छ । त्यसैले त्यस्ता व्यक्तिहरु विदेश जाँदाको अवस्थामा उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तहसम्बन्धी जानकारी राख्नु महत्वपुर्ण हुन्छ जसले विदेश जानेहरुको लागि आवश्यक वैदेशिक तथा शैक्षिक नीति निर्माण गर्न सहयोग पुग्छ ।

यस गाउँपालिकाबाट परिवारमा अनुपस्थित (विदेशमा) रहेका व्यक्तिहरु मध्येमा २०.७% ले माध्यमिक तह उत्तीर्ण गरेका छन् भने २४.६% ले निम्नमाध्यमिक तह र १३.५% ले प्रमाणपत्र वा सो सरहको तह उत्तीर्ण गरेका छन् । त्यस्तै १.६% ले स्नातकोत्तर वा सो सरह र १.३% ले पूर्व प्राथमिक तहमात्र पूरा गरेका छन् ।

तालिका नं. १९४ : विदेश रहेका व्यक्तिको विदेश जाँदाको लिङ्गअनुसारको शैक्षिक तह

उत्तीर्ण गरेको तह	विदेश गएका संख्या/प्रतिशत					
	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**८४०**	**१००**	**२१५**	**१००**	**१०५५**	**१००**
पुर्व प्रथमिक तह	८	१	६	२.८	१४	१.३
प्राथमिक तह (१-५)	१८९	२२.५	३६	१६.७	२२५	२१.३
निम्न माध्यमिक तह (६-८)	२१७	२५.८	४३	२०	२६०	२४.६
माध्यमिक तह (९-१०)	१७६	२१	४२	१९.५	२१८	२०.७
एस.एल.सी. वा सो सरह	७१	८.५	१५	७	८६	८.२
प्रमाणपत्र वा सो सरह	१०१	१२	४१	१९.१	१४२	१३.५
स्नातक वा सो सरह	१५	१.८	१३	६	२८	२.७
स्नाकोत्तर वा सो सरह	१४	१.७	३	१.४	१७	१.६
अन्य	०	०	१	०.५	१	०.१
तह नभएको	४	०.५	१	०.५	५	०.५
उल्लेख नभएको	४५	५.४	१४	६.५	५९	**५.६**

खण्ड - २१
मृत्युसम्बन्धी विवरण

२१.१ मृत्यु सम्बन्धी विवरण

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेका कुल ४,०१३ परिवार मध्ये २.५ प्रतिशत परिवारमा जनगणना गरिएको दिनदेखि १२ महिना अगाडिको अवधिभित्रमा कम्तीमा १ जनाको मृत्यु भएको पाइएको छ । सो अवधिमा मृत्यु भएका जम्मा १०४ मध्ये ५८ जना पुरुष र ४६ जना महिला रहेका छन् ।

तालिका नं. १९५ : विगत १२ महिना भित्रमा मृत्यु भएका परिवार र संख्या

क्षेत्र	जम्मा परिवार संख्या	कम्तिमा १ जना मृत्यु भएको परिवार		मृत्यु भएको संख्या				
				पुरुष		महिला		जम्मा
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
नेपला	६६६०८४१	१९२१७८	२.९	११४९४६	१.७	८३५१७	१.३	१९८४६३
कोशी प्रदेश	११९०७५५	३७०६७	३.१	२२०१५	१.८	१६२६०	१.४	३८२७५
इलाम जिल्ला	७०५०१	२०७७	२.९	१२१७	१.७	९३७	१.३	२१५४
सन्दकपुर गापा	**४०१३**	**१०२**	**२.५**	**५८**	**१.४**	**४६**	**१.१**	**१०४**

२१.२ मृत्यु भएका व्यक्तिको उमेर समूहअनुसारको विवरण

मृत्युदरलाई उमेर समूहले पनि असर पारिरहेको हुन्छ । सामान्यतः ५ वर्ष मुनि र ७० वर्ष माथि गएपछि मृत्युदर बढी हुन्छ । सन्दकपुर गाउँपालिकामा जनगणनाको समयअघि विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाहरुको उमेर समूहअनुसारको मृत्यु हेर्दा सबैभन्दा बढी ८० वर्षमाथिका व्यक्तिहरुको भएको देखिन्छ जसको हिस्सा २१.२ प्रतिशत रहेको छ भने दोस्रो र तेस्रोमा क्रमशः (६५-६९) बर्ष र (७०-७४) बर्ष उमेर समूहको रहेको छ ।

तालिका नं. १९६ : विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका व्यक्तिको उमेर समूहसम्बन्धी विवरण

उमेर समूह	मृत्यु हुनेको संख्या/प्रतिशत					
	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	**५८**	**१००**	**४६**	**१००**	**१०४**	**१००**
१ बर्ष मुनि	१	१.७	०	०.०	१	१.०
० – ४	०	०.०	१	२.२	१	१.०
५ – ९	०	०.०	०	०.०	०	०.०
१० – १४	०	०.०	०	०.०	०	०.०
१५ – १९	१	१.७	०	०.०	१	१.०
२० – २४	२	३.४	०	०.०	२	१.९
२५ – २९	०	०.०	३	६.५	३	२.९
३० – ३४	६	१०.३	१	२.२	७	६.७
३५ – ३९	१	१.७	१	२.२	२	१.९
४० – ४४	३	५.२	१	२.२	४	३.८
४५ – ४९	१	१.७	१	२.२	२	१.९
५० – ५४	३	५.२	५	१०.९	८	७.७
५५ – ५९	४	६.९	१	२.२	५	४.८
६० – ६४	३	५.२	७	१५.२	१०	९.६
६५ – ६९	७	१२.१	७	१५.२	१४	१३.५
७० – ७४	८	१३.८	४	८.७	१२	११.५
७५ – ७९	५	८.६	५	१०.९	१०	९.६
८० +	१३	२२.४	९	१९.६	२२	२१.२

२१.३ विगत १२ महिनामा मृत्यु भएको कारण

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा जनगणनाको समयदेखि १२ महिना अघिसम्म १०४ जनाको विभिन्न कारणले मृत्यु भएको थियो । यसरी मृत्यु हुनेमध्ये ६८.३ प्रतिशतको मृत्यु नसर्ने रोगको कारण भएको थियो भने ४.८ प्रतिशतको सरुवा रोगको कारण भएको थियो । २.९

प्रतिशतको मृत्यु अन्य कारणले भएको थियो भने १.९ प्रतिशतले आत्महत्या गरेका थिए । सरुवा र नसर्ने रोगको कारण मृत्यु हुने दर पुरुषको भन्दा महिलाको बढी रहेको छ ।

तालिका नं. १९७ : विगत १२ महिनामा मृत्यु हुनेमध्येको मृत्युको कारणअनुसारको विवरण

संख्या/ प्रतिशत	मृत्युको कारण								जम्मा
	सरुवा रोग	नसर्ने रोग	सडक दुर्घटना	अन्य दुर्घटना	सुत्केरीजन्य	आत्महत्या	प्राकृतिक प्रकोप	अन्य	
जम्मा	**५**	**७१**	**१**	**३**	**१**	**२**	**१**	**२०**	**१०४**
प्रतिशत	**४.८**	**६८.३**	**१.०**	**२.९**	**१.०**	**१.९**	**१.०**	**१९.२**	**१००**
पुरुष	२	३९	१	१	०	१	०	१४	**५८**
प्रतिशत	३.४	६७.२	१.७	१.७	०.०	१.७	०.०	२४.१	**१००**
महिला	३	३२	०	२	१	१	१	६	**४६**
प्रतिशत	६.५	६९.६	०.०	४.३	२.२	२.२	२.२	१३.०	**१००**

२१.४ पन्ध्र देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था

जनगणना भएको समयदेखि १२ महिना अघिसम्म सन्दकपुर गाउँपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था अध्ययन गर्दा यस उमेर समूहका जम्मा ७ जना महिलाको मृत्यु भएको थियो । जसमध्ये ६ जना अन्य कारणले र १ जना महिलाको मृत्यु सुत्केरी समस्याका कारणले भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १९८ : १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्युसम्बन्धी विवरण

उमेर समूह	जम्मा	मृत्युको अवस्था			
		गर्भवती	सुत्केरी	सुत्केरी भएको ६ हप्ताभित्र	अन्य
जम्मा	**७**	**०**	**१**	**०**	**६**
१५ – २४ बर्ष	०	०	०	०	०
२५ – ३४ बर्ष	४	०	१	०	३
३५ – ४९ बर्ष	३	०	०	०	३

खण्ड - २२
कृषि सम्बन्धी विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा राष्ट्रिय कृषिगणना सञ्चालनको लागि प्रत्येक परिवारमा जग्गाजमिन तथा पशुपन्छीको विवरणसहित कृषक परिवार विवरणका आधारमा नमुना फ्रेम (Sample Frame) तयार गरिएको थियो । उक्त नमूना फ्रेमका आधारमा वडा वा गणनाक्षेत्र छनोट गरी कृषि परिवारको विस्तृत विवरण सङ्कलन गरिएको थियो । यहाँ कृषि गणनामा प्रयोग भएका मुख्य मुख्य केहि प्राविधिक पदावली बारे तल उल्लेख गरिएको छ ।

कृषि कार्य : कृषि कार्य भन्नाले निम्नलिखित कार्यहरूलाई बुझाउँदछ

(क) अन्न, दलहन, तेलहन, तरकारी, फलफूल, नगदेबाली र अन्य कृषि बाली उत्पादन,

(ख) गाई/भैसी, भेडा/बाख्रा, सुँगुर/बङ्गुर आदि पशुपालन,

(ग) अर्थोपार्जन वा मासु, अण्डा उत्पादनको दृष्टिले गरिने पन्छीपालन, तथा

(घ) कृषि वन लगाउने माछापालन, माहुरीपालन, च्याउखेती, पुष्पखेती, नर्सरीखेती, रेशमपालन जस्ता अन्य खेतीसम्वन्धी कार्यहरू ।

कृषि चलन : एउटै व्यक्ति वा परिवारले वा निकायले रेखदेख (व्यवस्थापन) गरेको कृषि उत्पादनको एक आर्थिक एकाइलाई कृषि चलन भनिन्छ । यस्तो कृषि चलनभित्र आफ्नो हकको वा अर्काको हकको भए पनि जुनसुकै सर्तमा लिई आंशिक वा पूर्णरूपमा कृषि उत्पादनको उद्देश्यले पालिएका पशुपन्छीहरू वा जुनसुकै आकारको भए पनि कृषिका लागि उपयोग गरिएको सम्पूर्ण जग्गा पर्छ । तर पशुपंक्षी मात्र पालन गरेको छ भने कृषि चलनको लागि जग्गा हुनै पर्छ भन्ने छैन ।

कृषि चलनको न्यूनतम सीमा :

(क) हिमाल र पहाडका जिल्लामा कम्तीमा ४ आना (०.०१२७२ हेक्टर) र तराईका जिल्लामा कम्तीमा ८ धुर

(०.०१३५५ हेक्टर) क्षेत्रफल बाली लागेको जग्गा भएमा, वा

(ख) जुनसुकै उमेरका कम्तीमा १ ओटा गाई/भैंसी जस्ता ठूला चौपाया पालेको भएमा, वा

(ग) कम्तीमा ५ ओटा भेडा/बाख्रा, सुँगुर/बङ्गुर जस्ता साना चौपाया पालेको भएमा, वा
(घ) चल्ला र माउ गरी कम्तीमा २० वटासम्म पन्छी (कुखुरा, हाँस) पालेको भएमा ।

कित्ता : कृषिगणनामा प्रयोग गरिएको कित्ता र साधारण बोलीचालीको भाषामा (वा नापीमा) प्रयोग गरिएको कित्ता एकै होइनन् । कृषिगणनामा वरिपरि अरूको साँध भएर बीचमा रहेको जमिनको भागलाई कित्ता भनिन्छ । कहिलेकहीँ कित्ताको साँधमा खोला, जंगल, भीर, नदीजस्ता प्राकृतिक साँध पनि पर्न सक्छन् । जग्गाको कित्ता र गह्रा फरक फरक कुरा हुन् । एकै चलनअन्तर्गत दुई वा दुईभन्दा बढी कित्ता हुनका लागि एक कित्ताभित्रका गह्रा अर्को कित्ताभित्रका गह्रासँग कतैतिरबाट जोडिएको हुनुहुँदैन । कृषिगणनाको सन्दर्भमा कित्तासम्बन्धी अवधारणालाई बुझ्न निम्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्छः

(क) कित्ता भन्नाले लालपुर्जामा उल्लेख हुने कित्ता नभई खेत वा बारीको चक्ला अर्थात् एकै ठाउँमा रहेको वरिपरि अर्को व्यक्तिले चलन गरेको जग्गा वा प्राकृतिक सीमाले छुट्ट्याएको जग्गाको टुक्रालाई बुझाउँछ ।

(ख) आफ्नो हकको आफैले चलन गरेको जग्गासँग अरूसँग कुनै पनि सर्तमा (भोगबन्धक, जिन्सी, नगद तिर्ने गरी, अधियाँ वा अन्य सर्तमा) लिई चलन गरेको जग्गा जोडिएको रहेछ भने एउटै कित्ता मानिन्छ ।

(ग) एउटै चलनमा रहेको जग्गाको चक्लाको बीचमा स्थायी ठूलो बाटो, नदी, नहर, खोला आदि छन् भने त्यसले टुक्र्याएका फरकफरक टुक्रालाई अलगअलग कित्ता मान्नुपर्छ ।

(घ) कुनै एउटा चक्ला वा टुक्रा जग्गा खेत र पाखोमा विभाजित हुन सक्छ । त्यस्तो अबस्थामा ती दुवैलाई सिद्धान्ततः एउटै कित्ता मान्नुपर्ने हो तर गणनामा खेत र पाखोको क्षेत्रफल छुट्टाछुट्टै लेख्नुपर्ने हुन्छ । साथै पाखो र खेतका सिँचाइका स्रोत फरकफरक हुन सक्ने भएको हुँदा एउटै कित्ता मानेर विवरण सङ्कलन गर्न गाह्रो पर्न सक्छ भएकाले त्यस्तो अवस्थामा खेत र पाखोलाई अलग अलग दुई कित्ता मानिएको छ ।

मुख्य कृषक : कृषि चलनको सम्पूर्ण चाँजोपाँजो मिलाउने, उपलब्ध हुन सक्ने साधन र स्रोतको कसरी उपयोग गर्नुपर्छ भन्ने कुरा निर्णय गर्ने, कृषि उत्पादनको वितरणसम्बन्धी निर्णय लिने र प्राविधिक तथा आर्थिक जिम्मेवारीसमेत वहन गर्ने व्यक्तिलाई मुख्य कृषक भनिन्छ । मुख्य कृषकले आफ्नो वा आफ्नो परिवारको हकको अथवा अरूको जुनसुकै सर्तमा लिएको जग्गाको

आफैले वा प्रतिनिधिमार्फत् दैनिक कामको रेखदेख गरे गराएको हुन सक्छ । मुख्य कृषक र परिवारमूली एकै व्यक्ति हुन वा नहुन सक्छ । परिवारमा अक्सर बसोबास नगर्ने व्यक्ति मुख्य कृषक हुन सक्दैन ।

२२.१ कृषक परिवार, कृषि चलनको क्षेत्रफल तथा सिंचित क्षेत्रफलसम्बन्धी विवरण

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को नतिजाअनुसार सन्दकपुर गाउँपालिकामा कृषक परिवारको जम्मा संख्या ३,८११ रहेको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका ३,८११ कृषक परिवारले जम्मा ७,३२७ ओटा कित्ता जग्गामा ३६२१.८ हेक्टर जमिनमा कृषि चलन गरेको देखिन्छ । यस हिसाबले औषतमा एउटा कृषक परिवारले १.९ कित्ता जग्गामा खेती गरेको देखिन्छ । यहाँ कुल सिञ्चित क्षेत्रफल १३२०.१ हेक्टर रहेको छ ।

तालिका नं. १९९ : कृषक संख्या, कृषिचलनको क्षेत्रफल, कित्ता संख्या र सिंचित क्षेत्रफल

विवरण/क्षेत्र	इलाम जिल्ला	सन्दकपुर गापा
कृषक परिवारको जम्मा संख्या	६१८७४	३८११
कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	५०८३०.८	३६२१.८
जम्मा कित्ता संख्या	११८६५२	७३२७
औसत कित्ता संख्या	१.९	१.९
सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	१६७५४.९	१३२०.१

२२.२ लिङ्गअनुसार मुख्य कृषक र कृषक परिवार जनसंख्या

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका जम्मा कृषक परिवार मध्ये ७८.५ प्रतिशत मुख्य कृषक पुरुष र २१.५ प्रतिशत मुख्य कृषक महिला रहेका छन् । कृषक परिवारको जम्मा जनसंख्यामा १३८६२ मध्ये पुरुष र महिलाको हिस्सा लगभग ५० प्रतिशत बराबरी रहेको छ ।

तालिका नं. २०० : लिङ्गअनुसार मुख्य कृषक तथा कृषक परिवारको जनसंख्या

क्षेत्र	कृषक परिवार संख्या	लिङ्गअनुसार मुख्य कृषक				कृषक परिवारको जनसंख्या			
		पुरुष		महिला		पुरुष		महिला	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
इलाम जिल्ला	६१८७४	४८५९०	७८.५	१३२८४	२१.५	१२००८२	५०.०	१२०३०२	५०.०
सन्दकपुर गापा	**३८११**	**२८७२**	**७५.४**	**९३९**	**२४.६**	**६८८३**	**४९.७**	**६९७९**	**५०.३**

२२.३ कृषि चलन र जग्गाको उपभोग सम्बन्धी विवरण

जग्गाको उपभोग भन्नाले कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गा कस्तो हक वा व्यवस्थाअन्तर्गत चलन गरेको हो भन्ने बुझिन्छ । राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को नतिजाअनुसार यस गाउँपालिकामा जग्गाको उपभोगसम्बन्धी विवरण हेर्दा एक प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गामात्र कमाउने कृषक अन्तर्गत आफ्नो स्वामित्वको जग्गामात्र चलन गर्ने परिवार संख्या ३,६०० (९८%) रहेको देखिन्छ जसले ३४३८.३ हेक्टर जग्गामा कृषिचलन गरेको देखिन्छ । अरुको स्वामित्वमा रहेको जग्गा विभिन्न शर्तमा लिई चलन गर्ने कृषक परिवार १.७ प्रतिशत रहेको छ जसले २५ हेक्टर जग्गा उपभोग गरेको देखिन्छ । एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने परिवार संख्या १३७ अर्थात ३.६ प्रतिशत रहेको छ जसले १५४.५ हेक्टर जग्गा उपभोग गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं. २०१ : सन्दकपुर गापाको जग्गाको उपभोगसम्बन्धी विवरण

कृषक परिवारको किसिम	इलाम जिल्ला		सन्दकपुर गापा			
			कृषक परिवार		क्षेत्रफल	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	हेक्टर	प्रतिशत
जम्मा कृषिक परिवार संख्या	६१८७४	१००	३८११	१००	३६२१.८	१००
एक प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने	**५८२३२**	**९४.१**	**३६७४**	**९६.४**	**३४६७.३**	**९५.७**
परिवारको हकको जग्गामात्र कमाउने	५७५९८	९८.९	३६००	९८.०	३४३८.३	९९.२
अरुको हकको जग्गामात्र कमाउने	५९७	१.०	६३	१.७	२५.०	०.७
अन्य प्रकारको उपभोग अन्तर्गत	३७	०.१	११	०.३	४.०	०.१
एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने	**३६४२**	**५.९**	**१३७**	**३.६**	**१५४.५**	**४.३**

२२.४ जग्गाको उपयोग र कृषक परिवार

जग्गाको उपयोग भन्नाले कृषि चलनले जग्गाको प्रयोग कुन उद्देश्यका लागि भइरहेको छ भन्ने बुझिन्छ । सन्दकपुर गाउँपालिकामा खेतीयोग्य जग्गामा कृषिचलन गर्ने परिवार संख्या ३,८११ छ जसले जम्मा ३६२१.८ हेक्टर जग्गा उपयोग गरेको छ । जम्मा खेतीयोग्य जग्गा ९९०.२ हेक्टर (२७.३%) मध्ये २५.२ प्रतिशत जग्गामा अस्थायी बाली लागेको छ भने २.२ प्रतिशत जग्गा अन्य खेतीयोग्य जग्गा (अस्थायी चौरचरन र अस्थायी बाँझो जग्गा) को रुपमा रहेको देखिन्छ । ३५.९ प्रतिशत जग्गामा स्थायी बाली लागेको देखिन्छ भने ३६.८ प्रतिशत जग्गा अन्य उपयोगको रुपमा रहेको देखिन्छ । यहाँ हरेक प्रकारको जग्गासँग सम्बन्धित परिवार संख्याको जोड जम्मा परिवार संख्या भन्दा बढी हुन्छ किनकी एउटै परिवारले जग्गालाई फरक फरक किसिम अथवा एउटै जग्गालाई पटक पटक उपयोग गरिरहेको हुनसक्छ ।

तालिका नं. २०२ : सन्दकपुर गापाको जग्गाको उपयोगसम्बन्धी विवरण

जग्गा उपयोग र कृषक परिवार	इलाम जिल्ला	सन्दकपुर गापा		
		संख्या	क्षेत्रफल	
			हेक्टर	प्रतिशत
जम्मा कृषक परिवार	**६१८७४**	**३८११**	**३६२१.८**	**१००**
जम्मा कृषियोग्य जमिन	६०७८०	३७५८	९९०.२	२७.३
अस्थायी बाली लागेको जग्गा	६०५४२	३७५८	९११.६	२५.२
अन्य खेतीयोग्य जग्गा	७३१०	२८५	७८.६	२.२
स्थायी बाली लागेको जग्गा	४७४१६	३२७३	१३००.४	३५.९
स्थायी चौरचरन, निजी बनबनेलो, पोखरी तथा अन्य जग्गा	६१८७४	३८११	१३३१.२	३६.८

२२.५ बगैचाको रुपमा लगाइएका जम्मा स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण

बगैचाको रुपमा अर्थात धेरै र व्यवसायिक हुनेगरी उत्पादन लिने प्रयोजनार्थ लगाइएका स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा बगैचाको रुपमा स्थायी बाली लगाउने कृषक परिवारको संख्या ३७७९ रहेको छ भने यसले ओगटेको क्षेत्रफल १३००.४ हेक्टर रहेको छ । जम्मा बोट संख्या २०४७८७ रहेको देखिन्छ जसमध्ये फल लाग्ने उमेरका ४८.९%, फल नलाग्ने उमेरका ४.६% र छरिएर रहेका बोट ४६.५% हुन आउँछ ।

तालिका नं. २०३ : बगैचाको रुपमा लगाइएका जम्मा स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण

स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण		मान	प्रतिशत
कृषक परिवार संख्या		३७७९	-
बगैचाको रुपमा लगाइएका जम्मा स्थायी बालीको क्षेत्रफल (हेक्टर)		१३००.४	-
जम्मा बोट संख्या		२०४७८७	-
फल लाग्ने उमेरका	परिवार संख्या	२८४०	७५.२
	क्षेत्रफल (हेक्टर)	७७३.४	५९.५
	बोट संख्या	१००२०८	४८.९

स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण		मान	प्रतिशत
फल नलाग्ने उमेरका	परिवार संख्या	२५०२	६६.२
	क्षेत्रफल (हेक्टर)	५२७	४०.५
	बोट संख्या	९४९३	४.६
छरिएका बोट संख्या	फल लाग्ने उमेरका	८३१९०	४०.६
	फल नलाग्ने उमेरका	११८९६	५.८

२२.६ अस्थायी बालीको क्षेत्रफल तथा कृषक परिवारसम्बन्धी विवरण

एउटै कृषक परिवारले धेरै प्रकारका अस्थायी बाली लगाउने हुनाले यस्ता परिवारको योगफल जम्मा कृषक परिवारसँग नमिल्न सक्छ । यस्ता अस्थायी बालीको क्षेत्रफलन निकाल्दा सरदर एक वर्षमा जतिपटक बाली लगाएको छ त्यतिपटकको क्षेत्रफल जोडेर निकालिएको हुन्छ । यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा ३,६३२ परिवारले ५२६.४ हेक्टरमा खाद्यान्न बाली लगाएको देखिन्छ भने २३०१ परिवारले ९२.३ हेक्टरमा कोसे/दाल बाली लगाएका छन् । त्यसैगरी ३६९५ कृषक परिवारले १९९.४ हेक्टरमा अस्थायी तरकारी बाली लगाएका छन् भने २११ परिवारले ६.७ हेक्टर क्षेत्रफलमा तेल बाली लगाएको देखिन्छ ।

तालिका नं. २०४ : विभिन्न अस्थायी बालीको प्रकारअनुसारको क्षेत्रफल

बालीको प्रकार	इलाम जिल्ला		सन्दकपुर गाउँपालिका	
	परिवार संख्या	लगाएको क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	लगाएको क्षेत्रफल (हेक्टर)
जम्मा	**२४९६११**	**३३०७८.४**	**१६५३१**	**१३६०.८**
खाद्यन्न बाली	५५८७२	२०४९९	३६३२	५२६.४
कोसे/दाल बाली	२८८२८	१२८३.५	२३०१	९२.३
कन्दमूल बाली	४८५१२	३५८७.५	३६३१	४४४.७
तेल बाली	११८८५	१३६०.५	२११	६.७
तरकारी बाली	५४८०६	३४९५.६	३६९५	१९९.४
अन्य अस्थायी बाली	४९७०८	२८५२.३	३०६१	९१.३

२२.७ मुख्य अस्थायी बालीको प्रकारअनुसार क्षेत्रफल तथा कृषक परिवार

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा ३९१ कृषक परिवारले १०३.१ हेक्टर क्षेत्रफलमा धान बाली लगाउने गरेको देखिन्छ भने २६४ परिवारले ३६.८ हेक्टरमा लगाउने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी ३५७९ परिवारले ३३८.९ हेक्टरमा मकै बाली लगाउने गरेको कृषि गणनाको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २०५ : विभिन्न मुख्य अस्थायी बालीको प्रकारअनुसारको क्षेत्रफल तथा कृषक परिवार

बालीको प्रकार	इलाम जिल्ला		सन्दकपुर गाउँपालिका	
	परिवार संख्या	लगाएको क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवार संख्या	लगाएको क्षेत्रफल (हेक्टर)
जम्मा	**८७३८०**	**२०४९७**	**४७४२**	**५२६.३**
धान	१९०८७	७५९०.२	३९१	१०३.१
गहुँ	२९४५	३९४.२	२६४	३६.८
मकै	५४७६४	११३६६.६	३५७९	३३८.९
कोदो	९६८८	१०५३.४	४२३	४५.८
जौ/उवा	३८०	३९.६	११	१.२
फापर	५१६	५२.८	७४	०.५

२२.८ बगैचाको रुपमा लगाइएका जम्मा स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा बगैचाको रुपमा स्थायी बाली लगाउने जम्मा ३७७९ कृषक परिवारहरु रहेको र जम्मा १३००.४ हेक्टरमा उक्त बाली लगाइएको देखिन्छ । बगैचाको रुपमा लगाइएका स्थायी बालीलाई ३ प्रकारमा वर्गीकरण गरी कृषि गणनामा तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो । जसअनुसार फल लाग्ने उमेरका, फल नलाग्ने उमेरका र छरिएर रहेको बोटअनुसार विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २०६ : बगैचाको रुपमा लगाइएको स्थायी बालिको प्रकारअनुसारको विवरण

स्थायी बालीसम्बन्धी विवरण		मान	प्रतिशत
कृषक परिवार संख्या		३७७९	-
बगैचाको रुपमा लगाइएका जम्मा स्थायी बालीको क्षेत्रफल (हेक्टर)		१३००.४	-
जम्मा बोट संख्या		२०४७८७	-
फल लाग्ने उमेरका	परिवार संख्या	२८४०	७५.२
	क्षेत्रफल (हेक्टर)	७७३.४	५९.५
	बोट संख्या	१००२०८	४८.९
फल नलाग्ने उमेरका	परिवार संख्या	२५०२	६६.२
	क्षेत्रफल (हेक्टर)	५२७	४०.५
	बोट संख्या	९४९३	४.६
छरिएका बोट संख्या	फल लाग्ने उमेरका	८३१९०	४०.६
	फल नलाग्ने उमेरका	११८९६	५.८

२२.९ पशुपन्छी पालनसम्बन्धी विवरण

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को नतिजाअनुसार पशु चौपाया पाल्ने कृषक परिवार र पशु चौपायाको संख्या हेर्दा यस सन्दकपुर गाउँपालिकाका कुल ३८११ कृषक परिवारमध्ये जम्मा ३६९५ परिवार (९७%) ले पशुपालन गर्ने गरेको देखिन्छ ।

पशुपालन गर्ने कृषकमध्ये पशु चौपाया पालनमा सबैभन्दा धेरै २,२९१ कृषक परिवारले १३,२१७ वटा बाख्रा/च्याङ्ग्रा पालन गरेको देखिन्छ भने दोस्रोमा ३,३०४ कृषक परिवारले ८,६६७ बटा गाई/गोरु, १०९८ कृषक परिवारले २६१८ सुगँर/बंगुर पालन गरेको देखिन्छ।

त्यसैगरी पन्छीपालन अन्तर्गत २,७७६ कृषक परिवारले ३१,१०० कुखुरा पालेको देखियो। एउटै कृषक परिवारले धेरैप्रकारका पशु तथा पन्छी पालेको हुन सक्ने भएकोले हरेक शिर्षकअनुसार कृषक परिवारको जम्मा योगफल र समग्र कृषक परिवारको संख्या बराबर नहुन सक्छ ।

तालिका नं. २०७ : पशुपन्छी पालन गर्ने कृषक परिवारसम्बन्धी विवरण

कृषक परिवार	इलाम जिल्ला		सन्दकपुर गापा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा कृषक परिवार	६१८७४	१००	३८११	१००
पशुपालन गर्ने कृषक परिवार	५७६९७	९३.२	३६९५	९७.०

तालिका नं. २०८ : पाल्तु चौपाया र पन्छीको संख्या र कृषक परिवार

चौपाया/पन्छीको किसिम	चौपाया/पन्छी पाल्ने कृषक परिवार		चौपाया/पन्छीको किसिम	
	संख्या	प्रतिशत	चौपाया संख्या	प्रतिशत
चौपाया जम्मा	**७१७८**	**१००**	**२५४६३**	**१००**
गाई/गोरु	३३०४	४६.०	८६६७	३४.०
राँगा/भैंसी	४१२	५.७	६६५	२.६
बाख्रा/च्याङ्ग्रा	२२९१	३१.९	१३२१७	५१.९
भेडा/भेडी	५३	०.७	२७५	१.१
सुगुँर/बंगुर	१०९८	१५.३	२६१८	१०.३
अन्य पशु	२१	०.३	२१	०.१
पन्छी जम्मा	**२९९८**	**१००**	**३२०९२**	**१००**
कुखुरा	२७७६	**९२.६**	३११००	९६.९
अन्य पन्छी	२२२	**७.४**	९९२	३.१

२२.१० कृषि कामदारको किसिमअनुसार कामदारको संख्या र काम गरेको व्यक्ति दिन

कृषक परिवारले कृषि क्रियाकलाप संचालन गर्दा विभिन्न प्रकृतिका कामदारहरु जस्तैः स्थायी, अस्थायी, पर्ममा वा ठेक्कामा लगाएका हुन सक्छन् । तलको तालिकामा त्यस्ता कामदारहरुको संख्या तथा तिनीहरुले काम गरेको व्यक्ति दिनसम्बन्धी विवरण राखिएको छ । १ व्यक्ति दिन भन्नाले १ जना व्यक्तिले १ दिन गरेको कामलाई बुझिन्छ ।

तालिका नं. २०९ : स्थायी र अस्थायी कामदारको संख्या र काम गरेको व्यक्ति दिन

क्षेत्र	स्थायी कामदार					अस्थायी कामदार			
	जम्मा कृषक परिवार संख्या	स्थायी कामदार संख्या				कामदारको प्रयोग गर्ने कृषक परिवार संख्या	स्थायी कामदार संख्या		
		कामदारको प्रयोग गर्ने कृषक परिवार संख्या	जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
इलाम	६१८७४	६१५	१०४०	८२१	२१९	३३९७९	१८०९९७५	९१२६५८	८९७३१७
सन्दकपुर	३८११	७४	१२७	११६	११	२१३२	९६१७३	४९९९८	४६१७४

२२.११ कृषि ऋण, बिमा तथा अनुदानसम्बन्धी विवरण

तलको तालिकाअनुसार विश्लेषण गर्दा सन्दकपुर गाउँपालिकाका जम्मा ३,८११ कृषक परिवारमध्ये ११.१% ले कृषि ऋण लिएको, ५१.२% ले कृषि ऋण/थप ऋणको आवश्यक्ता उल्लेख गरेको, ७.२% ले कृषि क्रियाकलापको लागि बिमा गरेको र १०.५% ले कृषि कार्यको लागि सरकारी अनुदान प्राप्त गरेका छन् ।

तालिका नं. २१० : कृषि ऋण, बिमा तथा अनुदानसम्बन्धी विवरण

क्षेत्र	कृषक परिवार संख्या				
	जम्मा	कृषि ऋण लिएका	कृषि ऋण/थप ऋणको आवश्यक्ता उल्लेख गर्ने	कृषि क्रियाकलापको लागि बिमा गरेका	कृषि कार्यको लागि सरकारी अनुदान प्राप्त गरेका
इलाम	६१८७४	८६९९	२८४०९	४१४६	४६२७
प्रतिशत	–	१४.१	४५.९	६.७	७.५
सन्दकपुर	**३८११**	**४२२**	**१९५३**	**२७५**	**४०१**
प्रतिशत	**-**	**११.१**	**५१.२**	**७.२**	**१०.५**

२२.१२ कृषि चलनबाट निस्किएका फोहोरको व्यवस्थापनका तरिकाअनुसार कृषक संख्या

कृषिचलनबाट निस्किएका फोहोरको व्यवस्थापन गर्न कृषक परिवारले आफुअनुकुल कुनै एक वा धेरै तरिका अपनाएका हुन सक्छन् । एउटै परिवारले धेरै तरिकाले फोहोर व्यवस्थापन गर्ने हुनाले तलको तालिकामा व्यवस्थापनका विधिअनुसारको परिवारको योगफल जम्मा कृषक परिवारसँग मिलेको छैन ।

तालिका नं. २११ : कृषि चलनबाट निस्किएका फोहोरको व्यवस्थापनसम्बन्धी विवरण

क्षेत्र	कृषक परिवार संख्या	कृषि चलनबाट निस्किएका फोहोरको व्यवस्थापनका तरिकाअनुसार कृषक संख्या						
		गाडेर	जलाएर	फोहोर व्यवस्थापक लाई पठाएर	कम्पोष्ट मल बनाएर	इन्धनको रुपमा	अन्य तरिकाले व्यवस्थापन गरेर	कुनै व्यवस्थापन नगरेको
इलाम	६१८७४	२३९७४	३५४६९	५३९५	२३९०७	१०४७८	१०१३२	४४२५
प्रतिशत	-	३८.७	५७.३	८.७	३८.६	१६.९	१६.४	७.२
सन्दकपुर	**३८११**	**१०७७**	**३०३०**	**११६**	**१८१५**	**२६४**	**१५८**	**१५८**
प्रतिशत	**-**	**२८.३**	**७९.५**	**३.०**	**४७.६**	**६.९**	**४.१**	**४.१**

२२.१३ कृषि तथा पशु फर्म र कृषक समूहको विवरण

सन्दकपुर गाउँपालिकाबाट प्राप्त विवरणअनुसार यस पालिकामा दर्ता भएका कृषि तथा पशु फर्मको जम्मा संख्या ३१८ रहेको छ भने कृषक समूहको संख्या २९ रहेको छ ।

तालिका नं. २१२ : कृषि तथा पशु फर्म र कृषक समूहको विवरण

वडा नं.	कृषि तथा पशु फर्मको संख्या	प्रतिशत
१	६९	२१.७
२	७४	२३.३
३	९४	२९.६
४	३५	११.०
५	४६	१४.५
जम्मा	**३१८**	**१००**

वडा नं.	कृषक समूहको संख्या	प्रतिशत
१	३	३.०
२	४	४.०
३	६	६.०
४	५	५.०
५	११	११.०
जम्मा	**२९**	**२९**

श्रोत: सन्दकपुर गापा

खण्ड - २३
स्वास्थ्यसम्बन्धी विवरण

२३.१ स्वास्थ्य चौकी, खोप केन्द्र, गाउँघर क्लिनिक र महिला स्वास्थ्य स्वंसेविका संख्या

सन्दकपुर गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्ने उदेश्यले तालिकामा उल्लेख भएका स्वास्थ्य संस्थाहरुले योगदान पुर्याइरहेका छन् ।

तालिका नं. २१३ : स्वास्थ्य चौकी, खोप केन्द्र, गाउँघर क्लिनिक र महिला स्वास्थ्य स्वंसेविकासम्बन्धी विवरण (आ.व.०८०/८१)

वडा नं.	स्वास्थ्य चौकी	खोप केन्द्र		गाउँघर क्लिनिक		महिला स्वा.स्वं.से.	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा		**२१**	**१००**	**१७**	**१००**	**८८**	**१००**
१	माइपोखरी	४	१९.०	३	१७.६	१३	१४.८
२	माइमझुवा	५	२३.८	३	१७.६	१९	२१.६
३	सुलुवुङ्ग	४	१९.०	४	२३.५	१९	२१.६
४	माबु	४	१९.०	३	१७.६	१९	२१.६
५	जमुना	४	१९.०	४	२३.५	१८	२०.५

२३.२ बार्षिक सेवा प्रवाहसम्बन्धी विभिन्न सूचकहरु (प्रतिशतमा)

सन्दकपुर गाउँपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट उत्पादन भएका स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी सूचकहरु तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २१४ : सन्दकपुर गापाको स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी विभिन्न सूचकहरु

क्र.सं.	सूचक	स्वास्थ्य चौकी	आ.व.	
			२०७९/८०	२०८०/८१
१	00-00 Health Facility Information Reporting rate	माइपोखरी	१००	१००
		माइमझुवा	१००	१००
		लुरिङ्टार	१००	१००
		माबु	१००	१००
		जमुना	१००	१००
		सन्दकपुर गापा	**१००**	**१००**
२	00-00 Health Facility Information Reporting rate on time	माइपोखरी	१००	१००
		माइमझुवा	१००	१००
		लुरिङ्टार	१००	१००
		माबु	१००	१००
		जमुना	१००	१००
		सन्दकपुर गापा	**१००**	**१००**
३	6.1 - Percentage of children under one year immunized with BCG	माइपोखरी	१०८.६	८३.३
		माइमझुवा	५९.१	७४.३
		लुरिङ्टार	१००	७८.७
		माबु	६५.९	१००
		जमुना	१०९.८	९४.३
		सन्दकपुर गापा	**८८**	**८५.४**

क्र.सं.	सूचक	स्वास्थ्य चौकी	आ.व.	
			२०७९/८०	२०८०/८१
४	6.10 - % of children under one year immunized with DPT-HepB-Hib1	माइपोखरी	१०८.६	९४.४
		माइमझुवा	८६.४	८५.७
		लुरिङ्टार	११०.४	१०६.४
		माबु	६५.९	११२.५
		जमुना	१०९.८	९४.३
		सन्दकपुर गापा	**९६.२**	**९८.९**
५	6.12 - % of children months immunized against measles/rubella 1	माइपोखरी	१११.४	८८.९
		माइमझुवा	८६.४	११४.३
		लुरिङ्टार	१०२.१	९७.९
		माबु	७५.६	७८.१
		जमुना	१०४.९	९७.१
		सन्दकपुर गापा	**९५.७**	**९५.७**
६	6.14 - % of children aged 12-23 months immunized with Measles/Rubella 2	माइपोखरी	१११.४	९१.९
		माइमझुवा	७९.५	१०८.३
		लुरिङ्टार	१००	९५.८
		माबु	६८.३	१०३
		जमुना	१००	९४.४
		सन्दकपुर गापा	**९१.४**	**९८.४**
७	6.13 - % of children aged 12-23 months immunized with JE	माइपोखरी	९४.३	१०५.४
		माइमझुवा	९०.९	९१.७
		लुरिङ्टार	१०२	९५.८
		माबु	७५.६	९७
		जमुना	९५.१	९१.७
		सन्दकपुर गापा	**९१.९**	**९६.३**

क्र.सं.	सूचक	स्वास्थ्य चौकी	आ.व.	
			२०७९/८०	२०८०/८१
८	6.19 % of pregnant women who received completed dose of TD (TD2 and TD2+)	माइपोखरी	८४.६	५६.१
		माइमझुवा	७८.७	८२.१
		लुरिङ्टार	८०	५७.४
		माबु	५१.१	७३
		जमुना	६०	५८.५
		सन्दकपुर गापा	**७१**	**६४.६**
९	6.21 - DPT-HepB-Hib1 vs MR2 dropout rate	माइपोखरी	-२.६	०
		माइमझुवा	७.९	-३०
		लुरिङ्टार	७.५	८
		माबु	-३.७	५.६
		जमुना	८.९	-३
		सन्दकपुर गापा	**४.५**	**-२.२**
१०	6.20 - DPT-HepB-Hib dropuout rate (DPT-HepB-Hib 1 vs 3)	माइपोखरी	-५.३	०
		माइमझुवा	१०.५	-६.७
		लुरिङ्टार	१.९	०
		माबु	०	०
		जमुना	८.९	९.१
		सन्दकपुर गापा	**३.५**	**०.५५**
११	6.25 a - Vaccine wastage rate (BCG)	माइपोखरी	९१	९२.९
		माइमझुवा	९४.१	९३.८
		लुरिङ्टार	८७.७	९२
		माबु	८९.६	९०
		जमुना	९३.६	९२.१
		सन्दकपुर गापा	**९१.७**	**९२.३**

क्र.सं.	सूचक	स्वास्थ्य चौकी	आ.व.	
			२०७९/८०	२०८०/८१
१२	6.25 b - Vaccine wastage rate (DPT/HepB/Hib)	माइपोखरी	२६.५	१५
		माइमझुवा	३८.३	४८.९
		लुरिङ्टार	१२.८	३०
		माबु	४२.१	४८.६
		जमुना	३५.५	५७.७
		सन्दकपुर गापा	**३०.७**	**४२.३**
१३	6.25 j - Vaccine wastage rate (PCV)	माइपोखरी	१६.९	१२.५
		माइमझुवा	१३.२	२८.६
		लुरिङ्टार	०.६६	५.९
		माबु	३१.५	५२.५
		जमुना	-१२.९	३९.४
		सन्दकपुर गापा	**९.८**	**३०.३**
१४	6.25 f - Vaccine wastage rate (OPV)	माइपोखरी	३६.१	२७.१
		माइमझुवा	३८.९	४२.५
		लुरिङ्टार	३२.२	३०
		माबु	४९.४	४०
		जमुना	२८.३	५३.५
		सन्दकपुर गापा	**३६.५**	**३९.१**
१५	6.25 e - Vaccine wastage rate (MR)	माइपोखरी	७४.८	८०
		माइमझुवा	८२.८	८२.४
		लुरिङ्टार	६७.३	७१.३
		माबु	७४.३	७४.३
		जमुना	८०	८३
		सन्दकपुर गापा	**७६.७**	**७९**

क्र.सं.	सूचक	स्वास्थ्य चौकी	आ.व.	
			२०७९/८०	२०८०/८१
१६	6.25 d - Vaccine wastage rate (JE)	माइपोखरी	६७	६४.५
		माइमझुवा	७५	७२.५
		लुरिङ्टार	५८.३	५१.६
		माबु	६७.४	४६.७
		जमुना	७८.१	८०
		सन्दकपुर गापा	**७०.४**	**६६.७**
१७	8.3 - Average number of visits among children aged 0-23 months registered for growth monitoring	माइपोखरी	८.८	१४.७
		माइमझुवा	७.१	७.४
		लुरिङ्टार	९.१	१०.९
		माबु	२२.९	२०.१
		जमुना	२२.९	२३
		सन्दकपुर गापा	**१२.९**	**१४.६**
१८	Average number of visits among children aged 0-23 months registered for growth monitoring	माइपोखरी	७.८	२१
		माइमझुवा	४.३	५.५
		लुरिङ्टार	६.७	१०.८
		माबु	२८.७	२०.९
		जमुना	१४.३	२२.४
		सन्दकपुर गापा	**९.५**	**१५**
१९	% of children aged 0-23 months registered for Growth Monitoring (New) who were Underweight	माइपोखरी	२.२	०
		माइमझुवा	०	०
		लुरिङ्टार	०	०
		माबु	०	०
		जमुना	०	०
		सन्दकपुर गापा	**०.४**	**०**

क्र.सं.	सूचक	स्वास्थ्य चौकी	आ.व.	
			२०७९/८०	२०८०/८१
२०	8.5 - % of children below 6 months exclusively breastfed among registered for growth monitoring	माइपोखरी	७३.२	१०६.१
		माइमझुवा	०	१३२
		लुरिङ्टार	९२.४	८८.९
		माबु	१०९.५	८८.९
		जमुना	३१.१	१००
		सन्दकपुर गापा	**६४.३**	**१००.६**
२१	Baal Vita (60 Sachet)	माइपोखरी	९	३४
		माइमझुवा	८३	०
		लुरिङ्टार	५८	५३
		माबु	०	३२
		जमुना	४९	४२
		सन्दकपुर गापा	**१९९**	**१६१**
२२	Baal Vita (120 Sachet)	माइपोखरी	५	१६
		माइमझुवा	८	०
		लुरिङ्टार	१८	२८
		माबु	०	०
		जमुना	२९	२
		सन्दकपुर गापा	**६०**	**४६**
२३	Baal Vita (180 Sachet)	माइपोखरी	०	२
		माइमझुवा	१०	०
		लुरिङ्टार	३	५
		माबु	०	०
		जमुना	०	०
		सन्दकपुर गापा	**१३**	**७**

क्र.सं.	सूचक	स्वास्थ्य चौकी	आ.व.	
			२०७९/८०	२०८०/८१
२४	8.11 - % of adolescent girls aged 10-19 years who received IFA supplement for 13 weeks	माइपोखरी		४८.४
		माइमझुवा		४०
		लुरिङ्टार		१३७
		माबु		४३.३
		जमुना		४२.५
		सन्दकपुर गापा		**६८.६**
२५	8.12 - % of adolescent girls aged 10-19 years who received IFA supplement for 26 weeks	माइपोखरी		१३६.३
		माइमझुवा		२९.४
		लुरिङ्टार		१३७
		माबु		३५.७
		जमुना		४२.५
		सन्दकपुर गापा		**८०.८**
२६	Incidence of ARI among children under five years (per 1000)	माइपोखरी	६९८.३	६१०.२
		माइमझुवा	२३१०.८	३०३३.१
		लुरिङ्टार	१३४१.५	९४९.८
		माबु	१२१३.६	२२४८.४
		जमुना	२३१४.३	२३८६.४
		सन्दकपुर गापा	**१६०३**	**१८०२**
२७	7.8 - Incidence of pneumonia among children under five years (per 1000)	माइपोखरी	२७.९	११.३
		माइमझुवा	०	०
		लुरिङ्टार	३६.६	१८.३
		माबु	४.९	३१.१
		जमुना	१५७.१	२८.४
		सन्दकपुर गापा	**४५.२**	**१७.५**

क्र.सं.	सूचक	स्वास्थ्य चौकी	आ.व.	
			२०७९/८०	२०८०/८१
२८	7.10 - % of children U5 years with Pneumonia treated with antibiotics (Amoxicillin)	माइपोखरी	१००	१००
		माइमझुवा		
		लुरिङ्टार	१००	१००
		माबु	१००	१००
		जमुना	१००	१००
		सन्दकपुर गापा	**१००**	**१००**
२९	7.1 - Diarrhoea incidence rate among children under 5 years	माइपोखरी	५.६	२८.२
		माइमझुवा	३१.५	३८.७
		लुरिङ्टार	५६.९	३६.५
		माबु	२९.१	२४.८
		जमुना	८५.७	८५.२
		सन्दकपुर गापा	**४३.३**	**४२.७**
३०	2.1 - Contraceptive prevalence rate (unadjusted) among women of reproductive age (WRA)	माइपोखरी	५०.६	५६.६
		माइमझुवा	३५.५	३९.८
		लुरिङ्टार	१३.४	१५
		माबु	३८.६	४७.२
		जमुना	२७.७	२७.५
		सन्दकपुर गापा	**३१.९**	**३५.७**
३१	2.2 - % of modern contraceptives new acceptors among WRA	माइपोखरी	९.४	१६.२
		माइमझुवा	१०.९	७.४
		लुरिङ्टार	३.२	७.३
		माबु	५.५	९.७
		जमुना	९.६	७.२
		सन्दकपुर गापा	**७.५**	**९.३**

२३.३ विपन्न नागरिक सहायता कार्यक्रम अन्तर्गत स्वास्थ्य सेवाका लागि सिफारिस गरिएका बिरामीको संख्या

सन्दकपुर गाउँपालिकाबाट विगत २ आर्थिक बर्षमा जम्मा ४१ जना विपन्न परिवारका विरामी सदस्यहरुको उपचारको लागि शिफारिस गरिएको देखिन्छ ।

तालिका नं. २१५ : विपन्न नागरिक सहायता कार्यक्रम अन्तर्गत स्वास्थ्य सेवाका लागि सिफारिस विवरण

क.सं.	रोगको नाम	आ.व.					
		२०७९/८०			२०८०/८१		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
जम्मा		**७**	**८**	**१५**	**१४**	**१२**	**२६**
१	मुटुसम्बन्धी	०	०	०	२	०	२
२	मृगौलासम्बन्धी	२	४	६	०	१	१
३	क्यान्सर	५	४	९	१२	११	२३

खण्ड - २४
उद्योग, व्यापार तथा वाणिज्य सम्बन्धी विवरण

वि.सं. २०७५ सालमा सम्पन्न भएको राष्ट्रिय आर्थिक गणनाले गैरकृषि आर्थिक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने सबै प्रकारका प्रतिष्ठानहरू (NSIC को खण्ड ओ, टी र यू का क्रियाकलाप बाहेकका) र कृषि क्षेत्रको दर्ता गरिएका प्रतिष्ठानहरूलाई गणनाको परिधिभित्र समेटिएको थियो। यस खण्डमा आर्थिक गणना २०७५ बाट प्राप्त भएका तथ्याङ्क लगायत स्थानीयस्तरमा उपलब्ध भएका सम्बन्धित तथ्याङ्कहरु राखिएका छन् ।

२४.१ सन्दकपुर गाउँपालिकामा संचालित प्रतिष्ठान संख्या तथा संलग्न जनशक्ति

यस गाउँपालिकामा जम्मा ४६७ वटा प्रतिष्ठानहरुमा १,१२२ जना व्यक्तिहरु संलग्न रहेका थिए जसमा ६०.९६% पुरुष र ३९.०४% महिला छन् । वडाअनुसार सबैभन्दा बढी वडा नं. ३ मा १३० वटा प्रतिष्ठानहरु रहेका छन् भने सबैभन्दा कम वडा नं. १ मा ५४ वटा प्रतिष्ठानहरु मात्र रहेका छन् । जसअनुसार सन्दकपुर गाउँपालिकाको प्रति प्रतिष्ठान औषत जनशक्ति २.४ हुन आउँछ ।

तालिका नं. २१६ : वडाअनुसार प्रतिष्ठानमा संलग्न भएका जनशक्तिसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	संलग्न जनशक्ति					प्रति प्रतिष्ठान औसत जनशक्ति
		जम्मा	पुरुष		महिला		
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
जम्मा	**४६७**	**११२२**	**६८४**	**६०.९६**	**४३८**	**३९.०४**	**२.४**
१	५४	११५	६७	५८.२६	४८	४१.७४	२.१
२	७२	१६०	९३	५८.१३	६७	४१.८८	२.२
३	१३०	२९४	१७८	६०.५४	११६	३९.४६	२.३
४	१०४	२६३	१६९	६४.२६	९४	३५.७४	२.५
५	१०७	२९०	१७७	६१.०३	११३	३८.९७	२.७

२४.२ प्रतिष्ठानको दर्ताको अवस्था

सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेका जम्मा ४६७ प्रतिष्ठानमध्ये २०८ वटा अर्थात ४४.५ प्रतिशत प्रतिष्ठान दर्ता भएका र २५९ वटा अर्थात ५५.५ प्रतिशत दर्ता नभएका देखिन्छ ।

तालिका नं. २१७ : प्रतिष्ठानको दर्ताको अवस्था

पालिकाको नाम	जम्मा प्रतिष्ठान					उल्लेख नभएका		प्रति प्रतिष्ठान औसत जनशक्ति
	जम्मा	दर्ता भएका		दर्ता नभएका				
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	
इलाम जिल्ला	९६६१	५४७५	५६.७	४१८२	४३.३	४	०.०	२.८
सन्दकपुर गापा	**४६७**	**२०८**	**४४.५**	**२५९**	**५५.५**	**०**	**०.०**	**२.४**

२४.३ प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्तिको आकार

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा संचालित ४६७ प्रतिष्ठानहरुमा जम्मा १,१२२ जनशक्ति संलग्न भएकोमा १ जना मात्र संलग्न भएको प्रतिष्ठान १९५ वटा, २ जना संलग्न भएको प्रतिष्ठान १७१ वटा, ३ देखि ९ जना संलग्न भएको प्रतिष्ठान ८७ वटा रहेका छन् जसमा जम्मा ३६३ जना संलग्न रहेका छन् । त्यसैगरी १० वा सोभन्दा माथि संलग्न भएको १४ वटा प्रतिष्ठान रहेका छन् जसमा २२२ जना जनशक्ति संलग्न रहेको देख्न सकिन्छ ।

तालिका नं. २१८ : प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्तिको आकारअनुसारको विवरण

संलग्न जनशक्तिको आकार अनुसार प्रतिष्ठान संख्या									
जम्मा		१ जना		२ जना		(३-९) जना		१० र सोभन्दा माथि	
प्रतिष्ठान	जनशक्ति	प्रतिष्ठान	जनशक्ति	प्रतिष्ठान	जनशक्ति	प्रतिष्ठान	जनशक्ति	प्रतिष्ठान	जनशक्ति
४६७	१,१२२	१९५	१९५	१७१	३४२	८७	३६३	१४	२२२

२४.४ आर्थिक क्रियाकलापको क्षेत्रअनुसार प्रतिष्ठान संख्या र संलग्न जनशक्ति

नेपालस्तरीय औद्योगिक वर्गीकरणअनुसार जुनसुकै आर्थिक क्रियाकलापका क्षेत्रलाई जम्मा २१ वटा खण्डमा विभाजित गरिन्छ । सानो क्षेत्रमा सबैखाले क्रियाकलापहरु नहुन सक्छन् वा एकदमै सानो संख्यामा हुन सक्छन् त्यसैले तलको तालिकामा त्यस्ता केही खण्डहरुलाई जोडेर

एउटै समूहमा राखिएको छ ।

सन्दकपुर गाउँपालिकाका प्रतिष्ठानहरुमध्ये सबैभन्दा धेरै हिस्सा व्यापार, मोटर गाडी, मोटरसाइकलको मर्मत गर्ने प्रतिष्ठानहरुले ४५.६१% (२१३ वटा) ओगटेका छन् जसमा २४.६% (३४० जना) जनशक्ति संलग्न भएका छन् । दोस्रोमा औधोगिक उत्पादन गर्ने प्रतिष्ठानहरु पर्दछन् जसले २२.२७% (१०४ वटा) हिस्सा ओगटेका छन् जसमा १७.३८% (१९५ जना) जनशक्ति संलग्न भएका छन् ।

तालिका नं. २१९ : आर्थिक क्रियाकलापको क्षेत्रअनुसारको प्रतिष्ठान संख्या र जनशक्ति

क्र.सं.	खण्ड	आर्थिक क्रियाकलापको क्षेत्र	प्रतिष्ठान		संलग्न जनशक्ति	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	A	कृषि, वन तथा माछापालन व्यवसाय (दर्ता भएका प्रतिष्ठानमात्र)	१३	२.७८	४८	४.२८
२	C	औद्योगिक उत्पादन	१०४	२२.२७	१९५	१७.३८
३	B+D+E+F	खानी तथा उत्खनन्/ विद्युत, ग्याँस, वाफ तथा वातानुकुलित आपूर्ति/पानी आपूर्ति,ढल, फोहर व्यवस्थापन तथा प्रशोधन क्रियाकलाप/निर्माण	१	०.२१	५६	४.९९
४	G	व्यापार, मोटर गाडी, मोटरसाइकलको मर्मत	२१३	४५.६१	३४०	३०.३०
५	H+J	यातायात तथा गोदाम/सूचना तथा सञ्चार	२	०.४३	१०	०.८९
६	I	आवास सुविधा तथा खाना व्यवस्था	५८	१२.४२	१४७	१३.१०
७	K	वित्तीय तथा विमा	४	०.८६	७	०.६२
८	P	शिक्षा	३१	६.६४	२३४	२०.८६
९	Q	मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलाप	१४	३.००	३६	३.२१
१०	L+M+N+R+S	घरजग्गा कारोबार/पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलाप/प्रशासनिक तथा सहयोगी क्रियाकलाप/अन्य सेवा क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने प्रतिष्ठान	२७	५.७८	४९	४.३७
जम्मा प्रतिष्ठान संख्या			**४६७**	**१००**	**११२२**	**१००**

२४.५ पालिकामा दर्ता भएका उद्योग तथा व्यावसायहरु

सन्दकपुर गाउँपालिकामा आ.व.२०८०/८१ सम्ममा दर्ता भएका उद्योग तथा व्यवसायहरुलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । जसअन्तर्गत सबैभन्दा धेरै कृषि तथा पशुपालन फर्म ३१६ वटा (५७.८%) रहेका छन् भने अन्य तलको तालिकामा हेर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. २२० : पालिकामा दर्ता भएका उद्योग तथा व्यावसायसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	उद्योग तथा व्यावसायको प्रकार	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	कृषि तथा पशुपालन फर्म	३१६	५७.८	
२	किराना, कपडा तथा कस्मेटिक पसल	७२	१३.२	
३	डेरी उद्योग	६४	११.७	
४	होटल तथा होमस्टे	५५	१०.१	
५	जडिबुटी फर्म	६	१.१	
६	सिलाईकटाई	६	१.१	
७	माछा पालन फर्म	४	०.७	
८	चिया उद्योग	३	०.५	
९	गहना घर	३	०.५	
१०	फर्निचर उद्योग	३	०.५	
११	मेडिकल	३	०.५	
१२	हार्डवेयर तथा भाँडा पसल	३	०.५	
१३	बाइक ग्यारेज	३	०.५	
१४	जुत्ता पसल	२	०.४	
१५	इन्स्टिच्युट	१	०.२	
१६	कुटानी तथा पिसानी मिल	१	०.२	
१७	गृल उद्योग	१	०.२	
१८	इटा उद्योग	१	०.२	
जम्मा		**५४७**	**१००**	

श्रोत: सन्दकपुर गापा

२४.६ मुख्य मुख्य व्यापारिक केन्द्र तथा स्थानहरु

तालिका नं. २२१ : मुख्य मुख्य व्यापारिक केन्द्र तथा स्थानहरु

क्र.सं.	बजारको नाम	स्थान	बजार लाग्ने दिन	पालिका केन्द्रबाटको अनुमानित दुरी
१	देउराली बजार	सुलुबुङ, माइपोखरी	शुक्रबार	१ कि.मी.
२	बुधबारे बजार	माईमझुवा	बुधबार	९ कि.मी.
३	सोमबारे बजार	माबु	सोमबार	१६ कि.मी.
४	बुधबारे बजार	जमुना	बुधबार	१७ कि.मी.

श्रोत: सन्दकपुर गापाको वस्तुगत विवरण २०७४

खण्ड - २५
वन तथा वन्यजन्तु सम्बन्धी विवरण

२५.१ प्राकृतिक सम्पदा (वन, वनस्पतीहरु, वन्यजन्तुहरु आदि)

वन ऐन २०७६ ले संरक्षित क्षेत्र बाहिर रहेको वनलाई स्वामित्वका आधारमा राष्ट्रिय र निजी वन गरी दुई प्रमुख भागमा र राष्ट्रिय वनलाई ७ प्रकारमा वर्गिकरण गरेको भएपनि इलाम जिल्लामा ४ प्रकारका मात्र रहेका छन् भने सन्दकपुर गाउँपालिकाको न्यूनतम उचाई ९०० मीटर रहेकाले यस पालिकामा ३ प्रकारका वन पाइन्छ ।

वन

यस सन्दकपुर गाउँपालिकाको समग्र वनलाई इलाम जिल्लाको वन जस्तै भौगोलिक अवस्था, उचाई, हावापानी र प्रजातीका आधारमा निम्नानुसार वर्गिकरण गर्न सकिन्छ ।

क) उपोष्ण वन (Sub-tropical Forest) (१००० मि. देखि २२०० मि. सम्म): चिलाउने कटुसको वन, उत्तिसको वन आदि ।

ख) तल्लो शितोष्ण वन (Lower Temperate Forest) (१७०० मि. देखि २४०० मि. सम्म): गोब्रेसल्ला सहित अन्य प्रजातीको वन ।

ग) उपल्लो शितोष्ण वन (Upper Temperate Forest) (२४०० मि. देखि ३००० मि. सम्म): लालीगुराँस, धुपीसल्लाको वन आदि ।

त्यसैगरी वन ऐन २०७६ ले संरक्षित क्षेत्र बाहिर रहेको वनलाई स्वामित्वका आधारमा राष्ट्रिय र निजी वन गरी दुई प्रमुख भागमा र राष्ट्रिय वनलाई ७ प्रकारमा वर्गिकरण गरेको भएपनि सन्दकपुर गाउँपालिकामा सामुदियक वन, धार्मिक वन र निजी वन गरेर जम्मा ३ प्रकारका मात्र रहेको पाइन्छ । सन्दकपुर गाउँपालिकाको जम्मा क्षेत्रफल १५६.०१ व.कि.मि. रहेको

छ, सो मध्ये करिब ६९.९४% अर्थात १०९.११ व.कि.मि. वन क्षेत्रले ढाकेको छ जुन इलाम जिल्लाको जम्मा क्षेत्रफल १,७०६.७२ व.कि.मि. को ६.३९ % हुन आउँछ ।

२५.२ वडाअनुसार सामुदायिक वनको संख्या र क्षेत्रफल

सन्दकपुर गाउँपालिकाको १०९.११ व.कि.मि. अर्थात १०९०१ हेक्टर वन क्षेत्र मध्ये ४,३५२.०१ हेक्टर अर्थात २७.९ प्रतिशत भू-भाग सामुदायिक वनले ढाकेको छ ।

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेका जम्मा २४ वटा सामुदायिक वनमध्ये वडाको आधरमा भएको वितरण हेर्दा सबैभन्दा बढी वडा नं. २ मा ९ वटा जसले वडाको ३०% र जम्मा सामुदायिक वन क्षेत्रको १३.४८% क्षेत्रफल ओगटेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. ३ मा २ वटा मात्र रहेका र त्यसले वडाको ९.३५% र सामुदायिक वनको ०.३४% क्षेत्रफल ओगटेको देखिन्छ ।

तालिका नं. २२२ : सन्दकपुर गापाको वडाअनुसार सामुदायिक वनको संख्या र क्षेत्रफल

वडा नं.	सावउस संख्या	वडाको क्षेत्रफल (हे.)	वडाको क्षेत्रफल प्रतिशतमा	सावको नविकृत क्षेत्रफल (हे.)	सावको क्षेत्रफल प्रतिशतमा	आवद्ध घरपरिवार संख्या
१	५	३,४४८	२२.१०	९०२.९५	५.७९	४२१
२	९	४,६८१	३०.००	२,१०३.०८	१३.४८	८३६
३	२	१,४५८	९.३५	५३.६१	०.३४	१४०
४	५	२,९३१	१८.७९	७०७.०३	४.५३	४०४
५	३	३,०८३	१९.७६	५८५.३४	३.७५	१०३५
जम्मा	**२४**	**१५,६०१**	**१००**	**४,३५२.०१**	**२७.९०**	**२८३६**

श्रोत: जिल्ला वन कार्यालय, २०८०/८१

२५.३ सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक वनहरु

यस सन्दकपुर गाउँपालिकामा भएका र हस्तान्तरण सामुदायिक वनहरुको सूची तलको तालिकामा राखिएको छ ।

तालिका नं. २२३ : सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक वनहरुको विवरण

क्र.सं.	सावउसको नाम	हालको वडा नं.	आवद्ध घरपरिवार संख्या	क्षेत्रफल (हे.)	हस्तान्तरण मिति	नविकरण मिति	नविकृत क्षे. (हे.)
१	भेडीचोक	१	१६१	४३.५०	२०५०.११.१९	२०७६.०२.०८	४५.७१
२	टप्पुपाटे जिमी	१	११०	५०.००	२०५०.१२.२८	२०८०.०३.०४	२४५.७८
३	संसारीधाप महिला	१	२३	१०३.००	२०६८.०३.३१	२०७५.०२.१४	१०३.२४
४	जरवुटे भालुपानी	१	९७	२५७.००	२०४९.०१.०१	२०७६.०२.०६	४९६.२२
५	पानीटार महिला	१	३०	१२.००	२०६६.०२.२१	२०७५.०२.१४	१२.००
६	टोड्के छान्तालुङ्ग	२	२१६	४१०.७०	२०५०.०२.०६	२०७६.०३.११	४२१.८५
७	पोखरी डाँडा	२	८८	१५६.५५	२०५३.०३.३१	२०७९.०३.३०	१६३.२२
८	भद्रासे पाखा	२	१६	५.००	२०५३.०३.३१	-	५.००
९	लालीगुराँस	२	८०	१७८.९७	२०६५.०५.३१	२०८०.०३.०४	२२४.११
१०	सन्तपुर	२	१०८	३५२.०४	२०७२.११.०३	२०७८.०६.१९	३६६.६५
११	धनेपा	२	११५	३१४.२२	२०७२.११.०३	-	३१४.२२
१२	माघे	२	९२	४०.९७	२०५०.१२.०५	२०७६.०२.०३	४१.७३
१३	छिन्टापु	२	५४	११६.८२	२०६५.०५.३१	२०८०.०३.११	३४१.७१
१४	टप्पुजरुवा	३	९५	४२.०७	२०५२.०३.३२	२०७६.०१.२९	४०.८८
१५	भालुकटेरी	३	४५	१२.७०	२०४९.०४.०१	२०८०.०३.०४	१२.७३
१६	डाँफे मुनाल	२, ४	६७	२२४.५९	२०७६.०२.२९	-	२२४.५९
१७	पद्मसंभव	४	५१	४२३.१९	२०७६.०३.०४	-	४२३.१९

क्र.सं.	सावउसको नाम	हालको वडा नं.	आवद्ध घरपरिवार संख्या	क्षेत्रफल (हे.)	हस्तान्तरण मिति	नविकरण मिति	नविकृत क्षे. (हे.)
१८	कार्तिके	४	७५	११.५३	२०७१.०६.०२	२०७७.०३.२२	११.५३
१९	सिमपानी रमिते	४	५०	५५.१३	२०७३.११.०२	-	५५.१३
२०	बनेलकुरी	४	१३६	९०.२८	२०७१.०३.२१	२०७८.०६.१९	११३.९४
२१	मावुथाम	४	९२	३००.००	२०५१.०२.०९	२०८०.०३.३१	१०३.२४
२२	हिले	५	४१९	३१६.१८	२०६८.०३.३१	२०८०.०३.११	१९३.३७
२३	हाँगेथाम	५	३८५	१४५.१७	२०५४.०९.१२	२०८०.०२.०१	१४७.५३
२४	चोयाटार	५	२३१	२६८.७५	२०५३.०१.२४	२०७७.०२.२५	२४४.४४
जम्मा			२८३६	३९३०.३६			४३५२.०१

श्रोत: जिल्ला वन कार्यालय, २०८०/८१

२५.४ धार्मिक वन

इलाम जिल्लामा हालसम्म एउटा मात्र धार्मिक वनको रुपमा दर्ता भएको छ । माङ्सेबुङ गाउँपालिकामा २०४.२८ हेक्टर क्षेत्रफलमा फैलिएको फाल्गुनन्द धार्मिक वन एक मात्र धार्मिक वनकोरुपमा हस्तान्तरित वन हो ।

२५.५ निजी वन

वन ऐन २०७६ अनुसार जिल्ला वन कार्यालय इलाममा आ.व. २०८०/८१ सम्ममा जम्मा ७७ वटा निजी वन दर्ता भएका छन् भने सन्दकपुर गाउँपालिकामा रहेकामा जम्मा ७ वटा मात्रै दर्ता भएको पाइन्छ ।

इलाम जिल्लामा हालसम्म जम्मा ७ वटा मात्र निजी वनको रुपमा दर्ता भएका वनहरु रहेका छन् जसको जम्मा क्षेत्रफल ८.९७ हेक्टर रहेको छ ।

तालिका नं. २२४ : निजी वनसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	दर्ता मिति	निजी वन जग्गाधनीको नाम	निजी वन भएको वडा नं.	क्षेत्रफल (हे.)
१	२०५८/०७/०२	दल बहादुर राई	३	२.६२
२	२०७३/०३/१२	कर्ण बहादुर थापा लुङ्गेली	३	०.४५
३	२०७३/११/०२	रमेश थापा	३	१.३५
४	२०७३/११/०२	छविलाल गुरुङ	४	१.३३
५	२०७४/०३/२०	बोधविर गुरुङ	२	०.४
६	२०७४/१०/२४	टिकाराम खतिवडा	३	१.६
७	२०७६/०३/१५	सावित्री देवी राई	३	१.२२
जम्मा				**८.९७**

श्रोत: जिल्ला वन कार्यालय, २०८०/८१

२५.६ वनस्पतीहरु

इलाम जिल्लाको विवधतायुक्त हावापानी र भौगोलिक अवस्थितिका कारण यहाँ विभिन्न किसिमका पारिस्थितिकीय प्रणालीहरु छन् । पारिस्थितिकीय प्रणालीहरुको संरचनामा पाइने विविधताले गर्दा विभिन्न प्रकारका जन्तु तथा वनस्पतीहरु पाइन्छन् । हाल इलामको ५५.४% भू-भागमा फैलिएको वन क्षेत्र जैविक विविधताको भण्डारकोरुपमा रहेको छ । यो इलाम जिल्लाको भूभाग समुद्र सतहबाट १४० मिटरदेखि ३,६३६ मिटर उचाईसम्म फैलिएर जैविक विविधतायुक्त स्थान भएकोले तराईको गर्मीस्थानमा पाइने वनस्पतीहरुदेखि उच्च पहाडी भेगमा पाइने वनस्पतीहरु पाइन्छन् ।

सन् १९९२ मा ब्राजिलको रियो दि जेनेरियोमा सम्पन्न संयुक्त राष्ट्रसंघीय पृथ्वी शिखर सम्मेलनबाट पारित जैविक विविधता महासन्धिको नेपाल पक्षधर भएपश्चतात सो सम्बन्धमा विभिन्न खोज, संकलन तथा अध्ययन अनुसन्धान गरी जैविक विविधताको अभिलेख राख्ने कार्य गर्दै आएको भएतापनि इलाम जिल्लाकै जैविक विविधताको अवस्था झल्किने गरी ठोसरुमा

खोज, संकलन तथा अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइदैन । तथापि केहि निश्चित क्षेत्रहरुलाई कार्यक्षेत्र बनाएर अध्ययन अनुसन्धान गरेको पाइएको छ ।

तत्कालिन जिल्ला वनस्पति कार्यालय, इलामले वि.सं. २०७३ मा प्रकाशन गरेको 'इलाम जिल्लामा पाइने वनस्पतीहरु' नामक पुस्तकमा उक्त कार्यालयले तत्कालिन माईपोखरी, सुलुबुङ र माईमझुवा गाविसहरु (हाल सन्दकपुर गापा), जोगमाई गाविस (हाल माईजोगमाई गापा र सूर्योदय नपा), चमैता गाविस (हाल फाकफोकथु गापा), दानाबारी र चिसापानी गाविसहरु (हाल माई नपा), इलाम नपा र सूर्योदय नपामा गरेको अभिलेखिकरण (जुन पूर्ण छैन भनी लेखिएको छ) का आधारमा निम्नानुसार वनस्पती प्रजातीहरु पाइएको उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २२५ : इलाम जिल्लामा पाइने वनस्पतीका प्रजातिसम्बन्धी विवरण

प्रजाती	वर्ग	संख्या
फूल फुल्ने प्रजातीहरु	दुईदलिय (Dicotyledons)	४११
	एकदलिय (Monocotyledons)	९६
	धूपी/सल्ला प्रजाती (Gymnosperm)	१७
जम्मा		**५२४**
फूल नफुल्ने प्रजातीहरु	उन्यूजन्य (Pteridophytes)	४३

श्रोत: जिल्ला वनस्पति कार्यालय, इलाम (२०७३)

यसैगरी जिल्ला वन कार्यालय, इलामको आ.व. २०८०/८१ को प्रतिवेदनमा उल्लेख भएनुसार माईपोखरी संरक्षण कार्यक्रम अन्तगर्त माईपोखरी क्षेत्रमा २३१ प्रजातीका विरुवाहरु भेटिएको तथ्याङ्क पाइन्छ जसमध्ये १७ प्रजाती अर्किड, ३ Magnolia, ९ Epiphyte, ५ गुराँस प्रजाती रहेका पाइएको छ ।

२५.७ वन्यजन्तुहरु

यसको साथै ठकठके, हाब्रे, सालक, चरीबाघ जस्ता दुर्लभ र संरक्षित स्तनधारी प्रजातीहरु पाइन्छन् । चुरे क्षेत्र, मध्य पहाडी क्षेत्र र उच्च पहाडी क्षेत्रका विभिन्नस्थानमा स्तनधारी, पंक्षी लगायत घस्रने, उभयचर तथा जलचरहरु उचाई र भौगोलिकस्थिती अनुसार छरिएर रहेको पाइन्छ । निलगाई, औले कस्तुरी, चितुवा, कालो भालु, घोरल लिंक्स, स्याल, घोरल, रातो बाँदर, खरायो, रतुवा, बदेल अन्य धेरै स्तनधारीका प्रजातीहरु, कालिज, न्याउली, मयूर, कैयाँकट्टा (लोपोन्मुख मुनाल), वाज, चिचिनकोटे, गौंथली, भ्याकुर, लुइचे, कालोचिल, नेहुली लगायत पंक्षीका प्रजातीहरु, पानी गोहोरो, खस्रे भ्यागुतो, रुख भ्यागुतो, सुनगोहोरो, अजिगंर, विभिन्न जातका सर्प लगायतका घस्रने तथा उभयचरका प्रजातीहरु, असला लगायत माछाका प्रजातीहरु यस जिल्लाका प्रमुख जीवजनावरहरु हुन् ।

यसैगरी जिल्ला वन कार्यालय, इलामको आ.व. २०८०/८१ को प्रतिवेदनमा उल्लेख भएनुसार माईपोखरी संरक्षण कार्यक्रम अन्तगर्त माईपोखरी क्षेत्रमा २२ प्रकारका Herpets, ३२ प्रकारका चराचुरुङ्गी तथा १४ प्रकारका स्तनधारी जीवहरु पाइएका छन् ।

खण्ड - २६

पर्यटन/मनोरञ्जनस्थल, धार्मिक क्षेत्र तथा मेला सम्बन्धी विवरण

२६.१ पर्यटकिय तथा मनोरञ्जनस्थलहरु

तालिका नं. २२६ : सन्दकपुर गापामा भएका मुख्य पर्यटकिय तथा मनोरञ्जनस्थलहरु

क्र.सं.	पर्यटकीय/मनोरञ्जनस्थलको नाम	वडा नं.	स्थान
१	सन्दकपुर	२	सन्दकपुर
२	छिन्टापु डाँडा	२	
३	रेड पाण्डा प्रजनन केन्द्र टप्पु	२	
४	डाइमण्ड ढुङ्गा	२	
५	टोड्के झरना र पार्क	२	टोड्के/फेमेगुरु
६	टप्पु पार्क	२	गिताङ
७	सोमेलाक्मालुङ्ग पार्क	२	सन्दकपुर
८	सन्दकपुर पार्क	२	सन्दकपुर
९	माइपोखरी सिमसार क्षेत्र/वनस्पती उद्यान	१	सन्दकपुर
१०	टप्पु सामुदायिक वन-रेड पान्डा प्रजनन केन्द्र	३	सन्दकपुर
११	सुतुलुङ्ग पार्क	३	सन्दकपुर
१२	याक्पी चुली दृश्यावलोकन	३	सन्दकपुर
१३	सात खाल्डे सहिद स्तम्भ	३	सन्दकपुर
१४	माबुथाम	४	माबु
१५	हाँगेथान	५	जमुना
१६	चोयाटार सामुदायिक वन	५	जमुना
१७	जौबारी	५	जमुना
१८	तुम्लिङ	५	जमुना
१९	मेग्मा	५	जमुना
२०	चन्द्रपाल थेवे धाम पोखरी	५	जमुना
२१	छाँगे झरना		
२२	धप्पर झरना		
२३	पाहा झरना		
२४	पंखेलुङ झरना		

२६.२ पर्यटकिय पोखरीहरु

तालिका नं. २२७ : सन्दकपुर गापामा भएका पर्यटकिय पोखरीहरु

क्र.सं.	पोखरीको नाम	वडा नं.	स्थान
१	माइपोखरी	१	माइपोखरी
२	चाँपगैरी पोखरी	१	माइपोखरी
३	फुस्रेपोखरी	२	माइमझुवा
४	गुफापोखरी	२	माइमझुवा
५	जम्ले पोखरी	२	माइमझुवा
६	जलजले पोखरी	२	माइमझुवा
७	हाँडेपोखरी	२	माइमझुवा
८	हाँस पोखरी	२	माइमझुवा
९	डढेली पोखरी	२	माइमझुवा
१०	ताल पोखरी	२	माइमझुवा
११	छिन्टापु पोखरी	२	माइमझुवा
१२	लाम पोखरी	२	माइमझुवा
१३	आहालडाँडा पोखरी	२	माइमझुवा
१४	हाँडी पोखरी	३	सुलुबुङ
१५	पूर्णे पोखरी	३	सुलुबुङ
१६	लालबास पोखरी	४	माबु
१७	कालापोखरी	५	जमुना
१८	आहाल पोखरी	५	जमुना
१९	सिद्ध पोखरी	५	जमुना
२०	जालेपोखरी	५	जमुना
२१	कालीपोखरी	५	सुम्बेक

२६.३ धार्मिक क्षेत्रहरु

तालिका नं. २२८ : सन्दकपुर गापामा भएका मुख्य धार्किक क्षेत्रहरु

क्र.सं.	स्थलको नाम	वडा नं.	स्थान	स्थापना (वि.सं.)
१	सन्दकपुर भगवती माईधाम	२	सन्दकपुर	१८औ शताब्दी
२	शिवालय मन्दिर	२	लुङचोक	२०५२
३	छिन्टापु मन्दिर	२	छिन्टापु	२०४५
४	त्रिवेणी मन्दिर	२	मेवाखोला	२००७
५	सेमेचोङ मन्दिर	२		२०६४
६	पद्मछोलिङ गुम्बा	२	फेमेगुरु	२०५५
७	साङछेनमेन्डोल गुम्बा	२		२०५२
८	गण्डकी मन्दिर	२		२००७
९	याङ्गमा शिवालय मन्दिर	२		२००७
१०	योना चर्च	२		२०७५
११	टोड्के चर्च	२	टोड्के	
१२	त्रि धार्मिक क्षेत्र माइपोखरी	३	माइपोखरी	
१३	अत्रेश्वर शिवालय तालगाउँ	३	तालगाउँ	
१४	नर्मदेश्वर शिवालय हुतुलुङ्ग	३	हुतुलुङ्ग	
१५	विलिबर्श चर्च	३	लुरिङ्गटार	
१६	बौद्ध गुम्वा	३	याक्पी	
१७	टासी छ्योछ्योलिङ्ग गुम्बा	३	माइपोखरी	
१८	बनझाक्री गुफा	३	याक्पी	
१९	गैरीगाउँ देवी थान	३	गैरीगाउँ	
२०	जालपा देवी मन्दिर टारी	३	टारी	
२१	साकेला थान	३	सन्दकपुर	

२६.४ स्थानीय जाडपर्व तथा मेलाहरु

तालिका नं. २२९ : सन्दकपुर गापामा हुने प्रमुख स्थानीय जाडपर्व तथा मेलाहरु

क्र.सं.	चाडपर्व तथा मेलाको नाम		वडा नं.	स्थान	कैफियत
१	दशैं, तिहार	चाडपर्व			
२	चण्डीनाच, साकेला	चाडपर्व			बैशाख मंसिरे पूर्णिमा
३	सिसेक्वा तङ्नाम	चाडपर्व			श्रावण र माघे संक्रान्ती
४	चासोक तङ्नाम				मंसिर र चैते पूर्णिमा
५	बुद्ध जयन्ती	चाडपर्व			बैशाख पुर्णीमा
६	उधौली, उभौली	चाडपर्व			मंसिर र बैशाख पूर्णिम
७	सोनाम ल्होसार, तमु ल्होसार, ग्याल्पो ल्होसार	चाडपर्व			पौष, माघ र फाल्गुण
८	क्रिसमस डे	चाडपर्व/दिवश			डिसेम्बर २५
९	स्यालगैरी मेला	मेला			कार्तिके पूर्णिम
१०	माइपोखरी मेला	मेला	३		मंसिर र नयाँ बर्षा
११	संक्रान्ती मेला	मेला	३	टारी	माघ
१२	राँके मेल	मेला	३	देउराली	साउन
१३	हरिवोधनी एकादशी मेला	मेला	३	देउराली	कार्तिक हरिवोधनी एकादशी
१४	प्रजातन्त्र दिवस मेला	मेला	३	लुरिङटार	फाल्गुन ७

खण्ड - २७
वित्तिय संस्थासम्बन्धी विवरण

नेपालमा जम्मा ५ प्रकारका बित्तिय संस्थाहरु रहने व्यवस्था रहेको छ । जसअनुसार वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, वित्त कम्पनी, लघुवित्त कम्पनी र सहकारीहरु रहेका छन् । यस हिसाबले सन्दकपुर गाउँपालिकामा ५ प्रकारका वित्तिय संस्थाहरुमध्ये ३ प्रकारका संस्थाहरुले मात्र वित्तिय सेवा प्रवाह गरिरहेका छन् ।

२७.१ वाणिज्य बैंक

सन्दकपुर गाउँपालिकामा वाणिज्य बैंकको रुपमा बैङ्किङ कारोबारको लागि प्रभु बैंक लिमिटेडको शाखा मात्र रहेको छ । पालिकाका सम्पूर्ण जनसंख्या एउटै बैंकमा निर्भर गर्नु पर्ने अवस्था छ ।

तालिका नं. २३० : सन्दकपुर गापामा भएका वाणिज्य बैकको विवरण

क्र.सं.	बैङ्किङ सेवा प्रदायक संस्थाको नाम	पालिका	वडा नं.	टोल
१	प्रभु बैंक लि. (सन्दकपुर शाखा)	सन्दकपुर	३	देउराली

२७.२ लघुवित्त वित्तिय संस्थाहरु

शाखा विस्तार गरेर वा नगरिकनै पनि सन्दकपुर गाउँपालिकामा सेवा प्रवाह गरिरहेका लघुवित्त वित्तिय संस्थाहरुको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २३१ : सन्दकपुर गापामा सेवा प्रवाह गर्ने लघुवित्त वित्तिय संस्थाहरु

क्र.सं.	लघुवित्त वित्तिय संस्थाको नाम	क्र.सं.	लघुवित्त वित्तिय संस्थाको नाम
१	डिप्रोक्स लघुवित्त वित्तिय संस्था	६	नेरुडे लघुवित्त वित्तिय संस्था
२	लक्ष्मी लघुवित्त वित्तिय संस्था	७	NIC Asia लघुवित्त वित्तिय संस्था
३	NMB लघुवित्त वित्तिय संस्था	८	निर्धन उत्थान लघुवित्त वित्तिय संस्था
४	जीवन विकास लघुवित्त वित्तिय संस्था	९	स्वलम्वन लघुवित्त वित्तिय संस्था
५	फरवार्ड लघुवित्त वित्तिय संस्था	१०	सबैको लघुवित्त वित्तिय संस्था

२७.३ सहकारी संस्थाहरु

सन्दकपुर गाउँपालिकाबाट प्राप्त सूचीअनुसार हाल सञ्चालनमा रहेका सहकारीको संख्या ३३ रहेको छ । कृषि सहकारी, दुग्ध सहकारी, बहुदेश्य सहकारी र बचत तथा ऋण सहकारी गरेर ४ प्रकारका सहकारीहरुले सेवा प्रवाह गरेर सञ्चालनमा रहेका छन् । वडाअनुसार वितरण हेर्दा सबैभन्दा बढी २ र ३ मा ९/९ वटा, वडा नं.१ मा ८ वटा, वडा नं. ४ मा ४ वटा र वडा नं. ५ मा ३ वटा रहेका छन् । सम्पूर्ण सहकारी संस्थाहरुको सूची तलको तालिकामा राखिएको छ ।

तालिका नं. २३२ : सन्दकपुर गापामा सञ्चालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरु

क्र.सं.	प्रकार	संख्या	प्रतिशत
१	कृषि सहकारी	१३	३९.४
२	दुग्ध सहकारी	१४	४२.४
३	बहुउद्देश्य सहकारी	२	६.१
४	बचत तथा ऋण सहकारी	४	१२.१
जम्मा		**३३**	**१००**

वडा नं.	संख्या	प्रतिशत
१	८	२४.२
२	९	२७.३
३	९	२७.३
४	४	१२.१
५	३	९.१
जम्मा	**३३**	**१००**

तालिका नं. २३३ : सन्दकपुर गापामा सञ्चालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरुको सूची

क्र.स.	सहकारीको नाम	प्रकार	वडा नं.	कैफियत
१	श्री पुवामाई कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	१	निश्कृय
२	श्री जनहित दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	१	सकृय
३	श्री नमुना दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	१	सकृय
४	श्री माईपोखरी दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	१	सकृय
५	श्री लालीगुराँस दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	१	सकृय
६	श्री सुनाखरी दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	१	सकृय
७	श्री सुनाखरी दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	१	सक्रिय
८	श्री स्वाबलम्बी बहुउद्देश्य स.सं.लि.	बहुउद्देश्य सहकारी	१	निश्कृय

क्र.स.	सहकारीको नाम	प्रकार	वडा नं.	कैफियत
९	श्री फेमेगुरु कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	२	सकृय
१०	श्री माइमझुवा अलैचि उत्पादक स.सं.लि.	कृषि सहकारी	२	निश्कृय
११	श्री सन्दकपुर कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	२	सकृय
१२	श्री समाबेशी कृषि पशुपालन दु. उत्पादक स.सं.लि.	कृषि सहकारी	२	सकृय
१३	श्री टोड्के दुग्ध उ.स.स.लि.	दुग्ध सहकारी	२	सकृय
१४	श्री याङ्गमा दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	२	निश्कृय
१५	श्री सन्तपुर दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	२	सकृय
१६	श्री सरस्वति दुग्ध उ.स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	२	निश्कृय
१७	श्री छिन्तापु बहुउद्देश्य स.सं.लि.	बहुउद्देश्य सहकारी	२	निश्कृय
१८	श्री नवज्योति कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	३	निश्कृय
१९	श्री माइपोखरी कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	३	सकृय
२०	श्री सन्दकपुर किवि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	३	सकृय
२१	श्री कामधेनु दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	३	निश्कृय
२२	श्री माईपातल दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	३	सकृय
२३	श्री याक्पे दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	३	सकृय
२४	श्री हुतुलुङ्ग दुग्ध उत्पादक स.सं.लि.	दुग्ध सहकारी	३	सकृय
२५	श्री लुरिङ्गटार बचत तथा ऋण स.सं.लि.	बचत तथा ऋण स.	३	निश्कृय
२६	श्री महिला सुनाखरी बहुउद्देश्य स.सं.लि.	बहुउद्देश्य सहकारी	३	सकृय
२७	श्री नवजागरण कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	४	सकृय
२८	श्री फक्त्तालुङ्ग कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	४	सकृय
२९	श्री माबुथाम कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	४	सकृय
३०	श्री जागरुक बचत तथा ऋण स.सं.लि.	बचत तथा ऋण स.	४	निश्कृय
३१	श्री जमुना कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	५	सकृय
३२	श्री ससरङ्गी कृषि स.सं.लि.	कृषि सहकारी	५	सकृय
३३	श्री महिला प्रशान्ती बहुउद्देश्य स.सं.लि.	बहुउद्देश्य सहकारी	५	सकृय

खण्ड - २८
निर्वाचन परिणाम २०७९ तथा मतदाता सम्बन्धी विवरण

२८.१ निर्वाचन क्षेत्र

इलाम जिल्लामा २ वटा प्रतिनिधि सभा निर्वाचन क्षेत्र र हरेकमा २/२ वटा गरी ४ वटा प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन् । त्यसमध्ये सन्दकपुर गाउँपालिका प्रतिनिधि सभा निर्वाचन क्षेत्र नं. १ मा र प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्र नं. १ (क) मा पर्दछ ।

२८.२ स्थानीय तह निर्वाचन, २०७९ मा निर्वाचित जनप्रतिनिधहरु

स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ बाट निर्वाचित सन्दकपुर गाउँपालिका प्रमुख, उप-प्रमुख, वडाध्यक्ष तथा सदस्यहरुको नामावली तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २३४ : सन्दकपुर गाउँपालिकामा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु (स्था.त.नि. २०७९)

क्र.सं.	पद	वडा नं	राजनीतिक दल	नाम	प्राप्त मत
१	अध्यक्ष		नेपाली काँग्रेस	तुला राम गुरुङ्ग	४२२३
२	उपाध्यक्ष		ने.क.पा. (एकिकृत समाजवादी)	हरि बहादुर लुङ्गेली	३६३७
३	वडा अध्यक्ष	१	ने.क.पा. (एमाले)	रहर कुमार राई/थुलुङ्ग	४५५
४	महिला सदस्य	१	ने.क.पा. (एमाले)	विनु राई	४५०
५	दलित महिला सदस्य	१	ने.क.पा. (एमाले)	दिल माया कमिनी	निर्विरोध
६	सदस्य	१	ने.क.पा. (एमाले)	तोरण कुमार मुखिया	४६४
७	सदस्य	१	ने.क.पा. (एमाले)	चेत बहादुर राई/सोङमेन	४५४
८	वडा अध्यक्ष	२	ने.क.पा. (एकिकृत समाजवादी)	सनम राई	६०९
९	महिला सदस्य	२	ने.क.पा. (एमाले)	कृष्ण कुमारी गुरुङ्ग	६०६
१०	दलित महिला सदस्य	२	ने.क.पा. (एमाले)	गोमा देवि विश्वकर्मा	६१२
११	सदस्य	२	ने.क.पा. (एमाले)	अमृत राई	५९१
१२	सदस्य	२	ने.क.पा. (एमाले)	वोम बहादुर गुरुङ्ग	५८१
१३	वडा अध्यक्ष	३	नेपाली काँग्रेस	लील बहादुर बुर्जा	१०६८
१४	महिला सदस्य	३	नेपाली काँग्रेस	पुण्यवती निरौला (रिजाल)	९८५
१५	दलित महिला सदस्य	३	नेपाली काँग्रेस	कविता गहते	९०२
१६	सदस्य	३	ने.क.पा. (माओवादी केन्द्र)	कमल प्रसाद निरौला	८६०

क्र.सं.	पद	वडा नं	राजनीतिक दल	नाम	प्राप्त मत
१७	सदस्य	३	ने.क.पा. (एकिकृत समाजवादी)	सोम बहादुर साउदेन	९५०
१८	वडा अध्यक्ष	४	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	ढाल बहादुर गुरुङ्ग	९४८
१९	महिला सदस्य	४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	नर माया थेवे	५९५
२०	दलित महिला सदस्य	४	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	खोम माया दियाली	५५३
२१	सदस्य	४	नेपाली काँग्रेस	दीपक कुमार राई	५८९
२२	सदस्य	४	ने.क.पा. (एकिकृत समाजवादी)	दिपक राई	५६७
२३	वडा अध्यक्ष	५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	यज्ञ बहादुर गुरुङ	८६३
२४	महिला सदस्य	५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	सीता कार्की क्षेत्री	८१४
२५	दलित महिला सदस्य	५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	सुनिता धमला	८१५
२६	सदस्य	५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	कुमार गुरुङ्ग	८३२
२७	सदस्य	५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	राजु खाम्दाक	८२०

श्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, इलाम

२८.३ इलाम जिल्ला समन्वय समितिको निर्वाचित कार्यपालिका सदस्य/जनप्रतिनिधिहरु

जिल्ला समन्वय समिति, इलामको लागि सन्दकपुर गाउँपालिकाबाट निर्वाचित सदस्य तथा जनप्रतिनिधिहरुको संख्या ६ रहेको छ जसको नामावली तथा प्रतिनिधित्व गरेको राजनीतिक दलको नाम तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २३५ : जिल्ला समन्वय समिति, इलामको लागि निर्वाचित सदस्य/जनप्रतिनिधिहरु

क्र. सं.	पद	उम्मेदवारको नाम	लिङ्ग	उमेर	राजनीतिक दल	प्राप्त मत
१	महिला सदस्य	नर माया थेवे	महिला	५४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१७
२	महिला सदस्य	गोमादेवी विश्वकर्मा	महिला	३२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१६
३	महिला सदस्य	विनु राई	महिला	३०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१५
४	महिला सदस्य	सुनिता धमला	महिला	२७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१५
५	दलित वा अल्पसङ्ख्यक सदस्य	पासाङ्ग तेन्जी शेर्पा	पुरुष	३१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१५
६	दलित वा अल्पसङ्ख्यक सदस्य	छत्र बहादुर दियाली	पुरुष	५८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१५

श्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, इलाम

२८.४ वडाअनुसार मतदाता संख्या (२०८१ चैत्र मसान्तसम्म १८ वर्ष पूरा भएका)

वि.सं. २०८१ चैत्र मसान्तसम्म १८ वर्ष पूरा भई जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, इलाममा अद्यावधिक गरिएको विवरणअनुसार सन्दकपुर गाउँपालिलकाको जम्मा मतदाता संख्या १३,४४४ रहेको छ । जसमा पुरुष मतदाता ७,१२१ (५२.९७%) र महिला मतदाता ६,३२३ (४७.०३%) रहेको छ । वडाअनुसारको मतदाना संख्यालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । यसअनुसार वडा नं. ५ मा सबैभन्दा बढी २,८८१ र वडा नं. १ मा सबैभन्दा कम २,३०१ मतादाता रहेको छ ।

तालिका नं. २३६ : २०८१ चैत्र मसान्तसम्म १८ वर्ष पूरा भएका वडाअनुसार मतदाता संख्या

स्थानीय तह	वडा	पुरुष मतदाता	महिला मतदाता	अन्य मतदाता	जम्मा मतदाता
सन्दकपुर गाउँपालिका	१	१२५०	१०५१	०	२३०१
सन्दकपुर गाउँपालिका	२	१५१४	१३५२	०	२८६६
सन्दकपुर गाउँपालिका	३	१४८०	१३८९	०	२८६९
सन्दकपुर गाउँपालिका	४	१३५१	११७६	०	२५२७
सन्दकपुर गाउँपालिका	५	१५२६	१३५५	०	२८८१
जम्मा		**७१२१**	**६३२३**	**०**	**१३४४४**

खण्ड - २९

विवध

२९.१ खेलमैदान

तालिका नं. २३७ : सन्दकपुर गापामा भएका स्थानीय खेलमैदानहरु

क्र.सं.	खेल मैदान तथा कवर्डहलको नाम	पालिका	वडा नं.	स्थान
१	श्याम्बल मा.वि. खेलमैदान	सन्दकपुर	२	माईमझुवा
२	टोड्के खेलमैदान	सन्दकपुर	२	टोड्के
३	भगवती आ.वि., खेलमैदान	सन्दकपुर	२	फेमेगुरु
४	ब्याडमिन्टन कवर्ड हल	सन्दकपुर	३	देउराली
५	सातखाल्डे सहिद रंगशाला	सन्दकपुर	३	देउराली
६	जनकल्याण आ.वि., खेल मैदान	सन्दकपुर	३	माइपाताल
७	युवा आ.वि., खेल मैदान	सन्दकपुर	३	लुरिङ्टार
८	टारी खेलमैदान	सन्दकपुर	३	टारी
९	देउराली खेलमैदान	सन्दकपुर	३	सुलुबुङ
१०	गजाधर धनमाया रंगशाला खेल मैदान	सन्दकपुर	५	जमुना
११	मुलचोक मैदान	सन्दकपुर	५	जमुना
१२	हाँगेथाम खेल मैदान	सन्दकपुर	५	जमुना

श्रोत: सन्दकपुर गापा

२९.२ सन्दकपुर गाउँपालिकाका हालसम्मका अध्यक्षहरु

तालिका नं. २३८ : सन्दकपुर गाउँपालिकाका हालसम्मका अध्यक्षहरु

क्र.सं.	अध्यक्षको नाम	कार्य अवधी		कैफियत
		देखि	सम्म	
१	उदय बहादुर राई	२०७४	२०७९/०१/०८	
२	शोभा पराजुली	२०७९/०१/१०	२०७९/०२/०५	कार्यवाहक
३	तुलाराम गुरुङ	२०७९/०२/०७	हालसम्म	

२९.३ सन्दकपुर गाउँपालिकाका हालसम्मका कार्यालय प्रमुखहरु

तालिका नं. २३९ : सन्दकपुर गाउँपालिकाका हालसम्मका कार्यालय प्रमुखहरुको नामावली

क्र.सं.	कार्यकारी अधिकृतको नाम	पद	कार्य अवधी		कैफियत
			देखि	सम्म	
१	लक्ष्मी प्रसाद श्रेष्ठ	कार्यकारी अधिकृत	२०७३/११/२७	२०७३/१२/१९	
२	गणेश बहादुर कार्की	कार्यकारी अधिकृत	२०७३/१२/२०	२०७५/०५/२०	
३	महेश राई	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	२०७५/०५/२१	२०८०/०६/०२	
४	यादव राउत	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	२०८०/०६/०४		

भाग ३ : राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

खण्ड - ३०

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय तथा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय

३०.१ पृष्ठभूमी

नेपालका आवधिका योजना सुरुवात भएको दुई वर्षपछि अर्थात वि.सं. २०१५ मा तथ्याङ्क ऐन, २०१५ जारी भई सोही ऐन अन्तर्गत तथ्याङ्क सङ्कलन, सङ्ग्रह, प्रशोधन, विश्लेषण, प्रकाशन र प्रसारका लागि केन्द्रीय निकायको रूपमा वि.सं. २०१५ साल पुस १७ गते केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (CBS) को स्थापना भएको थियो। यो विभाग सुरुमा अर्थ मन्त्रालय, त्यसपछि अर्थ आर्थिक विषय मन्त्रालयअन्तर्गत रहँदै पछिल्लो समय राष्ट्रिय योजना आयोग मातहत रहेर कार्य सम्पादन गरेको थियो । यसले मुख्यतया जनगणना र सर्वेक्षणमार्फत समयसापेक्ष र भरपर्दो सामाजिक-आर्थिक तथ्याङ्कहरू उत्पादन गर्दै आएको तथ्य स्मरणीय छ । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग स्थापना गर्नुको मुख्य उद्देश्य आवधिक विकास योजना, नीति तर्जुमा र निर्णय निर्माणमा आवश्यक तथ्याङ्क राष्ट्रिय योजना आयोग र अन्य सरकारी निकायहरूलाई उपलब्ध गराउनु हो ।

वि.सं. २०१७ सालमा तथ्याङ्क नियमावली आउनु तथा निजामती सेवा ऐन २०४९ मा नेपाल आर्थिक योजना तथा तथ्याङ्क सेवा र तथ्याङ्क समूह गठन हुनु पनि नेपालको तथ्याङ्कीय विकासक्रमका अविस्मरणीय परिघटनाहरु हुन् । वि.सं. २०५० मा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग मातहत ३३ वटा शाखा तथ्याङ्क कार्यालयहरु खडा गरिए जुन वि.सं. २०८१ श्रावण १ गतेदेखि १८ वटा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयमा रुपान्तरित गरिएका छन् ।

३०.२ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको गठन

विक्रम सम्वत् २०७९ भाद्र २८ मा नयाँ तथ्याङ्क ऐन, २०७९ जारी गरियो । यस ऐनले विगतको केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागलाई राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयमा स्तरोन्नति गर्ने प्रावधान राख्यो फलस्वरुप विक्रम सम्वत् २०७९ आश्विन २७ गते राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको स्थापना भयो। हाल यो कार्यालय प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयअन्तर्गत रहेको छ । विगतमा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको नेतृत्व महानिर्देशक (राजपत्राकिंत प्रथम श्रेणी प्राविधिक) बाट भएको थियो भने हाल राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको नेतृत्व प्रमुख तथ्याङ्क अधिकारी (राजपत्राकिंत विशिष्ट श्रेणी, सचिव) बाट भइरहेको छ । समग्ररूपमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क प्रणालीको प्रभावकारी सञ्चालनकालागि यस कार्यालयको भूमिका सधैं निर्णायक हुन्छ । तथ्याङ्कप्रदायक, तथ्याङ्क उत्पादक र प्रयोगकर्ताहरूबिच निरन्तर सहकार्य र सुसम्बन्ध राख्दै नेपालको तथ्याङ्कीय प्रणालीको विकास र सुदृढीकरणमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय प्रतिबद्ध रहेको छ ।

३०.३ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार

तथ्याङ्क ऐन, २०७९ को दफा २४ मा राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको काम कर्तव्य र अधिकारलाई देहायअनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

(क) तथ्याङ्कसम्बन्धी नीति, योजना तथा रणनीतिको मस्यौदा तयार गरी परिषद्समक्ष पेस गर्ने,

(ख) राष्ट्रिय तथ्याङ्क प्रणालीको समुचित विकास व्यवस्थापन, प्रवर्धन तथा सोको लागि अन्तरनिकाय समन्वय गर्ने,

(ग) कार्यालयले सङ्कलन गर्नुपर्ने तथ्याङ्कका लागि गणना, सर्वेक्षण लगाएतका अन्य क्षेत्रगत तथ्याङ्कसम्बन्धी कार्य सञ्चालन कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने,

(घ) योजना तर्जुमा तथा नीति निर्धारणका लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहलाई आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने,

(ङ) तथ्याङ्कको स्तर निर्धारण तथा प्रमाणीकरणसम्बन्धी कार्य गर्ने,

(च) तथ्याङ्कसम्बन्धी अभिलेखको सुरक्षा गर्ने,

(छ) तथ्याङ्कसम्बन्धी विवरण प्रकाशन तथा वितरणको व्यवस्था गर्ने,

(ज) केन्द्रीय डाटा बैंङ्कको रुपमा कार्य गर्ने,

(झ) प्रदेश र स्थानीय तहले सङ्कलन गरेको तथ्याङ्क प्राप्त गरी राष्ट्रिय तथ्याङ्क प्रणालीमा आबद्ध गर्ने,

(ञ) प्रदेश र स्थानीय तहको तथ्याङ्क प्रणालीको विकासमा सहयोग गर्ने,

(ट) प्रचलित कानुनबमोजिम तथ्याङ्क सङ्कलनसम्बन्धी काम गर्ने निकायको तथ्याङ्कसम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धिमा सहयोग गर्ने,

(ठ) यस ऐनबमोजिम हुने तथ्याङ्क सङ्कलनसँग सम्बन्धित विषयको परीक्षण, अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण गर्ने,

(ड) तथ्याङ्कसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रशिक्षणसम्बन्धी काम गर्ने र

(ढ) नेपाल सरकार वा आयोगले माग गरेको तथ्याङ्कसम्बन्धी विवरण वा सूचना उपलब्ध गराउने ।

३०.४ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको सांगठनिक संरचना

यस कार्यालयको प्रमुखमा नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित विशिष्ठ श्रेणीको प्रमुख तथ्याङ्क अधिकारी रहने व्यवस्था रहेको छ । कार्यालय अन्तर्गत ४ वटा महाशाखाहरु र २० वटा शाखाहरु रहेका छन् । यसका साथै कार्यालयबाट सञ्चालन हुने तथ्याङ्कसम्बन्धी कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि तीन देखि छ जिल्ला कार्यक्षेत्र हुने गरी १८ वटा जिल्लामा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयहरु स्थापना भएका छन् ।

३०.५ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामको परिचय

नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०८०/०९/१२ को निर्णयअनुसार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरषद्को कार्यालय अन्तर्गत रहेको राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको मातहतका साविक ३३ वटा कार्यालयहरु खारेज भई १८ वटा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयहरुको स्थापना भएको हो। सोमध्ये एक कार्यालयको रुपमा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामको स्थापना भएको हो । यसको कार्यालय इलाम जिल्लाको इलाम नगरपालिका वडा नम्बर ७, फूलगाछीमा रहेको छ। विकासको नीति तथा योजना निर्माणका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन तथा अन्य

तथ्याङ्कीय गतिविधिहरु संचालन गर्ने भुमिका खेल्ने कार्यालयको रुपमा स्थापित यस कार्यालयको कार्य क्षेत्र ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम र झापा गरी ४ जिल्ला रहेको छ ।

३०.६ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामको संगठन संरचना तथा दरबन्दी तेरिज

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाम

(ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम, झापा)

संगठन संरचना

तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी (राजपत्राङ्कित द्धितिय श्रेणी) - १

- **तथ्यांक शाखा**
- **तथ्याङ्क अधिकृत - १**
- **सुपरिवेक्षक - ४**
- **गणक - ३**

- **प्रशासन शाखा**
- **तथ्याङ्क अधिकृत - १**
- **खरिदार - २**
- **सहलेखापाल - १**
- **कार्यालय सहयोगी - २**

दरबन्दी तेरिज

क्र. सं.	पद	श्रेणी	सेवा	समूह	स्वीकृत दरबन्दी
१	तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी	रा.प. द्धितीय (प्रा.)	ने.आ.यो. तथा तथ्याङ्क	तथ्याङ्क	१
२	तथ्याङ्क अधिकृत	रा.प. तृतीय (प्रा.)	ने.आ.यो. तथा तथ्याङ्क	तथ्याङ्क	२
३	सुपरिवेक्षक	रा.प.अनं. प्रथम (प्रा.)	ने.आ.यो. तथा तथ्याङ्क	तथ्याङ्क	४
४	गणक	रा.प.अनं. द्धितीय (प्रा.)	ने.आ.यो. तथा तथ्याङ्क	तथ्याङ्क	३
५	सह-लेखापाल	रा.प.अनं. द्धितीय	नेपाल प्रशासन	लेखा	१
६	खरिदार	रा.प.अनं. द्धितीय	नेपाल प्रशासन	सा. प्र.	२
७	कार्यालय सहयोगी	श्रेणीविहिन	नेपाल प्रशासन	सा. प्र.	२
जम्मा					१५

३०.७ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामबाट सम्पन्न हुने मुख्य - मुख्य कार्यहरु

- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयबाट सञ्चालन गरिने विभिन्न गणना तथा सर्वेक्षणहरुको व्यवस्थापन, जनशक्ति छनौट, तालिम सञ्चालन, तथ्याङ्क सङ्कलन, अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने,
- बार्षिक तथा त्रैमासिक राष्ट्रिय लेखा अनुमान र मूल्य सूचकाङ्कको लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने,
- तथ्याङ्कीय व्यवसायिक रजिष्टर निर्माणको लागि आवश्यक विवरणहरु सङ्कलन गर्ने,
- गणना तथा सर्वेक्षणहरुको प्रयोजनार्थ गणना क्षेत्र नक्साङ्कनसम्बन्धी कार्य गर्ने,
- स्थानीय तहहरुसँगको समन्वयमा राष्ट्रिय तथ्यगत विवरण (NDP) को कार्यान्वयन तथा अन्य तथ्याङ्किय क्रियाकलापहरु सम्बन्धी कार्य गर्ने,
- जिल्लास्तरमा विभिन्न सरोकारवालाहरुसँग तथ्याङ्कीय विषयमा आवस्यक समन्वय, छलफल, अन्तरक्रिया तथा गोष्ठीहरु सञ्चालन गर्ने,
- राष्ट्रिय तथ्याङ्कको प्रादेशिक डाटाबेस तयार गर्न आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने,
- जिल्ला तथा स्थानीय तहहरुको तथ्याङ्कीय प्रतिवेदन तथा वस्तुगत विवरण तयार गर्ने,
- राष्ट्रियस्तरको तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि सर्वेक्षण अनुमति प्राप्त गरेका निकाय तथा संघ-संस्थाले स्थानीय तहमा गर्ने तथ्याङ्क सङ्कलनसम्बन्धी कार्यको अनुगमन गर्ने,
- तथ्याङ्कको प्रयोगकर्ताहरुलाई मागबमोजिमको आवस्यक तथ्याङ्क उपलव्ध गराउने,
- विभिन्न क्षेत्रका अध्ययन तथा अन्य तथ्याङ्कीय प्रयोजन सम्बन्धी आवस्यक तथ्याङ्क संकलन गर्ने,
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क प्रणालीको स्तरोन्नतिका लागि राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले दिएको निर्देशन बमोजिमका काम गर्ने ।

३०.८ तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलाममा कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण (२०८२ असार सम्म)

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद
१	प्रेम नेपाल	नि. तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी
२	किरण कुमार राई	तथ्याङ्क अधिकृत
३	जीत बहादुर कोईराला	सुपरिवेक्षक
४	युवराज महत	सुपरिवेक्षक
५	मान बहादुर बगाले थापा	सुपरिवेक्षक
६	अन्जना दहाल	सह लेखापाल

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद
७	शारदा रिजाल	खरिदार
८	निशान भट्टराई	खरिदार
९	विनम भट्टराई	गणक
१०	रामेश्वर साह तेली	गणक
११	सुजता साह	गणक
१२	रमेश कुमार खत्री	का.स.
१३	संजिता राई	का.स.

अनुसूचीहरु

अनुसूची १ : इलाम जिल्लामा सर्भे लाइसेन्सको लागि निवेदन पेश भएका विद्युत आयोजनाहरु (१ मे.वा. भन्दा बढी)

Application for Survey License :: Hydro (More than 1MW) (Updated on - Jun 13, 2025)

S.N.	Project	Capacity (MW)	River	App. No	App. Date	Promoter	Location
1	Deumai Khola Storage Hydropower Project	38.14	Deumai	8597	2/6/2082	Birendra Bahadur Neupane	Mahamai

श्रोत: विद्युत विकास विभाग (www.doed.gov.np)

अनुसूची २ : इलाम जिल्लामा निर्माण लाइसेन्स प्राप्त विद्युत आयोजनाहरु (१ मे.वा. भन्दा बढी)

Construction License :: Hydro (More than 1MW) (Updated on - Jun 13, 2025)

S N	Project	Capacity (MW)	River	Lic No	Isuue Date	Validity	Promoter	Address	VDC/District
1	Siddhi Khola	10	Siddhi Khola	143	6/13/2072	6/12/2107	Siddhi Hydropower Co. Ltd.	New Baneshwor, Kathmandu, Nepal. Ph: 071 520460, 4464305, Po Box no 10678	Samalpung, Jirmale (Ilam)
2	Jogmai Cascade	5.2	Jogmai Khola	285	10/1/2076	9/30/2112	Sanvi Energy Pvt. Ltd.	Kupondole, Lalitpur. PO Box: 9875 EPC 3141	Namsaling (Ilam)
3	Upper Deumai Khola Small HEP	8.3	Deumai	363	11/6/2078	11/5/2113	Water Energy Solution Pvt Ltd	Madhyapur Thimi Municipality, Bhaktapur, Tel: 9841618543	Ektappa, Mangalbare, Ghuseni (Ilam)

श्रोत: विद्युत विकास विभाग (www.doed.gov.np)

अनुसूची ३ : इलाम जिल्लामा रहेका विद्युत आयोजनाहरु (१ मे.वा. भन्दा बढी)

Power Plants :: Hydro (More than 1MW) (Updated on - Jun 13, 2025)

S N	Project	Capacity (MW)	River	Lic No	Isuue Date	Validity	Promoter	Address	VDC/District	C O D
1	Puwa	6.2	Puwa	2	5/27/2052	11/30/2101	Nepal Electricity Authority		Ilam N.P. (Ilam)	12/22/2060
2	Mai Khola	4.5	Mai Khola	23	8/20/2064	8/19/2099	Himal Dolkha Hydropower Co Ltd		(Ilam)	10/14/2064
3	Upper Mai H.P. (Panchakanya Mai Hydropwer Ltd	12	Mai Khola	36	4/23/2067	4/22/2102	Mai Valley Hydropower P Ltd.	Lalitpur - 3, Bakhundol , Pulchowk, Lalitpur, POB 24194, Ph 015010631,5010632	Mabu, Maimajhuwa (Ilam)	3/9/2073
4	Mai	22	Mai Khola	37	5/13/2067	5/12/2102	Sanima Mai Hydropower Limited	GPO 19737, Ph: 44445952, 444642 Fax:4425953	(Ilam)	10/14/2071
5	Mai Cascade	7	Mai Khola	72	7/15/2069	7/14/2104	Sanima Mai Hydropower Limited	Narananchaur, Naksal Kathmandu, P. O. Box 19737, Phone 01-4446442, Fax 01-4441277	(Ilam)	12/19/2072
6	Jogmai Khola	7.6	Jogmai Khola	86	12/29/2069	12/28/2104	Sanvi Energy Pvt. Ltd.	G.P. O. Box 8975, EPC 1341 KTM , Pulchok Lalitpur, Phone 5532860	Namsaling, Naya Bazar, Panchakanya, Phikal Bazar (Ilam)	1/18/2074
7	Upper Puwa-1	3	Puwa	90	2/6/2070	2/5/2105	Joshi Hydropower Co. P. Ltd	Newbaneswor, KathmanduTel: 01-4115787	(Ilam)	10/1/2071

S N	Project	Capacity (MW)	River	Lic No	Isuue Date	Validity	Promoter	Address	VDC/District	C O D
8	Upper Mai -C	6.1	Mai Khola	95	3/21/2070	3/20/2105	Mai Valley Hydropower P.L.,	P.O.Box 24194, Phone 01-5010631, Lalitpur Kathmandu	Mabu, Sulubung (Ilam)	4/9/2074
9	Mai Cascade HPP	8	Mai Khola	101	4/15/2070	4/14/2105	Himal Dolkha Hydropower Company Pvt Ltd	Baneswar, Kathmandu Tel: 9851085922,2043191	Goduk, Chisapani, Ilam N.P., Soyak (Ilam)	12/26/2074
10	Puwa Khola-1	4	Puwa	106	6/21/2070	6/20/2105	Puwa Khola - 1 Hydropower Pvt. Ltd	PO Bpx 20762 Baluwatar Nepal. Ph: 4410057, 9851129708	Shantidanda, Barbote, Ilam N.P. (Ilam)	6/23/2074
11	Super Mai Hydropower Project	7.8	Mai Khola	188	11/30/2073	11/29/2108	Supermai Hydropower Pvt.Ltd.	Kathmandu -5, Tangal , Phone no 4470887, email: supermaihydropower@gmail.com	Barbote, Soyang, Sumbek (Ilam)	7/11/2075
12	Super Mai-A HPP	9.6	Mai Khola	224	11/18/2074	2/7/2110	Sagarmatha Jalbidhyut Company P.Ltd.	168/22 Thapa Gaun, New Banesor-10, Kathmandu.42272949, 9851018025,9751000158	Sumbek, Sulubung, Pyang (Ilam)	2077-02-32
13	Mai Beni HPP	9.51	Mai Khola	228	1/6/2075	1/5/2111	Samling Power company Pvt.Ltd	Baneshwor 10, Kathmandu, Phone no 9851018025, 5539135, 5525228	Namsaling, Soyang, Goduk (Ilam)	6/1/2078
14	Puwa II hydropower Project	4.96	Puwa	240	6/23/2075	6/22/2110	Peoples Power Ltd	Kamal Pokhari Kathmandu; PH. -014462844, 01-4437611	Sakhejung, Maipokhari, Barbote (Ilam)	8/12/2079
15	Super Mai Khola Cascade HPP	3	Mai Khola	250	11/5/2075	11/4/2110	Mai Khola Hydropower Pvt.Ltd.	Kathmandu-10, Thapagaun; 01-4227294, 4468423, 9851018025	Soyang, Barbote (Ilam)	3/31/2077
16	Lower Jogmai Khola HPP	6.2	Jogmai Khola	264	3/12/2076	3/11/2112	Asian Hydropower Pvt. Ltd	Kathmandu-10 New Baneshwor, P.O. Box 9879, 4491882,4470887, 9851018025	Namsaling, Goduk, Panchakanya (Ilam)	7/15/2078

श्रोत: विद्युत विकास विभाग (www.doed.gov.np)

सन्दर्भ सामग्रीहरु

१. सन्दकपुर गाउँपालिकाका वस्तुगत विवरण २०७४, सन्दकपुर गाउँपालिका, इलाम

२. Heavenly Sandakpur, Destinated for Nature Lover Tourists for the World, सन्दकपुर गापा

३. जिल्ला वस्तुतग विवरण, इलाम २०७२, तथ्याङ्क कार्यालय इलाम

४. बार्षिक प्रगति प्रतिवेदन २०८०/८१, जिल्ला वन कार्यालय, इलाम

५. इलाम जिल्लामा पाइने वनस्पतीहरु, जिल्ला वनस्पति कार्यालय, इलाम २०७३

६. राष्ट्रिय वन श्रोत सर्वेक्षण (२०१०-१४) को प्रतिवेदन,

७. नेपाल परिचय २०८१, परिमार्जित १२औं संस्करण, सूचना तथा संचार विभाग

८. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

९. राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का विभिन्न प्रतिवेदनहरु, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

१०. राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ का विभिन्न प्रतिवेदनहरु, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

११. राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ का विभिन्न प्रतिवेदनहरु, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

१२. इलाम जिल्लास्थित विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालयहरुको प्रकाशनहरु, इलाम

१३. Mineral Resources of Nepal and their Status, 2020, Krishna P. Kaphle

१४. The Map of Potential Vegetation of Nepal, 2005

१५. विभिन्न मन्त्रालय/विभाग/कार्यालयका वेवसाइटहरुः

i. https://en.wikipedia.org/wiki/Ilam_District
ii. https://dcctailam.gov.np
iii. https://election.gov.np
iv. https://pradeshsabha.koshi.gov.np
v. https://fra.mofaga.gov.np
vi. https://sandakpurmun.gov.np
vii. https://sthaniya.gov.np/gis
viii. https://dhm.gov.np
ix. https://www.doed.gov.np

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, इलामको अनुरोध

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय तथा तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयले समय समयमा सञ्चालन गर्ने कुनैपनि गणना तथा सर्वेक्षणहरुमा खटिई आउने गणक तथा कर्मचारीहरुलाई साथै लिई आउने निर्दिष्ट प्रश्नावली तथा फारमअनुसारको विवरण दिएर सहयोग गरिदिनु हुन अनुरोध छ ।

तथ्याङ्क ऐन, २०७९ को दफा ५ को उपदफा (४) अनुसार तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ। प्रश्नावलीअनुसार हजुरहरुले दिनुभएका विवरण तथा तथ्याङ्कहरु तथ्याङ्क ऐन, २०७९ को दफा १० बमोजिम गोप्य रहनेछन् । संकलित विवरण सामुहिक तथ्याङ्कीय प्रयोजनको लागि मात्र प्रयोग गरिनेछ । यी विवरणहरु कर प्रयोजनका लागि प्रयोग गरिने छैन र तथ्याङ्कीय प्रयोजन बाहेक अन्य कुनै निकायमा प्रमाणको रुपमा पेश गरिने छैन।

नोट

नोट

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

नक्सामा पालिका र वडाअनुसारको जनसंख्या

नक्सा नं. १ : इलाम जिल्लाको नक्सा

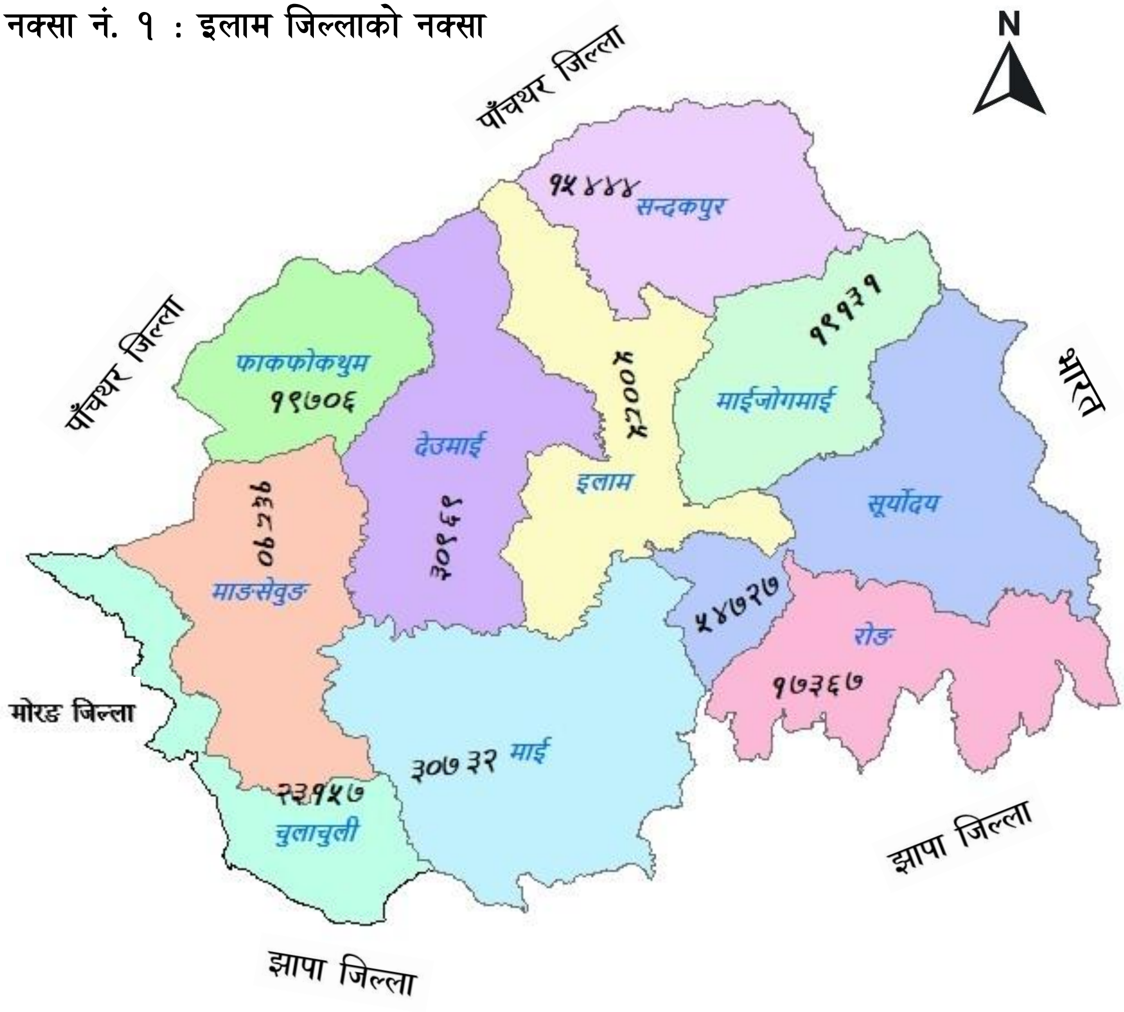

नक्सा नं. २ : माईजोगमाई गाउँपालिका

नक्सा नं. ३ : सन्दकपुर गाउँपालिका

नक्सा नं. ४ : इलाम नगरपालिका

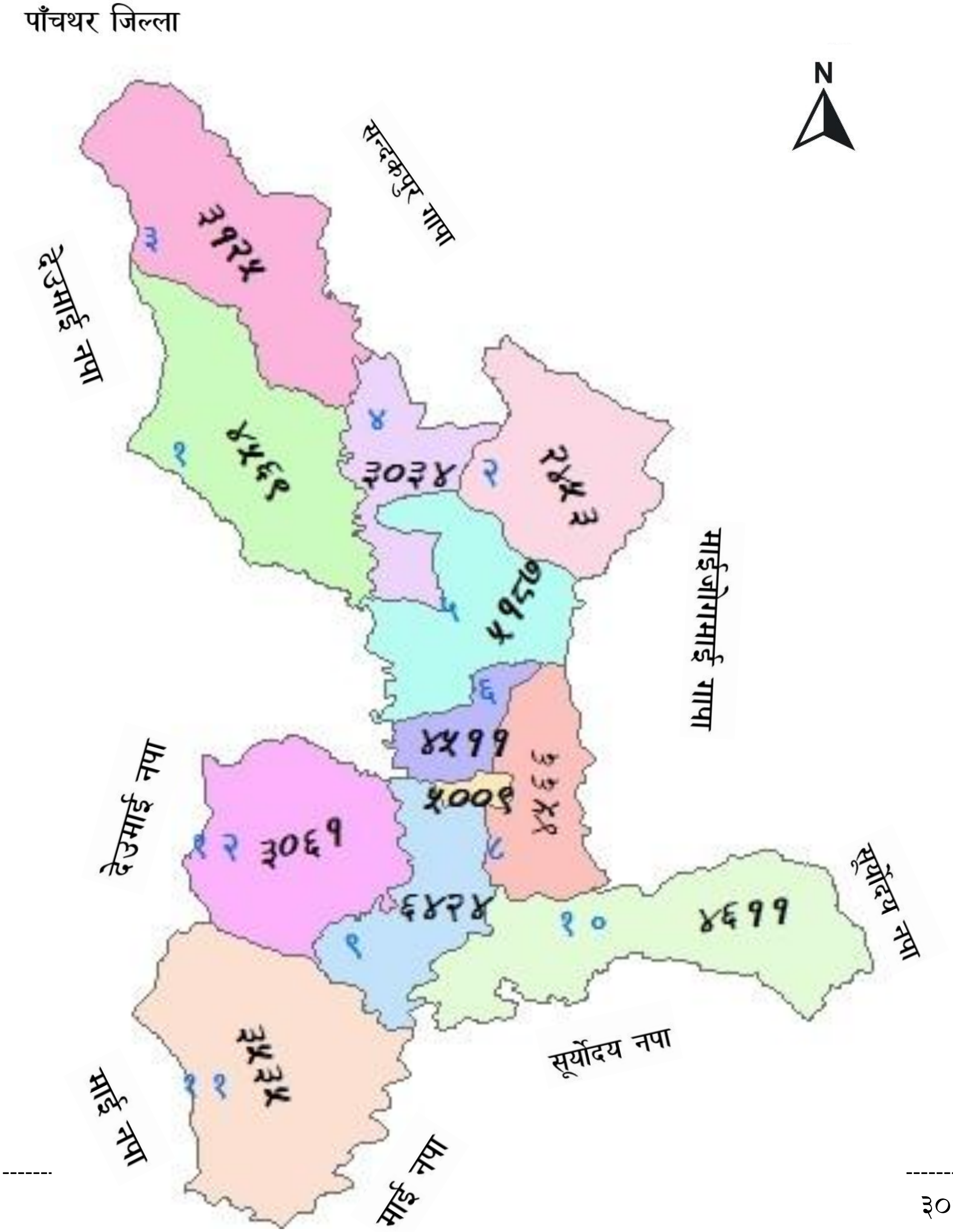

नक्सा नं. ५ : देउमाई नगरपालिका

नक्सा नं. ६ : फाकफोकथुम गाउँपालिका

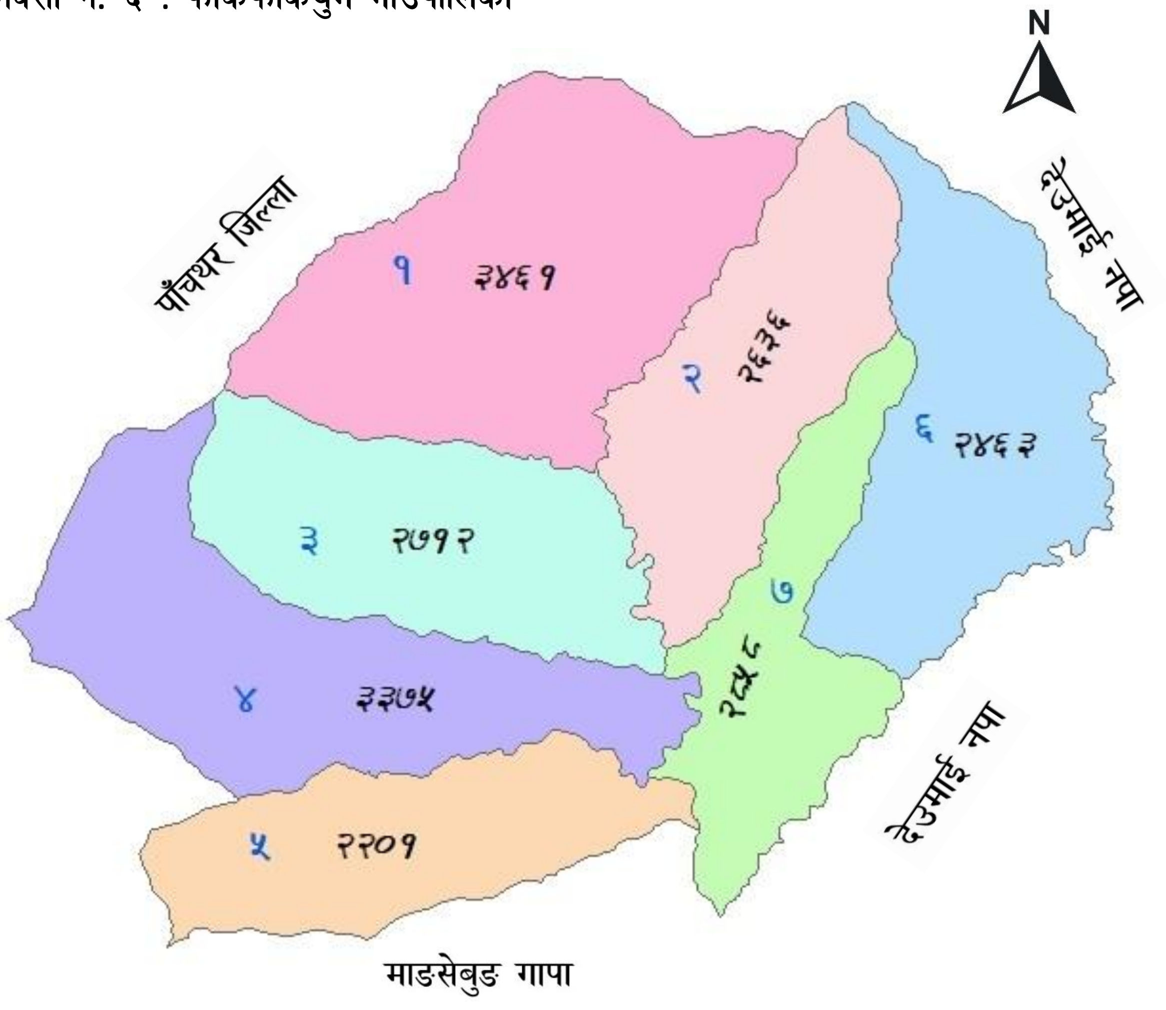

नक्सा नं. ७ : माङसेबुङ गाउँपालिका

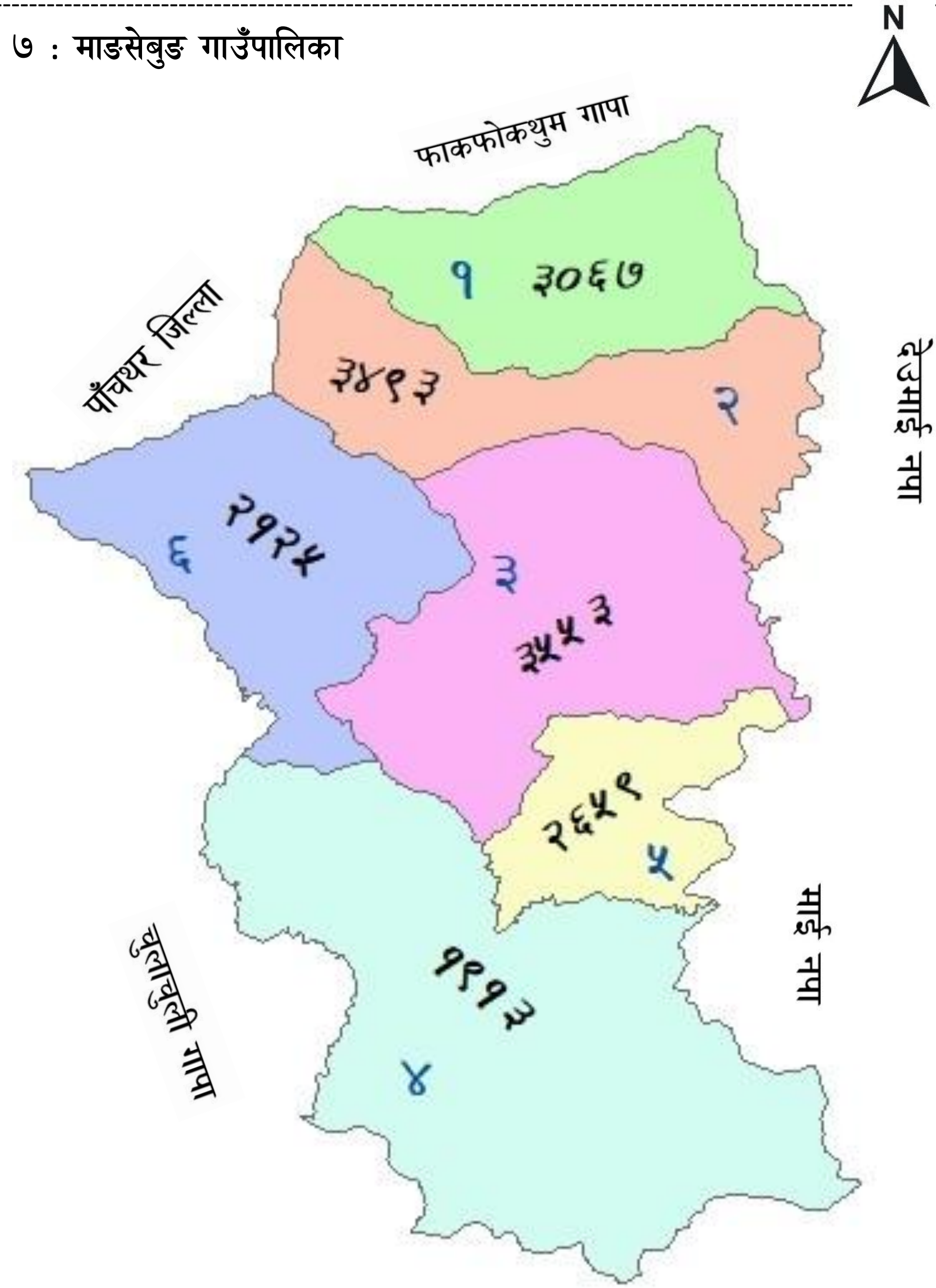

नक्सा नं. ८ : चुलाचुली गाउँपालिका

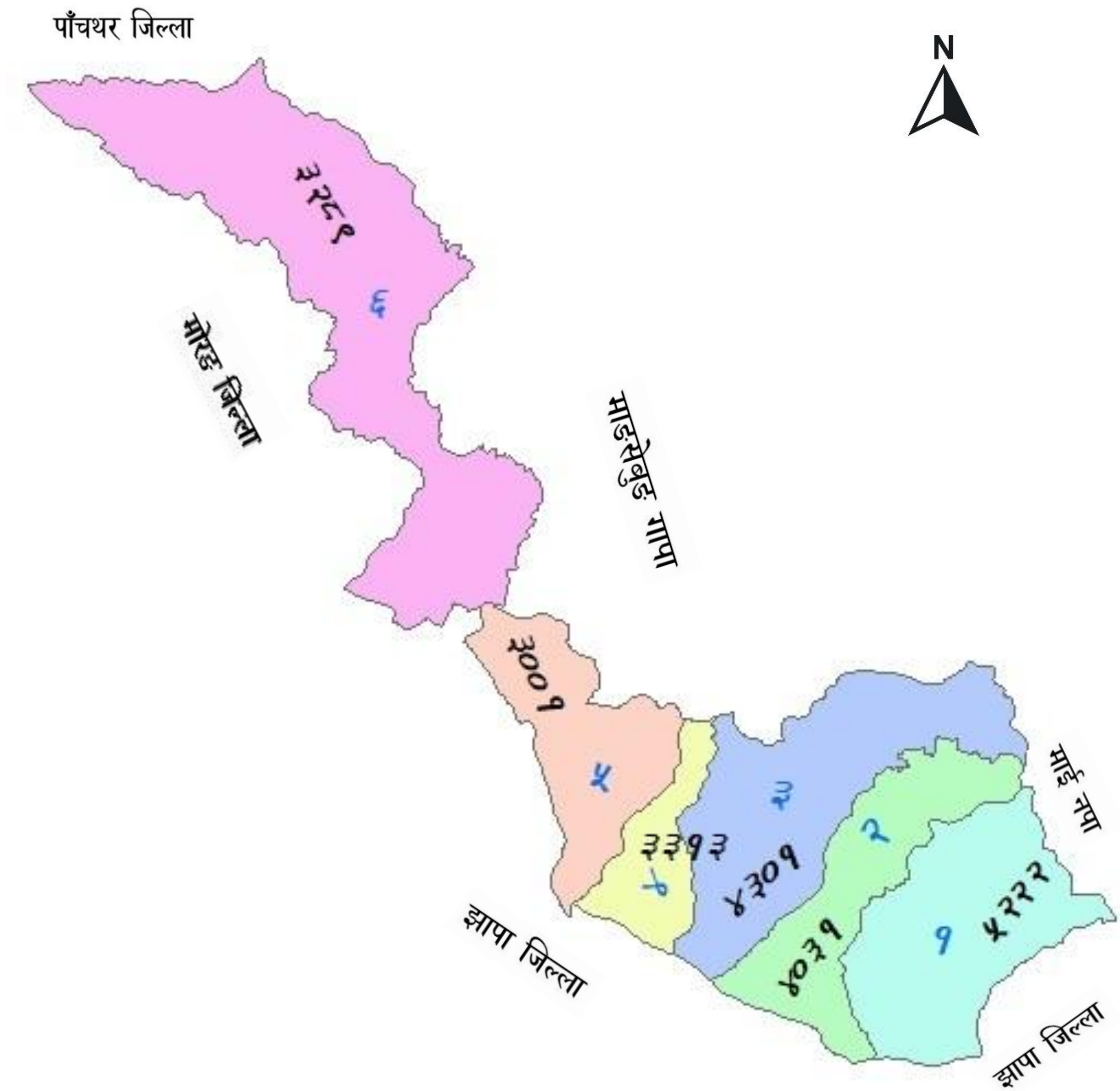

नक्सा नं. ९ : माई नगरपालिका

नक्सा नं. १० : सूर्योदय नगरपालिका

नक्सा नं. ११ : रोङ गाउँपालिका

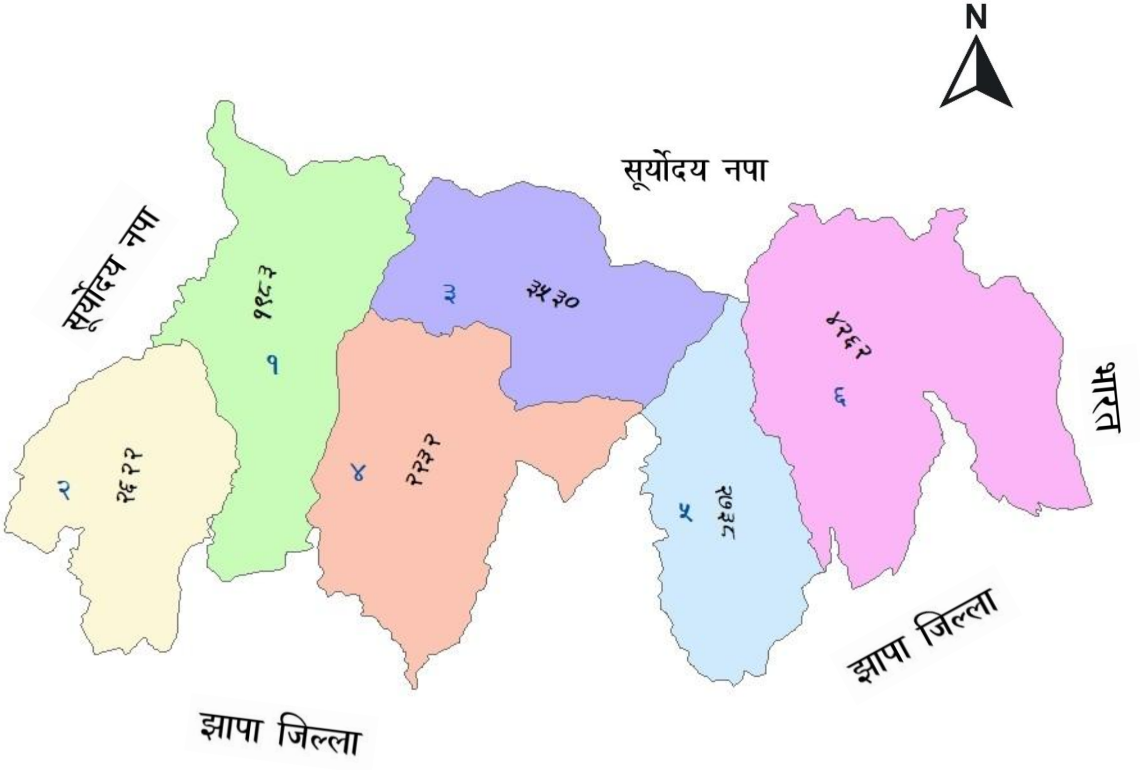

सन्दकपुर गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण-२०८२

तथ्याङ्क भनेको के हो ?

तथ्याङ्क ऐन २०७९ बमोजिम "तथ्याङ्क" भन्नाले आर्थिक, सामाजिक, भौतिक, वातावरणीय लगायतका विवरण, लगत वा सूचना सम्झनु पर्दछ र सो शब्दले त्यस्ता विवरण, लगत वा सूचनाको व्यवस्थित सङ्कलन, प्रस्तुतीकरण वा विश्लेषण गरी तयार गरिएको सङ्ख्यात्मक प्रस्तुतिलाई समेत जनाउँछ ।

तथ्याङ्कक के का लागि?

- नीति निर्माण र विश्लेषण गर्न,
- योजना तथा कार्यक्रमहरुको निर्माण, अनुगमन र मूल्यांकन गर्न,
- दिगो विकास लक्ष्य एवं अन्य अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूको कार्यान्वयन पक्षको प्रगति अनुगमन गर्न,
- अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्न,
- सञ्चार जगतलाई आम जनतामाझ तथ्याङ्कीय सूचनाहरु प्रवाह गर्न,
- गैरसरकारी संस्था, नागरिक समाज, राजनीतिक दल तथा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरुलाई समाजमा विद्यमान अवस्थाहरुको अध्ययन, आफ्नो कार्यक्षेत्रको लक्ष्य निर्धारण, कार्यको प्राथमिकीकरण, मूल्याङ्कन लगायतका कार्यहरु गर्न,
- आमनागरिकहरुलाई सरकारको कार्य, आफ्नो परिस्थिति र विकासको मुल्याङ्कन गर्न, व्यवसाय सञ्चालन तथा श्रम बजारसम्बन्धी आवश्यक निर्णय लिन ।

तथ्याङ्क सङ्कलक, उत्पादक र प्रयोगकर्ताको दायित्व

१. तथ्याङ्क सङ्कलकले तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु अघि तथ्याङ्क सङ्कलनको उद्देश्य, प्रयोजन र गोपनियता जस्ता विषयमा जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

२. तथ्याङ्क सङ्कलकले तथ्याङ्क सङ्कलनको उद्देश्य विपरीत वा आफूखुशी तथ्याङ्क उल्लेख गर्न वा उत्तरदाताले दिएको तथ्याङ्कलाई तोडमोड गरी सङ्कलन गर्नु हुदैन ।

३. तथ्याङ्क सङ्कलकले तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा प्राप्त गरेको कुनैपनि व्यक्तिगत विवरण जुन उद्देश्यले सङ्कलन गरिएको हो सो बाहेक अन्यन्त्र प्रयोग गर्न वा कसैलाई उपलब्ध गराउन हुँदैन ।

४. तथ्याङ्क प्रयोगकर्ताले तथ्याङ्कको अवधारणा, परिभाषा बुझेर यसको सही प्रयोग गर्नुपर्दछ ।